

**L'origen dels capitals
invertits en la construcció
del ferrocarril a Catalunya
de 1844 a 1875**

Roser Galí i Izard

ÍNDIX

Introducció.....	5
El finançament del ferrocarril a Catalunya.....	7
Hipòtesis i esquema del treball.....	9
Bibliografia.....	11
Capítol 1 - Estudi de l'accionariat de les companyies de ferrocarril.....	13
Les fonts documentals.....	14
Criteris d'anàlisi de les dades i resultats globals.....	15
1.1. La línia de Barcelona a Mataró.....	25
Les juntes d'accionistes.....	26
L'estructura del capital.....	27
Els accionistes.....	32
1.2. La línia de Barcelona a Granollers.....	39
Les juntes d'accionistes.....	40
L'estructura del capital.....	41
Els accionistes.....	46
1.3. La línia de Barcelona a França.....	57
Les juntes d'accionistes.....	58
L'estructura del capital.....	59
Els accionistes.....	65
1.4. La línia de Barcelona a Martorell.....	75
Les juntes d'accionistes.....	75
L'estructura del capital.....	76
Els accionistes.....	79
1.5. La línia de Barcelona a Tarragona.....	87
Les juntes d'accionistes.....	87
L'estructura del capital.....	88
Els accionistes.....	93
1.6. La línia de Barcelona a Saragossa.....	103
Les juntes d'accionistes i l'estructura del capital.....	104
Els "altres" accionistes.....	107
Bibliografia.....	115
Documentació original consultada.....	116
Index de quadres i gràfiques.....	118

Capítol 2 - Els homes del ferrocarril.....	121
2.1. Un grup heterogeni de persones.....	124
Diferenciació per línies.....	124
Dues generacions.....	125
2.2. La procedència de llurs capitals.....	129
Comerciants i naviliers.....	131
Prestamistes, capitalistes i banquers.....	136
Els industrials.....	140
Terratinents, propietaris rurals i nobles.....	144
Els funcionaris i professionals lliberals.....	146
2.3. El destí dels fons: ferrocarril i indústria.....	148
Inversió i especulació amb deute públic.....	149
Inversió en valors mobiliaris:accions de Societats.....	150
Patrimoni immobiliari: finques rústiques i sòl urbanitzable.....	165
Esdevenir rendistes... ..	170
...El somni frustrat per la crisi.....	171
2.4. La classe social.....	175
2.5. Els homes del ferrocarril: burgesos, capitalistes i industrials.....	183
Bibliografia.....	190
Index de quadres.....	191
Capítol 3 - Un cas paradigmàtic: la trajectòria inversora d'Anton Nadal Pujolà.....	193
3.1. Anton Nadal. Promotor, accionista i directiu del ferrocarril.....	194
3.2. Origen dels negocis familiars.....	197
3.3. <i>Nadal i Ribó</i> , del magatzem de floca a la integració vertical de la producció del cotó..	199
3.4. Anton Nadal. La família i altres negocis.....	222
Bibliografia.....	226
Index de quadres.....	227
Epíleg.....	229

INTRODUCCIÓ

La construcció del ferrocarril a l'estat espanyol ha estat font de polèmica entre els historiadors des de fa molts anys. La controvèrsia ha tocat tots els temes possibles per discutir: si el ferrocarril va “distreure” capitals que podien haver anat a la indústria, si la planificació de l'estat fou tardana i equívoca, si el traçat no fou el més convenient, si el finançament de les companyies fou inadequat, si els efectes arrossegadors sobre la indústria no es van donar, etc.¹ Totes aquestes polèmiques tenen un únic origen: la construcció del ferrocarril a l'Estat Espanyol no va donar els resultats esperats. Si l'economia espanyola en general - i els ferrocarrils en particular - haguessin assolit el grau de desenvolupament que els homes del dinou esperaven, amb tota probabilitat tota aquesta controvèrsia no hauria existit mai.

Els espectaculars “cavalls de ferro” eren la imatge més contundent del progrés. Però el ferrocarril era, a més, la primera gran obra d'infraestructura de l'era industrial, sense la qual cap país podia entrar en el que els contemporanis creien que era la modernitat. La frase que és vàlida per Anglaterra, tant repetida, i que reproduïx Jordi Nadal a *El fracaso*, “*que el país faci camins de ferro, que els camins de ferro faran al país*”² no reflecteix, malauradament, el paper que jugà el tren en l'Espanya del dinou. Per això, el fet d'haver frustrat tantes esperances dipositades en el projecte ha provocat una espècie de “ressentiment històric”, i que s'acusi al ferrocarril de ser el pare d'alguns dels problemes del naixent capitalisme espanyol, dels quals no n'era el responsable. Tots els qui han entrat en algun moment en el debat, tanmateix, acaben reconeixent que el vertader culpable del “fracàs del ferrocarril” era el poc desenvolupament econòmic del país; i no al revés.³ No hi ha cap dubte que cal alguna cosa més que línies de tren per “fer” un país.

En tot cas, i sigui quin sigui el paper jugat per ferrocarril en l'economia espanyola del dinou, el que cal deixar clar és que les conclusions que es treguin no poden ser vàlides al mateix temps per Catalunya i per la resta d'Espanya. Per dues raons; la primera és que, en aquell moment, Catalunya era la única zona clarament industrialitzada de l'estat espanyol, i la segona és que Catalunya fou la única que construí la seva xarxa de ferrocarril amb capital autòcton. El primer fet diferencial ja ha estat àmpliament estudiat i no és matèria que s'abordi en aquest treball; el segon és precisament l'eix al voltant del qual gira el present estudi.

-
1. Es poden conèixer tots els punts de vista amb la lectura de Nadal (1975), Tortella (1973), Gómez Mendoza (1982), Artola (1978), Cameron (1971), Pascual (1990), Sudrià (1994), Comín; Martín Aceña (1996), Carreras; Tafunell (1994), etc.
 2. Nadal (1975), p. 47.

Ens proposem conèixer aquells que finançaren la construcció de les línies de tren a casa nostra, i esbrinar d'on sorgiren els capitals que invertiren en la compra d'accions de companyies ferroviàries.

El títol del treball així ho diu: L'origen dels capitals invertits en la construcció del ferrocarril a Catalunya de 1844 a 1875. I ell mateix ens presenta l'acotament de l'estudi, amb els dos límits principals, en l'espai i en el temps.

El límit espacial el marca Catalunya, per ser el lloc on el ferrocarril es finançà amb capitals locals. S'estudien, per tant, les sis línies que configuraven la xarxa catalana: la de Barcelona a Mataró, la de Barcelona a Granollers, la de Barcelona a França (resultat de la fusió de les dues anteriors), la de Barcelona a Martorell, la de Barcelona a Tarragona (perllongació de l'anterior), i la de Barcelona a Saragossa (que enllaçava el mercat català amb la resta de la Península).

En el temps, els límits són els anys 1844 i 1875, que acoten la primera fase de construcció de la xarxa. El període s'inicia amb la constitució de la *Compañía de los Caminos de hierro de Barcelona a Mataró*, i es clou a 1875, quan, passada la llarga ressaca de la crisi financera de 1866, s'inicià una nova fase de construcció de línies amb la fusió de les companyies de Tarragona i França.

Finalment, una darrera variable - no explícita en el títol - acota aquest estudi. *L'origen dels capitals* fa referència als capitals obtinguts per la venda d'accions, una de les tres vies possibles de captació de fons que podien emprar les companyies. No es parla ni del finançament via obligacions ni de les subvencions rebudes. Pel que fa a les primeres, la seva naturalesa financera i les característiques dels seus compradors són tan diferents de les accions que es va optar per deixar-les de banda. Pel que fa a les subvencions, només cal dir que només existiren en el cas de la línia de Saragossa, i per un import força reduït. Així doncs, aquest no és un estudi del finançament del ferrocarril en general, sinó del capital-accions de les companyies.

3. Gabriel Tortella, que al principi del seu llibre fa responsable el ferrocarril d'haver impedit el finançament de la indústria, també ho acaba reconeixent al final. Tortella (1973).

El finançament del ferrocarril a Catalunya

El ferrocarril del Principat fou promogut per la classe capitalista catalana i, com s'ha dit, finançat amb capital local. Les motivacions que impulsaren la burgesia financera a impulsar la construcció d'una xarxa ferroviària potser foren molt diverses, i, cent cinquanta anys més tard, difícils d'establir. Però n'hi ha dues que, amb tota seguretat, tingueren especial rellevància. La primera és que aquells homes pensaven que el ferrocarril seria una inversió lucrativa en si mateixa. La segona, que seria un instrument fonamental de desenvolupament perquè totes les activitats econòmiques del país en sortiren beneficiades.⁴

Aquestes il·lusions quedaren frustrades a finals de segle, també per dos motius, que aparegueren en dos moments diferents del temps. El primer fou la fallida de les companyies ferroviàries, a 1866, que arrossegà tot el sector financer català a una crisi aguda, i que comportà la pèrdua dels estalvis dels accionistes. I el segon, la constatació, cap a 1886, que el carbó de Sant Joan de les Abadesses no era aprofitable com a font d'energia per les fàbriques del país, i que els recursos per construir una línia que el portés fins a Barcelona havien estat malbaratats.

Aquest doble "fracàs" del ferrocarril a Catalunya, que repercutí negativament en l'economia del Principat, provocà, també aquí, un ressentiment envers aquell projecte que tant esforços havia absorbit. És cert que tant les expectatives dipositades, com les dues crisis que desencadenà, tingueren també característiques molt autòctones i diferents del cas espanyol, però el resultat final fou el mateix: el tren, a Catalunya, no acomplí amb el paper que se li havia assignat, i per tant, fou un projecte "fracassat". No és estrany, doncs, que l'opinió pública de les darreries de segle passat veiés, en el tren, més una rèmora que un instrument afavoridor del creixement econòmic.

Però cal tornar al principi, i parlar de la iniciativa d'alguns homes del país de construir unes línies de tren, iniciativa que sembla que ja fou formalitzada amb peticions de concessions de línies a principis dels anys trenta.⁵ El fet és que, a 1850, la única línia que s'havia posat en explotació a l'estat espanyol era la que havia promogut la companyia dels ferrocarrils de Barcelona a Mataró. Tot i la manca de suport del govern per al seu finançament, es va construir amb diners locals, i va proporcionar als seus accionistes uns rendiments acceptables, sobretot gràcies al transport de passatgers.

4. Nadal (1975) i Pascual (1990) ens expliquen els beneficis - directes i indirectes - que els homes del dinou atribuïen a la construcció d'un ferrocarril. Els més evidents eren que el tren facilitaria l'exportació dels productes catalans per la Península, permetria l'abaratiment del blat importat de Castella - i per tant del cost de la vida de les classes populars -, i col·laboraria en l'ajust dels costos de producció de la indústria si convertia en rentables les mines de carbó de Sant Joan de les Abadesses.

5. El llibre de Wais fa un repàs de totes aquestes iniciatives primerenques, totes elles sense cap resultat. Wais (1974).

Un parell d'anys més tard, dues noves promocions de línies arribaren a bon fi. També finançades exclusivament amb capital local, es començaren a construir les línies de Granollers i de Martorell. A partir dels anys seixanta, les companyies de Mataró i de Granollers - que desistí del projecte d'arribar a les mines de Sant Joan de les Abadesses i es desvià cap a la frontera francesa - es veieren obligades a fusionar-se, i la de Martorell decidí perllongar-se fins a Tarragona.⁶

Com es finançaren les línies? Les dades que ens ofereix el quadre I.1., ens mostren com, fins a 1865, els fons obtinguts via obligacions eren gairebé tan importants com els obtinguts via accions. Però les dades globals amaguen que, aproximadament fins a 1860, els capitals s'obtingueren sobretot de la venda d'accions, mentre que l'emissió d'obligacions fou el recurs emprat després per seguir finançant la construcció de les línies.⁷

Els mals resultats d'explotació són l'explicació d'aquest relleu d'accions per obligacions. Els escassos dividends repartits per les companyies, que no eren rentables, es traduïren en una creixent aversió dels inversors a prestar diners sense la garantia d'una renda. Això provocà que el ferrocarril fos incapaç d'obtenir més capitals a borsa via accions, i hagués de recórrer a l'emissió d'obligacions.

Quadre I.1. Finançament de les companyies de ferrocarril catalanes, accions, obligacions i subvencions, per companyies, segons el líquid obtingut, en duros

	Accions		Obligacions		Subvencions	
	duros (1)	% (2)	duros (1)	% (2)	duros (1)	% (2)
línia de Barcelona a Mataró	2.100.000,0	69,19	935.300,0	30,81		
línia de Barcelona a Granollers	2.817.600,0	72,30	1.079.292,9	27,70		
línia de Barcelona a França (a)	887.600,0	62,52	532.116,0	37,48		
línia de Barcelona a Martorell	1.805.000,0	100,00		0,00		
línia de Barcelona a Tarragona	1.176.680,0	29,35	2.831.880,0	70,65		
línia de Barcelona a Saragossa	7.901.152,7	37,88	9.605.732,7	46,06	3.350.000	16,06
Total	16.688.032,7	47,65	14.984.321,6	42,79	3.350.000	9,57

Les dades són acumulatives fins a 1865.

(a) Només des de l'enllaç a Girona

Font: elaboració pròpia a partir de Pascual (en premsa), p. 320.

Els directius de les empreses ferroviàries abusaren enormement d'aquesta via d'obtenció de fons, perquè la llei els ho permetia, i el deute de les societats anà creixent de forma desproporcionada. El problema esclatà a 1866, quan ja no hi havia possibilitat d'obtenir capital

6. Pascual (en premsa).

7. Vegeu el quadre 1, sobre l'estructura financera i el producte líquid obtingut per finançar la construcció dels diversos trams de la xarxa catalana del llibre de Pere Pascual sobre la construcció del ferrocarril a Catalunya. Pascual (en premsa), p. 320.

del mercat financer per cap de les dues vies, i les companyies no foren capaces de pagar la renda del 6% sobre les obligacions col·locades, ni d'amortitzar-les. L'excessiu endeutament va provocar-ne la bancarrota, i va fer entrar en una profunda crisi el fràgil sistema bancari del país. La crisi esclatà amb especial virulència a Catalunya, on la cotització de les accions de ferrocarril caigué en picat, provocant un pànic financer, al qual es deixaren arrossegar els molts petits accionistes de les companyies.

Hipòtesis i esquema del treball

Pere Pascual, en els diversos treballs sobre el ferrocarril a Catalunya que ha dut a terme, confirmà que el seu finançament fou possible gràcies al capital local, i estudià la influència que la bancarrota de les companyies tingué en la crisi financera de 1866.⁸ El present treball complementa les investigacions d'aquest autor amb l'objectiu de conèixer qui eren els que es veieren implicats en aquest projecte i arrossegats pels esdeveniments que va provocar.

El text que aquí es presenta consta de tres parts diferenciades. Totes elles, però, giren al voltant de l'estudi de la procedència del capital-accions i dels accionistes del ferrocarril. El treball segueix un esquema de zoom, és a dir, va del general al particular: comença amb l'estudi de tot l'accionariat de les companyies, per passar posteriorment al d'un grup reduït d'accionistes, i, finalment, a conèixer en profunditat les activitats econòmiques d'un d'ells.

En la primera part s'analitza l'estructura de capital-accions de cadascuna de les companyies. Amb les dades que ens ofereixen les seves juntes d'accionistes, es pot dibuixar un mapa de la distribució de les accions entre grans i petits accionistes, i veure'n l'evolució en el temps. Les dades ens permeten, també, conèixer altres aspectes més qualitatius, com ara la mitjana d'accions que tenien els inversors, el període de temps durant el qual decidiren mantenir-les, etc. Al final de cada apartat, es presenten les llistes dels directors i grans accionistes de cada companyia.

En la segona part del treball s'aborda l'estudi d'alguns dels membre d'una llista integrada dels prohoms de les societats ferroviàries, que hem anomenat "homes del ferrocarril". Amb les dades obtingudes principalment dels protocols notariais, de bibliografia, i altres fonts documentals originals,⁹ es presenta un panoràmica de la trajectòria empresarial i inversora

8. Que el ferrocarril a Catalunya fou finançat amb diners del país ja ho afirmava Gabriel Tortella a 1873, en el seu llibre sobre el capitalisme espanyol. De la companyia de Mataró diu: "*compañia en la que probablemente predominaba el capital nacional*". Tortella (1873), p.163. Vegeu també els estudis de Pascual (1984) i Pascual (en premsa).

9. La base documental ha estat els inventaris *post-mortem* dels homes estudiats, que es poden consultar en els protocols notariais de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, a més d'escriptures soltes que feien referència a ells. S'han pentinat totalment tres notaris, Josep Maria Planas i Compte, Ferran

d'una trentena d'ells. Saber quina era l'activitat econòmica que exercien habitualment ens permet conèixer l'origen dels fons que empraren en el finançament de les línies. Ens interessa, a més, saber en quins altres negocis, a més del ferrocarril, decidiren invertir. Els resultats obtinguts ens autoritzen a afirmar que el ferrocarril no desvià fons que haurien pogut anar a la indústria, o que, en tot cas, no impedí que aquesta trobés finançament, perquè "només" fou un més dels projectes on els homes de negocis del dinou invertiren els seus capitals.

La tercera part, finalment, repassa la vida empresarial d'un dels personatges clau de la línia de Martorell i de Tarragona, Anton Nadal i Pujolà. Comerciant, com la majoria dels que s'han estudiat en el capítol segon, Nadal participà en la promoció i direcció de la línia des del moment de la seva concessió, a 1853, fins a la fusió amb la de França, a 1875. En aquest apartat es fa un seguiment exhaustiu de les activitats comercials i inversores de la casa de comerç *Nadal i Ribó*, que gestionava conjuntament amb el seu pare Joan Nadal Ferrater i el seu cunyat Antoni Ribó Balmes.¹⁰ L'anàlisi dels documents estudiats ens permet constatar que l'esmentada societat, concebuda en principi com un magatzem d'importació de cotó en floca, duia a terme moltes altres operacions, intervenia directament en inversions fabrils, i jugava el paper d'autèntic banquer de la indústria.

Un petit pas més, doncs, en el coneixement de la construcció de la xarxa ferroviària catalana, en aquest cas per la banda del finançament, un finançament que no provingué de l'estat, ni d'alguna entitat financera estrangera, sinó de la gent del país. Entre aquests inversors hi hagué en reduït grup de persones que, desitjoses d'atrapar el tren de la modernitat, insistiren en demanar les concessions de les línies, s'encarregaren de contractar constructors i enginyers per dur a terme les obres, constituïren les companyies, cercaren els capitals, i - més bé o més malament - en dugueren a terme la gestió.

A finals de segle, les línies de la xarxa catalana foren absorbides per les baluernes de MZA i Norte i la direcció de la xarxa catalana passà aleshores a mans forasteres; el que havia començat com un projecte autòcton, acabà integrant-se a la vasta xarxa de ferrocarrils espanyols.

Ferran i Ferran Moragas i Ubach, que eren els que escripturaven els contractes de les companyies de ferrocarril. S'ha utilitzat també la base de dades "Empreses i Empresaris" del departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona. Agraïxo al departament per haver-me'n donat accés i especialment a Raimon Soler l'ajuda prestada.

10. Aquest capítol tercer s'ha escrit exclusivament amb documentació original, majoritàriament procedent dels protocols dels notaris Josep Maria i Joaquim Òdena, pare i fill, i de l'arxiu particular de la família de Nadal-Caparà. Agraïxo a la família, i molt especialment a M. Lluïsa Caparà Muntadas, l'accés a aquest fons documental.

Bibliografia

Artola, Pedro ed. (1978), Los ferrocarriles en España 1844-1877, Banco de España. Madrid.

Cameron, Rondo E. (1971), Francia y el desarrollo económico de Europa 1800-1914. Conquistas de la paz y semillas de guerra, Tecnos, Madrid.

Carreras, Albert; Tafunell, Xavier (1994), "La gran empresa en España 1917-1974", Revista de historia industrial, 3, pp. 127-174.

Comín, Francisco; Martín Aceña, Pablo (ed.) (1996), La empresa en la historia de España, biblioteca civitas economía y empresa, editorial civitas, Madrid.

Gómez Mendoza, Antonio (1982), Ferrocarriles y cambio económico en España 1855-1913. Un enfoque de nueva historia económica, Alianza Universidad, Madrid.

Nadal Oller, Jordi (1975), El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913, Ariel, Barcelona.

Nadal Oller, Jordi (1992), Moler, tejer y fundir. Estudios de historia industrial, Ariel Historia, Barcelona.

Pascual Domènech, Pere (1997), "Innovación y organización en la empresa ferroviaria", article inèdit.

Pascual Domènech, Pere (1990), Agricultura i Industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic, Crítica, Barcelona.

Pascual Domènech, Pere (en premsa), Los caminos de la era industrial. La construcción y financiación de la red catalana de ferrocarriles (1843-1898)

Sudrià, Carles (1994), "Capitalistes i fabricants. El finançament de la industrialització catalana", Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, IEC, núm. V, 1994, pp. 29-40.

Tortella, Gabriel (1982), Los orígenes del capitalismo en España, banca, industria y ferrocarriles en el siglo XIX, Tecnos, Madrid.

Wais, Francisco, (1974), Historia de los ferrocarriles españoles, segunda edición, editora nacional, Madrid.

CAPÍTOL 1.

ESTRUCTURA DE L'ACCIONARIAT DE LES COMPANYIES FERROVIÀRIES

“Desde que ha partido la reina madre apenas se habla de otra cosa que del camino de hierro de Barcelona a Mataró, empresa tan favorablemente apreciada que en cuatro días de suscripción se han inscrito ya 507 acciones. Mi hijo se ha empeñado en adquirir 20 y yo le dejé hacer, porque también me infunde mucha confianza la compañía”.¹

Les companyies de ferrocarril catalanes es van finançar principalment per dues vies, mitjançant la col·locació d'accions i a través de la negociació d'obligacions. Si bé els resultats agregats mostren una igualtat considerable entre els recursos obtinguts per una via o per l'altra,² els dos tipus de finançament tingueren algunes diferències de les quals en destaquem dues; en primer lloc, els accionistes, a diferència dels obligacionistes, arriscaven els seus capitals sense garantia d'uns rendiments segurs. En segon lloc, els primers capitals emprats en el finançament de les línies sorgiren fonamentalment de la venda d'accions, ja que no es recorregué a l'emissió d'obligacions fins que s'havia esgotat la possibilitat de col·locar més accions al mercat.

L'objectiu d'aquest capítol és analitzar l'accionariat de les companyies ferroviàries. Sense entretenir-nos en explicar les xifres de llur finançament,³ abordem l'estudi d'un aspecte desconegut d'aquest: quants accionistes tingueren les companyies, qui eren i quantes accions adquirí cadascun d'ells, quant de temps les van mantenir, si hi van especular, i en definitiva, quins foren els que més diners invertiren en la construcció de les línies.

Les companyies de ferrocarril foren les empreses més grans creades durant el dinou, i les que permeteren d'una forma més oberta la participació de tothom en negocis de tipus capitalista per ser les primeres en adoptar la forma de societats anònimes. L'entrada de milers de persones com a accionistes en les companyies de ferrocarril ens indica fins a quin punt s'estava produint a Catalunya el que de Vries anomena “Revolució Industriosa”⁴: és a dir, aquell procés pel qual la població començava a comprendre els mecanismes de l'economia de mercat i a participar en negocis capitalistes. El reflex d'aquest fenomen fou l'enorme desenvolupament que experimentaren el mercat de valors de Barcelona i el Bolsí durant la segona meitat del dinou.⁵

1. Coroleu (1888), p. 457.

2. Tortella (1973).

3. Tasca que ha dut a terme de forma exhaustiva Pere Pascual en els seus treballs sobre el ferrocarril.

4. de Vries (1994).

5. Fontana (1961).

El període considerat per dur a terme l'estudi de l'accionariat de les companyies de ferrocarril va des de 1844 a 1875, i engloba dues etapes diferenciades. La primera s'inicia amb el ferrocarril de Mataró i culmina amb la crisi financera de 1866 - i recull, per tant, l'impuls inicial de la construcció del ferrocarril -, i la segona va des de la crisi de 1866 fins a 1875, etapa caracteritzada per les reestructuracions de les companyies. El període posterior, que no s'estudia en aquest treball, s'inicià amb la fusió entre les companyies de França i Tarragona, que suposà el naixement de la *TBF*. El procés de concentració del capital, que havia començat a 1862 amb la fusió de les companyies de Mataró i de Granollers, culminaria amb l'absorció de les companyies catalanes per les del *Norte de España* i la *M.Z.A.*

Les fonts documentals

Les actes de les juntes d'accionistes de les companyies de ferrocarril, extretes del fons de ferrocarrils dipositat en l'Arxiu Nacional de Catalunya⁶ han estat la principal font d'informació per l'elaboració del present capítol. L'esmentada documentació proporciona, per a gairebé cada junta, el nom dels accionistes assistents i el nombre d'accions que posseïen. En l'estudi de la companyia de Mataró, per exemple, només disposem d'aquesta dada per la junta celebrada a 1861. Per a la de Saragossa s'han utilitzat tres juntes d'accionistes que s'han pogut localitzar en l'arxiu de protocols notariais, donat que no es conserven les actes de les juntes d'accionistes.

S'han buidat 95 actes de juntes, que han proporcionat un nombre total de 6.633 registres d'accionistes⁷. Les dades obtingudes no corresponen a la mateixa etapa per a totes les companyies ni abracen el mateix període de temps, i per això s'han separat en bases de dades diferents. La corresponent a la companyia de Mataró cobreix una etapa de 18 anys (1844-61); la de la de Granollers de 13 (1950-62) i la de la companyia de França d'11 anys (1863-73). Per a la companyia de Martorell disposem de dades per un període de 9 anys (1853-61) i per la de Tarragona de 12 (1861-72). Finalment, amb les tres juntes de la companyia de Saragossa s'engloben 8 anys de la vida de l'empresa (1853-60). En tots els casos, a excepció de la de Saragossa, s'ha cobert totalment el període de vida de la companyia. El quadre 1.1. ens presenta un resum de les dades que s'han obtingut per cadascuna d'elles i que formen la mostra sobre la qual s'ha basat el present capítol.

-
6. Arxiu Nacional de Catalunya. Fons Documental 258, "Compañía de los ferrocarriles de Tarragona a Barcelona y Francia". La redacció d'aquest capítol està basada en l'anàlisi d'aquest fons documental. A partir d'ara, quan s'esmentin els llibres d'actes s'està fent referència als llibres consultats d'aquest fons, que es presenten en un llistat al final del capítol.
 7. Aquests 6.633 noms no responen exactament a 6.633 persones diferents. Com que s'ha creat una base de dades diferent per cada companyia, els noms dels accionistes que ho eren de més d'una estan repetits. Tanmateix, s'ha calculat que aquests no superen el centenar, per la qual cosa es pot afirmar

que unes 6.500 persones assistiren en algun moment en alguna junta d'alguna companyia de la qual eren accionistes.

Quadre 1.1. Juntres estudiades i total d'accionistes assistents per companyies

	Mataró	Granollers	França	Martorell	Tarragona	Saragossa	Total
total juntes estudiades	15	23	22	15	17	3	95
accionistes totals (a)	1.572	1.138	2.609	339	694	281	6.633

(a) Nombre total de registres, és a dir, de persones que assistiren en alguna de les juntes estudiades

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

El quadre ens permet constatar les diferències en el nombre d'accionistes totals (assistents a les juntes) que hem obtingut per cadascuna de les sis companyies. Una dada que no té una relació directa amb el seu capital - el de la de Tarragona era la meitat de la de França, i els accionistes una quarta part -, ni amb la diferent llargària de la línia - la de Saragossa era la més llarga -, ni amb el valor real de les accions - totes eren de 100 duros - ni amb el percentatge de capital desemborsat - el 100% en gairebé tots els casos. Atès que els rendiments foren força baixos i semblants per totes les companyies, a excepció de la Mataró pel període 1848-1860, tampoc podem atribuir les diferències en el nombre d'accionistes a la rendibilitat de cada companyia. Hi havia, com anirem veient, una combinació de factors que determinaven que cada línia tingués un atractiu tan diferent.

Criteris d'anàlisi de les dades i resultats globals

Dèiem que l'estudi de l'estructura de l'accionariat de les sis companyies esmentades es presenta de forma separada per a cadascuna d'elles. Primerament, però, és convenient de fer alguns aclariments sobre la base de dades obtinguda i justificar l'esquema i els criteris emprats en la seva anàlisi.

En primer lloc, i per tal d'interpretar correctament les dades que ens ofereixen les juntes d'accionistes, cal tenir en compte alguns aspectes sobre les condicions en què aquestes es duïen a terme i que s'establien en els estatuts de cada companyia.⁸ Els dos més importants són el mínim d'accions que calia posseir per tenir dret d'assistència a la junta, i el nombre de vots que tenia cada accionista. El primer, l'obligació de posseir un mínim d'accions, feia que un cert nombre d'accionistes quedés exclòs de les reunions, i, com a conseqüència, la mostra obtinguda amb les actes de les juntes no conté dades dels més petits accionistes. A canvi, estava permès que altres accionistes representessin les accions dels que no hi podien assistir. Així, els petits accionistes - i les dones - podien quedar representats mitjançant delegació. Per exemple, si el mínim legal exigít era de 10 accions, els que no hi arribaven hi podien assistir si

8. Pascual (1997).

reunien les 10 requerides (o més) entre les seves i les d'altres accionistes, o també podien optar per cedir la representació de les seves accions a un altre accionista que hi assistís.⁹

Pel que fa a les condicions de vot en les reunions, si bé no afecten la validesa de la base de dades obtinguda, cal conèixer-les per tenir present que el nombre d'accions que tenia cada accionista no representa exactament el seu pes en la presa de decisions de la companyia. El nombre de vots a què tenia dret cada accionista i el nombre d'accions que posseïa no solia ser proporcional: el més freqüent era que a partir d'un cert nombre d'accions, l'accionista ja no tingués dret a més nombre de vots. Per exemple, en la companyia de Mataró, a partir de 1860 es va establir que cada 5 accions tenien dret a un vot amb un màxim de 10 vots per accionista.¹⁰

També farem esment al nombre d'accions que calia tenir per poder formar part de la junta directiva. Tot i que tampoc afecta directament la mostra obtinguda de les juntes ni l'estructura global de l'accionariat, aquesta dada ens permet saber si assumiren el seu càrrec a títol de mers gestors, separant la propietat de la gestió de la societat. Com que coneixem el nombre d'accions que tenien els membres de les juntes de govern, podem saber si només posseïen les justes per formar part de l'equip directiu o si, per contra, eren propietaris importants de les línies. Durant el període que s'estudia aquí, els directors no es dedicaven exclusivament al negoci del ferrocarril, sinó que tenien altres interessos econòmics, per això solien tenir un nombre considerable d'accions, almenys al principi, si bé en trobem algun que posseïa les justes per poder formar part de la junta.

Les juntes d'accionistes ens donen, doncs, una informació molt rica per poder dur a terme l'estudi de l'accionariat de les companyies de ferrocarril, però els resultats d'aquest estudi seran forçosament esbiaixats perquè, com hem dit, no representaven la totalitat dels accionistes sinó només una part. Per això a l'hora de valorar els resultats obtinguts de l'estudi cal tenir sempre present que s'ha basat sobre una part dels accionistes totals que tenien les companyies, limitada al conjunt dels qui assistien a les reunions. A partir d'ara, quan es parla de la totalitat dels accionistes s'està fent referència a aquests accionistes assistents a les juntes que formen la nostra base de dades.

9. En l'acta de la primera junta d'accionistes de la companyia de Tarragona, celebrada el 10 d'octubre de 1861, es donava el nom i nombre d'accions de tots els accionistes (presents i absents) que estaven representats en la reunió, en comptes de donar el de l'accionista assistent i el nombre total d'accions amb què s'havia presentat, com es feia habitualment. Aquesta junta ens permet saber el pes relatiu dels accionistes que tenien menys de 10 accions - el mínim requerit per assistir a la junta - en l'estructura de capital de la companyia.

10. Fins a 1860, en la companyia de Mataró hi havia un vot per accionista al marge de la quantitat d'accions posseïdes. El nombre d'accions de cada accionista es convertia en una dada irrellevant de cara a la presa de decisions, per això les actes no l'especifiquen.

El quadre 1.2. ens mostra la representativitat de les dades amb què s'ha treballat, és a dir, el percentatge del capital total de les companyies present en les reunions. La mitjana de la companyia de Mataró s'ha hagut d'estimar, donat que només disposem del nombre aproximat d'accions presents per una sola junta. Els resultats són els següents: les juntes de la companyia de Granollers foren les que tingueren una representativitat més elevada, amb un 64% de mitjana present a les reunions, mentre que les de la companyia de Tarragona tenien la més baixa, amb tan sols un 36%. En aquesta última companyia, la de Martorell i la de França, la baixa representació de capital comportà que moltes juntes s'haguessin de fer en segona convocatòria. D'altra banda, la representativitat del capital de les juntes de la companyia de Saragossa tampoc fou excessivament elevada. El quadre ens mostra també el nombre mitjà de socis que assistiren a les juntes.

Quadre 1.2. Mitjana del percentatge de capital representat i dels accionistes assistents en les juntes d'accionistes, per companyies

	Mataró	Granollers	França	Martorell	Tarragona	Saragossa
mitjana capital representat	47%	64,55%	36%	48,43%	35,41%	44,82%
mitjana accionistes assistents	273	206	483	90	115	130

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Un cop establerta la validesa i les limitacions de la font utilitzada, cal aclarir quin ha estat el procés d'anàlisi de les dades. L'estudi de l'accionariat s'ha fet separatament per cada companyia i segueix un esquema similar per cadascuna d'elles. Després d'una breu introducció on es recorda la constitució i les ampliacions de capital que va dur a terme, es presenta l'anàlisi de l'estructura del capital i els seus canvis en el temps. Posteriorment s'estudien els accionistes de forma més individualitzada, primer fent un retrat de l'accionista mitjà, i després distingint entre petits i grans accionistes, promotors i gestors, etc.

Per estudiar l'estructura del capital,¹¹ s'ha dividit l'accionariat de cada companyia en quatre grups d'accionistes segons el nombre d'accions que posseïen. En el primer hi ha els que tenien més de 100 accions, en el segon els que en tenien entre 51 i 100, en el tercer entre 26 i 50 i finalment els que en tenien 25 o menys. Per cadascun dels grups - i per cadascuna de les juntes estudiades - s'ha calculat el nombre d'accionistes i el capital que reunien. Aquesta darrera dada ens permet conèixer quin grau de concentració del capital hi havia en cada companyia. A tall d'exemple el quadre 1.3. ens mostra aquests percentatges de mitjana per totes les juntes i per cada línia.

11. El present treball es una anàlisi de l'accionariat de les companyies de ferrocarril. Per això, quan parlem d'estructura del capital ens estem referint sempre - a no ser que s'indiqui el contrari - al capital-accions.

Comencem així a dibuixar els perfils de l'estructura de capital de les diferents companyies. Aquestes xifres, tanmateix, s'han d'interpretar amb precaució, ja que són fruit d'una mitjana per tots els anys estudiats i els canvis en l'estructura del capital a mida que passaven els anys no hi queden reflectits.

Quadre 1.3. Estructura de l'accionariat de les companyies de ferrocarril, en percentatges.

tipus d'accionistes		Mataró	Granollers	França	Martorell	Tarragona	Saragossa
més de 100 accions	nombre						
	d'accionistes	1,42	7,57	1,91	26,30	19,67	7,38
	capital representat	28,8	30,59	8,50	64,08	48,49	54,58
51 - 100 accions	nombre						
	d'accionistes	12,57	15,02	13,20	22,46	41,21	9,47
	capital representat	26,21	24,22	29,60	23,25	41,86	5,69
26 - 50 accions	nombre						
	d'accionistes	9,38	37,71	39,97	14,36	14,63	83,14 *
	capital representat	13,58	32,98	44,79	6,43	6,51	39,73 *
0 - 25 accions	nombre						
	d'accionistes	76,64	39,70	44,91	36,88	24,49	
	capital representat	31,38	12,21	17,11	6,24	3,14	

* En la companyia de Saragossa els accionistes que tenien menys de 50 accions s'agrupen junts

Aquestes dades s'han obtingut de calcular els percentatges d'accionistes i capital posseït per cada grup en cada junta. Després s'ha calculat la mitjana de totes les juntes. Les dades per la companyia de Mataró són probablement esbiaixades ja que corresponen a una sola junta.

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Pel que fa als grans accionistes, observem que en la companyia de França només eren el 2% i tenien tan sols el 8,5% de les accions, un grau de concentració més baix que el de les seves predecessores (en la de Mataró eren l'1,42% dels accionistes amb el 28,8 % del capital i en la de Granollers un 7,57% que posseïa el 30,59%). Per contra, el capital de les companyies de Tarragona, Martorell i Saragossa estava més concentrat, i el grup dels grans accionistes en tenia més del 50% en les dues darreres.

De l'altre costat, els petits accionistes eren molts i tenien un percentatge important de les accions en el cas de la companyia de Mataró, que es mostra com la més popular de totes elles (el 76,64% dels assistents representava un 31,38% del capital), però no en la resta. Les diferències en l'estructura del capital de les diferents companyies s'acaben de fer paleses si tenim en compte els percentatges d'accionistes i de capital posseït dels grups d'accionistes que tenien entre 25 i 50 accions i entre 50 i 100 accions cadascun.

Com que disposem de les dades de gairebé totes les juntes d'accionistes que convocaren les companyies¹² podem saber com van anar canviant els pesos relatius dels grans i petits accionistes en el temps. A mida que la construcció de les línies anava avançant, l'estructura del capital s'anà modificant. Aquest estudi dinàmic també s'aborda en els apartats corresponents a cada companyia, i s'han estudiat amb especial deteniment els moments en què es van dur a terme les ampliacions de capital i en què les cotitzacions dels valors trontollaven, els dos factors que podien provocar més canvis en la distribució de les accions.

Un cop analitzada l'estructura del capital de cada companyia i la seva evolució, passem a l'estudi específic dels accionistes. Per establir un primer perfil de l'accionista mitjà calculem dues dades: la mitjana d'accions de tots els accionistes i el període durant el qual les van posseir.

La mitjana d'accions per accionista és una dada que per si sola no ens aporta nova informació sobre l'estructura del capital de les companyies, però que és molt útil a l'hora d'aprofundir en el coneixement dels diferents tipus d'accionistes que invertiren en les línies. Les mitjanes calculades per les diferents companyies ens confirmen les dades que es presenten en el quadre 1.3. En la companyia de Mataró, els accionistes tenien una mitjana de 24 accions per cap, que era de 45 en la de Granollers, i de 57 en la de França: i precisament aquestes eren les companyies on el capital estava majoritàriament en mans dels petits accionistes. Per contra, en la línia de Martorell la xifra és de 77 accions, en la de Tarragona de 71 i en la línia de Saragossa de 191 accions.

Les dades de què disposem ens permeten estimar durant quant de temps els accionistes van posseir les accions, i així, saber si els inversors mantingueren els títols durant llargs períodes de temps o no. Considerem que aquesta és una informació important de cara a conèixer l'estabilitat de l'accionariat de cada companyia. Per calcular aquesta dada, que anomenem "període de permanència" de l'accionista a l'empresa, introduïm el supòsit que els accionistes van ser propietaris de les accions durant els anys en què van assistir a les juntes. És a dir, en el moment en que un accionista feia acte de presència en una junta per primera vegada volia dir que havia adquirit les accions aquell any, i quan deixava d'assistir-hi, que se n'havia desfet. Quan un accionista deixava d'assistir a les juntes durant un període de temps però més endavant tornava a aparèixer, s'ha considerat que no s'havia desfet de les accions i se li compta el temps total, incloent el període de no assistència a les reunions, com a "període de permanència".

Aquesta hipòtesi podria semblar arbitrària però es justifica perquè, a l'hora d'assistir a les juntes, els accionistes foren sorprenentment constants. El criteri és vàlid, a més, perquè no ens

12. Recordem que són incompletes en el cas de la Mataró i la Saragossa.

interessa obtenir una dada estadísticament acurada, sinó tan sols afegir un aspecte qualitatiu al coneixement dels accionistes: saber si es plantejaven la compra d'accions del ferrocarril com una inversió a llarg termini (mantenint les accions durant molts anys) o si volien tenir els títols per treure'n un rendiment especulatiu (aleshores les tenien durant un període curt de temps). A tall d'exemple, el quadre 1.4. ens mostra el nombre d'accionistes que feren acte de presència en tan sols una junta, és a dir, que tenen un "període de permanència" a l'empresa d'un any.

Quadre 1.4. Accionistes que van assistir a una sola junta, per companyies

	Mataró	Granollers	França	Martorell	Tarragona
a una sola junta	828	348	769	101	364
accionistes totals	1.572	1.138	2.609	339	694
percentatge	52	30	29	29	52

Per la companyia de Saragossa obtenim una xifra de 195 persones que només assistiren a una junta, el 69% dels totals. Com que aquesta dada és poc significativa, donat que del total del període estudiat (1853-1860) només comptem amb tres juntes d'accionistes, no l'hem fet constar en el quadre.

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Amb el creuament d'aquestes dues dades - la mitjana d'accions per accionista i els anys de permanència a l'empresa – tenim el retrat de l'accionista mitjà i podem delimitar diferents tipus d'accionistes. Poques accions posseïdes durant poc temps corresponen a un accionista molt diferent d'un altre que tingués un nombre elevat d'accions durant un període llarg. El primer probablement inverteix en el ferrocarril per donar un destí als seus estalvis - el ferrocarril o qualsevol altre - i per poc que pugi la cotització es vendrà el paper per treure un petit rendiment. El segon, per contra, actuarà més amb mentalitat de propietari de la companyia i s'interessarà més en la seva gestió. D'altra banda, tenir moltes accions durant poc espai de temps delata els possibles especuladors - sobretot si apareixen al voltant dels anys d'inestabilitat en la cotització de les accions. Finalment podem identificar els que estaven convençuts de la viabilitat del negoci i esperaven treure un rendiment a llarg termini dels seus estalvis, en aquells accionistes que tenien poques accions però que les conservaren durant un període llarg de temps.

Classifiquem, doncs, tots els inversors, seguint els dos criteris esmentats anteriorment. Dels quatre grups que en sorgeixen, dos els ajuntarem: aquells que tenen poques accions els estudiem conjuntament, ja que el seu paper dins l'empresa diferia poc tant si tenien les accions molt de temps com poc i els anomenem "petits accionistes". Avancem que la gran majoria de l'accionariat de les companyies estava format d'aquestes persones, que decidiren destinar els seus petits estalvis al ferrocarril amb unes expectatives de guany que es presentaven molt engrescadores però que no es feren realitat. Molts d'ells es desferen de les accions quan va començar la caiguda de les cotitzacions; d'altres, per contra, aparegueren precisament quan hi hagué la crisi financera, aprofitant el baix preu a què podien adquirir els títols. El seu paper dins les companyies fou molt rellevant a nivell global, ja que determina fins a quin punt les línies

foren capaces de captar el petit estalvi del país, però no ho fou, en canvi, en la promoció i la gestió de les línies.

És sobre l'estudi d'aquest grup que podríem treure les conclusions de caràcter més sociològic que esmentàvem al principi del capítol. La compra de poques accions implicava participació en els mecanismes de l'economia capitalista, de forma - podríem dir - experimental, o prudent. L'elevat nombre d'aquests petits accionistes ens permetria aventurar algunes hipòtesis sobre la capacitat d'estalvi del país, sobre l'existència, fins i tot, d'una incipient "classe mitjana" que aprenia a invertir els seus estalvis en societats de participacions. Per fer-nos una idea de quantes persones estaven disposades a "gastar" entre 1.000 i 2.500 duros en valors de ferrocarril, el quadre 1.5. ens mostra el nombre de "més petits accionistes" que tingué cada societat, és a dir, els que tenien 25 o menys accions.¹³

Quadre 1.5. Accionistes que tingueren 25 o menys accions de mitjana

	Mataró	Granollers	França	Martorell	Tarragona	Saragossa
25 o menys accions	430 (a)	370	421	137	296	113
accionistes totals	1.572	1.138	2.609	339	694	281
percentatge	27	32	16	40	42	40

(a) Les actes de la companyia de Mataró no especifiquen mai el nombre d'accions que tenia cada accionista que assistia a les juntes. Per això, aquesta dada s'ha hagut d'estimar a partir de la junta de 1861, en la qual consta el nombre de vots de cada accionista, i que ens indica aproximadament el nombre d'accions que posseïa cadascun. Per obtenir el percentatge s'ha dividit el nombre d'accionistes que tenien menys de 25 accions en aquella junta pel total d'accionistes que va tenir la companyia, no pels accionistes que van assistir a aquella junta.

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Precisament les companyies de Mataró, de Granollers i de França, que tenien la mitjana d'accions més baixa (24, 45 i 57 accions per cap) i el major percentatge del capital en mans de petits accionistes (quadre 1.3.), eren les que tenien "menys" petits accionistes del total (quadre 1.5.). És a dir, els petits accionistes no eren majoria en la totalitat dels accionistes, però si que ho eren en les juntes. Aquest resultat, que pot semblar contradictori, ens dóna una dada qualitativa important: en aquestes tres companyies hi havia "pocs" petits accionistes que tenien un gran pes en les juntes, cosa que vol dir que hi assistien en bloc i eren molt constants. El cas de la companyia de Tarragona seria el contrari: el 42% dels accionistes totals tingué 25 o menys accions, però el seu pes en cadascuna de les juntes era de tan sols el 24% dels assistents.

És a dir, foren molts els que tingueren poques accions en aquesta companyia, però "no eren tants" mirant junta per junta. El primer cas ens retrata un petit accionista fidel, que manté les

13. Recordem que els que tenien menys de 10 accions no tenien dret a assistir a les juntes. Cal tenir en compte, a més, que les xifres ens indiquen quants accionistes tingueren menys de 25 accions de

accions durant un llarg període de temps i que assisteix religiosament a les reunions convocades. Els petits accionistes de la Tarragona, per contra, o bé no s'interessaren a assistir a les juntes, o bé no mantingueren durant gaire temps les accions en la seva propietat. Tot plegat confirma la popularitat de les línies de Mataró, Granollers i França, i l'"anonimat" relatiu de les de Martorell, Tarragona i Saragossa, que tendiren més al gran capital.

Els accionistes que posseïen moltes accions els dividim entre els que les varen tenir durant un llarg període de temps i els que les tingueren durant pocs anys. Aquests darrers són els que considerem especuladors, perquè se suposa que el fet de tenir molts títols durant un curt període d'espai responia a que buscaven un benefici amb la compra i venda de les accions, en funció de la seva cotització en el mercat financer. Els primers, en canvi, foren els accionistes que buscaven rendiments a llarg termini, i que, tot i els alts i baixos (més baixos que alts) en la valoració de mercat dels seus títols, cregueren que valia la pena seguir-los mantenint.

Quadre 1.6. Número d'accionistes assistents que tingueren més de 100 accions durant menys de 5 anys i durant més de 8 anys. Mitjana de totes les juntes i percentatges

	Mataró	Granollers	França	Martorell	Tarragona	Saragossa
menys de 5 anys	44	20	214	33	40	31
<i>percentatge sobre el total</i>	<i>2,7</i>	<i>1,7</i>	<i>8,1</i>	<i>9,7</i>	<i>5,7</i>	<i>10,9</i>
més de 8 anys	23	9	65	13	26	20
<i>percentatge sobre el total</i>	<i>1,4</i>	<i>0,7</i>	<i>2,5</i>	<i>3,8</i>	<i>3,7</i>	<i>7,0</i>
accionistes totals	1.572	1.138	2.609	339	694	281

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

D'aquests accionistes que tenien un nombre elevat d'accions, els que les tingueren durant un curt període de temps foren més nombrosos que els altres, en totes les companyies. És a dir, els "especuladors" foren més que els "grans accionistes fidels". Això ens pot indicar, o bé que les expectatives posades en les companyies foren moltes i el desengany enorme - aquests accionistes feren l'esforç de comprar moltes accions amb l'esperança de fer un gran negoci però es vengueren les accions quan van veure'n l'escàs rendiment - o bé que realment existiren moviments especulatius importants al voltant de les accions del ferrocarril, o bé les dues coses alhora. En els dos casos el resultat final era el mateix: les companyies ferroviàries no van poder comptar amb un gran accionariat estable que es mantingués ferm i no sucumbís als pànics provocats per la inestabilitat de les cotitzacions.

Cal dir, però, que alguns dels accionistes que tenien més paper resistiren a les estrebades financeres de 1859 i 1866, i no es desferen dels valors. La caiguda de la seva cotització a la borsa de Barcelona fou tan brutal, que probablement pensaren que més valia esperar a que

mitjana, no quants accionistes tenien menys de 25 accions en cada junta, dada que hem presentat de

s'estabilitzés el mercat i no malvendre, cosa que significava perdre definitivament els diners. Aquests foren, malauradament, una minoria; la majoria d'accionistes - "grans" i "petits" - apareixeren amb un nombre diferent d'accions en diverses ocasions, el que ens indica que compraven i venien títols en funció de la valoració de mercat.

Per il·lustrar-ho, el quadre 1.7. ens mostra el nombre absolut i relatiu dels accionistes que es presentaren sempre amb el mateix nombre d'accions durant tot el període durant el qual foren accionistes, és a dir, els accionistes "estables". Observem com tan sols un terç o menys dels accionistes de cada companyia féu acte de presència a totes les juntes amb el mateix nombre d'accions.

Quadre 1.7. Número d'accionistes que es presentaren sempre amb el mateix nombre d'accions

	Granollers	França	Martorell	Tarragona	Saragossa
amb el mateix nombre	371	884	98	135	44
accionistes totals	1.138	2.609	339	694	281
<i>percentatge</i>	32	33	28	19	15

No podem saber quants accionistes van tenir sempre el mateix nombre d'accions en el cas de la companyia de Mataró ja que no sabem quantes accions representava cada accionista a les juntes. Recordem que per la Saragossa només tenim les dades de tres juntes.

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Un cop realitzat l'anàlisi de l'accionariat general i anònim, s'afronta, per cada companyia, el coneixement particular d'alguns accionistes, especialment els promotors i els gestors i les grans famílies.

Pel que fa als promotors, els prestem especial atenció perquè la seva actitud vers el ferrocarril fou diferent de la resta dels accionistes. Amb tota probabilitat concebien el ferrocarril més que com un negoci on invertir per obtenir unes rendes, com un instrument que havia d'impulsar la integració del mercat per afavorir el creixement de l'economia - i sobretot del comerç - i que, a la llarga, els beneficiaria més indirectament que directament. Promogueren les línies, efectuaren els primers desemborsaments de capitals, i estigueren disposats a mantenir la titularitat de les seves accions tot i els altibaixos en la cotització d'aquestes en el mercat de valors i els escassos rendiments de les companyies.

Pel que fa als grups familiars, s'observa que en cadascuna de les línies hi ha una sèrie de cognoms que es repeteixen força vegades, i que, en la majoria dels casos, ens indiquen clarament l'existència d'enllaços familiars entre accionistes. Sovint aquestes famílies giraven al voltant d'alguns dels promotors, gestors o grans accionistes i normalment entre tots concentraven una quantitat important d'accions. Repartir les accions entre els familiars tenia

forma agregada, fent una mitjana per totes les juntes, en el quadre 1.3.

l'avantatge que permetia saltar-se la limitació en el nombre de vots que podia emetre cada accionista en les juntes (si bé calia que els familiars fessin acte de presència a la junta). En alguns casos un sol assistent podia sobrepassar aquest límit sense que li calgués repartir els títols entre familiars assistents. És el cas de les accions propietat de dones - n'hi havia un nombre considerable - que no assistien mai a les juntes, sinó que eren representades pels seus marits, que podien emetre els vots que els corresponien a les accions d'elles.

Finalment, per cada companyia, es presenta la llista dels qui n'ocuparen càrrecs de direcció i s'estudien els canvis de l'equip directiu durant el període de vida de les empreses. Creuant les dades de grans accionistes, promotors i gestors de les companyies, podem avançar que, en general, promotors i directors de les companyies solien coincidir. Alguns d'ells posseïen un nombre considerable d'accions, però no mantingueren totes les que havien subscrit en un principi, sinó que les anaren recol·locant. D'altres en compraren i vengueren en funció de la seva cotització. En alguns casos, els directors de les companyies tenien el nombre just d'accions que se'ls requeria per poder exercir el seu càrrec a la junta gestora.

Entre els grans accionistes ens apareixen mecànics, enginyers, cases constructores, o empreses subministradores de material que eren pagades amb accions. Són els casos del cap de tallers de la Mataró Josep White, el constructor Jean de Grimaldi, els enginyers Carles i Miquel de Bergue, la casa de material ferroviari *Heath i Cia.* o la Societat de Crèdit *la Catalana*. Aquests no són objecte del nostre estudi, ni tampoc les entitats financeres que compraren accions de les línies, ja que la seva aportació fou poc important en general - a excepció de les fetes a la companyia de Granollers per part de *Unión Comercial* i a la de Saragossa per *la Catalana* - i el seu estudi no ens pot aportar cap informació complementària sobre l'origen dels capitals invertits en el ferrocarril.

Hem vist que, a mida que anem desgranant tota la informació que ens donen les juntes, podem anar classificant els accionistes de les companyies segons diversos criteris i aprofundir en el coneixement de cadascun d'ells.

En els paràgrafs anteriors s'ha presentat les fonts utilitzades i s'ha explicat la metodologia emprada en l'anàlisi de les juntes d'accionistes de les companyies de ferrocarril a nivell global. A continuació es presenta l'estudi separat per línies, que es centrarà en l'anàlisi de les juntes d'accionistes que s'han estudiat, el nombre d'accionistes assistents a cada reunió, els capitals representats, l'estructura de l'accionariat i els seus canvis en el temps. També farem esment a la mitjana d'accions posseïdes per cada accionista i a la seva permanència en la companyia, per acabar amb l'estudi concret dels grans accionistes i els gestors de les companyies.

1.1. La línia de Barcelona a Mataró

La companyia del *Camino de hierro de Barcelona a Mataró* fou la primera constituïda a Catalunya, i la primera a posar en explotació una línia de tren a la Península Ibèrica: es constituí legalment el 6 juny de 1845 amb un capital de 1.000.000 duros, repartit en 10.000 accions. D'entrada només calgué col·locar-ne la meitat al país, ja que les 5.000 restants s'entregaren als constructors anglesos com a forma de pagament de les obres. La construcció de la línia la duria a terme la casa *McKenzie i Brassey*, que es comprometia a tenir la línia acabada el 1848 i a fer-ne el manteniment durant un any.¹⁴

Durant els anys posteriors a la inauguració, la companyia va canviar de nom en dues ocasions, el 30 de juliol de 1852 va passar a anomenar-se *Camino de hierro del Este de Barcelona* i va dur a terme la primera ampliació de capital per perllongar la línia fins a Arenys de Mar. Es posaren en circulació 2.500 noves accions que hagueren de ser ampliades amb 500 més pel sobrecost de les obres.¹⁵ A 1860 la companyia tornà a fer una ampliació de capital (que passava a ser de 24.000 accions) i canvià el nom per *Compañía del Ferrocarril de Barcelona a Mataró y Girona*.

Quadre 1.8. Finançament de la companyia de Mataró fins a 1861, en duros

	accions	obligacions	total
nominal emès	2.400.000	1.000.000	3.400.000
percentatge	70,58	29,41	100

Font: Pascual (en premsa), p. 320

El finançament per accions de la companyia de Mataró tingué uns inicis complicats.¹⁶ Com que els promotors no veien clar que fos possible obtenir els capitals necessaris per constituir la companyia, a 1846, alguns d'ells, la majoria comerciants de Barcelona, es comprometeren a desemborsar els diners que encara faltessin. En aquell moment quedaven 2.568 accions de la línia per col·locar, accions que decidiren repartir-se entre ells de la següent manera: Josep Bosch i Mustich subscribia 236 accions; la casa de comerç *Patxot i Civils*, Josep Terrats, Josep Martorell, Onofre Viada, Jaume Samà, Jeroni Rabassa, Josep Mitjans i Riart i Joan Josep de la Torre, 233 accions cadascun, Joan Miret 235 accions, Josep Barba 117 i Ivo Milà de la Roca 116 accions.¹⁷

14. El contracte de construcció el firmà Roca amb l'enginyer Locke, i el cap dels tallers, White, que més endavant muntà la primera locomotora del país el 27 de febrer de 1853. Pascual (en premsa) p. 47, i Wais (1974) p. 98 i ss.

15. Pascual (en premsa), p. 127.

16. Pascual (en premsa), p. 46.

17. Aquest acord consta en una escriptura de compromís davant de notari, on es feia constar que “els anglesos” ja havien col·locat les accions que tenien assignades, sense especificar quantes eren i que

A 1849 els mateixos homes refeien el seu compromís; però la situació havia canviat: les accions de la línia de Mataró tenien molt bona rebuda entre el públic, i tan sols va caldre repartir-ne 117 entre els 11 assistents a aquella reunió. Josep Mitjans es feia enrera, per tant tocava a 1.060 duros 606 mil·lèsimes per cap entre Jaume Samà, Josep Martorell, Onofre Viada, Miquel Biada, Josep Bosch Mustich, Joan Miret, Patxot Civils, Isabel Alfonso de Milà - curadora dels hereus de Jeroni Rabassa que eren néts seus - Josep Terrats i Josep Margarit Lleonart. Josep Barba i Ivo Milà de la Roca desemborsarien els 1.060 duros 606 mil·lèsimes entre els dos.

Aquest document notarial és important perquè ens indica que, abans de la inauguració de la línia, els 12 homes presents en aquella reunió estaven disposats a repartir-se les més de 2.500 accions que faltava col·locar perquè el projecte tirés endavant. Sortosament per ells, les bones expectatives de la companyia un cop posada en marxa la línia, van fer innecessari un desemborsament tan gran; les accions s'havien pogut col·locar al mercat i tan sols va caldre que se'n repartissin un centenar.

Les juntes d'accionistes

Els estatuts de la companyia esablien que els accionistes tinguessin 10 accions com a mínim per poder formar part del consell directiu, i 5 accions per assistir a les juntes generals; per convocar una junta general extraordinària calia reunir-ne 500. Com que en les juntes generals tots els assistents tenien un dret de vot - un sol per cadascú - les actes de les juntes no concreten el nombre d'accions dels assistents, ja que no tenia cap repercussió sobre les votacions de l'assemblea.

El 1860, després de reformar els estatuts per portar la companyia cap a la fusió amb la de Granollers, es va passar a requerir 50 accions per formar part del consell, 5 accions igualment per assistir a les juntes generals, i 1.000 per convocar una junta general extraordinària. Cada 5 accions tenia dret a un vot, amb un màxim de 10 vots per accionista. El nombre d'accions posseïdes per cadascú esdevenia una dada rellevant, per això en la junta de 30 de gener de 1861 es féu constar el nombre de vots a què tenia dret cada accionista. En el quadre 1.9., al final de l'apartat, es presenta el detall de les juntes d'accionistes que es van dur a terme durant els anys de vida de la companyia.

ells s'havien d'encarregar de vendre les restants per poder comptar amb el capital necessari per començar les obres. AHPB. Protocols de Ferran Moragas Ubach. 8 maig 1849. Vegeu annex 1.2.

Les actes de les juntes d'accionistes de la companyia han estat la font utilitzada per l'estudi de l'accionariat de la companyia de Mataró, si bé s'han complementat amb algunes consultes a escriptures notariales que feien referència al finançament de la companyia. Del buidatge de les 15 juntes que consten en acta, obtenim una base de dades amb 1.572 noms de diferents persones que en algun moment o altre foren accionistes. Aquesta és la mostra sobre la qual basem el present estudi, i, a partir d'ara, quan parlem dels accionistes totals de la companyia ens referim a aquestes 1.572 persones.

Calculem, amb les dades de la primera columna del quadre, la **mitjana d'assistència a les juntes**, que fou de 257 accionistes per convocatòria, tot i que el nombre d'assistents varià considerablement.

De vegades, el secretari de la junta directiva deixava constància en l'acta del nombre total d'accions presents en les reunions, malauradament no de totes. Amb les dades que tenim, i que es presenten en la quarta columna del quadre, hem pogut calcular una mitjana de **representativitat del capital** del 47,65%. Si suposem que 5.000 accions foren col·locades a Londres, el percentatge de representativitat es dispararia fins a un 76,29%, una xifra molt elevada. Però sembla ser que, donada la bona acollida que tenien les accions de la Mataró entre els inversors, les 5.000 "angleses" van acabar per ser recol·locades al Principat, per tant, donem el 47,65% de representativitat del capital per vàlid.

L'estructura del capital

La **distribució del capital-accions** de la companyia de Barcelona a Mataró només la podem esbossar amb l'anàlisi de la junta de 30 de gener de 1861, ja que - com ja s'ha comentat - en les actes de les juntes d'accionistes anteriors constava el nom dels accionistes presents i el total representat però no el nombre d'accions de cada accionista. L'any 1861 tampoc deia el nombre exacte de les accions de cadascun dels presents, però els agrupava per nombre de vots a què tenien dret. A partir d'aquesta dada hem pogut estimar el nombre d'accions de cadascú: qui tenia un vot, posseïa entre 5 i 9 accions, qui en tenia 2, entre 10 i 14, i així fins arribar als que tenien 50 o més accions, amb dret de 10 vots, el màxim permès per accionista segons els estatuts. És en aquesta franja alta de nombre d'accions posseïdes que es perd més informació, ja que no es pot saber de cap manera quantes accions eren "més de 50".

Seguint aquest criteri hem calculat les dades que permet fer-nos una idea del **grau de concentració del capital** a 1861 i que presentem en el quadre 1.10. Cal fer esment a algunes particularitats: de les 5.000 accions que estaven en mans angleses (probablement ja no eren tantes), n'hem fet constar les 950 que representava un tal Mr. Chaplin¹⁸. A més, el nombre exacte d'accions dels que formaven part de la junta directiva, s'ha extret de les actes de les juntes directives de diferents dies.¹⁹ Aquesta miscel·lània de dades afegeix un problema d'inexactitud a la mostra, ja que no són del mateix dia i podrien tenir un marge d'error important, però les tenim en compte per calcular aquesta aproximació a l'estructura del capital-accions de la companyia.

Quadre 1.10. Número d'accionistes i accions representades a 1861, per grups

	més de 50 accions	entre 25 i 49 accions	menys de 25 accions	total
Nombre d'accionistes	79	53	433	565
Percentatge	13,98	9,38	76,63	100
Accions representades	7.450	1.840	4.250	13.540
Percentatge	55,02	13,58	31,38	100

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

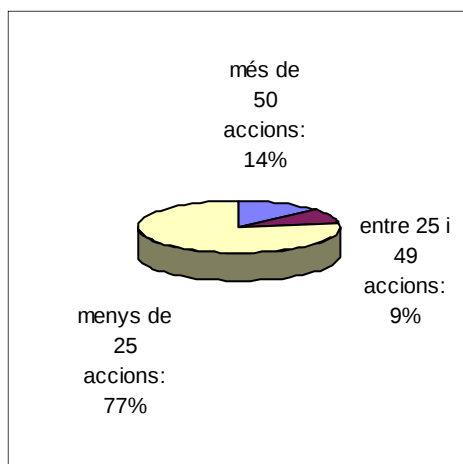
Segons la nostra estimació de les accions que posseïa cada accionista, es pot concloure que la companyia de Mataró tenia el capital força concentrat en poques mans. El 14% dels accionistes controlava més del 50% del capital.

És interessant observar l'enorme quantitat de petits accionistes - els que tenien menys de 25 accions - que tenia la companyia: el 77% dels assistents. La Mataró fou una companyia molt popular, per ser la primera, perquè va despertar enormes expectatives i curiositat del públic i per la seva valoració de mercat, sempre per sobre el nominal.

18. En la junta directiva de 21 d'abril de 1849 es feia constar que Chaplin era l'intermediari de la casa de locomotores *Jones and Potts* amb la companyia de Mataró. Pot ser, doncs, que aquestes 950 accions fossin les que s'havia quedat la casa esmentada com a paga per les locomotores. ANC. Juntes directives de la companyia de Mataró. Llibre 43. Any 1849.

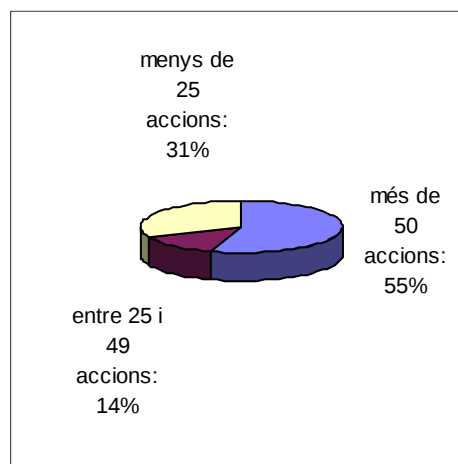
19. En la junta de 27 de gener de 1860 es fa constar les accions que tenien els directius a (o des de) 1856. Biada en tenia 1.000 subscrites de les quals només 719 estaven desemborsades. Gibert en tenia 360, 200 desemborsades. Estruch 260, 210 desemborsades. Patxot i Barba 250, 100 desemborsades. Sicars 270, 120 desemborsades i Sirvent 350, només 200 desemborsades. En total tenien 2.840 accions subscrites, de les quals 1.694 desemborsades i 1.191 encara les devien. ANC. Juntes directives de la companyia de Mataró. Llibre 51. Any 1860. El nombre exacte d'accions per accionista que s'ha estimat es pot consultar en l'annex 1.3.

Gràfica 1.1. Distribució dels accionistes per grups a 1861

Font: vegeu quadre 1.10.

Gràfica 1.2. Distribució de les accions per grups d'accionistes a 1861

Font: vegeu quadre 1.10.

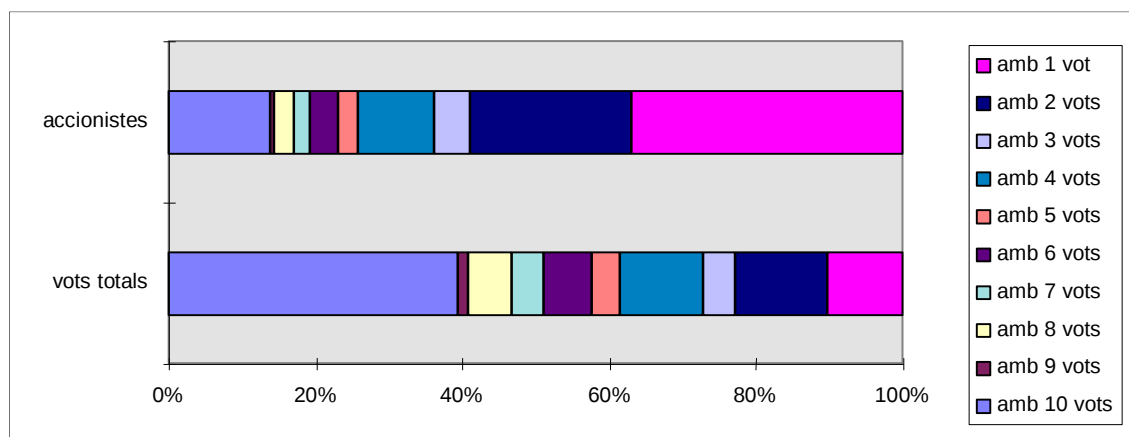
Donat que els quadres i gràfica anterior tenen algunes limitacions per les suposicions que s'han hagut de fer sobre els accionistes amb 50 o més accions, a continuació es presenta el quadre 1.11. i la gràfica 1.3. que ens representen exactament la **distribució del vot** en aquesta junta de 1861. Veiem que els grans accionistes no arribaven a concentrar 50% dels vots que es podien emetre, tot i que, segons la nostra estimació, concentraven més del 50% del capital. Això, tanmateix, no permet asseverar cap tipus de conclusió sobre el control que poguessin tenir sobre la companyia.

Quadre 1.11. Concentració de vot en la junta de 1861

Numero de vots	número d'accionistes	percentatge	vots totals	percentatge
amb 10 vots	77	13,89	770	39,28
amb 9 vots	3	0,54	27	1,37
amb 8 vots	15	2,70	120	6,12
amb 7 vots	12	2,16	84	4,28
amb 6 vots	21	3,79	126	6,42
amb 5 vots	15	2,70	75	3,82
amb 4 vots	57	10,28	228	11,63
amb 3 vots	27	4,87	81	4,13
amb 2 vots	122	22,02	244	12,44
amb 1 vot	205	37,00	205	10,45
Total	554	100	1.960	100

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Gràfica 1.3. Relació nombre d'accionistes / vots totals segons cada grup en la junta de 1861

Font: vegeu quadre 1.11.

Per dur a terme un **estudi dinàmic de l'estructura del capital**, cal prestar especial atenció als moments en què es duen a terme ampliacions de capital, o en que la cotització de les accions patia sotragades. Però amb les dades de què disposem, és impossible conèixer com van afectar aquests canvis en la distribució de les accions. La variació en el nombre de persones assistents a les reunions és la única dada que ens pot proporcionar alguna pista de l'impacte en l'accionariat d'aquests moments de crisi.

Pel que fa a aquesta dada, hem identificat tres moments de canvi. El primer fou a 1857, quan hi hagué el primer salt important en el nombre d'assistents, de 138 a 257. El segon fou al mes de gener de 1860, que es passà de 276 persones de la junta anterior, a 453. I el tercer salt fou a la següent junta, celebrada el 13 d'octubre, quan es passà de 453 a 679 accionistes presents. En quatre anys s'havia quintuplicat el nombre d'accionistes que assistien a les juntes.

El primer canvi fou degut, probablement, a que les accions emeses uns anys abans fins aleshores no havien tingut dret a assistir a les juntes, perquè no estaven totalment desemborsades. Les causes de la gran assistència de la junta de principis de 1860 no són tan fàcils d'asseverar, perquè no podem saber el nombre exacte d'accions que hi havia en circulació en aquell moment, i els que havien comprat accions de l'“emissió” de 1859, del tot il·legal, no tenien dret a assistir a les juntes. L'increment de l'assistència de l'octubre és més lògic, ja que el maig d'aquell any havia quedat oficialment establert el capital-accions de la companyia en 24.000 títols, el paper il·legal de 1859 fou regularitzat, i els seus compradors autoritzats a assistir a les reunions.

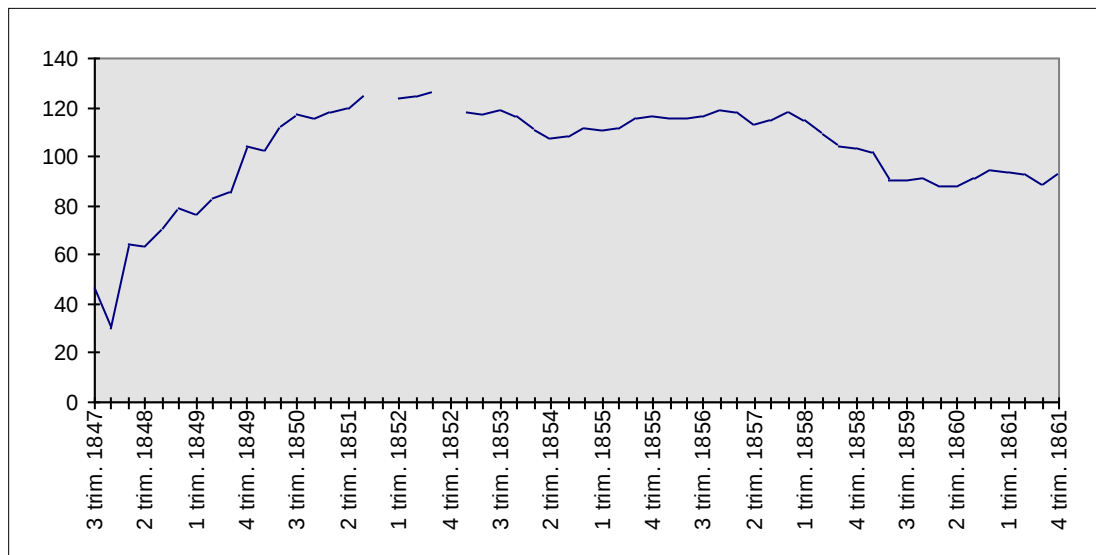
La única explicació és que en la junta de 1860 aparegueren accionistes que ja ho eren abans de l'enganyifa de 1859, però que no havien fet acte de presència a cap junta encara. En tot cas, les dades que tenim ens indiquen que en la junta d'octubre de 1860 aparegué un munt de gent nova, que comprava les accions de nova emissió.

Sense cap dubte, l'anunci de la fusió amb la companyia de Granollers va provocar entrades massives d'accionistes en la companyia. La majoria dels accionistes nous que aparegueren a les juntes de 1860, a més dels anys entorn de la inauguració de la línia o per les ampliacions de capital, tingueren les accions durant poc temps: la companyia ampliava capital, la sòlida demanda dels seus valors feia que es col·loquessin les accions sense cap problema, i apareixien en les juntes molts nous accionistes, que es desfarien dels títols en un o dos anys.

L'elevada **rendibilitat** de la companyia també va alimentar la seva popularitat. Els rendiments de la línia foren de l'ordre del 7,44% de mitjana durant el període 1849-1856, i la companyia repartí un dividend sempre per sobre el 6% promès; a 1849 es repartí un dividend del 8% sobre capital desemborsat, el més elevat de tot el període.²⁰ Les dades de l'evolució de la cotització de les accions de la línia de Mataró que presentem en el quadre 1.12. ens permeten veure la valoració que feia el públic de la companyia.

Durant els 10 anys posteriors a la inauguració, els resultats de la línia foren tan positius que la cotització de les accions es mantingué per sobre del nominal. Els anys següents aquesta va traspasar la línia del 100% però seguí sent molt elevada. Avancem que el de la Mataró fou un cas excepcional, ja cap de les altres companyies aconseguí mantenir tan elevada la valoració de mercat dels seus títols.

Gràfica 1.4. Cotització de les accions de la companyia de Mataró

Font: vegeu quadre 1.12.

L'anàlisi de l'accionariat de forma agregada s'ha d'abandonar en aquest punt. Fins aquí, recordar que la relativament fàcil col·locació de les accions emeses, féu que companyia de Mataró tingués molts petits accionistes, que participaren massivament de les juntes i que respongueren molt positivament a les noves emissions de capital de l'empresa. La combinació

20. Pascual (en premsa) p. 58

de les enormes expectatives de l'empresa amb els seus bons resultats permeté que la cotització de les accions es mantingués gairebé sempre per sobre del nominal.

Els accionistes

Amb les dades que ens proporcionen les actes, podem calcular dues xifres d'especial interès: el nombre mitjà d'accions que tenia cada accionista i el temps durant el qual les va posseir. La combinació de totes dues ens permet conèixer de prop els diferents tipus d'inversors que formaren el cos de l'accionariat de la companyia.

Pel que fa a la **mitjana d'accions** dels accionistes de la companyia de Mataró, la podem calcular tan sols a partir de les dades d'aquesta junta de 1861. La xifra que s'ha obtingut és de 24 accions per cadascun, la qual cosa ens confirma que fou una companyia que va captar l'estalvi "popular". D'altra banda, la **permanència** dels accionistes en la companyia fou d'un any, un període molt curt. De fet, de la mostra de 1.573 accionistes, 828 ho foren tan sols durant un sol any,²¹ més del 52%; 266 ho foren durant dos anys; 68 durant tres i 70 durant quatre. 30, 28, 44, 53, 56 i 60 accionistes tingueren les accions durant cinc, sis, set, vuit, nou i deu anys, i les xifres davallen de cop, fent que només 69 persones tinguessin les accions de 10 a 18 anys.

Abordem l'anàlisi dels accionistes de forma desagregada, estudiant separatament tres grups diferenciats: els petits accionistes, els especuladors i els grans accionistes.

El quadre 1.10., ens deia que els **petits accionistes**, els que tenien menys de 25 accions en la junta de 1861, eren el 77% dels assistents i representaven el 31% del capital (433 persones de les 565 assistents a aquella junta). D'aquests 433, 123 ho foren tan sols durant un sol any i 147 durant dos anys (entre els dos sumen el 62,35% dels 433). Només 19 persones tingueren els títols durant 3 anys, 27 durant 4, 9 durant 5 anys, etc. Cap d'aquests petits accionistes va ser accionista de l'empresa més de 13 anys, a excepció de dues persones que ho foren durant 18 anys - però no vol dir que durant tot el període tinguessin aquest nombre tan reduït d'accions. És significatiu el fet que la majoria dels que tenien poques accions foren, a més, accionistes de la companyia durant un curt període de temps, dada que concorda amb les mitjanes d'accions i anys de permanència dels accionistes comentades anteriorment.

Aquesta inestabilitat del petit accionariat podria ser deguda a que els petits accionistes compraven i venien accions en funció de la seva cotització, que estava sobre del nominal, cosa

21. Recordem que suposem que foren propietaris de les accions durant un sol any perquè només assistiren a una sola junta.

que els permetia realitzar el benefici de forma ràpida. La valoració de les accions va anar sempre a l'alça durant els primers anys de vida de la societat, i els petits inversors veieren la possibilitat d'obtenir un guany independentment del resultat de l'empresa. Podem afirmar que els accionistes de la companyia de Mataró foren poc pacients, però no indiferents, ja que assistiren massivament a les juntes, on hi tingueren un paper actiu. Les actes ens mostren que els debats en les reunions foren tensos i molt participatius.

Si tenim en compte que els **accionistes mitjans**, que tenien entre 25 i 50 accions, representaven tan sols el 9% del capital i el 14% dels assistents, podem veure fins a quin punt estaven polaritzades les posicions en el cas de la companyia de Mataró. L'accionariat total estava format per dos grups molt diferents: molts accionistes que tenien poques accions i pocs que en tenien moltes.

La identificació i estudi dels **especuladors** se'ns fa impossible perquè no podem saber quants - i quins - accionistes tingueren moltes accions durant curts períodes de temps. Podem saber, però, que 32 dels 79 (el 40%) dels accionistes propietaris de més de 50 accions a 1861 les tingueren durant tan sols un o dos anys, i que també feren aparició durant l'any 1860. Seria arriscat dir que eren especuladors, més aviat es pot dir que les expectatives creades per la fusió amb la companyia de Granollers van atraure inversors disposats a comprar paquets grans d'accions, com en el cas dels petits accionistes estudiat abans.

L'estudi dels **grans accionistes**, els que tingueren moltes accions durant llargs períodes de temps queda també limitat. Per això considerem grans accionistes aquells que mantingueren durant més temps les accions, sense que poguem saber si en tenien moltes o poques.

Només coneixem el nombre aproximat d'accions de set dels nou accionistes que tingueren les accions durant divuit anys, és a dir, que ja eren presents a la junta prèvia a la constitució de l'empresa, l'any 1844. D'aquests, només quatre - Miquel Biada, Rafel Patxot, Rafel Sabadell i Josep Vidal Ribas - en tenien més de 50 a 1861. Jaume Civils estigué present en aquesta primera junta, i fou accionista durant 17 anys però desconexem el nombre exacte d'accions que posseïa, ja que no feu acte de presència a la de 1861. Salvador Biada fou accionista durant 16 anys i tenia més de 50 accions a 1861, i Josep Amell Carbonell durant 14 anys amb 20-24 accions.

D'altra banda, 34 accionistes dels que feren aparició en la junta de 1849 encara ho eren a 1861, és a dir, van ser-ho durant 13 anys. D'aquest grup, només 6 tenien més de 50 accions: Francesc Amell Carbonell, Josep Aviñó, Josep Oriol Estruch, Manuel Gibert - el president -, Marià Sirven i Josep Xifré (fill). Són noms de persones vinculades a la promoció de la línia, i que també són presents en la llista dels seus directors.

Els altres accionistes que tingueren les accions durant molt temps no en tenien moltes, tot i que foren persones importants en el món del ferrocarril a Catalunya. Eusebi Coronas, per exemple, en tenia entre 10 i 14, la casa de comerç *Clot Hnos.* en tenia entre 5 i 9, mentre que Josep Clot personalment en tenia de 30 a 34, i Pelegrí Masó de 10 a 14, etc. És molt possible que n'haguessin posseït un nombre superior anteriorment a la junta de 1861, especialment els que foren directius de la companyia.

De les actes d'una junta directiva de 1856 s'han pogut saber el nombre d'accions exacte que tenien alguns dels grans accionistes de la companyia en aquell moment, membres de l'equip directiu; Miquel Biada en tenia 1.000 ell tot sol, Josep Barba, Josep Oriol Estruch, Manuel Gibert i Marià Sirven en tenien 360 cadascun, Narcís Sicars 270 i Rafel Patxot 250. Entre tots concentraven 2.840 accions de les aproximadament 12.500 que la companyia tenia en circulació en aquell moment. Aquestes són les úniques dades de què disposem sobre els grans accionistes, que presentem al final de l'apartat, en el quadre 1.13.

Seguint amb l'estudi dels accionistes de forma individualitzada, observem la presència de diversos cognoms repetits entre els accionistes que poden indicar la presència de membres d'una mateixa família. Així, en la llista del total d'accionistes de la línia de Mataró trobem vuit membres de la família Gibert - del president de la companyia - i de la família Masó, coneguts comerciants de l'època, dels quals dos tenien més de 50 accions. També consten set membres de les famílies Amell, també comerciants, i dos dels quals tenien més de 50 accions, i set dels Maristany, parents dels Gibert - dels quals 2 tenien més de 50 accions. També eren set els Soler Casañes i els Viada, etc.²²

La presència de familiars dels membres de la junta directiva i dels promotors en l'accionariat de la companyia podria respondre al fet que els promotors van col·locar part de les accions que havien subscrit entre els seus familiars i les amistats, fent que al principi la relació de parentiu fos la via més habitual de venda d'accions. A més, i molt especialment en la companyia de Mataró on cada accionista tenia un sol vot fins a 1860, tenir molts familiars en les juntes i repartir les accions entre ells era l'única via per maximitzar el nombre de vots.

Els accionistes a qui cal prestar especial atenció són els promotors de la companyia, que feren presència en la junta de 1844, prèvia a la constitució de l'empresa. Malauradament, en l'acta notarial no s'especifica el nombre d'accions que van subscriure a excepció dels 11 que constaven en l'escriptura notarial transcrita en l'annex 1.2. En l'escriptura fundacional de la societat de 6 de juny de 1845 consten Ramon Maresch, Miquel Biada, Francesc Viñas, Josep Ribas i Solà, Rafel Sabadell i Josep M. Margarit. Segons les actes de les juntes directives que existeixen des de 1849, també hi eren Rafel Patxot, Ivo Milà de la Roca, Josep Terrats, Josep

22. Vegeu annex 1.3.

Martorell i Guitard, Isabel Alfonso de Milà (tutora dels fills menors de Rabassa), Joan Miret i Josep Bosch i Mustich.

El quadre 1.14., al final de l'apartat, ens presenta quins foren els directors de la companyia, des de la primera junta fins arribar a la fusió de 1861. Es pot observar com els promotors n'assumiren des del principi la direcció fins que foren substituïts per persones que probablement es dedicaren més exclusivament a la gestió de la línia. Aquesta segona fornada de directius fou la que portà a la Mataró a fusionar-se amb la companyia de Granollers. En una junta directiva de 28 d'abril de 1858, representants de les juntes directives de les dues societats i de la junta de la *Sociedad Catalana de Crédito* es reuniren per sentar les bases de la construcció mancomunada del tram de via des de l'enllaç fins a Girona, que encara tardaria uns anys a dur-se a terme.²³

Com manifestaren en aquella junta la majoria dels assistents, l'única via per sortir de l'imminent bloqueig financer de les companyies i per evitar la caiguda de la cotització de les accions, era fusionar les dues societats i fer arribar la línia fins a França.

23. Assisitiren a la reunió, a més dels membres de les juntes directives de les companyies interessades, un nodrit grup d'intermediaris. Els assistents no membres de les juntes eren Joan Sans i Grau, Mariano Ferran, Josep Casanovas i Macaya, Francesc Civil, Frederic Maristany, un representant de la casa *Batló hnos.*, Jaume Faulina, Francesc Arró Julià Codina, Antoni Masriera i Cumissà, Mariano Esplugas, Jaume Samà i Joan Joaquim Masó. Font: Juntes directives de la companyia de Mataró. Llibre 43, reunió de 28 d'abril de 1858.

Quadre 1.9. Juntes d'accionistes de la companyia de Mataró

data de la junta	nombre d'accionistes assistents	nombre d'accions representades (a)	Total accions de la companyia	percentatge de capital representat	convocatòria (quan consta en l'acta)
3 juliol 1844	96 (b)				
25 abril 1849	152		9.521 (c)		
15 juny 1849	83		9.521		
29 nov. 1852	213	5.124	12.441 (d)	41,19%	ordinària
26 nov. 1853	181	5.585	12.441	44,89%	ordinària
29 nov. 1854	224		12.441		ordinària
7 des. 1855	146	5.104	12.441	41,03%	ordinària
8 maig 1856	167	6.341	12.441	50,97%	extraordinària
24 gener 1857	138	6.457	12.441	51,90%	ordinària
30 gener 1858	257	6.603	12.941(e)	51,02%	ordinària
22 gener 1859	276	7.503	(f)		ordinària
28 gener 1860	453	10.977	(f)		ordinària
13 oct. 1860	679		24.000 (g)		segona
26 gener 1861	543		24.000		
30 gener 1861	554	12.616	24.000	52,57%	

(a) El nombre d'accions totals representades les dona la mateixa acta de la junta, si bé no en tots els casos

(b) Junta prèvia a la constitució de la companyia. AHPB. Protocols notariais del notari Ferran Moragas Ubach. 1844

(c) Segons el secretari de la companyia, superior al 50% exigít en els estatuts

(d) La companyia havia hagut de declarar caducades 479 accions d'accionistes que no van desemborsar els capitals exigits. Pascual (en premsa), p. 55. El total d'accions en circulació era de 9.521 més 420 de les 479 caducades que havien col·locat a finals de 1849 més les 2.500 corresponents a la perllongació fins a Arenys. Pascual (en premsa), p. 115.

(e) L'empresa hagué d'ampliar de nou el capital per fer front al sobrecost de la perllongació fins a Arenys. Pascual (en premsa), p. 127

(f) El govern no havia autoritzat l'ampliació de capital necessària per perllongar la línia fins a Girona, però la junta va emetre unes "accions" convertibles a curt termini - il·legals - i va començar a exigir-ne el desemborsament. Per això és impossible establir el nombre exacte d'accions en circulació durant els anys de 1859 i 1860. Pascual (en premsa) p. 271. Les 3.500 de diferència amb la junta anterior - segons el secretari de la junta - ens donen una idea del nombre de nous títols que devien circular.

(g) El 20 de maig de 1860 s'aprovava l'estructura del capital de l'empresa, que es constituïa de 24.000 accions i 11.500 obligacions. Pascual (en premsa) p. 273.

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.12. Cotització de les accions de la companyia de Mataró per trimestres

any/mes	primer trimestre	segon trimestre	tercer trimestre	quart trimestre
1847			46,4	30,3
1848	64,2	63,5	70,8	79,1
1849	76,8	83,2	85,4	104,1
1850	102,3	112,3	117,2	115,8
1851	118,4	119,8	125,4	
1852	123,8	124,4	126	
1853	118,2	117,4	118,6	116,2
1854	110,5	107,3	108	111,2
1855	110,9	111,6	115,2	116,7
1856	115,2	115,9	116	119,1
1857	118,2	113,5	115,1	118,2
1858	114,5	109,3	104,2	103,3
1859	102,1	90,3	90,6	90,8
1860	88	87,9	91,4	94,7
1861	93,8	92,5	89,1	94
1862				

Font: Dades cedides per Pere Pascual

Quadre 1.13. Accionistes que tenien més de 50 accions a 1861

Biada, Miquel	1.000
Mr. Chaplin	950
Barba, Josep	360
Estruch, Josep Oriol	360
Gibert, Manuel	360
Sirven, Mariano	350
Sicars, Narcis	270
Patxot, Rafel	250
Uzielli, Matthew	50

Més de 50 accions, sense que tinguem més informació

Biada, Joan	Faulina, Jaume	Sala Balaguer, Francesc
Biada, Salvador	Maristany, Frederic	Sala Ramon, Joaquim
Bori Cerdà, Dolors	Maristany, Mateu	Samà Mota, Josep
Busquets, Joan	Masó Soler, Fèlix	Sans Carbonell, Joan
Busquets, Rosa	Masó, Joan Joaquim	Sans Carbonell, Manuel
Calsamiglia, Domènec	Mateu Font, Jaume	Sans Grau, Joan
Carrió, Joan	Mercader, Llorenç	Sans Grau, Sebastià
Catalan, Juventino	Missé Puig, Pere	Sentrich, Bonosi
Conca, Eduard	Nicolau, Frederic	Turró Cardona, Josep
Cunill de Menacho, Maria	Oliver, Rosa	Urgell, Joan
Dalmases de Viada, Adelaida	Palau, Joaquim	Vallès Futuach, Mariano
Dalmases de Nicolau, Francesca	Parladé, Josep	Viada de Biada, Anna
de la Cagiga, Joan	Preciós de Biada, Dolors	Viada, Tomàs
de Mata, Jeroni	Puig, Esteve	Vidal Ribas, Josep
de Sucre, Narcís	Quer, Francesc	Vidal, Hipòlit
de la Vall de Ribes, Marquesa	Rahola, Francesc	Vilanova, Salvador
Espar, Joan	Rahola, Pere	Vinader, Sebastià
Espar, Josep	Roquer, Antònia	White, Josep
Estrada, Joan	Sabadell, Rafel	Xifré (fill), Josep
Fart, Jaume	Sabater, Benet	

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.14. Directius de la companyia de Mataró. Anys que van exercir el càrrec

membres de la junta /	1844	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	Nombre d'accions que posseïa
Maresch Ros, Ramon	D																Desconegut
Margarit Leonart, Josep	D																Desconegut
Ribas Solà, Josep	D																Desconegut
Sabadell, Rafel	D																Desconegut
Viñas, Francesc	D																50 o més
Xifré, Josep	D																50 o més
Biada, Miquel (pare)	P																1.000
Estruch, Josep Oriol		D	D	D	D	D	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	360
Sirven, Mariano		D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	350
Samà, Jaume		D		d	D	D	D	D									50 o més
Gibert, Manuel		D	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	360
Bosch Mustich, Josep		D		C	C	C											Desconegut
Miret, Joan		D	D	d													Desconegut
Viada, Onofre		D		VP	VP	VP											Desconegut
Barba, Josep			D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	360
Biada Prats, Miquel					d	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	*
Vieta, Ramon					d	D	D	D	D	D	D						Desconegut
Thompson, Juan			S	S	S	S	S	S									Desconegut
Maristany, Josep				s	s	s	s	s	S	S	S	S	S	S	S	S	Desconegut
Roca, Josep M ^a			D	d													Desconegut
Montagu, Joan																	Desconegut
Sicars, Narcís									d	D	D	D	D	D	D	D	270
Patxot, Rafel												D	D	D	D	D	250
Clot, Joan																d	de 30 a 40

En minúscula la sigla corresponent al càrrec si el van exercir durant menys d'un any

D: Director

P: President

VP: Vice-president

S: Secretari

C: "Contador"

* Miquel Biada morí a 1848, Hem suposat que el seu fill Miquel Biada Prats heretà les 1.000 accions de la companyia propietat del seu pare.

Font: ANC, fons 258, Libres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

1.2. La línia de Barcelona a Granollers

La companyia del ferrocarril de Barcelona a Granollers va ser constituïda el 10 de novembre de 1850 - després d'haver aconseguit la concessió de la línia el 10 de juliol anterior - amb un capital de 1,2 milions de duros, dividits en 12.000 accions de 100 duros cadascuna.

La societat acceptava l'acord efectuat entre els promotors de la companyia Manuel i Ignasi Girona, Manuel de Compte i Manuel de Lerena amb la companyia minera *El Veterano* per la qual aquesta els cedia els plànols, la memòria i altres estudis que havia dut a terme quan tenia la intenció de construir una línia de tren que anés fins a les mines de Sant Joan de les Abadesses. Sense renunciar a aquests projecte, la companyia de Granollers ja va manifestar des d'un primer moment la seva intenció de perllongar la línia fins a la frontera amb França. Però el 15 de juny de 1851 la companyia es va haver de reconstituir per modificar els estatuts i posar-los d'acord amb els requeriments exigits des del govern central, que manifestava que la intenció d'arribar fins a França era de moment "*una especulación absolutamente ilusoria*".²⁴

L'11 de maig de 1854 es va dur a terme la primera ampliació de capital de la companyia per poder fer front als costos de construcció de la línia, que havien excedit del que s'havia estimat primerament, i es va passar de 12.000 a 13.200 accions. L'any 1858 la societat passà a anomenar-se *Compañía del camino de hierro de Granollers a Gerona*,²⁵ i es va dur a terme la segona ampliació de capital. Les 25.600 noves accions, emeses de forma il·legal, van ser subscrietes en la seva totalitat, i per tant el total de valors en circulació passà a ser de 38.800.

Alguns dels que havien subscrit les accions emeses a 1858, veient que les expectatives de guany quedaven reduïdes, no volgueren fer efectiu el segon dividend passiu que se'ls va exigir per por de perdre els diners. La junta va considerar les accions d'aquests individus caducades, amb la qual cosa va retirar-les del mercat i va ajustar el capital de l'empresa a la baixa, disminuint el nombre d'accions realment en circulació. Del total de les 37.650 col·locades a 1858, es baixà a 32.695 a 1859 i a 32.208 a 1861. L'operació va suposar un bon negoci per la companyia, que, evidentment, no va retornar els diners ja desemborsats als esmentats accionistes.

Mentrestant s'havia anat allargant la línia, fins que el 1860 es va arribar a la Rambla de Santa Coloma de Farners, a la Selva, on s'hauria d'unir amb la línia del ferrocarril de Mataró per formar la companyia de ferrocarrils de Girona i posteriorment de França, en una fusió de les dues companyies que havia estat pactada anteriorment.

24. AHPB. Notari Josep Manuel Planas Compte. 15 de juny de 1851.

25. Vegeu Pascual (en premsa), p. 256 i ss. Ja s'havia fet pública una Real Órden que instava a les companyies de Granollers i de Mataró a fusionar-se per arribar juntes a Girona i a França. Pascual (en premsa) p. 256. En el finançament de la perllongació de la línia hi va tenir un paper decisiu la *Societat Catalana de Crèdit*. Pascual (en premsa) p. 260.

El quadre 1.15. ens presenta un resum del finançament de la companyia de Granollers des de la seva fundació fins a la fusió amb la de Mataró. Pel que fa a les obligacions, la primera emissió es duqué a terme el 25 de febrer de 1855. No es tornà a recórrer als emprèstits per obtenir fons fins a 1859, quan la impossibilitat d'obtenir-los per la via de les accions i les ampliacions de capital va obligar a la companyia a recórrer al deute per poder seguir amb la seva activitat i la construcció dels trams nous.²⁶

Quadre 1.15. Finançament de la companyia de Granollers fins a 1861, en duros

	accions	obligacions	total
nominal emès	2.817.600	1.232.650	4.050.000
percentatge real	69,56	30,43	100

Font: Pascual (en premsa) p. 320

Si bé els fons obtinguts per la via de la negociació d'obligacions foren molt importants, el quadre ens mostra que, com en el cas de la companyia de Mataró, foren els accionistes els qui aportaren el gruix del capital per dur a terme la construcció de la línia.

Les juntes d'accionistes

Com en el cas anterior, les actes originals de les juntes d'accionistes han servit de font documental per dur a terme l'estudi de l'accionariat de la companyia. Hi consten els noms de les persones que assistien a les reunions i el nombre d'accions que posseïa cadascuna d'elles; només en una ocasió, la junta de 15 de juny de 1851, l'acta dóna els noms dels assistents però no diu quantes accions representaven.

Segons els estatuts de la companyia, per assistir a les juntes generals calia ser posseïdor de 10 accions com a mínim. Per tant, la mostra amb què treballem queda tallada pel costat dels accionistes que tenien menys de 10 títols. Pel que fa a les votacions, cada 10 accions donaven dret a un vot, amb un màxim de 5 vots per accionista. Per ser membre de la junta s'exigien 80 accions, que van passar a 40 el 1856. Per poder convocar junta general extraordinària s'exigia reunir, en principi, 1.000 accions, que van passar a 2.000 a 1856.

La companyia de la línia de ferrocarril de Barcelona a Granollers va convocar durant la seva vida un total de 23 **juntes d'accionistes**. El quadre 1.16. ens en mostra un resum, amb el nombre d'accionistes que hi van assistir, el nombre total d'accions que representaven i el

percentatge sobre el total d'accions emeses fins aleshores per l'empresa (o les realment en circulació quan es coneix la dada).

La base de dades obtinguda consta d'un total 1.202 persones. Però com que en la junta que se celebrà a 15 de juny de 1851 no consta el nombre d'accions que tenia cada accionista, no ens serveix per l'estudi de l'estructura de l'accionariat, per la qual cosa la mostra finalment utilitzada per estudiar els accionistes de la companyia de Granollers queda reduïda a 22 juntes i a 1.139 persones.

La primera cosa que observem en aquest quadre 1.16., és que la majoria de les reunions es pogueren dur a terme en la primera convocatòria, ja que el capital representat superava els límits exigits pels estatuts. També podem constatar que la majoria d'anys es varen convocar dues assemblees d'accionistes, en comptes d'una, i que a 1855 se'n celebraren cinc. La mitjana d'assistència a les juntes fou de 206 persones per reunió, i el **capital representat** del 53,46%.

Destaquen les reunions de 16 de maig de 1855 i de 9 de setembre de 1858. La primera per la seva escassa representativitat tot i ser convocatòria extraordinària i la tercera que es convocava en aquell any. La de 1858 per contra, destaca pel contrari; fou la primera després de l'ampliació de capital que dugué a terme la companyia per perllongar la línia fins a Girona, i en aquella ocasió 493 persones assistiren a la junta, gairebé el triple que en l'anterior. El més interessant és que la representativitat arribà gairebé al 80% del capital de la companyia. Més endavant s'analitzen detalladament aquestes dues reunions.

L'estructura del capital

Per a l'estudi de l'**estructura del capital**, s'agrupen els accionistes assistents a cada junta en quatre grups, els que tenien 25 accions o menys, els que en tenien entre 26 i 50, els que en tenien entre 51 i 100, i els que en tenien més de 100. El pes relatiu de cadascun dels grups en cada junta ens permet veure si el capital estava concentrat en poques mans o si estava molt dispers. L'anàlisi es fa de forma agregada primer i estudiant-ne l'evolució després. En els quadres 1.17. i 1.18., al final de l'apartat, es poden consultar les dades sobre el nombre d'accionistes i d'accions representades de cadascun dels quatre grups, en nombres absoluts i en percentatges per cadascuna de les juntes.

Si fem la mitjana de les dades dels quadres 1.17. i 1.18., obtenim les que es presenten en el quadre 1.19. S'observa que el capital de la companyia de Granollers no estava excessivament

26. Pascual (en premsa), pp. 256-257.

concentrat: tan sols el 7% dels accionistes posseïa més de 100 accions per cap, i tenien poc més del 30% del capital. Els petits accionistes, els que tenien 25 accions o menys, tampoc eren els que més abundaven: representaven el 40% d'accionistes i el 12% del capital. Per contra, la franja dels accionistes que eren propietaris d'entre 25 i 100 accions, suma el 52% dels accionistes de mitjana i el 56% de les accions de la companyia representades. En contrast amb la de Mataró, on els petits accionistes eren la immensa majoria i els grans accionistes concentraven una quarta part del capital, en la de Granollers el capital quedava repartit entre els accionistes "mitjans". Les gràfiques 1.5. i 1.6. ens ho il·lustren.

Quadre 1.19. Número d'accionistes i accions representades de 1850 a 1862. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	11	25	84	65	185
Percentatge	5,95%	13,51%	45,41%	35,14%	100,00%
Accions representades	2.595	1.908	3.870	936	9.309
Percentatge	27,88%	20,50%	41,57%	10,05%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Gràfica 1.5. Distribució dels accionistes per grups de 1850 a 1862

Gràfica 1.6. Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1850 a 1862

Font: vegeu quadre 1.19.

Font: vegeu quadre 1.19.

Tornem als quadres 1.17 i 1.18. que ens mostren com l'estructura del capital va quedar totalment alterada arrel de l'ampliació de capital de 1858. El salt fou tan important que es podrien diferenciar clarament dues etapes en la companyia, abans i després de 1858, marcades per la variació del pes de petits i grans accionistes. Fins aquell any, pocs accionistes tenien moltes accions i molts accionistes poques: el 10% posseïa més de 100 accions per cap i acumulava un terç del capital total, i el 50% en tenia 25 o menys i no posseïa més del 15% del

total. Però els accionistes mitjans no quedaven fora de joc, sinó que eren el 40%, amb el 45% del capital. Ens ho mostra el quadre 1.20.

Quadre 1.20. Número d'accionistes i accions representades de 1850 a 1858. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	13	24	34	71	142
Percentatge	9,15%	16,90%	23,94%	50,00%	100,00%
Accions representades	2.345	1.895	1.354	1.035	6.629
Percentatge	35,37%	28,59%	20,43%	15,61%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Gràfica 1.7. Distribució dels accionistes per grups de 1850 a 1858

Gràfica 1.8. Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1850 a 1858

Font: vegeu quadre 1.20.

Font: vegeu quadre 1.20.

A partir de l'ampliació de 1858 va disminuir notablement el nombre d'accionistes que tenia més de 100 accions i també el nombre dels que en tenien 25 o menys. Així, els grans accionistes quedaren reduïts al 3% dels assistents i no tenien més del 20% de les accions totals de la companyia, i els petits no arribaven a ser el 20% dels assistents i tenien tan sols el 5% del capital de l'empresa. "Les cues" de l'accionariat, formats pels grans i els petits accionistes, van acostar-se, engreixant la franja dels accionistes "mitjans", que van esdevenir el 80% dels asssistents a la junta i el 75% de les accions representades. Les dades les mostren el quadre 1.21.

Quadre 1.21. Número d'accionistes i accions representades de 1859 a 1862. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	11	40	230	66	346
Percentatge	3,18%	11,56%	66,47%	19,08%	100,00%
Accions representades	4.384	2.841	11.152	944	19.321
Percentatge	22,69%	14,70%	57,72%	4,89%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Gràfica 1.9. Distribució dels accionistes per grups de 1859 a 1861

Gràfica 1.10. Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1859 a 1861

Font: vegeu quadre 2.21.

Font: vegeu quadre 2.21.

Aquest canvi brusc en l'estructura de capital de la companyia, dèiem, fou degut a l'ampliació de capital de la companyia de 1858, que comportà la sortida d'un enorme paquet d'accions noves al mercat. El capital en circulació de l'empresa passà de ser de 12.000.000 duros a 38.800.000, i, pel que hem vist, una munió de nous inversors comprà entre 25 i 50 accions cadascun. En l'assemblea d'aquell any l'assistència passà de 178 a 494 accionistes i el percentatge de capital representat del 54% al 79%.

L'eufòria entorn els valors de ferrocarril duraria poc; després d'aquesta ampliació, l'oferta de títols de renda variable (no només de valors del ferrocarril) havia incrementat de forma tan espectacular en el mercat financer barceloní, que aquest no la pogué absorbir.

Fins aleshores les companyies havien col·locat les seves accions amb facilitat, i les cotitzacions seguien a nivells acceptables, però la situació canvià radicalment. A principis de 1858 ja hi havia hagut un primer avís sobre l'excessiva especulació entorn d'aquestes operacions, i les cotitzacions d'accions començaren a trontollar. Els rendiments de la línia de Granollers no eren tan positius com els de la Mataró, els dividends repartits no foren els esperats i la valoració de mercat dels títols acabà per reflectir el descontent del públic.

El quadre 1.22. i la gràfica 1.11. ens mostren l'evolució de la cotització de les accions de la companyia; es pot observar la caiguda a partir de 1858, lenta però implacable fins a 1860, quan l'anunci de la fusió amb la de Mataró permeté la recuperació del valor de mercat de les accions.

Els resultats de la sobreoferta de títols també es poden observar en les dades presentades en el quadre 1.16. Entre les quatre juntes que van de 9 de setembre de 1858 a 12 de febrer de 1860, observem un refredament considerable de l'audiència: es passà de 494 assistents a 339, 318 i 277, i les accions totals que representaven de les 29.000 de finals de 1858 a les 15.000 de la junta de 1860. L'excés de paper començava a provocar baixes per empatx.

Gràfica 1.11. Cotització de les accions de la companyia de Granollers

Font: Vegeu el quadre 1.22.

La Companyia de Granollers, creada molt poc després de la Mataró, havia de tenir forçosament un atractiu inferior al d'aquesta, sobretot perquè ja no era la primera a construir una línia de ferrocarril a Catalunya, i perquè no passava per una zona tan poblada i dinàmica com era el Maresme. Tanmateix, havia estat capaç de col·locar la totalitat de les accions que emeté de bon principi, i també les emeses en les ampliacions de capital. A la llarga, però, el que comptava era els resultats, que no foren, ni de bon tros, tan bons com els de la Mataró.

Els accionistes

El perfil de l'accionista mitjà el conformen dues dades: la mitjana d'accions que posseïa cada accionista²⁷ i el període de temps durant el qual les mantingué en la seva cartera. El càlcul de la primera dóna 45 accions per cap. La segona ens diu que aquests accionistes van posseir els valors durant 3 anys i mig. Recordem que la Mataró tenia una mitjana de 24 accions per accionista i un període de permanència mitjà d'un any.

Pel que fa al **període de possessió**, si tenim en compte que l'empresa va tenir 13 anys de vida, mantenir els títols durant 3,5 anys és un període força curt, cosa que ens indica que la compra-venda de títols de la companyia i el relleu d'accionistes fou freqüent. Ja havíem vist que hi hagué dos moments concrets en els quals es produïren canvis: a 1854, quan la línia va començar a entrar en funcionament, i a 1857, amb el daltabaix de la borsa, a més de l'entrada massiva de nous accionistes de 1858.

L'accionista mitjà de la Granollers comprà i vengué títols sobretot en aquests dos moments del temps, i, com en el cas de la companyia de Mataró, fou poc estable i poc pacient: 398 persones van ser accionistes de la companyia durant un sol any, i 192 ho van ser durant dos anys, el 50% de les 1.139 de la mostra. D'aquests en destaquem dos tipus diferenciats: els que van aparèixer al principi de la vida de l'empresa, i que van assistir a la junta constituent, que van subscriure accions però no tornaren a aparèixer, i els altres, la majoria, que aparegueren a l'any 1862, quan les accions van recuperar una mica la cotització i després de l'anunci de la fusió amb la de Mataró. En compraren un nombre considerable, al voltant de 50 cadascun.

El 37% dels accionistes totals, 423, van tenir les accions entre 3 i 6 anys, 133 durant 3 anys, 116 i 122 durant 4 i 5 anys i 52 les van tenir 6 anys. La majoria d'ells van fer aparició en l'ampliació de capital de 1858 i molts d'ells es van desprendre de les accions de seguida. Dels accionistes que van tenir les accions durant un període més llarg, 7, 8 o 9 anys, (105 en total) la majoria se les van vendre quan aquestes estaven al seu punt més baix de cotització. Finalment, 20 accionistes van tenir les accions 10 anys, 35 les van tenir 11 anys i només 22 van ser accionistes 12 anys, el màxim possible. Aquests accionistes fidels representen tan sols un 6% del total.

Si bé no tan exagerat com en el cas de la Mataró, la companyia de la línia de Barcelona a Granollers també tingué una majoria d'accionistes "passants", que compraven poques accions, se'n desfeien ràpidament, i probablement buscaven obtenir rendiments amb la transmissió dels valors més que amb els dividends; un accionariat, doncs, molt inconstant.

27. Aquesta dada és la mitjana de les mitjanes d'accions posseïdes per cada accionista.

Dèiem que la **mitjana d'accions** que posseïen els accionistes era de 45. En el quadre 1.19. podríem observar que els que tenien menys de 50 títols representaven el 78% dels accionistes presents i el 57% de les accions representades. D'aquests, els més **petits accionistes** - que tenien 25 o menys accions de mitjana - foren un grup molt important abans de 1858. Eren el 50% dels assistents a les juntes tot i que no tenien més del 16% del capital representat. A partir de 1858, aquest grup perdé pes front als que tenien entre 25 i 50 accions (sobretot dels que en tenien exactament 50), que passaren a ser el 67% dels assistents a les juntes i el 60% del capital representat. El grup predominant, passà de tenir 25 o menys accions a tenir-ne entre 25 i 50.

Seria versemblant esperar que aquest "salt de franja" fos degut a què els petits accionistes de l'empresa decidiren ampliar els seus paquets d'accions, aprofitant l'ampliació de capital de la companyia. Però les dades ens indiquen que no fou així; només unes deu persones dels qui tenien 25 o menys accions en la junta de 1856 apareixeren amb més de 50 a 1858. I de fet, dels 355 accionistes que tenien 50 accions o més a setembre de 1858, només 71 (el 20%), eren accionistes de la companyia anteriorment.

No eren, doncs, els mateixos "vells" accionistes que decidiren ampliar els seus paquets de valors. L'emissió de noves accions de 1858 propicià l'entrada de nous accionistes a l'empresa, que compraren unes 50 accions de mitjana cadascun. El paper del ferrocarril tenia bona rebuda entre la població, que s'animava a entrar en el negoci ferroviari, i comprava un número més elevat de títols cadascun.

L'emissió de 1858, la davallada de la cotització per la primera crisi borsària i l'anunci de la fusió amb la companyia de Mataró, portaren a moviments importants de compra-venda de títols que propiciaren l'aparició d'**especuladors**. La desviació estàndard de la mitjana d'accions posseïdes per cada accionista ens permet saber qui tingué un nombre d'accions molt desigual durant tot el període, i per tant, podem localitzar els que especularen amb els títols.²⁸ El càlcul d'aquest paràmetre ens permet localitzar 42 persones amb una variació estàndard superior a 50, és a dir, que tingueren en alguna ocasió, entre 50 més o 50 menys accions que la seva mitjana. Entre aquests podem distingir-ne dos tipus: d'una banda els promotors de la companyia, que s'anaren desfent dels enormes paquets d'accions que havien subscrit al principi, i de l'altra, un grup de grans accionistes que compraren i vengueren títols.

Entre els primers trobem a la casa de comerç *Compte i Cia.*, que passà de 200 a 250 i després a 100 accions. Manuel de Lerena - personatge que trobarem sovint en el món del ferrocarril - que en subscrigué 300, es presentà amb 100 títols a les següents juntes, a 1856 en tenia 370, i va acabar amb 40 títols. La casa de comerç *Dotres, Clavé i Fabra*, que en subscrigué 200 i se

28. De fet, és difícil conèixer qui especula de forma "professional", donat que els especuladors no tenen interès en la gestió de la companyia, no assisteixen a les juntes i no és possible identificar-los.

les tragué immediatament de sobre, presentant-ne només 40 a la segona junta. Antoni Ferrer, que de 200 passà a 80 accions, el rendista Sebastià Fina en subscrigué 346, i acabà amb 40 després d'aparèixer a cada junta amb una mica menys accions. Francesc Fulladosa en subscrigué 400 a 1850 i només en tenia 20 a 1855. Joaquim Matas havia subscrit 190 accions i al cap de cinc anys s'havien quedat en 14. El banquer Sebastià Anton Pascual Inglada en comprà 250, aviat passà a tenir-ne 150 i acabà amb 20 accions. Finalment, Ignasi Ramon Domènech, que representava 500 accions a la primera junta i al cap de quatre anys en tenia tan sols 90.

L'altre grup dels que variaren molt el nombre d'accions posseïdes fou el format per aquells que no havien estat promotors de la línia. La variabilitat en el nombre d'accions que tingueren no estava justificada per la necessitat de reduir l'excessiu risc d'haver-ne subscrit moltes en el moment de la fundació de la companyia, sinó que estaria motivada per altres raons. Esmentarem alguns noms: Joan Serratosa en tenia 20 el 1851, 200 el 1855 i 50 el 1860. Serafí Maseras - director de la companyia - que n'havia tingut unes 100 fins a 1858, passà a unes 330 el 59 i a 60 el 1862. Joan Klein aparegué per primer cop a 1855 amb més de 200 accions que es convertiren en 20 a 1856 per passar a 100 a 1860. Tampoc Ferran Ferratges i Josep Fabre Gassó es pogueren estar d'especular amb els títols de la companyia. El primer tenia 60 accions el 1857, 300 el 1860 i 50 el 1862. El segon començà amb 25 a 1853, per passar a 360 el 1858, i després es desvinculà, segons sembla, de la companyia.

La majoria d'aquests accionistes que variaren tant el nombre d'accions estigueren durant força temps en l'empresa. Només 10 en foren accionistes durant cinc anys o menys. Entre ells trobem la casa de comerç *Clot Hnos.*, el notari Lluís Gonzaga Pallós, o Rafel Alfonso Milà. La resta foren accionistes que aparegueren a 1858 amb poques accions i anaren incrementant el seu nombre fins a tenir-ne força en el moment de la fusió amb la de Mataró.

A 1858 aparegueren dos accionistes excepcionals, que no ho foren per gaire temps: la *Societat Catalana de Crèdit* i la *Unión Comercial*, que entre les dues acapararen més de 6.000 accions. La primera, posseïa 3.802 accions a 1858 i només 150 a 1862. La *Unión*, féu acte de presència en dues juntes, la segona del 58 i la primera del 59, representant 2.300 accions. De fet, la *Catalana* era una societat de crèdit fundada per persones vinculades al ferrocarril, amb l'objectiu de canalitzar l'estalvi del país cap a la construcció de les línies fèrries. A més, tenia la concessió de la construcció de la línia de Granollers, contracte que li fou pagat en accions, per això consta com a gran accionista.

Així doncs, els que compraren i vengueren més accions de la companyia foren sobretot accionistes "estables" de la companyia, que aprofitaren les circumstàncies per treure algun guany addicional especulant. Eren grans accionistes-directius-promotors-especuladors, tot alhora.

Els noms dels que subscrigueren la majoria del capital (més de 100 accions cadascun) en la junta constituent els podem consultar en el annexos documentals. Només esmentarem a Ignasi Ramon Domènech que en subscrigué 500, el que més, Francesc Fulladosa 400, i Antoni Serrahima, 200. Aquests promotors, vinculats gairebé tots a cases de comerç de Barcelona, alguns d'ells fabricants, foren fonamentals per l'impuls de la companyia, ja que amb els seus desemborsaments permeteren l'inici de les obres. Alguns d'ells foren accionistes de la companyia durant molt de temps i tingueren un paper destacat en la direcció de l'empresa.

Uns pocs d'aquests que dugueren a terme les subscripcions inicials conservaren les accions durant tot el període de vida de l'empresa fins arribar a la fusió, donant-li certa estabilitat. Dèiem anteriorment que tan sols 22 persones mantingueren els títols 12 anys. Entre ells, alguns dels prohoms de Barcelona que anirem trobant a mida que es desenvolupi el capítol: Joan Manuel Bofill Pintó, Eusebi Coronas, els marquesos d'Alfarràs i de la Quadra, Daniel Estapà, la casa *Dotres, Clavé i Fabra*, Sebastià Fina, Alfons Mataró i Sebastià Anton Pascual Inglada. Que les tinguessin 11 anys hi ha Faustí i Gil Bonaventura Fabra, Ignasi Girona, Joaquina Henrich de Clavé i el seu germà Pau, Mariano Lluch, Jaume Mateu Font, Josep Parladé i Isidor Pons. Alguns d'ells en foren, a més, promotors i directors.

El quadre 1.23. ens mostra alguns d'aquests **grans accionistes** de la companyia. La llista inclou aquells que ho foren durant 10 anys o més, i que tenien més de 60 accions de mitjana. Si observem les dades que s'hi presenten, podem observar que en la companyia de Granollers cap dels grans accionistes va tenir més de 400 accions, a excepció de la primera junta, en que Ignasi Ramon i Domènech en va subscriure 500. Els paquets d'accions més grans solien anar de les 200 a les 400.

Avancem que la majoria d'aquests grans accionistes seria present - d'una manera més destacada que els "grans" de la companyia de Mataró - en les llistes d'accionistes importants de les restants línies ferroviàries del Principat. Alguns d'aquests homes no es vincularen a una única companyia, a una sola línia, sinó que, com podem anar constatant, es comprometeren en la promoció i la construcció de tota la xarxa de trens catalana.

Aquesta vinculació feia que en molts casos apareixin rodejats de **familiars** seus en les juntes, fent que, entre tots els membres d'una mateixa nissaga, es poguessin arribar a acumular quantitats importants de valors. Entre els accionistes de la companyia de Granollers s'han pogut identificar alguns clans: és el cas dels 10 membres de la família Bosch, que van aparèixer cap al final i que amb 50 accions cadascun en sumaven unes 500 entre tots. Els Comas o els Clot eren 5, i sumaven uns 250 títols. La família Domènech portava 7 membres a les juntes que tenien entre 10 i 50 accions cadascun. També eren 5 els Milà de la Roca amb 10 a 50 accions per cap. Els Espalter i els Ferran eren 6, i tenien entre 10 i 50 accions, els Fabra

també eren 6 i en tenien entre 50 i 100 cadascun. De la família Girona hi havia 8 membres que posseïen unes 250 accions entre tots. També eren 8 els Pascual, que sumaven 375 títols. Els Masó eren 10 però amb tan sols 10 accions per cap.

Pel que fa a la **gestió**, la companyia de Granollers va tenir dues etapes clarament diferenciades, tal com ens mostra el quadre 1.24. Des de la constitució de la companyia a 1852, la junta gestora estigué formada principalment de persones que havien participat en la promoció de la línia, tot i que no tots ells tenien necessàriament moltes accions.²⁹ L'any 1855 es substituï tota la junta gestora en bloc; alguns dels que entraren a formar-ne part eren homes propers als que havien abandonat el càrrec per la qual cosa no sembla que el relleu hagués de suposar una autèntica ruptura en el control de la línia. Alguns dels nou vinguts eren grans accionistes d'aquesta i altres línies de ferrocarril de Catalunya. En general, tots ells tenien el nombre just d'accions per formar part de les juntes, a excepció d'Eusebi Coronas i Ferran Ferratges que en van arribar a tenir 700 i 300 respectivament.

Aquesta nova junta fou la que conduí l'empresa a la seva fusió amb la de Mataró a 1862, dirigint definitivament la línia cap a França. Una mirada atenta als quadres de grans accionistes i promotors de les dues companyies ens permet observar la manca de coincidència de noms. La Mataró i la granollers havien estat impulsades i conduïdes per dos grups de persones diferents, que no convergiren en els seus interessos més que quan s'hi veieren obligats.

29. És el cas del Marquès de la Quadra, que tenia entre 40 i 80 accions, o de Joaquim Martí Codolar, que com a màxim en tingué 95. Miquel Clavé en posseïa 80 i no fou fins abans de la fusió, quan ja no era director de la companyia, que en comprà més.

Quadre 1.16. Juntres d'accionistes de la companyia de Granollers

data de la junta	Nombre d'accionistes assistents	Nombre d'accions representades	Total accions en circulació	Percentatge de capital representat	Convocatòria (quan consta en l'acta)
10 nov. 1850	113	7.173	12.000	59,78	primera
15 juny 1851		(a)	12.000	i.d	primera
14 set. 1851	119	7.663	12.000	63,85	primera
27 nov. 1853	168	6.944	12.000	57,86	primera
5 març 1854	119	4.956	12.000	41,30	
15 des. 1854	155	6.519	13.200 (b)	49,38	primera
4 gen. 1855	145	6.513	13.200	49,34	primera
3 març 1855	121	5.271	13.200	39,52	segona
16 maig 1855	57	3.505	13.200	26,55	segona i extraor.
17 set. 1855	131	6.636	13.200	50,27	primera sessió
24 set. 1855	148	7.458	13.200	56,50	segona sessió
10 febr. 1856	158	7.493	13.200	56,76	
23 maig 1856	177	8.064	13.200	61,09	primera
8 febr. 1857	189	8.167	13.200	61,87	primera
6 maig 1857	155	6.543	13.200	49,56	primera
6 març 1858	177	6.508	13.200 (c)	49,30	
9 set. 1858	493	29.889	37.650 (d)	79,38	
13 febr. 1859	338	22.563	32.695 (e)	69,01	primera
4 oct. 1859	317	18.366	32.695	56,17	extraordinària
12 febr. 1860	309	17.434	32.695	53,32	primera
13 oct. 1860	339	18.472	32.695	56,49	primera
25 febr. 1861	286	13.923	32.695	43,58	segona
22 febr. 1862	342	14.599	32.208 (f)	45,32	segona

El secretari de la junta directiva dona un nombre d'accions presents que en alguns casos difereixen de l'obtingut del buidatge. Són els casos de les juntes del 10 nov. 1850, on dona una presència de 7.243 accions; 14 set. 1851 amb 7.393; 27 nov. 1853 amb 6.954; 15 des. 1854 amb 6.669; 4 gen. 1855 amb 6.136; 3 març 1855 amb 5.471; 17 set. 1855 amb 7.109; 24 set. 1855 amb 7.601; 23 maig 1856 amb 7.984; 8 febr. 1857 amb 8.361; 6 maig 1857 amb 6.595; 13 febr. 1859 amb 22.580; 4 oct. 1859 amb 18.478; 12 febr. 1860 amb 17.479; 13 oct. 1860 amb 18.516; 25 febr. 1861 amb 14.023 i 22 febr. 1862 amb 12.553 accions.

(a) Informació desconeguda donat que en l'acta no consta el nombre d'accions de cada un dels socis ni el total representat.

(b) Pascual (en premsa), p. 72, nota 42.

(c) La companyia reconeixia que ja havia col·locat 12.973 accions de la perllongació, que encara no havia estat aprovada pel govern. Per tant, les accions realment en circulació eren les 13.200 "legals" més les 12.973 esmentades, que, evidentment, no tenien dret a assistir a la junta. Pascual (en premsa) p. 267.

(d) Al juliol de 1858 s'aprovà l'ampliació de capital per la perllongació. Els estatuts establien que el capital accions quedava format per dos paquets: les 12.000 inicials més les 25.600 de l'ampliació, més les 1.200 emeses a 1854, que es consideraren que formaven part del capital per la perllongació de la línia. El capital total quedava, doncs, en 38.800 accions, de les quals, la companyia reconeixia que en tenia col·locades 37.650. Pascual (en premsa), p. 262 i 267.

(e) Pascual (en premsa), p. 167.

(f) Pascual (en premsa), p. 267.

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes, i Pascual (en premsa).

Quadre 1.17. Estructura de l'accionariat. Accionistes presents per grups

	més de 100		de 51 a 100		de 26 a 50		25 o menys		
Dates juntes	nombre	perc.	Nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	Total
10/11/1850	17	15,04	12	10,62	24	21,24	60	53,10	113
14/09/1851	16	13,45	23	19,33	28	23,53	52	43,70	119
27/11/1853	10	5,95	24	14,29	43	25,60	91	54,17	168
5/3/1854	7	5,88	23	19,33	26	21,85	63	52,94	119
15/12/1854	10	6,45	32	20,65	33	21,29	80	51,61	155
4/1/1855	10	6,90	33	22,76	35	24,14	67	46,21	145
3/3/1855	7	5,79	24	19,83	27	22,31	63	52,07	121
16/5/1855	11	19,30	11	19,30	11	19,30	24	42,11	57
17/9/1855	15	11,45	22	16,79	33	25,19	61	46,56	131
24/9/1855	19	12,84	24	16,22	33	22,30	72	48,65	148
10/2/1856	16	10,13	27	17,09	44	27,85	71	44,94	158
23/05/1856	14	7,91	28	15,82	47	26,55	88	49,72	177
8/02/1857	18	9,52	29	15,34	46	24,34	96	50,79	189
6/05/1857	13	8,39	25	16,13	45	29,03	72	46,45	155
6/3/1858	12	6,78	19	10,73	41	23,16	105	59,32	177
9/9/1858	18	3,65	97	19,68	274	55,58	104	21,10	493
13/02/1859	13	3,85	65	19,23	202	59,76	58	17,16	338
4/10/1859	10	3,15	17	5,36	240	75,71	50	15,77	317
12/2/1860	9	2,91	14	4,53	231	74,76	55	17,80	309
13/10/1860	14	4,13	30	8,85	245	72,27	50	14,75	339
25/2/1861	4	1,40	33	11,54	204	71,33	45	15,73	286
22/2/1862	6	1,75	24	7,02	214	62,57	98	28,65	342

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.18. Estructura de l'accionariat. Accions representades per grups d'accionistes

	més de 100		de 51 a 100		de 26 a 50		25 o menys		
Dates juntes	nombre	perc.	Nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	Total
10/11/1850	4.176	58,22	1.160	16,17	990	13,80	847	11,81	7.173
14/09/1851	3.597	46,94	2.115	27,60	1.158	15,11	793	10,35	7.663
27/11/1853	1.963	28,27	1.970	28,37	1.648	23,73	1.363	19,63	6.944
5/3/1854	1.195	24,11	1.902	38,38	945	19,07	914	18,44	4.956
15/12/1854	1.554	23,84	2.548	39,09	1.279	19,62	1.138	17,46	6.519
4/1/1855	1.565	24,03	2.649	40,67	1.347	20,68	952	14,62	6.513
3/3/1855	1.199	22,75	2.007	38,08	1.130	21,44	935	17,74	5.271
16/5/1855	1.819	51,87	895	25,52	450	12,83	343	9,78	3.507
17/9/1855	2.779	41,88	1.728	26,04	1.293	19,48	836	12,60	6.636
24/9/1855	3.232	43,18	1.888	25,22	1.324	17,69	1.041	13,91	7.485
10/2/1856	2.690	35,90	2.085	27,83	1.675	22,35	1.043	13,92	7.493
23/05/1856	2.744	34,03	2.241	27,79	1.781	22,09	1.298	16,10	8.064
8/02/1857	2.832	34,68	2.058	25,20	1.839	22,52	1.438	17,61	8.167
6/05/1857	1.907	29,15	1.753	26,79	1.842	28,15	1.041	15,91	6.543
6/3/1858	1.927	29,61	1.430	21,97	1.615	24,82	1.536	23,60	6.508
9/9/1858	8.775	29,36	6.336	21,20	13.233	44,27	1.545	5,17	29.889
13/02/1859	7.870	34,88	4.210	18,66	9.659	42,81	824	3,65	22.563
4/10/1859	4.624	25,18	1.282	6,98	11.771	64,09	689	3,75	18.366
12/2/1860	4.290	24,61	1.055	6,05	11.326	64,97	763	4,38	17.434
13/10/1860	3.365	18,22	2.499	13,53	11.873	64,28	735	3,98	18.472
25/2/1861	611	4,39	2.752	19,77	9.900	71,11	660	4,74	13.923
22/2/1862	1.154	7,90	1.753	12,01	10.300	70,55	1.392	9,53	14.599

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes**Quadre 1.22. Cotització de les accions de la companyia de Granollers, per trimestres**

any/mes	primer trimestre	segon trimestre	tercer trimestre	quart trimestre
1852		130	135,5	120,8
1853	106	103,8	100,5	98,8
1854	95,5	95,8	98	93,7
1855	88,7	86,5	82	95,6
1856	84,3	97,2	95,2	92,7
1857	94,6	92,1	93,6	92,3
1858	85,5	84	80,2	79,3
1859	79,3	74,5	70	66,7
1860	64,3	68,5	81,7	80,6
1861	82	77,6	76,1	80,1

Font: Dades cedides per Pere Pascual

Quadre 1.23. Principals accionistes de la companyia de Granollers

Accionista	10/11 1850	14/09 1851	27/11 1853	5/3 1854	15/12 1854	4/1 1855	3/10 1855	6/5 1855	17/9 1855	24/9 1855	10/2 1856	23/5 1856	8/2 1857	6/5 1857	6/3 1858	9/9 1858	13/2 1859	4/10 1859	12/2 1860	13/10 1860	25/2 1861	22/2 1862
Adzerol, Ventura	50	50	140	140												50		50	50	50		
Anzizu, Joan Josep	100																		50	50		
Bofill, Joan Manel	30	30			150	150	50			50	50	50	50	50	50		100					50
Casamitjana, Cayetano		100														55	55	50	50			50
Clavé, Miguel		80	80	80	80	80	80	80	80		80	80	70	70	30	100	100	150	221	100	100	50
Coronas, Eusebi	50		25		69	69	149	159	301	301	396	379	315	341	345	235	244	399	339	726	51	40
de Alfarràs, Marques	20		80		80	80	80	80	80	80	80	80	80	80	80	160	160		160	160		124
Dotres, Clavé i Fabra	200	40																		50		100
Etapá, Daniel	50	50												70	50		110		75	125		50
Fabra, Joan			75		95	30	30				30	30	30	30	30	100	100	68	68	100	100	50
Farriols, Claudi		100														65	65	50	50	50	50	
Ferrer Miller, Ramon		20				30				35	45	45	80	70	80	80	85	75	75	75	75	75
Ferrer, Antoni	200	200	80	80												54	54					50
Fina, Sebastià	346	200						45		45	45	45	75	85	55	55	65	325	325	325	75	75
Gabañach, Francisco		300	80														55	50	50	50	50	50
Girona Agrafer, Ignasi							83		80	80	80	80				80					100	
Jover Sans, Josep	40															55	55	50	50	100	100	50
Lledó Balaguer, Josep			28	28	28	83	83		83	83	83	87	97	107	107	64	164	245	64	50	50	64
Lluch, Mariano	40	40				62	62		62	87	87	95	170	170	10	30	30		50	50	50	
Masferrer, Martí	100	100			100	50	80		150		150	160	160		150	50			10	50	50	50
Mateu Font, Jaume		172	125	125	125				30	30	30	30	45	45								65
Parladé, Josep		10				125	125	125	125	125	125	125	125	80	80	120						215
Pascual Inglada, Seb. A.	200	250	80	80	80	80	80		125	125			125			125						20
Pascual Inglada, Joan	20	20	20			80	80		215	215			200			270		300		120		100
Pons, Isidor		200								10	10	10	10	10	10	50	90	100	100	127	67	60
Soc. Cat. Crèdit																3802	3802	2273	2273	215	221	151

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.24. Membres de la Junta de Govern de la companyia de Granollers

	13/11/1850 (a)	1951 (b)	1952	1953	1954	1955	21/9/1855 (c)	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	accions
de la Quadra, Marquès	D - Fins a 9-1851														de 40 a 80
Fontanellas, Lamberto	D - Fins a 9-1851														30
Agell, Joan	D - Expr. i Obres i Aj.		gen.	gen.	febr.	f.jny,set									140-80
Martí Codolar, Joaquim	D - Expr. i Obres i Aj.		maig	maig	març										95
de Alfarràs, Marquès	D - Expropiacions		febr.	febr.	juny										20-160
Dulcet, Josep	D - Expropiacions		març	març	gen.										100-80
Pascual, Sebastià Anton	D - Expropiacions	set.	set.	oct.	nov.										250-80
Parladé, Josep	D - Interior	des.	des.	des.											125
Clavé, Miquel	D - Interior	nov.	nov.	nov.	ago.	gen.									80-200
Flaquer, Mariano	D - Interior		ago.	ago.											10
Serra, Josep M ^a	D - Interior		oct.	set.	des.	abr,ago									80
Compte, Joaquim (?)	D - Obres i Ajustos		abr.	abr.	abr.										70
Girona, Ignasi (?)	D - Obres i Ajustos		juny	juny	maig										80
de Lerena, Manuel	P - Interior		juli.	juli.	jul,set										300-40
Borrell, Joaquim	S - Secretari														10
Rumeu, Josep							D	P	P	P	P	P	P	P	60
Lledó Balaguer, Josep							D	D	D	D	D	D	D	D	80-245
Bofill, Joan Manuel							novembre 55	D	D	D					50
Lamaña, Josep							D	D	D	D					50
Roperto, Josep							D								50
Klein, Joan							D								200-50
Maseras, Serafí							setembre 55	D	D	D	D	D	D	D	100-330
Cavaller, Josep							novembre 55	D	D	D					100
Bascós, Antoni							D	D	D	D					45
Robert, Agustí							P	D	D	D					85
Coronas, Eusebi							D	D	D	D	D	D	D	D	250-700
Ferratges, Ferran										D	D	D	D	D	150-300
Henrich, Pau										D	D	D	D		50
Pons, Isidoro										D	D	D	D		200-10
Amer, Miquel							S	S	S	S	S	S	S	S	10

Amb interrogant el nom suposat del director del qual només constava el cognom.

(a) S'indica el càrrec i la comissió a la qual van entrar a formar part en el moment de constitució de la junta.

(b) En la columna s'indica el mes de l'any durant el qual, a més de formar part d'una comissió, va ser president de la companyia

(c) Relleu de la totalitat de la junta.

D: Director

S: Secretari

P: President

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

1.3. La línia de Barcelona a França

La companyia de França va néixer de la fusió de les societats del ferrocarril de Mataró i del ferrocarril de Granollers. Aquesta primera fusió de dues companyies tingué lloc el 12 maig de 1862 i va ser obligada pel govern ja que les dues havien manifestat la intenció de fer arribar els seus rails fins a la frontera francesa. El tracte de la fusió establí que les dues companyies uníren les línies prop de Santa Coloma de Farners, i des d'allí s'arribaria a Girona per una sola via.³⁰

La companyia de França tenia un capital una mica més gran que la suma de les dues que la formaven. En l'escriptura de la fusió es va establir que el total seria de 9.200.000 duros, repartits en 64.052 accions i 27.948 obligacions. De la companyia de Mataró provenien 25.844 accions, i de la de Granollers 32.208. Per igualar els capitals de les dues companyies es van repartir 6.000 accions gratuïtament entre els socis de la Mataró.³¹ Per tant, quedava que aquesta aportava 31.844 accions i la de Granollers n'aportava 32.208, s'igualaven més o menys els capitals de les dues companyies i el capital total quedava en les 64.052 previstes.

Pel que fa a les obligacions, la Mataró n'havia llançat 14.000 al mercat i la de Granollers 14.104. De les segones se n'havien amortitzat ja 156, per la qual cosa sumaven 14.000 de Mataró i 13.948 de Granollers, és a dir, 27.948 obligacions en total.³²

El 26 de juliol de 1863 es va concedir la perllongació de la línia fins a Figueres, i el 10 del 3 de 1864 fins a França. Per dur a terme les obres s'ampliava el capital-accions de la companyia que passaria a tenir 96.000 accions de 95 duros. Per tant, calgué convertir les antigues 64.052 accions de 100 duros en 67.423 accions de 95 duros. A més, se n'emeteren 28.577 de noves, també de 95 duros. Les accions en circulació de la companyia passaven així a ser 96.000, de 95 duros cadascuna.³³

Quadre 1.25. Finançament de la companyia de França fins a 1867, en duros

	accions	obligacions	total
nominal col·locat	6.611.620	5.091.725	11.703.345
percentatge real	56,49	43,50	100

Font: Pascual (en premsa), p. 368. Les dades són de 1867, però l'empresa no dugué a terme cap altra ampliació de capital ni emeté més obligacions.

30. Base de dades "Empreses i empresaris a la Catalunya del segle XIX", Departament d'Història i Institucions Econòmiques, Universitat de Barcelona. Notari Ferran Ferran, 12 maig de 1862.

31. De les 25.644, 2.779 procedien de 1.389.453,5 ptes que la companyia va haver de gastar per augmentar el material mòbil i de tracció i a introduir millores en la via, segons el que s'havia establert en el pacte de fusió. Les 6.000 accions es van repartir a raó d'una acció per cada quatre de desemborsades. Pascual (en premsa), p. 285.

32. Pascual (en premsa), p. 285.

33. Pascual (en premsa), p. 358.

Si bé en el finançament de la companyia de França foren molt importants els recursos aconseguits amb l'emissió d'obligacions, l'estudi de l'estructura del capital accions és important per tres raons fonamentalment. En primer lloc, per saber com va quedar estructurat el capital accions de la nova companyia. En segon lloc, per veure com va afectar l'estructura de l'accionariat l'ampliació de capital que dugué a terme la companyia l'any 1863. Per últim, per analitzar l'impacte de la crisi borsària que patí Barcelona a 1866, provocada precisament per l'excés de paper de ferrocarril en el mercat financer. La cotització dels valors del ferrocarril, que caigué espectacularment amb l'ensulsiada, no es recuperaria fins al cap de 6 o 7 anys.

Com podrem veure més endavant, en el moment de la crisi hi hagué una gran redistribució dels valors entre els accionistes de la companyia. N'aparegueren molts de nous que tindrien un paper fonamental en la gestió futura d'aquesta. Es podria dir que el període posterior a la crisi, de 1866 a 1873, estigué marcat pel relleu d'accionistes; els "vells", que havien estat fonamentals en la promoció de la companyia, passaren el poder a un grup de nous, que impulsaren la fusió de la França amb la Tarragona a 1875.

Les juntes d'accionistes

En les actes de les **juntes d'accionistes** de la companyia hi consta el nom dels presents i el nombre d'accions que aquests posseïen. La informació és, doncs, completa i la mostra sorgida del seu buidatge no presenta cap limitació per la seva anàlisi.

Això no vol dir que tinguem informació de "tots" els accionistes de la línia. Els estatuts de la companyia de França establien que calia tenir o representar 5 accions com a mínim per poder assistir a una junta, i que cada 5 accions tenia dret a un vot amb un màxim de 10 vots per cap. Per convocar junta general extraordinària calia reunir el 10% del nombre total d'accions. Finalment, per tenir dret a formar part del consell directiu calia ser-ne posseïdor de 50 com a mínim. Aquestes condicions no es van modificar amb el canvi d'estatuts que va fer la companyia per allargar la línia fins a la frontera francesa i per tant van ser les mateixes des de 1862 a 1875. La mostra, un cop més, queda esbiaixada per l'extrem dels més petits accionistes.

En total s'han estudiat les 22 juntes d'accionistes que foren convocades des de 1863 a 1873.³⁴ De les seves actes en sorgeix una base de dades de 2.609 noms de persones que assistiren en alguna de les reunions registrades. La companyia de França fou, de llarg, la que tingué el conjunt d'accionistes més gran de totes les estudiades. Les seves particularitats han fet que es

34. No s'han pogut consultar les actes de les juntes dels anys 1874 i 1875, prèvies a la fusió amb la línia de Tarragona.

cregués convenient tractar-la com una companyia totalment independent, malgrat que sorgí de la fusió de dues que ja portaven alguns anys funcionant. Per aquest motiu les referències a les companyies de la línia de Mataró i de Granollers són escasses.

les dades del quadre 1.26., que es poden consultar al final de l'apartat, ens permeten calcular la mitjana de **representativitat** de les juntes, del 48,48% del capital-accions i la d'assistència, de 483 persones per junta. Podem observar com a la companyia de França li fou difícil aconseguir el quòrum necessari per poder dur a terme les juntes generals ordinàries en primera convocatòria fins a 1868. A partir d'aleshores, i com veurem més endavant, es van donar una sèrie de canvis, com la regularització del capital-accions de 1867, que determinà que el percentatge de capital present en les juntes superés el 50% en gairebé totes elles, a excepció de les dues de 1869 i 1870.³⁵

La crisi de 1866 no alterà el percentatge de capital representat, tot i que el nombre d'assistents augmentà en gairebé tres-centes persones durant els anys de 1868 i 1869: just després de l'ensulsiada, molts més accionistes representaven el mateix percentatge de capital. Això indica que la caiguda de la cotització animà una colla de "curiosos" a convertir-se en accionistes de la companyia; tot i que la majoria d'ells desaparegué un o dos anys després. La darrera junta estudiada és la segona de 1873, quan els projectes de construcció de línies de ferrocarril al país ja havien passat la dura ressaca del daltabaix financer i es preparaven per començar una segona etapa d'expansió, iniciada amb el procés de fusió de les dues grans línies que conformaven la xarxa del Principat.

L'estructura del capital

Les actes de les juntes d'accionistes de la companyia de França ens han permès dur a terme un estudi aprofundit de l'**estructura del capital** que tingué aquesta companyia, estudi que s'ha dut a terme junta per junta. Els quadres 1.27. i 1.28. ens mostren les dades de distribució de les accions entre l'accionariat, separant els petits accionistes - que tenien 25 accions o menys - dels que en tenien entre 26 i 50, els que en tenien entre 51 i 100, i els grans accionistes, que en tenien més de 100. D'entrada podem observar la dispersió de les accions entre els petits i

35. Si observem el quadre 1.26., podríem considerar que els percentatges de representativitat pels anys 1864, 1865, 1866 i 1867 són discutibles, ja que no fou fins aquest darrer any que l'empresa reconegué el nombre exacte d'accions que hi havia en circulació tot i que n'havia llançat moltes al mercat l'any 1864. Per tant, com que pel període de 1864 a 1867 no coneixem el nombre exacte de paper que circulava, hem suposat que hi havia el que la companyia reconegué a 1867. Les 4.835 accions de Grimaldi no les considerem, tot i que dos membres de la família del constructor, Adolf, Alfred i el mateix Jean, aparegueren a 1864 i 1865 amb 50 accions en total, a la primera junta de 1866 amb 100 accions, i a la segona de 1866 amb 50 accions de nou. A 1867 apareixeren amb tan sols 5 accions.

mitjans accionistes. En cap moment els grans accionistes acumularen més del 30% del capital representat en les juntes.

Quadre 1.29. Número d'accionistes i accions representades de 1862 a 1873. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	8	51	185	210	464
Percentatge	1,72%	10,99%	39,87%	45,26%	100,00%
Accions representades	1.987	10.555	13.398	5.631	31571
Percentatge	6,29%	33,43%	42,44%	17,84%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

El quadre 1.29. ens ofereix les mitjanes de les dades dels quadres 1.27. i 1.28., que es poden consultar al final de l'apartat A nivell agregat queda palès el poc pes dels grans accionistes: tan sols el 2% dels assistents tenia més de 100 accions, i tots plegats no sumaven ni el 10% del capital de l'empresa. Els accionistes mitjans eren la majoria; els que tenien entre 50 i 100 accions eren el 13% i acumulaven gairebé el 30% del capital, mentre que un 40% d'accionistes tenia entre 25 i 50 accions i el 44% del capital total representat a la junta. Finalment, els més petits accionistes eren el 44% dels assistents i tenien el 17% del capital.

Gràfica 1.12. Distribució dels accionistes per grups de 1862 a 1873

Gràfica 1.13. Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1862 a 1873

Font: vegeu quadre 1.29.

Font: vegeu quadre 1.29.

Desconcentració del capital, doncs, amb uns petits accionistes que eren molts però no la majoria, ni de persones ni de capital representat. La companyia de França heretà l'estructura

del capital de la de Granollers, més que la de la Mataró. Les accions no estaven en mans d'uns pocs, però tampoc bipolaritzades - amb molts que tenien poc i pocs que tenien molt - sinó que estaven repartides entre una multitud d'accionistes de la "franja mitjana" de l'accionariat. Hi ha, tanmateix, una diferència fonamental entre les estructures de la Granollers i la França: en la primera, el capital representat pels grans accionistes superava en més del doble el representat pels petits accionistes, i en el cas de la de França és al revés; els grans accionistes estaven en franca minoria, de persones i d'accions.

Les xifres del quadre 1.29. ens donen el perfil de dispersió del capital que ens proporcionen aquestes les mitjanes dóna, tanmateix, una visió estàtica de l'estructura del capital. Per conèixer la seva evolució és convenient tornar als quadres 1.27. i 1.28. i observar les diferències entre cada junta. Com que és impossible analitzar-les una per una, estudiarem els moments en què les alteracions en la distribució d'accions foren més brusques.

Podem identificar dos moments crítics i, per tant, delimitar tres etapes amb estructura del capital-accions diferent: la primera va de 1862 a 1866, la segona de 1866 a 1868, i la tercera de 1868 a 1873. Els quadres 1.30., 1.31. i 1.32. ens mostren les mitjanes d'assistència i d'accions separatament pels tres períodes.

En el quadre 1.26. podíem observar un canvi fonamental entre les primeres 6 juntes (de 1862 a 1866) i les tres següents (les del 67 al 68): d'una mitjana de 400 accionistes per junta es passà a una assistència de 800 persones. Aquest increment tan gran fou degut a la caiguda de la cotització de les accions de ferrocarril de 1866. En una tercera etapa, de 1868 a 1873, es tornà a juntes més reduïdes, amb una mitjana d'uns 400 assistents.

Quadre 1.30. Número d'accionistes i accions representades de 1862 a 1866. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	14	19	229	159	422
Percentatge	3,32%	4,50%	54,27%	37,68%	100,00%
Accions representades	3.359	1.335	10.940	2.257	17.892
Percentatge	18,77%	7,46%	61,14%	12,61%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Durant el primer dels períodes ja hi havia hagut increments en l'assistència, causats, sens dubte per l'ampliació de capital de 1864, fent que en tres anys es passés d'uns 300 a uns 500 accionistes. L'estructura del capital-accions estigué caracteritzada per una certa bipolarització de les accions. Pocs accionistes, 14 persones, concentraven aproximadament el 20% del capital representat. De l'altre costat, aquells que tenien menys de 50 accions eren la majoria

dels assistents i tenien gairebé les tres quartes parts de les accions presents. Bipolarització però no capital concentrat en poques mans: els grans accionistes no tenien prou pes.

La segona etapa va des del moment de la crisi fins a 1868. Dos anys tan sols, que suposaren el primer trasbals en l'estructura de l'accionariat, provocat per la caiguda de la borsa de Barcelona.

Quadre 1.31. Número d'accionistes i accions representades el 1867 i 1868. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	9	22	439	367	836
Percentatge	1,08	2,63	52,51	43,90	100
Accions representades	1.583	1.508	20.709	6.319	30.119
Percentatge	5,26	5,01	68,76	20,98	100

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Durant aquest curt període de temps, els “grans” accionistes, els que tenien més de 100 accions, es veieren reduïts a la mínima expressió: eren només una desena de persones que posseïa un 5% del capital, menys d'un terç del que representaven anteriorment, que ja no era gaire. El que ells perderen ho guanyaren els que tenien entre 26 i 50 accions. La disminució de pes dels grans accionistes, en termes relatius, es podria entendre per l'ampliació de capital de 1864 (recordem que no fou regularitzada fins a 1867, i, per tant, que podrien haver aparegut molts nous petits accionistes de cop), però el cas és que aquesta es donà en termes absoluts: el nombre de grans accionistes disminuï en 5 persones de les 14 que hi havia anteriorment de mitjana. Tot indica, doncs, que els grans accionistes es desferen de les accions arrel de la crisi.

Fou precisament a la meitat de l'etapa, a 1867, quan les accions de la companyia de França es cotitzaven prop del 10% del seu valor nominal, per la qual cosa, aquell que volgués comprar 25 o 50 accions n'havia de pagar realment el preu de 5 o menys. No és d'estranyar doncs la massiva aparició de petits accionistes que havien comprat les accions barates i que anaven a treure el cap per les juntes.

Dos fets caracteritzaren, doncs, el canvi en l'estructura del capital de 1862 a la crisi: l'increment del total d'accionistes assistents a les juntes, la disminució del nombre (i el pes) dels grans accionistes en favor dels petits accionistes, dels que tenien entre 25 i 50 accions cadascun. La crisi féu esclatar els pocs paquets de moltes accions en mil bocins.

Quadre 1.32. Número d'accionistes i accions representades de 1868 a 1873. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	5	66	146	203	420
Percentatge	1,19	15,71	34,76	48,33	100
Accions representades	1.563	15.017	12.630	6.550	35.760
Percentatge	4,37	41,99	35,32	18,32	100

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

La segona redistribució tingué lloc a finals de 1868, quan els accionistes que tenien entre 50 i 100 accions augmentaren el seu pes en el total representat de manera considerable, en detriment dels demés grups, especialment dels més petits accionistes. Aquest segon canvi sobtat féu passar de més de 800 accionistes per junta a la meitat, sense que en canvi reduís el total del capital representat. Tot al contrari: la meitat d'accionistes representava, ara, més accions en total.

A partir d'aleshores, doncs, foren els que tenen entre 50 i 100 accions els que concentraven el gruix del capital, tot i que no arribaven al 50% del total de la companyia. Els que tenien entre 25 i 50 accions perderen pes en relació als altres, mentre que els grans accionistes seguien sense tenir gaire pes. El capital es començà a concentrar en menys mans, tot i que encara quedava força dispers. Aquesta nova estructura es mantindria pràcticament estable fins a 1873.

Gràfica 1.14. Canvis en l'estructura de l'accionariat.

Número d'accionistes assistents, per grups

Font: vegeu quadres 1.30., 1.31., i 1.32.

**Gràfica 1.15. Canvis en l'estructura de l'accionariat.
Número d'accions representades per cada grup**

Font: vegeu quadres 1.30., 1.31., i 1.32.

Tal escampall d'accions i el fet que el capital no estigués concentrat en algunes mans determinades no ens ajuda a treure l'aigua clara sobre qui controlava la companyia de França. Els seus grans accionistes tenien encara menys pes que en les seves dues predecessores. Aquest fet ens obliga a estudiar més endavant amb detall qui eren aquests (pocs) accionistes que tenien paquets importants d'accions i la seva vinculació amb els directius de la companyia. Cal esbrinar qui foren els que, en un marc d'inestabilitat total del negoci ferroviari, prengueren les regnes d'una línia de la qual no estava clar qui era l'amo, assumint el fracàs en els rendiments i l'imprudent sistema de finançament que s'arrossegava, que havia provocat l'esfondrament de la cotització de les seves accions.

Hem atribuït el canvi d'estructura de l'accionariat en la companyia de França al daltabaix financer que va fer caure en picat la cotització de les accions en el mercat financer de Barcelona. El quadre 1.33. i la gràfica 1.16. ens mostren l'evolució per trimestres des del moment del naixement de la companyia a 1862. Observem com, al principi de tot, la valoració de mercat de les accions tendí a pujar, la qual cosa ens indica que les expectatives sobre les possibilitats de l'empresa eren positives. Tanmateix, a 1864 la cotització començà una davallada que ja no s'aturaria fins a 1866, quan en el mes de juliol arribà al seu mínim, amb una valoració propera al 10%. La recuperació no fou immediata ni molt menys. La crisi s'havia covat durant una dècada, la recuperació trigaria ben bé sis anys a ser superada.

Gràfica 1.16. Cotització de les accions de la companyia de França

Font: Vegeu quadre 1.33.

Els accionistes

Per entrar en el coneixement individual de l'accionista corrent de la companyia calculem la **mitjana d'accions**, i obtenim la xifra de 57 títols per cap, que ens confirma el predomini de l'accionista de la franja “del mig”, ni petit ni gran. Ja havíem vist anteriorment com els accionistes més nombrosos en la companyia de França tenien entre 25 i 50 accions abans de la crisi, i de 50 a 100 després de la crisi.

La mitjana d'anys que els accionistes de la companyia de França van tenir les accions, dada indicativa de l'estabilitat de l'accionariat, ens és especialment interessant, donat que aquest patí directament els efectes de la crisi financera. La **permanència** com a accionista fou de 3 anys d'un màxim d'11. Així doncs, el perfil de l'accionista mitjà de la França és d'un inversor que comprà un nombre considerable d'accions però que les mantingué durant un període curt; els resultats no difereixen gaire dels obtinguts en el cas de la Granollers. Per poder-ne dir alguna cosa més, cal entrar a estudiar en detall dels diferents grups d'accionistes, segons el nombre d'accions que tenien i segons el nombre d'anys que les van mantenir.

Pel que fa als qui tingueren les accions durant un curt període de temps, trobem que 1.372 persones les tingueren durant un sol any (el 53,5% dels accionistes totals de la nostra base de dades). D'aquests, 538 en tenien 25 o menys de mitjana, 615 en tenien entre 26 i 50, i només 46 entre 50 i 100. És a dir, el 21% del total dels accionistes de la companyia de França tingueren 25 o menys accions i durant un sol any. O, encara més concloent, el 45% dels accionistes totals de la companyia tingueren menys de 50 accions de mitjana i durant un sol

any. Només un 9% dels accionistes totals (246 persones) tingueren les accions durant 2 anys, i entre un 5% i un 7% durant 3, 4, 5 i 6 anys.

Aquests **petits accionistes**, que tenien tan poques accions i durant tan poc temps, apareixeren en dos moments: en el de la constitució de la companyia, i pels voltants de la crisi (a 1867 i 1868), molt especialment en la junta de març de 1868. Probablement responien a dues mentalitats diferents d'inversor. Els primers eren nous accionistes, que s'animaren a comprar accions arrel de la fusió; la cerca de coincidències de noms entre els que tenien accions de la Mataró i la Granollers, i la de França han donat uns resultats ben pobres, cosa que ens confirma que la fusió atragué a nous inversors.

Els altres, que aparegueren després de la crisi, són els que van comprar les accions perquè estaven molt per sota del seu valor nominal. Se les van treure de sobre ràpidament tan aviat com la cotització començà a recuperar-se; van comprar barat, van treure el cap per una junta, i varen desaparèixer. Eren petits especuladors, accionistes gens interessats pel negoci ferroviari en si, més aviat moguts per la curiositat i l'atractiu de guanyar alguna cosa comprant i venent accions a preu de saldo.

Sorprenentment, un nodrit grup dels que tingueren les accions només durant un any en tenien més de 100 de mitjana. Eren exactament 173 persones. La majoria d'ells feren aparició a partir de 1871, amb paquets que anaven de les 150 a les 250. A destacar Josep Manuel Bofill Pintó, navilier i comerciant, que aparegué i desaparegué el mateix any de 1868 després d'assistir a tres juntes. També Guillem Brosa, Nonit Bruguera, Jaume Carbonell, Adolf Carbó, Leandre Jover, Francesc Martorell Peña, Narcís Moragas, Antoni Ponts, Josep Rajoy, Manuel Sicars, feren una aparició fugaç però contundent en la companyia.

Alguns dels seus noms ens comencen a ser familiars, la majoria eren prohoms en el món dels negocis del moment, que aprofitaven qualsevol ocasió que se'ls presentava per fer algun guany extraordinari. Ells foren els protagonistes del procés de reconcentració del capital-accions que es produí els darrers anys de vida de la companyia.

Ja hem vist que la majoria dels accionistes de la companyia de França ho foren durant poc temps i per un nombre d'entre 25 i les 100 accions. Pocs foren, doncs, els que mantingueren un bon grapat de valors durant un període llarg. Ho dèiem anteriorment, la companyia de França no tenia uns propietaris gaire definits. A diferència de les de Mataró i de Granollers, on existia un autèntic nucli poderós de gent que havia promogut, dirigia i controlava el capital de la companyia, en la de França se'ns fa difícil delimitar-ne un que assumís les mateixes funcions.

Aquells que havien invertit en el ferrocarril de bon començament per treure un rendiment als seus estalvis ja s'havien pogut adonar, a mitjans dels 60, que els resultats de les companyies

no eren els esperats i les perspectives de futur tampoc no eren gaire esperançadores. El desengany s'havia anat apoderant de tots ells. Per això la majoria dels accionistes que tingueren les accions durant un període llarg en la França apareixeren per primer cop just després de la fusió, a 1862, i van deixar d'assistir a les juntes per tornar aparèixer ja cap al final, a 1873.

Suposem, doncs, que es desinteressaren de la gestió de la companyia i probablement no tenien esperances d'obtenir cap guany extraordinari dels seus valors, si bé no se'ls van treure de sobre. Només 71 persones van tenir les accions durant 9 anys, 52 durant 10 anys i 81 durant 11 anys (un 2,7%, 1,9% i 3% del total). Entre ells, molts noms poc familiars, de gent que no havia pres part ni en la promoció ni en la gestió de la companyia. La majoria tenia entre 50 i 100 accions i alguns d'ells, sorprenentment, encara en van comprar més després de 1870.

Per fer-nos una idea de qui eren els **principals accionistes** de la companyia de França, el quadre 1.34. ens n'ofereix una mostra: els que tingueren més de 150 accions de mitjana i que foren accionistes de la companyia durant més de 7 anys.³⁶ El llistat ens permet constatar que aquests grup de persones adquirí la majoria de les seves accions a partir de la crisi, a baix preu. Recordem, però, que aquests grans accionistes no ostentaven, ni de bon tros, la majoria del capital de la companyia, ni tan sols una quantitat d'accions suficient com per considerar-los el grup rector i dominant dins els capitalistes de l'empresa.

D'aquest quadre remarcuem la sorpresa de que gairebé cap d'ells superà gaire les 150 accions de mitjana i que amb prou feines si hi ha un nom que ens soni. L'excepció fou Ferran Ferratges, accionista habitual de totes les companyies de ferrocarril, que tenia 700 títols, però tan sols durant l'any 1870. La majoria dels demés no sobrepassà les 300 accions ni tan sols quan aquestes havien perdut el 90% del seu valor al mercat. A part de l'esmentat Ferratges - directiu de la Granollers - de Sebastià Fina - inversor habitual del ferrocarril - Josep López Gordo, vinculat a la línia de Tarragona, i Josep White - cap de tallers de la Mataró -, la resta de noms ens són desconeguts i aliens al grup de persones que promogueren i finançaren les restants línies.

Probablement l'explicació rau en que el negoci ferroviari ja s'havia deteriorat massa abans de la fusió entre les companyies de Mataró i de Granollers com perquè els promotors d'aquelles línies estiguessin disposats a arriscar encara més els seus estalvis després de la patacada de 1866. La fusió de 1862, com destacàvem en el capítol anterior, era vista pels directors de la Mataró i la Granollers com la única sortida a un projecte ja en crisi, i, malauradament, s'havia

36. 7 anys com a mínim de tenir les accions implicava que havien de superar, com a accionistes, el període de la crisi, mantenint-se fidels a l'empresa. Segurament l'elecció de qui eren els "grans accionistes" podria obeir a un altre criteri, però en aquest cas no interessa tan saber qui eren exactament, sinó veure que foren pocs, inconstants, i que no coincidien amb els qui dirigien la

mostrat incapaç de millorar la situació. Alguns dels nouvinguts, com Antoni Cebrià Costa o Joan Valls Cañellas, encara amb la motivació en peu, van incorporar-se en l'equip directiu en els tres darrers anys de vida de la companyia, quan aquest va ser substituït en ple.

Remarquem, doncs, que aquells capitalistes emprenedors, barreja de grans accionistes, promotors, directors i visionaris, que havien tingut un paper tan important en l'impuls de les línies de Granollers i Mataró, cap a 1873 ja havien desertat del projecte que amb tan entusiasme emprengueren tres dècades abans. Els "grans accionistes" es fongueren en el magma dispers i indefinit de l'accionariat de la companyia de França. Dos anys abans de la fusió amb la Tarragona, no estava gaire clar a qui pertanyia la companyia; les accions anaven i venien de mà en mà, cosa que, segurament, no ajudava gens a la recuperació de la seva cotització i a la rearmada del negoci.

En l'accionariat de la França es poden identificar, com en els casos anteriors, nombrosos membres d'una mateixa **família**, que eren, si fa no fa, les mateixes que en la Mataró i la Granollers. Els familiars dels que havien estat grans accionistes de les dues companyies esmentades no es desferen dels títols després de la fusió, i per això els trobem de nou en la França. De la família Anglada en surten 10 membres, que tenien 250 accions entre tots. de la família Bofill 8, que acumulaven 380 accions entre tots. Els Busquets eren 13 i tenien entre 300 i 200 accions i apareixen 11 membres de la família Clot, que n'arribaren a acumular 900.

Apareixen 19 Gibert, la majoria d'ells familiars del president de la companyia, que posseïen entre 25 i 100 accions cadascun. Els seus parents, els Maristany, eren 10 i acumularen 250 accions entre tots. També apareixen 10 membres de la família de comerciants Masó, amb 25 o 50 accions cadascun, 12 Pascual, amb 300 o 700 accions segons el moment, i 12 Planas, que tingueren de 200 a 400 accions en conjunt. Aquestes nissagues, en el cas que són clarament definides, podien substituir el paper dels "grans accionistes", en la mesura en què foren molt fidels a l'empresa i, família per família, podien arribar a tenir paquets importants de títols. L'acumulació de capital, tanmateix, no fou mai prou important com per poder considerar que un grup mínimament homogeni controlava l'empresa.

A manca de grans accionistes, qui duia les regnes de la companyia? El quadre 1.35. ens mostra la llista dels que la **dirigiren**, en quin moment del temps, quin càrrec ostentaren en cada moment i el nombre aproximat d'accions que tenia cadascun, si bé en la majoria dels casos aquest fou molt variable. La crisi de 1866 no perdonà la junta que hi havia en aquell moment, i, paral·lelament al canvi en l'estructura del capital, fou rellevada en bloc a 1867. L'equip rector sortint durà tan sols fins a 1871, quan, de nou, fou totalment substituït.

companyia. En els annexos es poden consultar les accions posseïdes per cadascun dels accionistes de la companyia, i segurament s'hi podria indentificar algun altre accionista "important".

D'aquestes tres etapes, els membres de la primera eren els vells directors de les companyies de Mataró i de Granollers, que gairebé tots anaren desapareixent com a accionistes després d'abandonar el seu càrrec, a 1867. Els directors de la segona junta no estaven tan vinculats al món del ferrocarril, tot i que alguns dels noms no ens són del tot desconeguts. Els darrers directius foren els que portaren a la companyia a la seva fusió amb la de la línia de Tarragona, encetant una segona fase d'expansió en la construcció i l'acabament de les línies a Catalunya. Tan sols hem pogut establir la vinculació d'un d'ells amb membres de la directiva d'aquesta darrera companyia; no sembla, doncs, que aquesta darrera junta fos expressament constituïda per arribar a la fusió amb la línia de Tarragona.

Quadre 1.26. Junes d'accionistes de la companyia de França

data de la junta	Nombre d'accionistes assistents	Nombre d'accions representades	Total accions en circulació	Percentatge de capital representat	Convocatòria
7 març 1863	626	26.502	64.052	41,38	segona
22 des. 1863	263	11.628	64.052	18,15	segona
10 març 1864	253	11.498	64.052	17,95	segona
25 febr. 1865	361	14.744	69.596 (a)	21,19	
10 març 1866	528	21.885	69.596	31,45	
15 març 1866	501	21.093	69.596	30,31	segona part
14 març 1867	855	30.184	69.596	43,37	segona
17 març 1867	813	28.803	69.596	41,39	segona part
10 març 1868	841	31.371	69.596	45,08	segona
5 des. 1868	549	43.568	69.596	62,60	segona
8 des. 1868	547	43.078	69.596	61,90	segona part
13 des. 1868	546	42.930	69.596	61,68	tercera part
10 març 1869	380	33.322	69.596	47,88	segona
10 març 1870	323	30.805	69.596	44,26	segona
9 febr. 1871	381	43.680	69.596	62,76	segona
13 febr. 1871	377	43.389	69.596	62,34	segona part
13 març 1871	338	35.335	69.596	50,77	segona
19 des. 1871	499	51.856	69.596	74,51	segona
20 des. 1871	497	51.570	69.596	74,10	segona part
10 març 1872	377	43.389	69.596	62,34	segona
14 gen. 1873	360	38.405	69.596	55,18	segona
16 gen. 1873	365	38.914	69.596	55,91	segona part

(a) El 6 d'abril de 1864 s'aprovà l'ampliació de capital de la companyia, que passava a tenir 96.000 accions, de 95 duros cadascuna. Pascual (en premsa), p. 358. Però les accions no es pogueren col·locar. A 1867, es regularitzà la situació del capital accions. Els valors realment en circulació eren 69.596, ja que de les 28.577 emeses a 1864 només se n'havien pogut negociar 2.173. Les restants 21.569 estaven en cartera i 4.835 en dipòsit. 4.379 d'aquestes corresponien al constructor Jean de Grimaldi, que se li havien de pagar les obres amb accions, però féu fallida i les deposità a la companyia. Pascual (en premsa), p. 368.

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes i Pascual (en premsa), pp. 358 i 368.

Quadre 1.27. Estructura de l'accionariat. Accionistes presents per grups

Dates juntes	més de 100		de 51 a 100		de 26 a 50		25 o menys		Total
	nombre	perc.	Nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	
7/3/1863	12	1,92	20	3,19	441	70,45	153	24,44	626
22/12/63	14	5,32	16	6,08	124	47,15	109	41,44	263
10/03/64	12	4,74	15	5,93	121	47,83	105	41,50	253
25/02/65	9	2,49	20	5,54	188	52,08	144	39,89	361
10/03/66	19	3,6	23	4,36	258	48,86	228	43,18	528
15/03/66	20	3,99	21	4,19	244	48,7	216	43,11	501
14/03/67	10	1,17	26	3,04	439	51,35	380	44,44	855
17/03/67	9	1,11	23	2,83	422	51,91	359	44,16	813
10/03/68	7	0,83	16	1,9	457	54,34	361	42,93	841
5/12/68	5	0,91	72	13,11	126	22,95	346	63,02	549
8/12/68	5	0,91	70	12,8	126	23,03	346	63,25	547
13/12/68	5	0,92	69	12,64	128	23,44	344	63,00	546
10/03/69	4	1,05	64	16,84	94	24,74	218	57,37	380
10/03/70	6	1,86	60	18,58	86	26,63	171	52,94	323
9/02/71	6	1,57	107	28,08	112	29,4	156	40,94	381
13/02/71	6	1,59	106	28,12	112	29,71	153	40,58	377
13/03/71	4	1,18	76	22,49	109	32,25	149	44,08	338
19/12/71	7	1,4	92	18,44	194	38,88	206	41,28	499
20/12/71	7	1,41	91	18,31	193	38,83	206	41,45	497
10/03/72	6	1,59	106	28,12	112	29,71	153	40,58	377
14/01/73	4	1,11	65	18,06	157	43,61	134	37,22	360
16/01/73	5	1,37	65	17,81	159	43,56	136	37,26	365

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.28. Estructura de l'accionariat. Accions representades per grups d'accionistes

	més de 100		de 51 a 100		de 26 a 50		25 o menys		
Dates juntes	nombre	perc.	Nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	Total
7/3/1863	2106	7,95	1400	5,28	21077	79,53	1919	7,24	26.502
22/12/63	3008	25,87	1186	10,2	5830	50,14	1604	13,79	11.628
10/03/64	3303	28,73	1080	9,39	5670	49,31	1445	12,57	11.498
25/02/65	1940	13,16	1045	7,09	8993	60,99	2766	18,76	14.744
10/03/66	4949	22,61	1652	7,55	12340	56,39	2944	13,45	21.885
15/03/66	4850	22,99	1647	7,81	11731	55,62	2865	13,58	21.093
14/03/67	1728	5,72	1833	6,07	20677	68,5	5946	19,7	30.184
17/03/67	1468	5,1	1616	5,61	19916	69,15	5803	20,15	28.803
10/03/68	1553	4,95	1076	3,43	21535	68,65	7207	22,97	31.371
5/12/68	1432	3,29	16746	38,44	12763	29,29	12627	28,98	43.568
8/12/68	1432	3,32	16261	37,75	12748	29,59	12637	29,34	43.078
13/12/68	1432	3,34	16039	37,36	12943	30,15	12516	29,15	42.930
10/03/69	1168	3,51	15098	45,31	9431	28,3	7625	22,88	33.322
10/03/70	2086	6,77	14136	45,89	8913	28,93	5670	18,41	30.805
9/02/71	1728	3,96	24972	57,17	11481	26,28	5499	12,59	43.680
13/02/71	1728	3,98	24732	57	11528	26,57	5401	12,45	43.389
13/03/71	1136	3,21	17506	49,54	11599	32,83	5094	14,42	35.335
19/12/71	2031	3,92	21991	42,41	20715	39,95	7119	13,73	51.856
20/12/71	2031	3,94	21741	42,16	20615	39,97	7183	13,93	51.570
10/03/72	1728	3,98	24732	57	11528	26,57	5401	12,45	43.389
14/01/73	1177	3,06	15263	39,74	16988	44,23	4977	12,96	38.405
16/01/73	1429	3,67	15181	39,01	17267	44,37	5037	12,94	38.914

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.33. Cotització de les accions de la companyia de França, per trimestres

any/mes	primer trimestre	segon trimestre	tercer trimestre	quart trimestre
1862	82,2	84,8	77,2	77,5
1863	75,7	76,8	75,4	77
1864	75,7	66,2	62,8	57,6
1865	46,7	44,6	42,9	25
1866	20,2	13	12,1	13,7
1867	11,7	13,7	11	9,9
1868	15,1	15,5	14,8	14,5
1869	13,2	12,7	14,5	17
1870	19,6	25,1	25,1	26,5
1871	29,7	29,9	31,4	34,5
1872	39,5	43,6	46	52,1
1873	42,3	36,2	36,2	37,4

Font: Dades cedides per Pere Pascual

Quadre 1.34. Principals accionistes de la companyia de França

Accionista	7/3 1863	22/12 1863	10/3 1864	25/2 1865	10/3 1866	15/3 1866	14/3 1867	17/3 1867	10/3 1868	5/12 1868	8/12 1868	13/12 1868	10/3 1869	10/3 1870	9/2 1871	13/2 1871	13/3 1871	19/12 1871	20/12 1871	10/3 1872	14/1 1873	16/1 1873
Badia, Manuel	15													125	250	250						
Bresca, Pere	50	270	200	300	300	300	50	50	50	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250		
Carrera de Ortega, Antoni	50														250	250	250			125	125	125
Corchado, Manuel	50									125				250	250	250	250					
Corominas, Pau					100	100	120	120	50	200	200	200	250	250	230	230	230	250	250		50	50
Costa, Antoni Cipriano			80		143	143	184	184		184	184	184	200		125	125	200	250	250	250	50	50
Domènech, Jaume	50									250	250	250						125	125		125	125
Ferratges Mesa, Ferran	50	50	50	50	50	50				150	150	150	300	798								
Figarola, Sever	42						5	5		300	300	300			250	250	250	250	250	250	250	250
Fina, Sebastià (2)			150	60	50	50	50	50	50	250	250	250	250	250	250	250	250					
Gil Montañà, Josep (2)	50							25	50	50	50	50	50	250	210	210	210	250	250	250	250	250
Gonzalez, Josep M	16												250	250	175	175	250	125	125	125	125	125
Guinart, Miquel					50	50	50	50	50	250	250	250	250	250	250	250	125	250	250	250	250	250
Lopez Gordo, Josep	34													250	250	250		125	125			
Macià, Romà		149	195	63	60	60	50	50	50	250	250	250	250	100	250	250	250	250	250	250	250	
Masferrer, Martí	150	150	50	50	10	10	50	50	50	250	250	250	250	250	260	260	250	250	250	250	250	250
Menendez Valdés, Manuel	50		50							250	250		250	250	250	250		125	125			
Milà Traval, Joan	50				10	10									250	250	50	250	250	250		
Palau Flaquer, Pere		299			510	510				250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	320	250	250
Palau, Joaquim (2)		50	50	50	50	50	50	50	50	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	125		
Parés, Joan	50	50	50	50	50	50	50	50	50	250	250	250	250	225	250	250	250	250		250	250	250
Plana Cunill, Miquel		170	60	70					50	250	250	250	250		250	250	125					

Accionista	7/3 1863	22/12 1863	10/3 1864	25/2 1865	10/3 1866	15/3 1866	14/3 1867	17/3 1867	10/3 1868	5/12 1868	8/12 1868	13/12 1868	10/3 1869	10/3 1870	9/2 1871	13/2 1871	13/3 1871	19/12 1871	20/12 1871	10/3 1872	14/1 1873	16/1 1873
Pujol Fernandez, Josep	30						60						75					250	250	250	150	150
Quer, Francesc	50								50	250	250	250			250	250	250	250	250	250		
Repetti, Sebastià				50	50	50	50	50	50	125	125	125	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250
Ripoll, Daniel	50														250	250						
Robert, Joaquim (2)	50	130			50	50	50	50	50	250	250	250	250	250	250	250						
Rodés, Gerard		50	50		10	10	50	50	50	250	250	250			250	250	250	250	250	250	250	250
Roger, Josep				50		160	50	50	50	150	150	150	210		200	200	200	250	250	250	250	250
Rovellat Vila, Antoni					50	50				100	100	100	100	100	250	250	250	250	250	250	200	200
San German, Antonio		200	200	210	210	210	110	110	50	225	225	225	225	200	250	250	125	250	250	250	250	250
Seriñana, Josep	20													50				252	252	252	200	200
Utges, Ramon	50			50			50	50	65						225	225	225	225	225	225	200	200
Valls Cañellas, Joan	20									50	50	50		125	250	250	317	334	334	332	250	250
White, Josep		60	70	50	300	300	50	50	50	250	250	250	250	250	353	353		250	250	250	200	200
Xicoy, Adolf	50	50	50	50	15	15	50	50	50	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250

(2) Accionistes de la línia de França que ho havien estat tant de la companyia de Mataró com de la Granollers

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.35. Directors de la companyia de França

	1863	1864	1865	1866	1866	1867	1868	1869	1870	1871	FEB 1871	1873	1874	accions que aprox. posseïen
Gibert, Manuel	P	P	P	P	P	P								50
Maseras, Serafí	D	D	D	D	D	D								50-100
Clot, Joan	D	D	D	D	D	D								50-100
Barba, Josep	D	D	D	D	D	D								50-125
Rumeu, Josep	D	D	D	D	D									50-250-50
Ferratjes, Ferran	D	D	D	D	D	D								50-800
Biada, Miquel	D	D	D	D	D	D								50
Sirven Mariano	D	D												50
Coronas, Eusebi	D	D	D	D	D	D								50-250
Patxot, Rafel	D	D	D											50
Sicars, Narcís	D													50
Etapá, Daniel	D	D	D	D	D	D								50
Ramirez, Teodoro				D	D	D								50
Amer, Josep	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	
Puig Amell						d	D	D	VP	VP	VP			50-250
de Paz, Joaquim							P	P	P					50
de Sucre, Narcís							C	C	C	C		C		50-250
Collaso Gil, Pere							D	D	D					50-200-50
Jofre, Francesc							D	D	D					50-250-25
Domènech Coll, Josep							D	D	D					50-250
Ferratges, Antoni							D	D	D					50-200
Ribas de Clascà, Josep							D	D	D					250
Milans, Fèlix M ^a								d	D					50-300-100
Costa, Antoni Cipriano										P		P	P	150-250
Romaní Puigdemongas, Francesc										VP		VP	VP	25-250-50
Fàbregas, Tomàs										D		D		100-250
Ferrer, Pelegrí										D		D	D	50-250-50
Boet, Rafel										D				50-250
Alà, Joan Baptista										D		D	D	250-70
Barnés, Diego										D		D	D	50-250
Muns, Ramon										D		D	D	25-250
Valls, (Joan Valls Cañellas ?)												D	D	50-330-250

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

1.4. La línia de Barcelona a Martorell

El 3 d'abril de 1851 es va concedir a Miguel de Bergue, enginyer anglès afincat a Barcelona, la concessió i explotació d'una línia de doble via des de Barcelona a Martorell. De Bergue aconseguí implicar un grup d'empresaris i comerciants de Barcelona, amb qui firmà un contracte de construcció previa a la constitució de la societat, el 13 març de 1852.³⁷

La companyia *del Ferrocarril del Centro* es constituí, finalment, el 13 d'abril següent, per un capital de 1,6 milions de duros, repartits en 16.000 accions de 100 duros cadascuna. Els promotors havien aconseguit implicar un total de 45 persones, que subscrigueren tot el capital, per la qual cosa no calgué celebrar cap junta general d'accionistes.³⁸

El 31 desembre de 1852 es dugué a terme la primera i única ampliació de capital de la companyia, perquè el govern l'obligava a fer arribar la línia fins passat el Llobregat, per la qual cosa calia contruir un pont sobre el riu. S'emeteren 2.050 accions més de 100 duros, i el capital de la companyia quedà establert en 1.805 milers de duros, repartits en 18.050 accions.

A diferència de les tres companyies estudiades anteriorment, la Martorell es va finançar exclusivament amb les aportacions dels accionistes de la societat, ja que no va dur a terme cap emissió d'obligacions i tampoc va rebre cap subvenció de l'estat. De fet, el finançament de la línia de Martorell no té gaire història: la única ampliació de capital es féu abans de començar la construcció de la línia i la companyia tingué sempre 18.050 accions en circulació, cosa que va col·laborar a donar una certa estabilitat a l'accionariat.

Les juntes d'accionistes

Com en els casos anteriors, les fonts utilitzades per l'estudi de l'accionariat de la companyia de Martorell són les actes de les juntes d'accionistes, on consten els noms dels presents i el nombre d'accions que cadascun d'ells posseïa. La mostra és, doncs, completa, a excepció dels que eren exclosos pels estatuts.

Aquests exigien tenir un mínim de 10 accions per poder assistir a una junta, i per convocar-ne una d'extraordinària s'havien de reunir el 25% de les accions. Cada 10 accions tenia dret a un vot amb un màxim de 10 vots per accionista. Per format part del consell directiu se n'havien de

37. Els qui es comprometien a aportar el capital eren Manuel de Lerena, Jaume Ceriola, Francesc Planàs, Antoni Miarons, Gil Bonventura Fabra, Rafel Sabadell, Antoni Nadal, Josep López Gordo, Josep Jordà, Miquel Martorell, Francesc Puig i Lambert Fontanellas. Pascual (en premsa), p. 74.

38. Pascual (en premsa), p. 76.

posseir com a mínim 100, i els tres membres de la junta de govern que fossin designats directors de l'empresa havien de posseir-ne com a mínim 150.

La mostra obtinguda del buidatge de les actes està composta de 339 noms de persones que van assistir a alguna de les quinze juntes convocades per la companyia de 1853 a 1861.³⁹ Remarquem d'entrada la gran diferència amb les companyies estudiades anteriorment. Tot i tenir una longitud semblant a la Mataró i haver estat constituïda només un any després que la Granollers, el nombre d'accionistes totals de l'empresa de Martorell fou aproximadament d'un quart del d'aquelles. Això, a més del fet que no es va fer cap ampliació de capital, expliquen l'estabilitat en l'estructura del capital de la companyia.

El resum de les juntes es presenta en el quadre 1.36. La primera cosa que observem és que de les quinze convocades, cinc d'elles no van arribar al mínim quorum per tirar endavant la reunió. D'altra banda, la representativitat de la primera junta és excepcionalment elevada, cosa que respon, probablement, a que els promotors, que havien sunscrit 16.000 accions en el moment de constituir la societat, hi feren acte de presència en bloc. És interessant observar com, en la segona junta, un nombre aproximadament igual de persones que en l'anterior representaven menys de la meitat de les accions. És evident que els que s'havien repartit totes les accions al principi, s'encarregaven després de distribuir-les, probablement entre amics i familiars.

La mitjana d'accionistes assistents és de 89 persones i el 47% del **capital representat**. Sorpren la baixíssima assistència de les primera, tercera i quarta juntes de 1861, just abans que la companyia desaparegués per passar a convertir-se en la companyia de la línia de Tarragona. Si suprimim aquestes tres juntes de la mostra, la mitjana passa a ser de 100 persones i el 54% del capital representat, no molt diferent que la Mataró i la Granollers.

L'estructura del capital

Agrupem els accionistes assistents a cada junta seguint el criteri emprat per les companyies estudiades anteriorment - segons si tenien 25 o menys accions, entre 25 i 50, entre 50 i 100 i més de 100 - per conèixer l'**estructura del capital**. Els resultats es mostren en el quadre 1.39., on podem observar que aquest estava força concentrat en poques mans.

Un 23 dels accionistes (31 persones aproximadament) tenia més de 100 accions per cap, i en conjunt posseïa més de la meitat del capital de la companyia. Per altra banda, un terç d'ells, els

39. No s'ha inclòs la junta constitutiva de 1852, en la qual es van repartir les accions entre els promotors, i no constava en el llibre d'actes.

que tenien 25 o menys accions, no arribava a concentrar ni el 7% de les accions. Les persones que tenien entre 50 i 100 accions representaven equilibradament el 22% del total d'accionistes i el 23% de les accions, mentre que el restant 14%, que en tenia entre 25 i 50, tenien tan sols el 6% de les accions.

Quadre 1.39. Número d'accionistes i accions representades de 1853 a 1861. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	21	23	15	36	89
Percentatge	23,60%	25,84%	16,85%	40,45%	100,00%
Accions representades	5.743	1.967	565	527	8.598
Percentatge	66,79%	22,88%	6,57%	6,13%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Gràfica 1.17. Distribució dels accionistes per grups de 1853 a 1861

Gràfica 1.18. Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1853 a 1861

Font: vegeu quadre 1.39.

Font: vegeu quadre 1.39.

La companyia de Martorell ens presenta, doncs, una estructura del capital concentrada. Els amos de la línia es poden identificar, contràriament al que passava en les companyies de Granollers i de França. Pocs accionistes tenien importants participacions i controlaven sense cap dificultat la societat; era la seva línia, la van promoure, la van finançar, i la van dirigir. El seu esforç inversor va suposar, per la companyia, l'avantatge de poder comptar amb un accionariat estable, cosa que en facilitava el control. Aquest grup dominant estava format per unes vint-i-cinc persones.

Per l'anàlisi de l'estructura de l'accionariat des d'un punt de vista dinàmic, caldria veure si en alguna junta aquesta distribució de les accions quedà alterada. Tornant al quadre 1.38., observem que la única junta que fou realment diferent a les restants fou la primera, on hi hagué una representació del 88% del capital emès fins aleshores. Com que les dades d'aquesta

reunió ens mostren, més aviat, quin fou el primer repartiment de les accions entre els promotors. Per tenir una fotografia més acurada de la verdadera estructura del capital de la companyia l'hem suprimit i hem recalculat les mitjanes. Els resultats ens els mostra el quadre 1.40.

Quadre 1.40. Nombre d'accionistes i accions representades de 1853 a 1861, excloent la primera junta. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	19	23	15	36	92
Percentatge	20,65%	25,00%	16,30%	39,13%	100,00%
Accions representades	5.010	1.967	565	527	8.070
Percentatge	62,08%	24,37%	7,00%	6,53%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

La supressió de la primera junta ens dona uns resultats més ajustats a la realitat, tot i que són molt similars als presentats en el quadre 1.39. i no ens alteren les conclusions extretes anteriorment.

Per tant podem concloure que l'accionariat de la companyia de la línia de Martorell va ser extraordinàriament estable pel que fa al pes específic que tenien els diferents tipus d'accionistes en la propietat de les accions. Una minoria d'accionistes va posseir durant tota la vida de l'empresa aproximadament el 60% de les accions totals. El fet que no hi hagués cap ampliació de capital i que aquest hagués quedat repartit des del principi en grans paquets, va permetre que no hi haguessin entrades d'accionistes nous, ni hi proliferessin els petits accionistes, que eren els més propensos a comprar i vendre amb rapidesa.

El quadre 1.41. i la gràfica 1.19. ens mostren quines foren les mitjanes trimestrals de la cotització de les accions de la Martorell. Les fluctuacions que patiren les accions no concorden amb la imatge d'estabilitat que es derivava de l'anterior anàlisi. Les accions de la companyia estigueren al voltant del 60% del seu nominal ja des d'un començament i durant tot el període de vida de l'empresa a un valor molt més baix que les seves competidores, la de Mataró i la de Granollers. Probablement, i precisament pel poc atractiu que tingueren des de bon principi les accions, no fou objectiu d'excessives especulacions, que no afectaren a la bona marxa de l'empresa. En tot cas, la inestabilitat de la cotització dels valors no s'encomanà en cap moment a l'estructura de l'accionariat.

De fet, de 339 accionistes totals de la nostra base de dades, observem que n'assistien uns 100 per junta. Com en el cas de les companyies de Mataró, Granollers i França, doncs, n'hi hagué molts (uns 200) que també estigueren "de passada" en la companyia. La diferència entre aquelles i la Martorell rau en què les anades i vingudes d'aquests passants no alteraren l'estructura del capital

Gràfica 1.19. Cotització de les accions de la companyia de Martorell

Font: vegeu quadre 1.41.

Els accionistes

Per entrar en l'estudi detallat del conjunt d'accionistes de la companyia de Martorell, comencem calculant les **mitjanes d'accions** posseïdes per cada accionista i la mitjana d'anys de permanència de cadascun d'ells a la companyia. La primera dada ens dona el nombre de 77,17 accions per cap, una xifra força elevada i que respon als resultats que ens donava l'apartat anterior sobre l'estructura de l'accionariat. L'elevada desviació estàndard d'aquesta mitjana, de 176, ens confirma que hi havia molta diferència entre els grans accionistes i els petits accionistes.

Pel que fa a l'aspecte temporal, la mitjana d'anys de **permanència** a l'empresa del total d'accionistes ens diu que van ser-ho durant 3 anys, d'un màxim de 9. Tot i ser sensiblement superior a les altres companyies, és un període de temps sorprenentment curt per una empresa que tingué tanta estabilitat en l'estructura del capital.

Del total de 339 accionistes de la companyia, 126 (un 37%) van tenir les accions només durant un any o menys. Aquests accionistes "passants" no es concentren ni al principi ni al final de la vida d'aquesta ni al voltant dels anys de la crisi financera del 59, sinó que estan repartits equilibradament en el període de vida de la companyia. La majoria d'ells tenia entre 10 i 50 accions. Els 45 accionistes que ho van ser durant 2 anys, com els 33 que van tenir els títols durant tres anys, eren petits accionistes també, que anaven apareixent i desapareixent de forma gradual i repartida durant la vida de l'empresa. En total, el 60% de l'accionariat de la companyia tingué les accions durant tres anys o menys.

Entre aquests accionistes que ho foren per poc temps hi ha alguns casos excepcionals. La casa *Heath i Cia.* va aparèixer en una sola ocasió (en una junta de 1861), representant 2.850 accions. L'enginyer Charles de Bergue, que el 1953 tenia 1.400 accions a 1854 en representava només 60. La casa *Amell hnos.*, Andreu Balius i Antoni Miarons que tenien més de 100 accions cadascun, varen ser accionistes durant només tres anys. L'estructura de capital es mantingué invariable durant els nou anys de vida de l'empresa, però els moviments de compra i venda d'accions de la companyia foren molt importants.

Els accionistes que van tenir les accions durant 4 anys eren 21, i tampoc destaquen per l'elevat nombre d'accions que posseïen, amb algunes excepcions, com alguns promotors que tenien entre 200 i 300 accions i que van deixar de fer acte de presència a les juntes cap a 1857 i 1858. Dels 36 que van ser accionistes durant 5 anys n'hi havia una bona colla que tenien 100 accions. En aquest cas, el motiu de tan curt període de permanència a la companyia d'alguns grans socis no era l'abandonament de la companyia, sinó tot el contrari: l'aparició tardana, a partir de 1858, de tota la saga dels Planàs Armet, fills de Francesc Planàs Molist, que eren 8, i posseïen moltes accions cadascun.

Alguns dels que estigueren durant poc temps en l'empresa ho feren, probablement, moguts pel desig de fer algun guany venent les accions de la companyia poc després de comprar-les. Donat que les fluctuacions més fortes en la cotització es van donar a l'octubre de 1858 i durant el quart trimestre de 1859, els que haguessin volgut especular haurien aparegut sobretot durant aquests dos anys, per revendre-les després, ja que els títols recuperaren una mica el seu valor posteriorment. Però ni a 1858 ni a 1859 no es poden observar aparicions de nous accionistes. Més aviat el que s'observa és que alguns dels accionistes més importants varen aprofitar la seva baixa cotització per comprar-ne alguna més. Per exemple, Pere Doria Arnalot va duplicar les dues-centes accions que tenia; Josep Parladé en tenia 150 abans de la crisi i després en va tenir 303 o Josep López Gordo, que de 250 va passar a gairebé 1.000 accions. A part d'aquests tres casos, no es poden observar moviments especulatius al voltant de les accions de la companyia de Martorell.

Els accionistes que mantingueren les accions durant més anys foren els que donaren estabilitat a l'empresa. Així, a mida que ens aproximem als que van ser accionistes durant 6 anys (26 persones) o 7 anys (12 persones) els noms d'ells són cada vegada més coneguts i el nombre d'accions que posseïen més elevat. 25 accionistes van mantenir els valors durant 8 anys dels 9 possibles, entre els quals cal destacar Manuel de Lerena, Rafel Sabadell o Mariano Lluch. Però els que van tenir-les durant tota la vida de l'empresa, i que no van deixar de controlar-la en cap moment van ser els 14 accionistes més grans que va tenir la companyia i que, a més, ho eren de gairebé totes les companyies de ferrocarril catalanes. Eren Miquel Clavé, Miquel de Bergue, Pere Doria Arnalot, Josep López Gordo, Antoni Nadal, Gil Bonaventura Fabra, Claudi Planàs

Armet i Francesc Planàs Molist, el seu pare, que en va arribar a tenir 1.008, entre d'altres. El quadre 1.42. ens mostra el llistat dels que tingueren 100 o més accions de mitjana i les mantingueren durant més de 6 anys.⁴⁰

El control d'aquestes persones sobre l'empresa quedava consolidat per la participació de membres de les seves **famílies** en les juntes. Com en els casos anteriors, l'aparició de familiars responia a que els promotors de la línia s'afanyaren a repartir les moltes accions que havien subscrit al principi, i ho feren entre familiars i coneguts més que a través del mercat de valors, on els compradors potencials eren totalment desconeguts. Es diversificava el risc però no es perdia el control de la companyia. Així, trobem 5 membres de la família Fabra, que tenien 350 accions entre tots, o els Nadal que també eren 5 i arriben a tenir 420 accions entre tots. També dels Ribó (cunyats dels Nadal) n'apareixen 5 membres que tenien entre 250 i 300 accions tots plegats. La família Planàs tenia dos membres a la junta directiva, Francesc i Claudi - pare i fill - i van tenir fins a 11 membres a les assemblees d'accionistes, acumulant aproximadament 1.250 accions.

La majoria dels **directius** de l'empresa del ferrocarril de Barcelona a Martorell, especialment els de la primera etapa, n'havien estat els promotors i, evidentment, també n'eren accionistes importants. Tal com ens mostra el quadre 1.43. la junta directiva de la companyia de Martorell es va anar renovant poc a poc des del seu segon any de funcionament; els membres de les juntes de Govern es van anar substituint cada dos anys aproximadament, mentre que els tres directors van ser gairebé sempre Antoni Nadal, Francesc Planàs Molist i Gil Bonaventura Fabra. Pel que fa al president de la societat, va començar sent-ho Antoni Miarons a 1853. L'any següent va ser substituït per Francesc Puig, i Manuel de Lerena en va prendre el relleu el 1856. El darrer any, 1861, ho va ser Josep Parladé.

Així doncs, la companyia de Martorell ens ha mostrat una configuració del seu accionariat extremadament diferent que el que havíem trobat fins ara, en l'estudi de les línies de Mataró, Granollers i França. Probablement les diferències es gestaren molt al principi de la vida de cada línia. Les de Mataró i Granollers (i després la de França) aprofitaren la popularitat dels seus projectes per captar capitals en el poc desenvolupat mercat financer de Barcelona, on pogueren col·locar tot el paper que emetien. La inexperiència dels inversors que compraren valors d'aquestes companyies provocà que els moviments de compra-venda de títols fossin tan grans que finalment es perdé el control sobre les accions de l'empresa.

40. Un cas que no es presenta en el quadre és el de la casa anglesa *Heath i Cia.* que tenia 2.850 accions però que va aparèixer en una sola junta, tot i que amb tota seguretat no va deixar de ser accionista de la companyia, sinó que deixà d'enviar un representant a les assemblees. Després de *Heath i Cia.*, els qui tenien més accions però no les mantingueren durant gaire temps, foren Charles de Bergue i el seu germà Michael, enginyers, que en tenien 1.400 i 800 al principi, però que aparegueren en les següents juntes amb quantitats molt inferiors de títols, que sumaven 400 títols entre tots dos.

En el cas de la Martorell, contràriament, un grup reduït d'accionistes no permeteren que se'ls escapés el control de la companyia. Caldria veure si la fermesa d'aquests accionistes i l'estabilitat en l'estructura de capital eren característiques desitjables per si soles o no; si ajudaven a suavitzar els moviments especulatius que poguessin haver sobre les accions de la companyia, si en facilitaven la gestió, etc. I, fonamentalment, cal saber si les diferències en la concentració del capital i l'estabilitat de la seva estructura, influeixen en els resultats d'explotació obtinguts de les companyies de Martorell i les tres anteriorment estudiades.

Quadre 1.36. Juntres d'accionistes de la companyia de Martorell

data de la junta	Nombre d'accionistes assistents	Nombre d'accions representades	Total accions en circulació	Percentatge de capital representat	Convocatòria (quan consta en l'acta)
27 febr. 1853	46	16.020	18.050	88,75	primera
26 febr. 1854	50	6.665	18.050	36,93	
15 març 1854	88	9.185	18.050	50,89	segona
25 febr. 1855	99	9.231	18.050	51,14	primera
10 febr. 1856	127	10.452	18.050	57,91	primera
22 juny 1856	125	11.118	18.050	61,60	primera
8 febr. 1857	156	11.094	18.050	61,46	primera
28 febr. 1858	77	5.961	18.050	33,02	primera, s.q.
21 març 1858	108	9.068	18.050	50,24	segona
27 febr. 1859	106	9.206	18.050	51,00	primera
26 febr. 1860	109	9.128	18.050	50,57	primera
13 gener 1861	29	2.278	18.050	12,62	primera, s.q.
20 gener 1861	110	11.535	18.050	63,91	segona
17 febr. 1861	30	2.192	18.050	12,14	
10 maig 1861	75	5.861	18.050	32,47	

El secretari de la junta directiva dona un nombre d'accions presents que en alguns casos difereixen de l'obtingut per mi. Són els casos de les juntes del 22 juny 1856 amb 11.128, la del 21 març 1858 amb 8.718 i la del 26 febr. 1860 amb 9.138 accions.

S.q. sense quorum, es va haver de dur a terme la junta en segona convocatòria, on no es requereix la presència d'un mínim d'accionistes

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.37. Estructura de l'accionariat. Accionistes presents per grups

	Més de 100		de 51 a 100		de 26 a 50		25 o menys		
Dates juntes	nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	Total
27/02/53	46	100,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	46
26/02/54	19	38,00	6	12,00	6	12,00	19	38,00	50
25/03/54	24	27,27	17	19,32	16	18,18	31	35,23	88
25/02/55	26	26,26	11	11,11	20	20,20	42	42,42	99
10/02/56	31	24,41	23	18,11	27	21,26	46	36,22	127
22/06/56	28	22,40	25	20,00	24	19,20	48	38,40	125
8/2/1857	25	16,03	37	23,72	25	16,03	69	44,23	156
28/02/58	11	14,29	24	31,17	12	15,58	30	38,96	77
21/03/58	17	15,74	35	32,41	14	12,96	42	38,89	108
27/02/59	16	15,09	35	33,02	15	14,15	40	37,74	106
26/02/60	18	16,51	33	30,28	13	11,93	45	41,28	109
13/01/61	6	20,69	6	20,69	6	20,69	11	37,93	29
20/01/61	21	19,09	35	31,82	16	14,55	38	34,55	110
17/02/61	6	20,00	6	20,00	2	6,67	16	53,33	30
10/03/61	14	18,67	25	33,33	9	12,00	27	36,00	75

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes**Quadre 1.38. Estructura de l'accionariat. Accions representades per grups d'accionistes**

	més de 100		de 51 a 100		de 26 a 50		25 o menys		
Dates juntes	nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	Total
27/02/53	16.020	100,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	16.020
26/02/54	5.681	85,24	467	7,01	218	3,27	299	4,49	6.665
25/03/54	6.720	73,16	1.397	15,21	587	6,39	481	5,24	9.185
25/02/55	6.871	74,43	888	9,62	809	8,76	663	7,18	9.231
10/02/56	6.889	65,91	1.821	17,42	1070	10,24	672	6,43	10.452
22/06/56	7.478	67,26	2.044	18,38	896	8,06	700	6,30	11.118
8/2/1857	5.852	52,75	3.241	29,21	991	8,93	1010	9,10	11.094
28/02/58	3.045	50,32	2.110	34,87	455	7,52	441	7,29	6.051
21/03/58	4.916	54,21	3.020	33,30	530	5,84	602	6,64	9.068
27/02/59	4.999	54,30	3.050	33,13	566	6,15	591	6,42	9.206
26/02/60	5.183	56,78	2.857	31,30	472	5,17	616	6,75	9.128
13/01/61	1.319	57,90	566	24,85	228	10,01	165	7,24	2.278
20/01/61	7.097	61,53	3.249	28,17	629	5,45	560	4,85	11.535
17/02/61	1.317	60,08	570	26,00	95	4,33	210	9,58	2.192
10/03/61	2.775	47,35	2.358	40,23	368	6,28	360	6,14	5.861

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.41. Cotització de les accions de la companyia de Martorell, per trimestres

any/mes	primer trimestre	segon trimestre	tercer trimestre	quart trimestre
1853	130,6	119,5	112,9	103,6
1854	92,8	97,3	103,7	103,5
1855	94,9	88,8	86,6	77,3
1856	83,8	98,1	92,8	90,7
1857			80,3	81,5
1858		80,4		72,5
1859	66,6	65,6	56	52
1860	53,3	54,3	62,3	71,9
1861	78,3	76,9	78,3	

Font: Dades cedides per Pere Pascual

Quadre 1.43. Els directors de la companyia de Martorell

Membre de la junta	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861
Miarons, Antoni	P			G					
Puig, Francesc	G	P	P	G					
de Lerena, Manuel	G	G	G	P	P	P	P	P	
Sabadell, Rafel	G	G	G	G	G	G	G		
Martorell, Miquel	G	G	G	G	G	G			
Lopez Gordo, Josep	G		G	G	G	G	G	G	G
Nadal, Antoni	D	D	D	D	D		D	D	D
Planàs Molist, Francesc	D	D	D	D	D	D	D	D	D
Fabra, Gil Bonaventura	D		D	D		D			
Jordà, Josep		G	G	G	G	G	G	G	G
Planàs, Claudi			G	G	G		G	G	G
Fontanellas, Lambert			G	G					
Parladé, Josep						G	G	G	P
Miarons, Caietà					G	G	G	G	G
Lluch, Mariano						G	G	G	G
Romañà, Ignasi									G
Sellés, Josep									G
Mestre Cabañes, Josep	S	S	S	S		S	s		
Brugada, Josep Víctor					S			S	S

P: President

G: Membre de la junta de Govern

D: Director

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.42. Els grans accionistes de la companyia de Martorell

Accionista	27/2 1853	26/2 1854	25/3 1854	25/2 1855	10/2 1856	22/6 1856	8/2 1857	28/2 1858	21/3 1858	27/2 1859	26/2 1860	13/1 1861	20/1 1861	17/2 1861	10/3 1861
Capella Sabadell, Francesc				113	113	113	113			100	113	113	113		
Centellas, Antoni		255	255	265	275	290	290	290	290	300	300		300		300
Clavé, Miquel	316		294	294	294	294	294		100	100	100		100		
Coromina, Joan			100	100	100	100	100	100	100	100	100		100		100
de Bergue, Miquel	800	350	350	539	539	539	539						359		
de Lerena, Manuel	817	222	222	222	202	202	202	202	202	202	202				
Doria Arnalot, Pere	500	290	290	299	104	94	164		204	394			464		
Fabra, Gil Bonaventura	301		228	228	228	228	228		228	228	228		201		
Gabaldà, Josep		130	130	130	130	130	130	130	130	130	130		130		130
Giol Basas, Hermeto	160			162	122	102	100			100	100		100		100
Giol Quinquer, Josep	200	164	164	164	104	104	104	100		65	61		100		100
Jordà, Josep	516	200	200	120	150	200	200		200		200		200		200
Lluch, Mariano			179	54	230	230	242	242	242	242	242	190	190	190	140
Lopez Gordo, Josep	667		217	217	217	217	217	217	947	947	947		195		
Miarons Oliveras, Caietà	200	130	130	130	152	232	232		159	159	159	159	159	159	159
Nadal, Antoni	417	322	322	322	322	322	150		150	150	150	150	150	150	150
Planàs Armet, Claudi	300	260	260	260	150	150	160		160	160	160		100		100
Planàs Molist, Francesc	757	1.008	1.008	1.008	1.008	1.008	508	498	498	498	498	259	259	259	259
Planas, Antoni			100	100	100	100	100	100	100	100	100		100		100
Planas, Ramon			100	100	100	100	100	100	100	100	100		100	100	100
Ribó Balmes, Antoni	250	250	250	250	250	250	100	100	100	100	100				100
Romaña, Ignasi		225	225	225	250	340	340	340	340	350	350	100	100	100	100
Sabadell, Rafel	616	692	692	692	692	692	692	692	692	692	692				

Font: ANC, fons 258, Libres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

1.5. La línia de Barcelona a Tarragona

Des de 1853, el comerciant vilanoví Magí de Grau i el financer Jaume de Ceriola litigaven per la concessió d'una línia que anés de Barcelona a Tarragona. De Grau la volia fer passar per la costa, per Vilanova, mentre que Ceriola volia que es perllongués la de Martorell; el govern havia otorgat la concessió a tots dos. Després de les llargues discussions - i plets - per aconseguir la concessió definitiva de la línia, el 1859 es decantà la balança cap a la perllongació de la Martorell,⁴¹ i, finalment, la companyia de Tarragona es constituí el 9 febrer 1861.

La societat s'hagué de reconstituir el 3 d'agost següent, seguint una directiva del govern, per adequar el capital, que va quedar finalment en 3.000.000 duros, repartits en 30.000 accions de 100 duros cadascuna. En el moment de la seva constitució, la companyia de Tarragona va inscriure un capital de 6.000.000 duros, que s'havien de repartir en parts iguals entre capital accions i capital obligacions. Pel que fa a les accions, la nova companyia va absorbir les 18.050 accions de la línia de Martorell, per la qual cosa se'n van haver d'emetre tan sols 11.950.

A 1872 s'amplià el capital en 6.000 accions, de les quals 3.000 quedaren en cartera i les altres 3.000 foren repartides gratuïtament. Fins a 1872, data fins a la qual tenim documentades les juntes d'accionistes, no va haver-hi cap altra modificació del capital accions. Tres anys després, a 1875, la companyia de Tarragona es fusionà amb la de Barcelona a França per crear la *TBF*.⁴² La companyia de Tarragona, com totes les que hem estudiat anteriorment, es va finançar exclusivament amb capitals locals, obtinguts de la venda de títols de renda variable i de renda fixa, en les proporcions que ens mostra el quadre 1.44.

Quadre 1.44. Finançament de la companyia de Tarragona fins a 1875

	accions	obligacions	total
nominal col·locat	3.000.000	2.897.100	5.897.100
percentatge real	51,28	48,72	100

Font: pascual (en premsa), p. 320.

Les juntes d'accionistes

Com en els casos anteriors, en aquest capítol estudiem el capital accions. Utilitzem com a font original les actes de les juntes d'accionistes de la companyia, que foren registrades des de la seva fundació fins a l'any 1872. Totes elles ens proporcionen els noms dels accionistes que hi assistien i el nombre d'accions que posseïa cadascun. La característica més important de la

41. Tot el contenciós explicat a Pascual (en premsa), pp. 152-188.

42. L'estudi complet de la companyia a Pascual (en premsa).

companyia de Tarragona, com veurem a continuació, fou la baixa assistència dels accionistes a les juntes, fent que la representativitat d'aquests sobre el total del capital sigui força minsa. La mostra obtinguda consta de 694 persones que assistiren en almenys una ocasió a una de les 17 juntes de les quals tenim acta.

Aquesta mostra de 694 persones pateix el biaix habitual per la part dels accionistes que tenien menys accions, ja que per assistir a les reunions de junta els estatuts requerien que se'n tinguessin 10 com a mínim. Alguns d'aquests exclosos es feien representar per algú que tingués accés a la junta, i, com que en la primera de les juntes convocades, el secretari va deixar constància del verdader posseïdor de les accions i de qui els representava, hem tingut l'oportunitat de conèixer la quantitat d'accionistes que tenien menys de 10 títols.

Cada 10 accions volia dir un vot, sense limitacions per accionista. Els estatuts establien que per formar part de la junta directiva es posseïssin almenys 60 títols; i per convocar junta general extraordinària calia reunir el 10% de les accions. Més endavant, amb la reforma que es va fer el 1872, se'n van exigir 100 per poder formar part del consell i 150 a cadascun dels tres membres de la junta directiva.

El quadre 1.45. ens presenta les dades resumides de les 17 juntes d'accionistes que hem estudiat. Observem que, en la majoria dels casos, no s'assolia el 50% indispensable del capitals per fer la reunió en primera convocatòria. Per això la companyia va haver de fer les reunions en segona convocatòria. Les juntes, doncs, foren poc representatives, amb una mitjana d'un 35% de les accions en circulació presents. Només en tres ocasions es va superar el 50% del capital present. Pel que fa als assistents a les juntes, obtenim que hi havia unes 115 persones per junta.

L'estructura del capital

Com en els altres casos, agrupem els accionistes segons si tenien de 0 a 25 accions, de 26 a 50, de 51 a 100, i més de 100 accions, per estudiar l'estructura del capital entre l'accionariat. Les dades ens les mostren els quadres 1.46. i 1.47. en nombres absoluts i de forma agregada en el quadre 1.48. S'han exclòs les tres juntes d'accionistes que no tingueren validesa jurídica, perquè es va anar a una segona convocatòria.

Quadre 1.48. Número d'accionistes i accions representades de 1861 a 1872. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	19	59	20	37	135
Percentatge	14,07%	43,70%	14,81%	27,41%	100,00%
Accions representades	5.546	5.570	848	427	12.390
Percentatge	44,76%	44,96%	6,84%	3,45%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Gràfica 1.20. Distribució dels accionistes per grups de 1861 a 1872

Gràfica 1.21. Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1861 a 1872

Font: vegeu quadre 1.48.

Font: vegeu quadre 1.48.

Observem que els pocs accionistes que tenien més de 100 accions concentraven el 43% del capital de la companyia. Com que els que en tenien entre 51 i 100 en tenien un 46%, als que tenien menys de 50 accions, només els quedava el 10% del capital per repartir-se. Les gràfiques 1.20. i 1.21. ens ho il·lustren. Un capital-accions, doncs, polritzar cap a l'extrem dels mitjans i grans accionistes.

Els quadres 1.46. i 1.47. ens permeten observar com hi va haver alguns canvis en l'estructura de l'accionariat. El primer, arrel de la crisi borsària de 1866, va suposar la desaparició d'una part dels grans accionistes, fent que disminuís molt la concentració del capital. A 1872, però, hi hagué un altre gir brusc en l'estructura del capital, caracteritzat per la reconcentració del capital en poques mans. Separem les dades en funció d'aquestes etapes i obtenim els quadres 1.49. 1.50. i 1.51. i les gràfiques 1.22. i 1.23. que ens mostren aquests canvis.

Quadre 1.49. Número d'accionistes i accions representades de 1861 a 1865. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	23	38	23	64	149
Percentatge	15,44%	25,50%	15,44%	42,95%	100,00%
Accions representades	8.642	3.490	986	611	13.792
Percentatge	62,66%	25,30%	7,15%	4,43%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

La concentració i polarització del capital era important en aquesta primera etapa; 23 persones (el 20% dels presents) posseïen el 63 del capital, mentre el 42% dels assistents no en tenien més del 4%. Observem ara en el quadre 1.50. el primer gran canvi en l'estructura del capital, provocat per la crisi de la borsa de 1866.

Quadre 1.50. Número d'accionistes i accions representades de 1866 a 1871. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	14	77	19	24	134
Percentatge	10,45%	57,46%	14,18%	17,91%	100,00%
Accions representades	3.012	7.385	807	350	11.554
Percentatge	26,07%	63,92%	6,98%	3,03%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Aquesta provocà un canvi radical en el repartiment del capital. Els accionistes que n'acumulaven la major part pràcticament van desaparèixer. Els exemples més significatius serien el de Magí de Grau - a qui s'havia pagat la transferència de la concessió de la línia amb accions - que n'havia tingut més de 4.000. La casa *Heath i Cia.*, que en tenia 2.850 segons les juntes de 1862, o el constructor Jean de Grimaldi que en tenia 3.500 el 1863 i va passar a 1.600 en 1865. Joaquim Baltà que en tenia 1.000 fins a 1865 i només en tenia 100 després de la crisi. Escaldats per la caiguda de la cotització, es van desfer dels valors, que passaren a mans d'accionistes mitjans que els compraven a baix preu. A partir d'aleshores, els accionistes que més títols tenien en tenien 500 com a màxim.

La crisi provocà una gran dispersió del capital de la companyia, i l'escampada propicià l'aparició d'aquests nous inversors que compraren exactament 100 títols. Per això la gràfica 1.23. ens mostra com la secció dels accionistes que tenien entre 51 i 100 accions va créixer molt en detriment dels grans accionistes.

En la darrera junta documentada, el 28 d'abril de 1872, alguns dels que ja tenien moltes accions anteriorment van incrementar encara més els seus paquets de valors i aparegueren

com els amos indiscutibles de la companyia. Les dades es presenten en el quadre 1.51.⁴³ El capital es concentrà de nou en poques mans, unes mans diferents de les que havien conduït la companyia fins aleshores, i que, finalment, portarien la línia a la fusió amb la de França, que havia patit unes circumstàncies similars.

Quadre 1.51. Número d'accionistes i accions representades a 1872. Mitjanes per grups

	més de 100	entre 51 i 100	entre 26 i 50	25 o menys	total
Nombre d'accionistes	31	18	12	6	67
Percentatge	46,27%	26,87%	17,91%	8,96%	100,00%
Accions representades	10.341	1446	485	120	12.392
Percentatge	83,45%	11,67%	3,91%	0,97%	100,00%

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

En aquesta junta, el 46% dels accionistes (31 persones) tenien el 83% de les accions. Aquestes xifres tan sols ens indiquen que la majoria dels accionistes tenien moltes més accions cadascun. Cal saber com es distribuïen aquests títols, per saber exactament qui controlava la companyia. Dels 31, 8 tenien més de 500 accions cadascun i concentraven el 53% del total del capital. Els restants 23 en tenien entre 100 i 500, i acumulaven el 30% del capital.

**Gràfica 1.22. Canvis en l'estructura de l'accionariat.
Número d'accionistes assistents, per grups**

Font: vegeu quadres 1.49., 1.50. i 1.51.f

43. Podem considerar vàlida aquesta junta i estudiar-la de forma independent perquè el percentatge de representativitat sobre el capital total era del 37%, mentre que la mitjana de totes les juntes fou del 35%.

**Gràfica 1.23. Canvis en l'estructura de l'accionariat.
Número d'accions representades per cada grup**

Font: vegeu quadres 1.49., 1.50. i 1.51.f

Capital concentrat primer, escampall d'accions arrel de la crisi, i finalment, reagrupació del capital en poques mans. Aquestes dades, juntament amb les que ens proporcionaven les de la companyia de França, ens confirmen que el daltabaix borsari provocat per les mateixes companyies de ferrocarril va provocar un brusc canvi en les estructures de capital d'aquestes, i al més que probable caos en la seva gestió.

Hi havia, tanmateix, dues diferències fonamentals entre les línies de França i Tarragona. La primera és que el "salt de franja" provocat per la dispersió del capital anà dels grans als mitjans accionistes en la de Tarragona, mentre que havia estat dels mitjans als petits en el cas de la de França, cosa que condiciona la segona gran diferència: en la de Tarragona fou possible la reconducció de la companyia de la mà d'una trentena d'accionistes, a partir de 1872, mentre que les accions de la de França estaven massa disperses.

Sis anys després de l'ensurt, en la línia de Tarragona es va recuperar l'estabilitat i va aparèixer un nou grup d'accionistes disposat a agafar les regnes de la companyia. Els Compraren les accions disperses - que els seus propietaris els devien vendre sense pensar-s'ho dues vegades - concentraren la majoria del capital i conduïren la companyia cap a la seva fusió amb la França.⁴⁴ 1866 a 1872 és un període llarg, iniciat en un moment de confusió sobre el futur de les línies, i tancat amb la fi de la inestabilitat i la redirecció de les companyies.

El quadre 1.52. i la gràfica 1.24. ens mostren les dades de cotització dels valors de la Tarragona, i ens permeten fer-nos una idea de l'abast de la crisi financera. És interessant observar com la caiguda no fou en picat, sinó que el mercat financer anava avisant, amb la

44. De l'ampliació de capital de 1872, les 3.000 que estaven en cartera, més 869 que tenia la companyia també en cartera, foren venudes a tres persones, Boada, Marcet i Òdena. Pascual (en premsa), p. 316.

baixada gradual de la cotització, que si es seguia amb el mateix sistema de finançament, els resultats podien acabar sent desastrosos.

Gràfica 1.24. Cotització de les accions de la companyia de Tarragona

Font: Vegeu el quadre 1.52.

Cal tenir en compte, a més, que de 1865 a 1872 la companyia no repartí dividendes, per la qual cosa, aquesta etapa de 1866 a 1872 les accions, a més d'haver perdut valor, no aportaven cap benefici als seus amos. Els accionists havien invertit un capital que anava quedant reduït, a canvi de cap remuneració. Precisament fou a partir del reagrupament del capital en poques mans que la companyia tornà a distribuir beneficis⁴⁵.

Els accionistes

Tornem a l'accionariat per a conèixer en detall els protagonistes de la línia. La **mitjana d'accions** que posseïa cadascun d'ells és de 71. Una elevada desviació estàndard, de 216, ens diu que les diferències entre el nombre d'accions que posseïen els petits i els grans accionistes eren molt grans. Això ens confirma el que havíem vist anteriorment: especialment durant l'etapa 62-66, hi hagué pocs accionistes que acumulaven una gran part del capital, i després les accions es van dispersar entre accionistes més modestos. Per ajustar la dada, prescindim dels tres accionistes que tenien més accions - Magí de Grau que en tenia més de 400, Jean de Grimaldi que en tenia 2.200 i *Heath i Cia.* que en tenia 2.850 - i que no compraren

45. Pascual (en premsa), p. 317.

les accions sinó que els foren entregades per pagar la concessió o la construcció de la línia; aleshores la mitjana es rebaixa a 58 accions per accionista.

Pel que fa a la **permanència** a l'empresa dels accionistes, hem pogut calcular que fou de 3 dels 12 anys de vida de la companyia. Els moviments de compra i venda de les accions foren freqüents i la permanència dels accionistes a la companyia fou força limitada, com en les altres companyies. Els petits accionistes, doncs, també foren els protagonistes de l'empresa de Tarragona. Del total de 694 persones de la base de dades, 394 (el 56%) només van aparèixer en una sola junta.

Cal tenir en compte, però, que 139 d'aquests eren accionistes que van quedar registrats en l'acta de primera junta de 1862, tot i que no van assistir-hi físicament perquè tenien menys de 10 accions. Aquests ja no aparegueren més, però no vol dir que deixessin de ser-ho. Fins i tot és possible que les seves accions fossin representades de nou, però els seus noms ja no consten en les actes. La resta dels accionistes que només apareixen en una ocasió ho feren molt especialment a partir de 1866, amb un feix de 100 accions la majoria, en el moment en què l'estructura del l'accionariat canvià radicalment.

És especialment interessant fer un estudi específic de la primera junta de totes en la qual es registraren els veritables propietaris de menys de 10 accions, que eren representats per altres. Eren 139 persones que posseïen 465 valors; el 39% dels assistents i el 2,25% del capital. El quadre 1.53 i la gràfica 1.25. ens mostren com quedaven repartides les accions.

Hem inclòs els propietaris de 10 accions per poder observar aquest “arrodoniment” del paquet de valors que s'adquiria; recordem, però, que aquests accionistes ja eren admesos a les juntes. Observem que més de la meitat d'aquests petits accionistes tenien tan sols d'una a cinc accions, i una quarta part en tenia 10; sorprèn que hi hagues més gent amb dues accions que amb una: 200 duros o 100 duros invertits al ferrocarril amb l'esperança que treurien uns bons rendiments; era el mínim estalvi que es podia destinar al ferrocarril. A excepció dels que tenien entre 1 i 5 accions, que eren la majoria, la resta d'aquests petits accionistes adquirien nombres “rodons” d'accions, 1, 5 o 10.

Quadre 1.53. Accionistes amb 10 accions o menys

Nombre accions	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Nombre accionistes	23	36	13	19	36	10	1	1	0	54
Accions totals	23	72	39	76	180	60	7	8	0	540

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Gràfica 1.25. Accionistes amb 10 accions o menys

Font: vegeu quadre 1.53.

Tornem, però, a la **permanència** dels accionistes, i comencem per analitzar els que tingueren les accions durant tan sols un any i que sí que feren acte de presència física a les juntes. Les dades ens mostren que aquests feren sobretot aparició a 1866. El mateix podem dir dels 46 que aparegueren en dues ocasions i aprofitaren la caiguda de preu de les accions per comprar-ne unes 100 cadascun (pagades al preu de 10). Hi ha alguns altres accionistes que aparentment només van estar dos anys a la companyia, perquè apareixen a partir de 1870, i només els tenim registrats durant els anys de 1870, 1871 i 1872, els darrers dels quals tenim les actes transcrites.

El nombre d'accionistes va disminuint a mida que incrementen els anys de possessió dels títols: 45 persones els van tenir durant 3 anys, 25 durant 4 anys i 24 durant 5 anys. Els trobem escampats durant els 12 anys de vida de la companyia, sense que estiguin especialment concentrats al voltant de 1866. Alguns d'ells van variar diverses vegades el nombre de valors, cosa que els converteix en sospitosos d'especular amb les accions. Destaquen, entre ells, alguns membres de la família Baltà, Miquel Boada Vilumara, o el constructor Jean de Grimaldi, que en tenien moltes.

Entre les 48 persones que van tenir accions de la companyia durant 6 anys, n'hi ha de dos tipus. Els que les tenien al principi de tot, en la junta de 1862, i que desapareixen a 1866, i els que apareixen precisament aquest any i les van tenir fins a 1872. Entre els primers hi ha Mariano Lluch i Miquel Clavé, figures habituals del món del ferrocarril. Al juny de 1866 les accions de la companyia de Tarragona havien caigut per sota del 10% del seu valor nominal, no és d'estranyar, doncs que aquest fos un punt d'inflexió en el qual van aparèixer una quantitat important de nous accionistes amb un nombre elevat d'accions, aproximadament 100. Al mateix moment en desapareixien uns altres que havien estat fidels a l'empresa fins aquella data.

Tan sols 19, 18, 7 i 11 persones van tenir les accions 7, 8, 9 o 10 anys. Aquestes foren les que no abandonaren la companyia arrel de la crisi. Entre elles cal destacar Pere Doria Arnalot, que no va ser mai directiu, però posseïa força accions d'aquesta i d'altres companyies.

Finalment, els que van tenir les accions més anys eren, en la majoria dels casos, promotors o directors de la companyia. Dels 37 que les van posseir durant 11 anys cal destacar especialment al comerciant Caietà Miarons que en tenia més de 200 de mitjana i al terratinent Modest Lleó, amb unes 200. La resta eren accionistes mitjans, que en tenien entre 50 i 100 i les van mantenir durant tota la vida de l'empresa, en alguns casos comprant-ne i venent-ne. La majoria d'ells va desaparèixer en la darrera junta quan el capital de la companyia es va tornar a concentrar en poques mans. La fusió amb la França els donà l'oportunitat de perdre de vista aquell paper que havien mantingut per no malvendre'l. Dels 20 que van tenir els valors durant els 12 anys de vida de l'empresa cal destacar alguns dels seus directius i promotors, com Joaquim Baltà, Antoni Nadal, Claudi Planàs i Frederic Marcet Vidal.⁴⁶

En general, els **grans accionistes** van comprar i vendre accions segons bufava el vent. Deixant a part la família Planàs que feia acte de presència a les juntes amb 100 accions per membre de forma pràcticament constant, la resta no sempre va aparèixer amb el mateix nombre de títols. Molts d'ells els havíem vist els darrers anys de la Martorell, recolzant el projecte de perllongació de la línia. El quadre 1.54. ens mostra els accionistes que tingueren més de 100 accions de mitjana i que ho foren durant 10, 11 o 12 anys a més de Miquel Boada Vilumara que féu una aparició tardana però contundent a l'empresa. El quadre ens mostra clarament la presa de poder de Miquel Boada, Antoni Nadal i Claudi Planàs Armet. Aquests tres homes foren fonamentals per la continuïtat i l'estabilitat de la companyia.⁴⁷

Els homes més importants de la companyia de Tarragona van implicar les seves **famílies** a la línia. Els Nadal, els Planàs i els Ribó ja havien destacat en la línia de Martorell. En la Tarragona arribaren a aparèixer 11 membres de la família Nadal que tenien entre 500 i 900 accions entre tots, els Planàs eren 10 i, de tenir-ne 1.200, van passar a 2.000 aproximadament. Els Ribó - cunyats dels Nadal - eren només 5 i posseïen unes 500 accions entre tots. Destacarem una altra nissaga, els Baltà, que van aparèixer el 1863, amb 12 membres que posseïen uns 1.000 títols entre tots, que van passar a 500 per saltar de nou a 1.200 en la darrera junta.

46. Dèiem en la nota 44 que Marcet, juntament amb Boada i el notari Òdena foren els compradors de les 3.896 accions que tenia la companyia en cartera a 1872. Pascual (en premsa), p. 316. Marcet fou president de la *TBF*, i Joaquim Òdena era el notari amb qui treballava la família Nadal. (Antoni Nadal era un dels grans accionistes de la companyia), i Boada començà a comprar moltes accions a partir de 1869 (vegeu quadre 1.53). Seria interessant saber exactament quines persones estaven darrera aquesta operació de compra, que es pagà a terminis, perquè potser aquests tres, juntament amb els Nadal i els Planàs, formaven un grup i quin paper tingueren en la negociació de la fusió amb la companyia de França. A més, el vicepresident d'aquesta darrera companyia, Francesc Romaní Puigdemongolas, era parent d'Antoni Nadal.

Pel que fa a la **direcció** de la companyia, aquesta tingué dues etapes clarament delimitades, marcades per la presa de poder d'aquests accionistes disposats a començar una nova etapa. La primera junta de govern, que va portar l'empresa fins a la crisi, estava formada de promotors de la companyia i accionistes importants d'aquesta. Però a partir del crisi foren tots rellevats i en la junta de 1867, de tots els anteriors membres de la junta només quedava Joan Almirall. Els nous accionistes que constituïen la junta de govern no havien estat promotors de la companyia i ni tan sols apareixien en les primeres juntes.

Dos dels tres directors de l'empresa, Claudi Planàs i Antoni Nadal sobrevisqueren a la crisi, però no Modest Lleó, que desaparegué a 1867. La presidència de la societat de 1862 a 1866 havia estat en mans de Miquel Clavé, un dels promotors de la companyia, a 1867 ho va ser Caietà Miarons i el va substituir Narcís Castells l'any següent. Aquest ostentaria el càrrec fins a 1872, tot i que no estigué mai entre els grans accionistes de la companyia.

47. En el quadre no hem fet constar els que aparegueren una sola junta encara que tinguessin moltes accions. Els seus noms es poden consultar a l'annex 1.7. Els més importants foren Magí de Grau, que en tenia 4.120, i la casa *Heath i Cia.* que en tenia 2.850. Els dos va aparèixer en la primera junta.

Quadre 1.45. Juntres d'accionistes de la companyia de Tarragona

data de la junta	Nombre d'accionistes assistents	Nombre d'accions representades	Total accions en circulació	Percentatge de capital representat	Convocatòria
13 oct. 1861	351	20.637	30.000	68,79	primera
20 febr. 1862	30	1.324	30.000	4,41 (a)	primera, s.q.
2 març 1862	86	7.987	30.000	26,62	segona
8 febr. 1863	118	16.457	30.000	54,86	primera
2 febr. 1864	17	2.396	30.000	7,99 (a)	primera, s.q.
14 febr. 1864	78	11.564	30.000	38,55	segona
26 febr. 1865	33	3.416	30.000	11,39 (a)	primera, s.q.
12 març 1865	112	12.000	30.000	40,00	segona
4 març 1866	169	11.796	30.000	39,32	
10 febr. 1867	176	12.478	30.000	41,59	extraord.
1 març 1868	112	9.441	30.000	31,47	extraord.
7 març 1869	101	8.239	30.000	27,46	extraord.
6 març 1870	80	8.430	30.000	28,10	
5 març 1871	133	11.532	30.000	38,44	
17 des. 1871	170	16.735	30.000	55,78	primera
24 des. 1871	134	13.777	30.000	45,92	
28 abril 1872	67	12.392	33.000 (b)	37,55	

El secretari de la junta directiva dona un nombre d'accions presents que en alguns casos difereixen de l'obtingut per mi. Són els casos de les juntes del 13 oct. 1861 amb 20.728, 12 març 1865 amb 12.200, 4 març 1866 amb 11.896, 10 febr. 1867 amb 12.388, 1 març 1868 amb 9.496, 7 març 1869 amb 8.339 i la del 5 març 1871 amb 11.582

S.q. sense quorum, es va haver de dur a terme la junta en segona convocatòria, on no es requereix la presència d'un mínim d'accionistes.

(a) En el cas de la Tarragona es registraren tant les persones assistents en les primeres convocatòries com en les segones. Aquestes juntes no s'han tingut en compte a l'hora d'estudiar l'estructura de l'accionariat.

(b) En l'ampliació de març de 1872 es van emetre 6.000 noves accions, de les quals 3.000 es quedaren en cartera, i les restants 3.000 foren repartides gratuïtament entre els socis, a raó d'una per deu. Pascual (en premsa), p. 317.

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.46. Estructura de l'accionariat. Accionistes presents, per grups

Dates juntes	més de 100		de 51 a 100		de 26 a 50		25 o menys		Total
	nombre	perc.	Nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	
13/10/61	28	7,98	46	13,11	43	12,25	234	66,67	351
20/2/1862	6	20	3	10	1	3,33	20	66,67	30
2/3/1862	20	23,26	34	39,53	14	16,28	18	20,93	86
8/2/1863	31	26,27	40	33,9	20	16,95	27	22,88	118
2/2/1864	8	47,06	5	29,41	1	5,88	3	17,65	17
14/2/1864	14	17,95	36	46,15	14	17,95	14	17,95	78
26/2/1865	11	33,33	6	18,18	6	18,18	10	30,3	33
12/3/1865	24	21,43	35	31,25	24	21,43	29	25,89	112
4/3/1866	9	5,33	87	51,48	31	18,34	42	24,85	169
10/2/1867	7	3,98	99	56,25	24	13,64	46	26,14	176
1/3/1868	13	11,61	63	56,25	16	14,29	20	17,86	112
7/3/1869	8	7,92	63	62,38	18	17,82	12	11,88	101
6/3/1870	18	22,5	32	40	15	18,75	15	18,75	80
5/3/1871	13	9,77	80	60,15	20	15,04	20	15,04	133
17/12/71	24	14,12	107	62,94	16	9,41	23	13,53	170
24/12/71	21	15,67	84	62,69	15	11,19	14	10,45	134
28/4/1872	31	46,27	18	26,87	12	17,91	6	8,96	67

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes**Quadre 1.47. Estructura de l'accionariat. Accions representades per grups d'accionistes**

Dates juntes	més de 100		de 51 a 100		de 26 a 50		25 o menys		Total
	nombre	perc.	Nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	
13/10/61	12.778	61,92	4.251	20,6	1.811	8,78	1.797	8,71	20.637
20/2/1862	1.024	77,34	220	16,62	50	3,78	30	2,27	1.324
2/3/1862	4.066	50,91	3.075	38,5	576	7,21	270	3,38	7.987
8/2/1863	11.522	70,01	3.614	21,96	916	5,57	405	2,46	16.457
2/2/1864	1.746	72,87	550	22,95	50	2,09	50	2,09	2.396
14/2/1864	7.495	64,81	3.272	28,29	617	5,34	180	1,56	11.564
26/2/1865	2.456	71,9	560	16,39	250	7,32	150	4,39	3.416
12/3/1865	7.351	61,26	3.239	26,99	1.008	8,4	402	3,35	12.000
4/3/1866	1.524	12,92	8.359	70,86	1.253	10,62	660	5,6	11.796
10/2/1867	1.255	10,06	9.511	76,22	1.002	8,03	710	5,69	12.478
1/3/1868	2.351	24,9	6.167	65,32	651	6,9	272	2,88	9.441
7/3/1869	1.230	14,93	6.099	74,03	739	8,97	171	2,08	8.239
6/3/1870	4.694	55,68	2.874	34,09	657	7,79	205	2,43	8.430
5/3/1871	2.640	22,89	7.780	67,46	852	7,39	260	2,25	11.532
17/12/71	5.496	32,84	10.242	61,2	672	4,02	325	1,94	16.735
24/12/71	4.904	35,6	8.046	58,4	632	4,59	195	1,42	13.777
28/4/1872	10.341	83,45	1.446	11,67	485	3,91	120	0,97	12.392

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.52. Cotització de les accions de la companyia de Tarragona, per trimestres

any/mes	primer trimestre	segon trimestre	tercer trimestre	quart trimestre
1861				83,7
1862	85,7	88,3	86,5	87,8
1863	82,6	84,8	80,6	77,7
1864	73,7	71,1	69,9	65,3
1865	57,3	49,6		29
1866	22,6	12,5	13	15,7
1867	9,8	14,6	14	14,7
186	15,5	15,3	16	15,8
186	14,5	14	17	20
1870	24	27,7	26,5	28,4
1871	33,4	33,3	39	40,2
1872	52,6	55,8	60,5	86,5
1873	80,8	71,6	72,4	69,5

Font: Dades cedides per Pere Pascual

Quadre 1.55. Directors de la companyia de Tarragona

membre junta	20/2/	2/3/	8/2/	2/2/	26/2/	4/3/	10/2/	1/3/	7/3/	6/3/	5/3/	28/4/
	1862	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872
Clavé, Miquel	P	P	P	P	P	P						
Castells, Narcís								P	P	P	P	CA
Planas, Claudi	D		D	D	D	D	D	D	D	D	D	DG
Nadal, Antoni	D	D	D	D	D	D	D	D	D		D	CA
Lleó, Modest	D	D	D	D	D	D	D					
Miarons, Cayetano	G	G	G	G	G	G	P	G	G	G	G	
Planas Molist, Francesc	G	G	G	P	G							
Lluch, Mariano	G	G	G	G	G	G						
Almirall, Joan	G	G	G	G	G	G	G					
Romaña, Ignasi	G	G	G	G	G	G						
Brugada, Josep Víctor	S	S	S	S	S	S	G				S	
Torres Venecia, Manuel							G	G	G		G	CA
Balta, Joaquim							G	G	G	G	G	CA
Prats Rodés, Joan								G	G	G	G	CA
Serrallach Mas, Antoni								G				
Munner, Vicens								D	D	D	D	PCA
Gebhardt, Víctor								S	S	S		S

P: President.

D: Director.

G: Junta Govern.

S: Secretari.

CA: Consell Administració

DG: Director Gerent.

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 1.54. Grans accionistes de la companyia de Tarragona

Accionista	13/10 1861	20/2 1862	2/3 1862	8/2 1863	2/2 1864	14/2 1864	26/2 1865	12/3 1865	4/3 1866	10/2 1867	1/3 1868	7/3 1869	6/3 1870	5/3 1871	17/12 1871	24/12 1871	28/4 1872
Armet de Planas, Eulàlia	100		100	100		100		100	100		100	100			100	100	
Baltà Ginesta, Francesc	120						270	270	100	100		130	300	50	50	50	
Baltà, Joaquim	820			1.000		1.020	920	920	100	100	220	120	500	100	100	100	1.200
Boada Vilumara, Miquel												50		460	900	900	1.000
Bosch, Ramon	100		100	100		100		100	100			100			100	100	
Brugada, Josep Víctor	100	105	105	103	103	103	103	103	100	100	145	100	100				
Castells, Narcís	100		120					125	125	100	125	125	145	150	150	150	250
Centellas, Antoni	320			320						100	300	100	100	100	100	100	351
Corominas, Joan	100		100	100	100	100	100	100	100		100		100	100	100	100	110
Cortada, Pau	55		55						110	110	120	120	120	120	120	120	
Gabaldà, Josep	170		170	200		200		200	200	200	200	200	200	230			
Jover Serra, Joan	10			60				141							204	204	
Llavallol, Domènec	100		100	100		100		100	100	100	100	100			100	100	
Lleó, Modest	160	140	140	142	142	142	142	142	100	100	432			332	337	337	
Marcet Vidal, Frederic	107		720	584		464		419	100	140	100	100	300	100	100	100	1.000
Miarons, Caietà	219	219	219	179	162	162	152	152	100	100	100	100	200	60	100	100	
Millet, Joan	120										20		10	220	220		
Molist, Nicolau	100		100	100		100			100	100	100	100		100	100	100	
Monegal, Esteve	100		100	295					100	100	100	100		100	100	100	
Nadal i Ribó	100		100	100		100		100	100								734
Nadal, Antoni	250	250	250	253	253	253	253	253	100	100	100	100	200	100	100	100	144
Pedral, Felip	393		128	234		34			100	100	100	100		100	100	100	
Planàs de Marcet, Dolors	100		100	100		100		100	100				100	100	100	100	110
Planàs, Anna	100		100	100		100		100	100				100	100	100	100	110

Accionista	13/10 1861	20/2 1862	2/3 1862	8/2 1863	2/2 1864	14/2 1864	26/2 1865	12/3 1865	4/3 1866	10/2 1867	1/3 1868	7/3 1869	6/3 1870	5/3 1871	17/12 1871	24/12 1871	28/4 1872
Planàs, Antoni	100		100	100		100	100	100	100	100	100	100	300	100	100	100	181
Planàs, Claudi	200	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	633	100	135	135	1.000
Planàs, Concepció	100		100	100		100		100	100				100	100	100	100	110
Planàs, Estanislau	100		100	100	100	100		100	100	100	100	100	150	100	100	100	165
Planàs, Eulàlia	100		100	100		100		100	100				100	100	100	100	110
Planàs, Isabel	100		100	100		100		100							100	100	
Planàs, Josepa	100		100	100		100			100				100	100	100	100	110
Ribó, Teresa	100		100													100	100
Romaña Suarí, Clara	100		100	100		100		100	100					100	100	100	100
Romaña, Ignasi	160	160	160	163	163	163	163	163	101					100	101	101	
Suarí de Romaña, Hilaria	100		100	100		100		100	100					100	100	100	

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

1.6. La línia de Barcelona a Saragossa

No seria exagerat atribuir la paternitat de la línia de Saragossa al notari de Barcelona, originari de Sant Feliu de Guíxols, Josep Manuel Planas i Compte. Després d'haver madurat el projecte de fer construir una línia que enllacés el Principat amb la resta de la Península, Planas aconseguí reunir un grup de 1.763 persones en una junta provisional per constituir la companyia de Saragossa el 26 de setembre de 1852. En aquella reunió el notari aconseguí implicar els assistents en el seu projecte, i es col·locaren 85.621 accions, moltes d'elles subscrites per gent d'Aragó. Els estatuts de la societat foren aprovats el 30 de novembre de 1852, i el capital de la companyia s'establia en 125.000 accions.

Les condicions imposades pel govern a l'empresa provocaren que el projecte que havia atret a tants inversors quedés substancialment modificat al cap d'un any. Per això, en el moment de demanar el primer dividend, la majoria dels accionistes es feren enrera, i deu dels tretze membres de la junta deixaren a Planas sol amb el projecte gairebé mort. Planas no es deixà vèncer, es dirigí a la casa *Girona hnos. Clavé i Cia.*, que construïa una línia de Barcelona a Sabadell, i els proposà d'allargar-la fins a Saragossa.⁴⁸

Després de llargues negociacions, el 18 de juny de 1853 es firmà un contracte entre les dues companyies. *Girona hnos. Clavé i Cia.* es comprometia a construir la línia i a subscriure una tercera part del capital accions, tot i que d'entrada en subscrigueren la meitat per col·locar ràpidament els títols. Així, la casa de comerç es quedava amb 11.000 accions, unes altres 5.500 havien estat ja col·locades, i les restants 5.500 se les repartiren Planas i quatre amics d'ell.

Quadre 1.56. Capital social de la companyia de Saragossa fins a 1863, en duros

	accions	obligacions	subvencions	total
1852	10.000.000 (a)			10.000.000
1856	4.000.000	4.000.000	4.000.000	12.000.000
1858	9.500.000	4.000.000	4.000.000	17.000.000
1861	9.500.000	10.000.000	4.000.000	23.000.000
1863	9.641.200	11.358.800	4.000.000	25.000.000
Percentatge total	38,56%	45,43%	16%	

(a) El capital establert en un primer moment hagué de ser reduït quan es veié la impossibilitat de col·locar-lo.

El percentatge es calcula sobre el total gastat a 1863

Font: Pascual (en premsa), p. 209. Quadre 4.6.

La companyia de Saragossa fou la única de les línies catalanes que rebé una petita subvenció de l'estat, que ajudà poc a l'elevadíssim cost de la línia. Per això calgué recórrer a

48. La història detallada dels difícils inicis de la companyia de Saragossa a Pascual (en premsa), pp. 85-114. El capital-accions realitzat per la companyia es troba en el quadre 4.8. de la p. 212.

l'endeutament, sol·lució que a la llarga resultaria fatal per la companyia. A més, fou l'única que recorregué al mercat de capitals estranger - la borsa de París - on aconseguí vendre un bon paquet d'accions (entre 23.000 i 33.000). El quadre 1.56. ens mostra la complexa evolució de l'estructura del capital de la companyia.

Així com en les altres companyies hem pogut disposar de les actes de la totalitat de les juntes d'accionistes, pel cas de la Saragossa tan sols se n'han pogut trobar tres, si bé la informació que s'hi dóna és força completa.⁴⁹ La mostra no ens permet fer una anàlisi exhaustiva de l'accionariat de la companyia, però si fer-nos una idea de l'estructura del seu capital-accions.

En els estatuts s'establia que per assistir a les assemblees calia tenir 10 accions com a mínim, per tant, no tenim informació dels més petits accionistes, com en les altres companyies. Cada acció tenia dret a un vot amb la limitació de 10 per accionista. Per formar part del consell director calia ser posseïdor de 100 accions i el càrrec d'administrador de la societat només el podia ostentar algú que en tingués 150 com a mínim. Per convocar junta extraordinària calia reunir el 10% de les accions totals.

De les tres juntes estudiades obtenim un llistat de 281 noms de persones que assistiren en alguna de les reunions. El quadre 1.57. ens mostra un esquema de la seva representativitat.

Les juntes d'accionistes i l'estructura del capital

Quadre 1.57. Juntes d'accionistes de la companyia de Saragossa

data de la junta	Nombre d'accionistes assistents	Nombre d'accions representades	Total accions en circulació	Percentatge de capital representat
27 nov. 1853	138	18.850	22.000	85,86%
9 abril 1856	110	33.259	40.000 (a)	83,14%
4 març 1860	139	56.693	90.000 (b)	62,99%

(a) De les 40.000 accions en circulació, se'n col·locaren només 23.000. Les 17.000 restants quedaren en dipòsit a la *Societat Catalana de Crèdit*. Pascual (en premsa), pp. 111 i 227.

(b) Pascual (en premsa), p. 227.

Font: AHPB, Juntes d'accionistes de la companyia de Saragossa

La companyia de Saragossa va ser probablement la que va presentar una estructura del capital més particular. S'observa que la majoria de les accions estaven concentrades en mans de molt pocs accionistes, concretament de la *casa Girona* i de la *Societat Catalana de Crèdit*. Per això en l'estudi de l'estructura de l'accionariat agrupem els accionistes, no pel nombre d'accions que

49. Les actes s'han aconseguit dels protocols notariais, ja que no consta que existeixin els llibres originals d'actes de les juntes d'accionistes de la companyia. AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas Compte, 27 novembre de 1853, 6 abril de 1856 i 4 de març de 1860.

posseïa cadascun, sinó en tres grups diferents: el format per la societat dels Girona i els altres membres de la família, *la Catalana*⁵⁰ i la resta d'accionistes. Observem els resultats en els quadres 1.58. i 1.59.

Quadre 1.58. Estructura del capital. Accionistes presents, per grups

Dates juntes	Girona		Catalana		altres		Total
	nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	
27 novembre 1853	5	3,62	0	0	133	96,38	138
9 abril 1856	2	1,80	1	0,90	108	97,30	111
4 abril 1860	9	6,47	1	0,72	129	92,81	139

Font: AHPB, Junttes d'accionistes de la companyia de Saragossa

Quadre 1.59. Estructura del capital. Accions representades per grups d'accionistes

Dates juntes	Girona		Catalana		altres		Total
	nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	
27 novembre 1853	9.734	51,64	0	0	9.116	48,36	18.850
9 abril 1856	8.084	24,27	18.000	54,04	7.225	21,69	33.259
4 abril 1860	26.440	46,64	17.325	30,56	12.928	22,8	56.693

Font: AHPB, Junttes d'accionistes de la companyia de Saragossa

Els dos quadres i la gràfica ens permeten observar com hi hagueren canvis molt importants en l'estructura del capital. En la primera junta, *la Catalana* encara no havia fet acte de presència, però es pot observar la seva contundent entrada en la segona junta. De fet, com s'explica en la nota 44, *la Catalana*, no era exactament accionista, sinó dipositària de 18.000 accions de la companyia, a qui havia otorgat un crèdit perquè pogués seguir construint la línia el 1856. Els percentatges de capital concentrat per cadascun dels grups d'accionistes ens els il·lustra la gràfica 1.26.

En la tercera junta que tenim transcrita ja s'havia fet l'ampliació de capital de 1858: d'una reunió a l'altra, s'havien emès 50.000 noves accions. Per tant, el capital de la companyia s'havia més que duplicat. Els Girona tornaven a incrementar la seva participació relativa, ja que es feren càrrec de 16.000 de les emeses; d'altra banda *la Catalana* se'n quedà 32.000, però en devia col·locar la majoria al mercat financer - català i parisenc - ja que es presentà en la junta de 1860 amb tan sols 17.000 accions.

50. *La Catalana* no era accionista de la companyia, pròpiament dit. A 1856 se li van dipositar 18.000 accions a canvi d'un crèdit que va concedir a la línia, de les quals ja se n'havien venut 10.000 a 1857. Tot i això, a 1856 va representar íntegrament aquest 18.000 valors en la junta d'accionistes. Més endavant, a l'ampliació de capital de 1858, *la Catalana* subscrigué 32.000 accions noves (i Girona 16.000), que aconseguiria col·locar majoritàriament en el mercat financer de París a partir de 1860. L'artífex de la col·locació fou Mariano Lluç, enviat a la capital de França per *la Catalana*. Pascual (en premsa), pp. 220-224.

Gràfica 1.26. Distribució relativa de les accions segons els tres grups d'accionistes

Font: vegeu quadres 1.58 i 1.59.

Gràfica 1.27. Distribució de les accions en nombres absoluts segons els tres grups d'accionistes

Font: vegeu quadres 1.58 i 1.59.

L'emissió de paper entre 1856 i 1860 fou tan gran que les participacions relatives no ens permeten apreciar amb exactitud l'acumulació d'accions de cadascun dels grups. Per això la gràfica 1.27. ens mostra les dades del capital posseït en termes absoluts. Hi podem veure com els Girona foren els que n'assumiren més, el públic en general també participà de l'ampliació de capital, mentre que la participació de *la Catalana* quedà més o menys invariable. Tot indica que la majoria de les accions no presents en aquesta junta havien estat col·locades al mercat financer de París.

Per dur a terme l'estudi del capital-accions de la companyia de Saragossa hem agrupat les que tenia *Girona hnos. Clavé i Cia.* amb les dels membres de la família Girona. En el quadre 1.60. tenim el detall de les accions que posseïa cadascun d'ells. Evidentment, la casa de comerç era la que més en tenia, arrel del contracte de construcció que havia firmat amb la companyia de

Saragossa. La participació de la resta dels Girona, però, no era gens menyspreable: de fet, després de la casa *Girona*, i de *la Catalana*, els membres de la família eren els següents accionistes més importants, juntament amb el promotor Josep Manuel Planas i Compte.

La preponderància dels Girona i de la societat de crèdit estava establerta, de fet, per contracte. Com hem vist, la participació d'aquests fou determinant per la construcció de la línia, però la contribució de l'estalvi del país també hi jugà un paper important. Si prescindim del grup del financer i de *la Catalana*, podem intentar conèixer més de prop qui foren els que secundaren a Planas i a Girona en el finançament de la companyia.

Els "altres accionistes"

Els "altres accionistes" eren les 275 persones que també invertiren en la companyia i que feren acte de presència en les tres juntes que estudiem. El quadre 1.61. ens mostra les xifres recalculades de la representativitat del capital.

L'**estructura de l'accionariat** quedaria de la manera que ens mostren els quadres 1.62. i 1.63. Pel que fa a l'assistència, podem veure com en la junta de 1856 hi havia molts menys accionistes que en la de 1853 i la de 1860.

El capital representat pels "altres accionistes", recordem-ho, havia disminuït en termes absoluts (de 9.116 a 7.225 accions). Eren menys i tenien menys accions. Això no implica necessàriament que se n'haguessin desfet. Pot ser que, senzillament, deixessin d'assistir a les juntes. Considerant tan sols aquests "altres accionistes", la distribució d'accions queda força similar a la de les companyies de Martorell i de Tarragona. Alguns, pocs, entre un 10 i un 15% dels assistents, posseïen la majoria del capital (més del 50%), mentre que la resta de les accions estaven força repartides. En la Saragossa també hi havia, doncs, petits accionistes.

Quadre 1.62. Estructura de l'accionariat. Accionistes presents, per grups

Dates juntes	més de 100		de 51 a 100		de 26 a 50		25 o menys		Total
	nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	
27 novembre 1853	16	12,03	19	14,28	32	24,06	66	49,62	133
9 abril 1856	11	10,28	18	16,82	20	18,69	58	54,20	107
4 abril 1860	22	17,18	38	29,68	14	10,93	54	42,18	128

Font: AHPB, Juntes d'accionistes de la companyia de Saragossa

De 1853 a 1856 no hi hagueren canvis substancials en la distribució de les accions col·locades entre el públic. Tot i que el capital gairebé s'havia duplicat, l'increment de valors no havia arribat

al mercat i l'estructura de l'accionariat, amb menor assistència d'accionistes, es mantingué pràcticament invariable. En canvi, en l'ampliació de capital de 1858, tot i que en principi també es repartiren les accions entre *la Catalana* i Manuel Girona, el nou paper sí que arribà al mercat, cosa que suposà l'entrada de nous accionistes que vèiem anteriorment.

Quadre 1.63. Estructura de l'accionariat. Accions representades per grups d'accionistes

Dates juntes	més de 100		de 51 a 100		de 26 a 50		25 o menys		Total
	nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	nombre	perc.	
27 novembre 1853	4.728	51,86	1.775	19,47	1.428	15,66	1.185	13,00	9.116
9 abril 1856	3.858	53,40	1.645	22,77	835	11,56	887	12,28	7.225
4 abril 1860	7.727	61,19	3.650	28,90	501	3,97	750	5,94	12.628

Font: AHPB, Juntres d'accionistes de la companyia de Saragossa

També podem veure com la proporció d'accionistes amb més de 100 accions incrementà molt lleugerament des de 1856 a 1860. Però, durant aquest període, els que tenien entre 51 i 100 accions doblaren el seu pes relatiu en les juntes en detriment dels que en tenien entre 26 i 50. Els més petits accionistes es mantingueren i representaven aproximadament la meitat dels assistents.

L'emissió de noves accions a 1858 suposà, doncs, una entrada de nous accionistes provocant un canvi en l'estructura de l'accionariat. L'ampliació de capital no va atraure el més petit estalvi, sinó que fou col·locat sobretot entre persones que invertiren sumes relativament elevades de diners, que compraven de 50 accions cap amunt. El quadre 1.63. ens mostra les dades absolutes d'accions i els percentatges per cadascun d'aquests grups.

Gràfica 1.28. Estructura de l'accionariat. Accions representades per grups d'accionistes

Font: Vegeu quadre 1.62.

Sens dubte, i tot i la forta competència pels capitals en el mercat Barceloní, la societat de crèdit i el mateix Girona foren capaços de vendre part de les accions que havien subscrit. El capital-accions de la companyia s'havia multiplicat per dos i gairebé també ho féu el posseït per aquests "altres accionistes". Els que decidiren comprar títols de l'ampliació de capital de 1858 decidiren comprar-ne força, per això els grups d'accionistes que tenien entre 51 i 100 accions i els que en tenien més de 100 gairebé triplicaren el total d'accions que tenien, i passaren a tenir més del 90% del capital representat. Pel costat dels petits accionistes, les dades del quadre ens mostren com aquests foren totalment insensibles a l'emissió; en nombres absoluts, el nombre de valors que posseïen disminuï lleugerament.

No podem aproximar-nos a l'**accionista mitjà** de la companyia de la mateixa manera com s'havia fet en les anteriors companyies estudiades. En tenir dades de tan sols tres juntes no podem fer suposicions sobre els anys de permanència com a accionistes. El que si podem calcular són les accions que tenien de mitjana, 75, una xifra lleugerament superior a l'obtinguda per les altres companyies. Una desviació estàndard de 117 ens mostra la considerable diferència entre el nombre de títols que posseïen els diferents accionistes.

Pel que fa a la **permanència**, dels 275 totals, 190 (el 69%) aparegueren en una sola de les juntes que tenim documentada. Per tant, la companyia de Saragossa també tingué "accionistes passants". En aquest cas, però, no podem concloure que aquestes persones només fossin accionistes durant un sol any. De les 85 restants, que aparegueren en més d'una ocasió, 41 ho feren amb un nombre diferent de valors mentre que les altres 44 es presentaren sempre amb el mateix nombre d'accions. Per altra banda, d'aquests 275 accionistes, 113 (el 41%) tingueren 25 o menys accions de mitjana. D'aquests, 103 (el 91%), aparegueren en una sola ocasió. Petits accionistes, doncs, també en la companyia de Saragossa. Pel costat dels grans accionistes, 39 persones (14,18%) en tingueren més de 100 de mitjana, 25 dels quals aparegueren en una sola ocasió. Per tant, tan sols 14 persones tingueren moltes accions i les mantingueren durant, almenys, durant quatre anys.

En resum, dues terceres parts dels accionistes de la companyia de Saragossa tingué les accions menys de quatre anys, perquè només assistí a una junta. És un nombre important de "petits accionistes passants" que, tanmateix, no alteraren substancialment l'estructura del capital de la companyia, ni influïren excessivament en el seu finançament. De fet, aquest petit accionista era precisament el que li convenia a la companyia perquè, a miquetes, podia arribar a aportar molts capitals - com hem vist en el cas de la companyia de França - sense que s'alterés per res el procés de presa de decisions de la societat.

A part dels Girona, qui hi implicà també els seus **familiars** més propers fou el notari Josep Manuel Planas i Compte, ja que arribaren a aparèixer els seus cinc fills i la seva dona, que

tenien tan sols 250 accions en la primera junta però n'acumulaven unes 2.000 en les altres. També trobem altres famílies, amb un màxim de tres representants. Els Arimon - Joaquim Arimon era administrador de la companyia - els Auferil, Bacardí, Bohigas, Plandolit, Seller i Zulueta. El quadre 1.64. ens mostra qui foren els accionistes més importants de la Saragossa: la llista conté els noms dels que tingueren 150 o més de 150 accions de mitjana.

En el quadre 1.65. es presenta el llistat de persones que formaren en algun moment part de la **junta directiva** de la companyia. Algunes d'elles participaren també dels altres projectes de foment del ferrocarril, però molts d'ells eren homes de confiança de Manuel Girona, que treballaven estretament amb el financer en els altres negocis que emprengué, però no es vincularen a les altres línies de ferrocarril. Entre aquests darrers cal destacar especialment a Joaquim Arimon, pare i fill, Baltasar de Bacardí, Bartomeu Vidal i Nadal, i el cunyat de Girona, Pau Henrich.

Per la seva banda, el quadre 1.66. mostra la cotització de les accions en el mercat financer de Barcelona. La valoració que en feia el mercat ens permet entendre perquè la captació de capitals fou tan difícil. El públic sabia que era una empresa arriscada i la valoració de les accions de la companyia així ho reflectia. D'entrada, els gestors de la companyia sabien que no en tindrien prou amb els capitals que poguessin obtenir per la venda d'accions.

Gràfica 1.29. Cotització de les accions de la companyia de Saragossa

Font: vegeu quadre 1.66.

Ja des de bon principi les accions van cotitzar-se a un valor molt inferior al seu nominal, i tot i la recuperació dels anys 60-62, deguda a la col·locació de les accions en el mercat financer de París, al cap d'un parell d'anys es tornà a enfonsar i arribà al seu mínim a 1869.

La companyia de Saragossa fou una companyia singular, projecte del notari Planas, que es pogué fer realitat de la mà de Manuel Girona. Aquest, veient que seria molt difícil implicar l'estalvi dels catalans en el projecte, va dedicar tots els seus esforços a trobar finançament i capitals fora de Catalunya, i entre els seus amics més propers. Com que no n'hi havia prou, recorregué a l'endeutament amb l'únic objectiu de no parar les obres. El finançament temerari de la línia arribà a un *impasse* a 1866; i la seva fallida fou el detonant del daltabaix de les accions del ferrocarril a la Borsa de Barcelona. Les altres companyies, la França i la Tarragona, caigueren darrera d'ella en un efecte dominó.⁵¹

Quadre 1.60. La casa i la família Girona. Accions que posseïen

accionista	27 novembre 1853	9 abril 1856	4 abril 1860
Girona hnos., Clavé i Cia	7.534	7.534	23.240
Girona Agrafer, Casimir	550		500
Girona Agrafer, Ignasi	550	500	500
Girona Agrafer, Manuel	550		500
Girona Targa, Ignasi			500
Girona de Anzizu, Mercè			300
Girona de Rodriguez, Antònia			300
Vilanova de Girona, Amàlia			300

Font: AHPB, Junttes d'accionistes de la companyia de Saragossa

Quadre 1.61. Els "altres" accionistes de la companyia de Saragossa

Dates juntes	Total accions en circulació	Total accions en circulació sense les dels Girona i la Catalana	accions representades	percentatge representativitat	nombre d'accionistes presents
27 novembre 1853	22.000	12.816 (a)	9.116	71,13%	133
9 abril 1856	40.000	13.966 (b)	7.225	51,73%	107
4 abril 1860	90.000	46.535 (c)	12.628	26,96% (d)	128

(a) Els Girona - família i la casa - en tenien 9.184.

(b) Els Girona en tenien 8.034 i la Catalana en representava 18.000.

(c) Els Girona en tenien 26.140 i la Catalana 17.325.

(d) La Catalana col·locà com a màxim 34.000 accions a la Borsa de París, que són exactament les que no estan representades en aquesta junta. Però probablement foren menys, perquè si les haguessin col·locat totes, la representativitat d'aquesta junta seria del 100%, cosa poc probable. Si suposem que en col·loquessin 25.000, aleshores, considerant tan sols les 21.835 accions que circularien pel Principat, seria del 60%, xifra més versemblant.

Font: AHPB, Junttes d'accionistes de la companyia de Saragossa

51. Vegeu Pascual (1983).

Quadre 1.64. Accionistes que tingueren més de 150 accions de mitjana

accionista	27 novembre 1853	9 abril 1856	4 abril 1860
Adzerol, Bonaventura	366		300
Ametller hnos.		200	
Anzizu, Joan Josep			300
Arimon, Joaquim	300	840	700
Boada, Miquel			1.000
Brusi Ferrer, Antoni			300
Cabré, Lázaro	150		
Civils, Francesc	150		
Clavé, Joan Baptista	550		
Cornet, Joaquim			300
Font de Sol, Antoni	200	300	
Font, Fèlix	600		100
Henrich, Pau			300
Jorba, Francesc			300
Juncosa, Josep			300
Llongueras, Salvador			271
Llopis, Felip			300
Mataró Larrumbe, Alfonso			335
Mataró Larrumbe, Hermeneto			400
Nogués, Joan Gualbert	200	200	
Ovejero, Antolín			300
Patxot Ferrer, Rafael	340		100
Petit, Ramon	116	347	
Planas Compte, Josep Manuel	125	1.161	1.056
Plandolit, Pere	200	200	100
Prats, Joaquim			185
Puig, Francesc			300
Rabell, Rafael	575		100
Rodriguez, Pedro			300
Suñer, Manuel	506		

Font: AHPB, Juntas d'accionistes de la companyia de Saragossa

Quadre 1.65. Gestors de la companyia de Saragossa

Membre de la junta	30/4/1860 (a)	29/3/1862	31/1/1863
Clot, Josep	President	President	President
Cil, Joaquim	Vocal	Vocal	Vocal
de Bacardí, Baltasar	Vocal	Vocal	Vocal
Guille, Claudi	Vocal	Vocal	Vocal
Lluch Garriga, Mariano	Vocal	Vocal	Vocal
Planas, Josep Manuel	Vocal	Vocal	Vocal
Ramon Domènech, Ignasi	Vocal	Vocal	Vocal
Seller, Josep	Vocal	Vocal	Vocal
Brusi Ferrer, Antoni	Vocal		
de Janer, Erasme	Vocal		
Patxot, Rafel	Vocal		
Pers, Magí	Vocal		
Plandolit, Pedro José	Vocal		
Vidal, Bartomeu	Vocal		
Girona Agrafer, Manuel		Com.acc.	Com.acc.
Fàbregas, Antoni		Com.acc.	
Ramis, Pere Antoni		Com.acc.	
Cejuela de la Riba, Manuel		Vocal	Vocal
Henrich, Pau		Vocal	Vocal
Pasqués Perramon, Josep Ramon			Com.acc.
Vilaseca Mogas, Josep			Com.acc.
Bordin Góngora, Cristóbal			Vocal
Vidal Ramon, Manuel			Vocal
Arimon Andarió, Joaquim	Administració	Administració	Administració

(a) La junta elegida a 1853 fou la mateixa fins a 1861. Pascual (en premsa), p. 101, nota 140.
Com. Acc.: Representant de la comissió d'accionistes

Font: AHPB, Juntas d'accionistes de la companyia de Saragossa

Quadre 1.66. Cotització de les accions de la companyia de Saragossa, per trimestres

any/mes	primer trimestre	segon trimestre	tercer trimestre	quart trimestre
1855		74	64,1	47,8
1856	73,7	98,8	97,4	96,2
1857	87,5	86,2	81,4	83,3
1858	71,4	62,7	58,7	55,4
1859	61,8	55,8	56,6	54,8
1860	63	73	84,6	87,1
1861	82,5	84,1	81,4	72,3
1862	63,1	64,4	61,7	63,9
1863	65,5	71	68,5	60,8
1864	56,3	52	43,8	38,6
1865	33,5	31,7	30	20
1866	18,2	17,7		9,7
1867	9	7,5	6,9	6,6
1868	8,5	8,7	7,7	7,7
1869			5,5	6,5
1870	10,2	11	10	10,2
1871	10,4	10,3	10,6	13,2
1872	16,1	15,5	16,4	18,2
1873	15,2	13,4	13,9	13,1

Font: Dades cedides per Pere Pascual

Bibliografia

Coroleu, Josep (1888) Memorias de un menestral 1792-1864, Biblioteca de La Vanguardia, Barcelona

de Vries, Jan (1994), "The Industrial Revolution and the Industrious Revolution", *The Journal of Economic History*, 54, num. 2, pp. 249-269.

Fontana, Josep (1961), "La vieja bolsa de Barcelona" a La Bolsa de Barcelona de 1851 a 1930: líneas generales de su evolución, Institut Municipal d'Història, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

Pascual, Pere (1983), El ferrocarril a Catalunya (1843-1866). Estudio sobre las causas que determinaron el colapso de los ferrocarriles como negocio capitalista, tesi doctoral inèdita, UAB.

Pascual, Pere (1997), "Innovación y organización en la empresa ferroviaria", article inèdit

Pascual (en premsa), Los caminos de la era industrial. La construcción y financiación de la red catalana de ferrocarriles (1843-1898)

Vidal Olivares, Javier (1997), La formación de los directivos en la gran empresa: el caso de la Compañía de los ferrocarriles del Norte de España, Fundación Empresa Pública, Madrid.

Wais, Francisco (1974), Historia de los ferrocarriles españoles, segona edició, editora nacional, Madrid

Documentació original consultada

ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA

FONS 258 "Compañía de los Ferrocarriles de Tarragona a Barcelona y Francia"

- 01. Compañía de Caminos de hierro de Barcelona a Mataró
 - 01.01. Llibres d'actes de les juntes directives
 - 01.01.01. 3/I/1849 - 27/XII/1851
 - 01.01.02. 3/I/1852 - 31/XII/1852
 - 01.01.03. 6/I/1853 - 30/XII/1853
 - 01.01.04. 7/I/1854 - 29/XII/1854
 - 01.01.05. 5/I/1855 - 24/XII/1855
 - 01.02. Esborrany actes Juntas Directives
 - 01.02.01. 17/VIII/1855 - 6/I/1860
- 02. Compañía de los Caminos de hierro del Este de Barcelona
 - 02.01. Llibres d'actes de les juntes directives
 - 02.01.01. 2/I/1856 - 24/XI/1856
 - 02.01.02. 24/XI/1856 - 31/XII/1857
- 03. Compañía del Camino de hierro de Barcelona a Arenys de Mar
 - 03.01. Llibres d'actes de les juntes directives
 - 03.01.01. 2/I/1857 - 20/X/1857
 - 03.01.02. 20/X/1857 - 31/XII/1857
 - 03.01.03. 12/I/1858 - 31/XII/1858
 - 03.01.04. 8/I/1859 - 31/XII/1859
- 04. Compañía de los Caminos de hierro de Barcelona a Mataró y Gerona
 - 04.01. Llibres d'actes de les juntes directives
 - 04.01.01. 6/I/1860 - 22/X/1860
 - 04.01.02. 26/X/1860 - 29/XII/1861
 - 04.01.03. 2/I/1861 - 30/XII/1861
 - 04.02. Esborrany d'actes de les juntes directives
 - 04.02.01. 9/I/1860 - 11/VII/1862

- 05. Compañía de los Caminos de hierro del Norte de Cataluña
 - 05.02. Llibres d'actes de les juntes d'accionistes
 - 05.02.01. 10/XI/1850 - 9/IX/1858

- 07. Sociedad del Ferrocarril de Barcelona a Granollers y Gerona
 - 07.02. Llibres d'actes de les juntes d'accionistes
 - 07.02.01. 13/II/1859 - 14/III/1867

- 09. Compañía de los Caminos de hierro de Barcelona a Francia por Figueras
 - 09.02. Llibres d'actes de les juntes generals d'accionistes
 - 09.02.01. 17/III/1867 - 16/I/1873

- 10. Compañía de los Caminos de hierro del Centro de Cataluña
 - 10.03. Llibres d'actes de les juntes d'accionistes
 - 10.03.01. 27/II/1853
 - 10.03.02. 26/II/1854 - 25/III/1854
 - 10.03.03. 25/II/1855
 - 10.03.04. 10/II/1856 - 22/VI/1856
 - 10.03.05. 8/II/1858 - 31/XII/1860
 - 10.03.06. 13/I/1861 - 10/III/1861

- 11. Sociedad de los Ferrocarriles de Tarragona a Martorell y Barcelona
 - 11.06. Llibres d'actes de les juntes d'accionistes
 - 11.06.01. 13/X/1861
 - 11.06.01. 20/II/1862 - 6/III/1869
 - 11.06.01. 6/III/1870 - 6/IV/1872

Índex de quadres i gràfiques

Quadre 1.1.	Juntes estudiades i total d'accionistes assistents per companyies.....	15
Quadre 1.2.	Mitjana del percentatge de capital representat i dels accionistes assistents en les juntes d'accionistes per companyies.....	17
Quadre 1.3.	Estructura de l'accionariat de les companyies de ferrocarril, en percentatges.....	18
Quadre 1.4.	Accionistes que van assistir a una sola junta, per companyies.....	20
Quadre 1.5.	Accionistes que tingueren 25 o menys accions de mitjana.....	21
Quadre 1.6.	Número d'accionistes assistents que tingueren més de 100 accions durant menys de 5 anys, i durant més de 8 anys. Mitjana de totes les juntes, i percentatges.....	22
Quadre 1.7.	Número d'accionistes que es presentaren sempre amb el mateix nombre d'accions.....	23

1.1. La línia de Barcelona a Mataró

Quadre 1.8.	Finançament de la companyia de Mataró fins a 1861, en duros.....	25
Quadre 1.9.	Juntes d'accionistes de la companyia de Mataró.....	36
Quadre 1.10.	Número d'accionistes i accions representades a 1861, per grups.....	28
Gràfica 1.1.	Distribució dels accionistes per grups a 1861.....	29
Gràfica 1.2.	Distribució de les accions per grups d'accionistes a 1861.....	29
Quadre 1.11.	Concentració de vot en la junta de 1861.....	29
Gràfica 1.3.	Relació nombre d'accionistes / vots totals, segons cada grup en la junta de 1861.....	30
Quadre 1.12.	Cotització de les accions de la companyia de Mataró per trimestres.....	37
Gràfica 1.4.	Cotització de les accions de la companyia de Mataró.....	31
Quadre 1.13.	Accionistes que tenien més de 50 accions a 1861.....	37
Quadre 1.14.	Directius de la companyia de Mataró. Anys que van exercir el càrrec.....	38

1.2. La línia de Barcelona a Granollers

Quadre 1.15.	Finançament de la companyia de Granollers fins a 1861, en duros.....	40
Quadre 1.16.	Juntes d'accionistes de la companyia de Granollers.....	51
Quadre 1.17.	Estructura de l'accionariat. Accionistes presents, per grups.....	52
Quadre 1.18.	Estructura de l'accionariat. Accions representades, per grups d'accionistes.....	53
Quadre 1.19.	Número d'accionistes i accions representades de 1850 a 1862. Mitjanes per grups.....	42
Gràfica 1.5.	Distribució dels accionistes per grups de 1850 a 1862.....	42
Gràfica 1.6.	Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1850 a 1862.....	42
Quadre 1.20.	Número d'accionistes i accions representades de 1850 a 1858. Mitjanes per grups.....	43
Gràfica 1.7.	Distribució dels accionistes per grups de 1850 a 1858.....	43
Gràfica 1.8.	Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1850 a 1858.....	43
Quadre 1.21.	Número d'accionistes i accions representades de 1859 a 1862. Mitjanes per grups.....	44
Gràfica 1.9.	Distribució dels accionistes per grups de 1859 a 1862.....	44
Gràfica 1.10.	Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1859 a 1862.....	44
Quadre 1.22.	Cotització de les accions de la companyia de Granollers, per trimestres.....	53
Gràfica 1.11.	Cotització de les accions de la companyia de Granollers.....	45
Quadre 1.23.	Principals accionistes de la companyia de Granollers.....	54
Quadre 1.24.	Membres de la Junta de Govern de la companyia de Granollers.....	55

1.3. La línia de Barcelona a França

Quadre 1.25.	Finançament de la companyia de França fins a 1865, en duros.....	57
Quadre 1.26.	Juntes d'accionistes de la companyia de França.....	69
Quadre 1.27.	Estructura de l'accionariat. Accionistes presents, per grups.....	70
Quadre 1.28.	Estructura de l'accionariat. Accions representades, per grups d'accionistes.....	71
Quadre 1.29.	Número d'accionistes i accions representades de 1862 a 1873. Mitjanes per grups.....	60
Gràfica 1.12.	Distribució dels accionistes per grups de 1862 a 1873.....	60
Gràfica 1.13.	Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1862 a 1873.....	60
Quadre 1.30.	Número d'accionistes i accions representades de 1862 a 1866. Mitjanes per grups.....	61
Quadre 1.31.	Número d'accionistes i accions representades de 1866 a 1868. Mitjanes per grups.....	62
Quadre 1.32.	Número d'accionistes i accions representades de 1868 a 1873. Mitjanes per grups.....	63
Gràfica 1.14.	Canvis en l'estructura de l'accionariat. Número d'accionistes assistents, per grups.....	63
Gràfica 1.15.	Canvis en l'estructura de l'accionariat. Núm. d'accions representades per cada grup.....	64
Quadre 1.33.	Cotització de les accions de la companyia de França, per trimestres.....	71
Gràfica 1.16.	Cotització de les accions de la companyia de França.....	65
Quadre 1.34.	Principals accionistes de la companyia de França.....	72
Quadre 1.35.	Directors de la companyia de França.....	74

1.4. La línia de Barcelona a Martorell

Quadre 1.36.	Juntes d'accionistes de la companyia de Martorell.....	82
Quadre 1.37.	Estructura de l'accionariat. Accionistes presents, per grups.....	83
Quadre 1.38.	Estructura de l'accionariat. Accions representades, per grups d'accionistes.....	83
Quadre 1.39.	Número d'accionistes i accions representades de 1853 a 1861. Mitjanes per grups.....	77
Gràfica 1.17.	Distribució dels accionistes per grups de 1853 a 1861.....	77
Gràfica 1.18.	Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1853 a 1861.....	77
Quadre 1.40.	Número d'accionistes i accions representades de 1853 a 1861 excloent la primera junta. Mitjanes per grups.....	78
Quadre 1.41.	Cotització de les accions de la companyia de Martorell, per trimestres.....	84
Gràfica 1.19.	Cotització de les accions de la companyia de Martorell.....	79
Quadre 1.42.	Els grans accionistes de la companyia de Martorell.....	85
Quadre 1.43.	Els directors de la companyia de Martorell.....	84

1.5. La línia de Barcelona a Tarragona

Quadre 1.44.	Finançament de la companyia de Tarragona fins a 1875, en duros.....	87
Quadre 1.45.	Juntes d'accionistes de la companyia de Tarragona.....	98
Quadre 1.46.	Estructura de l'accionariat. Accionistes presents, per grups.....	99
Quadre 1.47.	Estructura de l'accionariat. Accions representades per grups d'accionistes.....	99
Quadre 1.48.	Número d'accionistes i accions representades de 1861 a 1872. Mitjanes per grups.....	89
Gràfica 1.20.	Distribució dels accionistes per grups de 1861 a 1872.....	89
Gràfica 1.21.	Distribució de les accions per grups d'accionistes de 1861 a 1872.....	89
Quadre 1.49.	Número d'accionistes i accions representades de 1861 a 1865. Mitjanes per grups.....	90
Quadre 1.50.	Número d'accionistes i accions representades de 1866 a 1871. Mitjanes per grups.....	90
Quadre 1.51.	Número d'accionistes i accions representades a 1872. Mitjanes per grups.....	91
Gràfica 1.22.	Canvis en l'estructura de l'accionariat. Número d'accionistes assistents, per grups.....	91
Gràfica 1.23.	Canvis en l'estructura de l'accionariat. Núm. d'accions representades per cada grup.....	92
Quadre 1.52.	Cotització de les accions de la companyia de Tarragona, per trimestres.....	100
Gràfica 1.24.	Cotització de les accions de la companyia de Tarragona.....	93
Quadre 1.53.	Accionistes amb 10 accions o menys.....	94
Gràfica 1.25.	Accionistes amb 10 accions o menys.....	95
Quadre 1.54.	Grans accionistes de la companyia de Tarragona.....	101
Quadre 1.55.	Directors de la companyia de Tarragona.....	100

1.6. La línia de Barcelona a Saragossa

Quadre 1.56.	Capital social de la companyia de Saragossa fins a 1863, en duros.....	103
Quadre 1.57.	Juntes d'accionistes de la companyia de Saragossa.....	104
Quadre 1.58.	Estructura de l'accionariat. Accionistes presents, per grups.....	105
Quadre 1.59.	Estructura de l'accionariat. Accions representades, per grups d'accionistes.....	105
Gràfica 1.26.	Distribució relativa de les accions segons els tres grups d'accionistes.....	106
Gràfica 1.27.	Distribució de les accions en nombres absoluts segons els tres grups d'accionistes.....	106
Quadre 1.60.	La casa i la família Girona. Accions que posseïen.....	111
Quadre 1.61.	Els "altres" accionistes de la companyia de Saragossa.....	111
Quadre 1.62.	Estructura de l'accionariat. Accionistes presents, per grups.....	107
Quadre 1.63.	Estructura de l'accionariat. Accions representades per grups d'accionistes.....	108
Gràfica 1.28.	Estructura de l'accionariat. Accions representades per grups d'accionistes.....	108
Quadre 1.64.	Accionistes que tingueren més de 150 accions de mitjana.....	112
Quadre 1.65.	Gestors de la companyia de Saragossa.....	113
Quadre 1.66.	Cotització de les accions de la companyia de Saragossa, per trimestres.....	114
Gràfica 1.29.	Cotització de les accions de la companyia de Saragossa.....	110

CAPÍTOL 2.

ELS HOMES DEL FERROCARRIL

Sembla evident que un grup de persones determinat jugà un paper particularment important en el projecte de construcció de les línies de ferrocarril a casa nostra. En les llistes de persones vinculades a la promoció, gestió o finançament de les línies, elaborades a partir de la informació de l'anterior capítol, i que es poden consultar en els annexos documentals 2.1. i 2.2., alguns noms han aparegut en diverses ocasions. Són els "homes del ferrocarril", objecte de l'estudi del present capítol.

De forma individual ens interessa saber qui eren, en quins negocis participaren i com formaren els seus patrimonis personals. Per això ens cal conèixer la professió que habitualment exercien i que els suposava la font principal dels seus ingressos. També volem conèixer els negocis complementaris on reinvertiren els seus estalvis. Això ens permetrà determinar quina fou la procedència dels capitals que destinaren en els ferrocarrils. Com a conjunt, es pretenen identificar les xarxes de relacions econòmiques i extraeconòmiques que existien entre ells, establir si formaven un grup homogeni de persones i si pertanyien tots a un mateix grup, o "classe" social.

El coneixement de tots aquests aspectes ens permetrà valorar quelcom que els documents de què disposem no ens poden explicar: les motivacions per les quals aquests homes decidiren destinar els seus diners al projecte de construcció de les línies de ferrocarril a Catalunya. El què volem saber és, en últim terme, si la seva implicació responia a uns objectius perseguits com a grup o a motivacions personals individuals, si consideraven el ferrocarril un instrument que havia d'esperonar el desenvolupament econòmic del país, o un negoci més on invertir uns capitals ociosos per treure'n un rendiment.

En primer lloc, però, i donada la impossibilitat d'aprofundir en el coneixement de les activitats de tots ells, n'hem de seleccionar un grup reduït que serà objecte d'aquest estudi. Consolidant les llistes de promotors, grans accionistes i directors de les companyies que esmentàvem, hem escollit aquells que considerem més importants per al món del ferrocarril.

Com a primer criteri de selecció s'ha establert que fossin presents com a mínim en dues ocasions en la llista integrada de promotors, gestors i grans accionistes. Posteriorment, els que acomplien aquest requisit han estat ordenats segons el nombre de càrrecs directius que van ocupar primer, i segons el nombre de companyies de què foren accionistes després. Al

capdamunt de la selecció definitiva hi ha, doncs, els que formaren part d'un major nombre de juntes de govern i seguidament els que foren accionistes de més companyies.¹

Només dues persones van ocupar càrrecs de responsabilitat en tres companyies; foren Marià Lluch i Garriga i Rafel Patxot i Ferrer. El primer d'ells, fill d'un comerciant manresà, fou, a més, accionista de les sis companyies de ferrocarril estudiades. El segon, conegut comerciant nascut a Amèrica, de família originària de St. Feliu de Guíxols, tenia accions de les tres companyies de les quals va formar part de la junta directiva.

Seguidament tenim els que foren gestors de dues companyies. Foren exactament dinou homes: Miquel Clavé España, barceloní soci de la casa de comerç *Dotres, Clavé i Fabra*, Ferran Ferratges, comerciant rendista originari de Montroig. Francesc Planàs Molist, hisendat de Barcelona, i el seu fill Claudi Planàs i Armet. El propietari Rafel Sabadell, i Manuel Gibert, advocat i president de les companyies de Mataró i de França. També els comerciants Antoni Miarons, de la casa de comerç *Miarons i Doria*, Manuel de Lerena, comerciant riojà afincat a Barcelona, el navilier Ignasi Romaña, Miquel Biada, i Antoni Nadal Pujolà. Ocuparen càrrecs directius en dues companyies Eusebi Coronas, Josep Barba, Marià Sirven, Narcís Sicars, Serafí Maseras i Josep Seller Martí, també comerciants, Lamberto Fontanellas, fabricant de paper, i Pau Henrich, cunyat de Manuel Girona.²

Els que foren membres d'almenys la junta d'una societat, tot i tenir accions de més d'una, foren 28 homes, dels quals només citarem alguns noms, els més coneguts: Josep Parladé, Pere Plandolit, Gil Bonaventura Fabra, Joan Manuel Bofill Pintó, Joaquim Compte, Ignasi Girona Agrafer i el seu germà Manuel, Sebastià Anton Pascual Inglada, Josep Amell Carbonell o el notari Josep Manuel Planas Compte.³

Per apropar-nos a les vides d'aquests homes, han estat majoritàriament utilitzades fonts documentals originals, principalment els protocols notariaus⁴ i els llibres del Registre de la

-
1. Aquesta llista no pretén en absolut establir un ordre d'importància dels homes del ferrocarril dins el que fou el món del ferrocarril, ja que alguns dels que foren fonamentals pel desenvolupament del projecte ferroviari no ocuparen mai un càrrec directiu. Tampoc el criteri de selecció emprat no era l'únic possible, però calia establir algun filtre per reduir la mostra d'"homes del ferrocarril" a estudiar.
 2. Coronas, Barba, Sirven, Sicars, Maseras, Seller, Fontanellas i Henrich no són objecte del nostre estudi ja que no se n'han trobat els inventaris *post-mortem* i les informacions de què es disposa sobre els seus negocis són molt borroses.
 3. També queden exclosos del grup estudiat per les mateixes raons alguns dels que foren gestors d'una societat Joaquim Baltà, Francesc Puig Satorras, Josep López Gordo, Josep Xifré, Josep Oriol Estruch, Agustí Robert, Josep Jordà Gelabert i Ramon Maresch Ros. Tots ells foren, volem insistir-hi, molt importants per al projecte de construcció del ferrocarril.
 4. Aquesta ha estat, de molt, la font més utilitzada i que ha proporcionat més informació. A partir d'ara, tota la informació que es detalla es considerarà que procedeix dels protocols notariaus si no s'indica el contrari en les notes. En l'annex 2.3. es poden consultar les transcripcions dels inventaris i altres escriptures extretes dels protocols citats.

Propietat de Barcelona⁵, així com la informació de la Base de Dades “Empreses i Empresaris a la Catalunya del segle XIX” que ha elaborat el Departament d’Història i Institucions Econòmiques de la facultat d’Econòmiques de la Universitat de Barcelona.⁶ Aquesta informació ha estat complementada amb bibliografia que es pot consultar al final del capítol.

S’ha centrat l’estudi en aquells de qui s’ha pogut trobar l’inventari *post-mortem*. En total se n’han trobat una trentena. Disposem dels d’una branca dels prolífics Amell que participà molt en el negoci ferroviari, d’un dels membres de la família Arimon, vinculats a la línia de Saragossa, del navilier Josep Manuel Bofill i Pintó, del seu fill i del seu nét, de Jaume Ceriola, de Miquel Clavé i de dos germans de la família Compte. També de Gil Bonaventura Fabra, de la família Ferratges, de Manuel Gibert, d’Ignasi Girona, de Manuel de Lerena, de Marià Lluch, de Ramon Maresch, dels Nadal-Garcia, dels Nadal-Pujolà i dels Ribó. De Josep Parladé, de Sebastià Anton Pascual Inglada, de Rafel Patxot, de la família Planàs, dels Plandolit, del notari Planas Compte, d’Ignasi Romañà, i de Rafel Sabadell pare i fill.

En l’anàlisi que aquí s’aborda no es pretén parlar de forma separada de cadascun dels homes que s’estudien, i per tant no es presenta la informació en la forma tradicional de biografies individuals. El que interessa és donar una visió global de tots ells, per això la informació s’ha tractat de forma transversal, tenint en compte tots els inventaris trobats al mateix moment, i desglossant les dades que ens ofereixen per temes.

El fil seguit en l’estudi del present apartat s’inicia amb una primera aproximació al grup, en la qual es remarca la seva heterogeneïtat, els subgrups que s’han pogut identificar, i es mostren les diferències bàsiques que hi havia entre ells. A continuació es pretén determinar l’origen de les seves fortunes, és a dir, quin era el negoci principal de cadascun d’ells.

Se’ls diferencia, en primer lloc, per la seva ocupació principal, distingint si es dedicaven habitualment al comerç - fem menció als que havien fet les Amèriques i hi englobem naviliers -, a les finances - banquers o prestamistes -, si eren fabricants, terratinents, o exercien alguna professió liberal. Finalment un petit esment a les relacions que tenien amb la noblesa del país i a altres fonts d’ingressos de què disposaven.⁷

-
5. El Registre de la Propietat de principis del dinou consta -entre d’altres - d’un Registre d’Hipoteques en el qual es poden trobar totes les operacions que implicaven la constitució d’una garantia hipotecària - préstecs, capítols matrimonials, etc. - i que constitueix una font excel·lent pel coneixement dels negocis dels prohoms de l’època.
 6. Aquesta base de dades conté totes les escriptures de societats (constitucions, reconstitucions, fusions, liquidacions, etc.) registrades en els protocols notariaus de Catalunya des de 1815 a 1866, i a partir d’aquell any, les que constaven en el Registre de Comerç.
 7. L’origen (i la solidesa) dels capitals dels homes del ferrocarril podia tenir unes causes “extraprofessionals” que també tindrem en compte en el present capítol. Comprar i vendre deute de l’estat, especular amb els terrenys desamortitzats o de l’Eixample i participar directament o

Un cop conegut l'origen de les seves fortunes particulars, s'analitza en quins sectors decidiren reinvertir els seus guanys (exclòs el del ferrocarril). S'estudia si destinaren capitals en la compra de deute públic, en participacions en societats, i en la compra de béns immobles - terres desamortitzades, de l'Eixample barceloní i dels pobles dels voltants de Barcelona.

Després es dedica un record als que s'arruïnaren amb la crisi de 1866 i, finalment, s'intenta conèixer els aspectes més "socials" del grup: si tots ells formaven part (i es consideraven part) del mateix grup social, si estaven interessats en la política, quines institucions - professionals, educatives, lúdiques, etc. - van crear o finançar, i les relacions que tenien fora dels negocis⁸.

Abans d'entrar en l'anàlisi dels patrimonis i de les activitats econòmiques que duïen a terme els homes del ferrocarril, cal recordar que, tot i la indubtable importància que van tenir en la construcció del ferrocarril a Catalunya, el gruix del finançament de les línies (més del cinquanta per cent) provingué, com hem vist en el capítol primer, del petit estalvi del país, dels petits accionistes de les companyies.

2.1. Un grup heterogeni de persones

Diferenciació per línies. La primera cosa que s'observa amb un mer cop d'ull a les llistes de gestors i grans accionistes presentades en els annexos 2.1. i 2.2., és que, en general, cada línia tingué els seus prohoms, que sovint no interferien en els assumptes de les altres línies. És possible fins i tot que hi hagués certa rivalitat entre ells. Es podrien establir quatre grups de persones força diferenciats, cadascun vinculat a un grup de línies: la línia de Mataró, la de Granollers, les del sud (Martorell i Tarragona) i la de Saragossa.

Pel que fa a la línia de Mataró, la primera impressió és que d'aquesta companyia en sorgí un grup de gent força especialitzada en la gestió i el funcionament dels ferrocarrils, dins el qual destaca la figura de l'advocat Manuel Gibert, que passà de presidir la Mataró a presidir la França. Els homes que feren costat a Gibert foren, sobretot, els membres de la família de comerciants Biada-Viada - que jugaren un paper clau en el finançament i en la gestió de la companyia - i altres veterans comerciants del litoral català, que, un cop retornats d'Amèrica, patrocinaren la primera línia de tren del país.

En la de Granollers, promoguda sobretot pels germans Manuel i Ignasi Girona, hi havia altres homes. La motivació principal de promoure aquesta línia - arribar a les mines de carbó de Sant

indirectament en política foren "altres maneres de fer diners", o formes de consolidació dels seus patrimonis.

8. Aquest darrer apartat ha estat elaborat sobretot amb la bibliografia que se cita al final del capítol.

Joan de les Abadesses - condicionà els seus quadres directius i financers, formats per persones que no tenien en la línia la seva principal ocupació⁹.

Els homes de la Mataró i la Granollers no només no eren els mateixos sinó que fins i tot estaven enfrontats. Els de la primera línia, orgullosos de la seva eficaç gestió, no volien saber res dels altres, per això la unió de les dues vies que portarien a França va haver de ser ordenada des de Madrid. Com que la de Mataró era la única línia que tenia beneficis i que les seves accions es cotitzaven per sobre el nominal, la influència del seu equip, encapçalat per Manuel Gibert, fou molt destacada en la primera junta de la companyia de França. En aquesta línia, els grans accionistes i gestors fins a 1866 foren homes vinculats a les dues companyies anteriors, però el relleu de directius provocat per la crisi fou tal que, amb prou feines es reconeixen els nous prohoms. Els “vells” directius de les línies del nord desaparegueren definitivament d'escena pels volts de 1873.

Els homes de les companyies de Martorell i Tarragona formaven un altre grup. Gairebé cap d'ells tenia res a veure amb els de les línies del nord. I tanmateix, aquest segon grup tampoc era totalment compacte; com hem vist en el capítol anterior, hi hagué noves incorporacions alguns anys després de la seva constitució. Alguns dels nouvinguts consolidaren el seu control sobre la companyia arrel de la perllongació de la línia i, sobretot, després de la crisi de 1866. En general, hi predominaven comerciants i industrials de Barcelona vinculats a les ciutats del centre i sud del país, com Reus, o Igualada, i els seus interessos eren diferents dels del nord. Per això, la majoria dels homes importants en aquestes dues companyies no foren accionistes de les del nord. Destaquem, entre ells, a Gil Bonaventura Fabra, Francesc Planàs Molist, Antoni Nadal i Pujolà, els Miarons, o Lambert Fontanellas.

En el cas dels homes de la línia de Saragossa és on queda més clara aquesta separació entre persones segons línies. Girona, que es vinculà tan estretament a la línia, va saber comprometre alguns dels seus incondicionals en la seva gestió i finançament. Alguns d'ells, els Arimon, o el mateix Planas i Compte, no eren comerciants ni industrials importants, sinó que col·laboraven amb el financer en altres negocis seus; per això, es podria dir que eren més “homes del Girona” que “homes de ferrocarril”. S'ha de remarcar que la majoria dels prohoms de la Saragossa no tingué pràcticament cap vinculació amb les altres línies de ferrocarril; com per exemple Baltasar de Bacardí o Erasme de Janer.

9. Tots ells eren comerciants i financers - i no necessàriament “Indianos” com en la de Mataró - encapçalats per Manuel Girona, a excepció dels marquesos d'Alfarràs i de la Quadra.

Dues generacions

A aquesta “separació” en diferents grups segons línies, hi hem d'afegir un altre fet que diferencia els nostres homes i fa més heterogeni el conjunt de persones estudiades, i és l'aspecte generacional. Es podria parlar de l'existència de dues generacions força diferenciades entre ells. La primera estaria formada per aquells que ja estaven a Barcelona abans de la guerra carlina i ja havien consolidat (en cas dels comerciants) o hereditat (en el cas dels hisendats) importants patrimonis i negocis diversos. La segona estaria formada dels fills dels anteriors, i sobretot de nouvinguts, arribats a la ciutat després dels quaranta, amb ganes de fer negocis i alguns d'ells disposats a enriquir-se en quatre dies i de qualsevol manera.

La generació dels “vells” estava formada de gent nascuda generalment abans de 1800, que dugué a terme les seves principals activitats econòmiques - com la promoció i impuls de la construcció del ferrocarril - durant la primera meitat del segle i que amb prou feines arribà a viure els esdeveniments de 1866. El més representatiu d'aquesta generació seria Josep Xifré, que no tindrem en compte en el present treball per haver estat objecte ja de diversos estudis. Entre els que aquí presentem hi ha Joan Nadal Ferrater (1778-1867), Josep Plandolit Ribas (1783-1866), Manuel de Lerena (1787-1860), Miquel Biada (1789-1848), Francesc Planàs Molist, (1790-1869), Manuel Gibert (1795-1873), Josep M. Planas Compte (1795-1874), Rafel Patxot (+1866), Rafel Sabadell (+1867), Josep Parladé (+1867), Joaquim Compte (+1852), Ramon Maresch Ros (+1854), i Miquel Clavé (1801-1886).

Alguns d'ells consten com a socis o inversors en societats bastant abans de la guerra carlina, com per exemple el pare de Josep Jordà Gelabert, amb la seva pròpia casa de comerç *Josep Jordà* de 1818, Joan Nadal Ferrater, pare d'Antoni Nadal Pujolà, amb *Nadal i Ribó* a 1828, Sebastià Pascual Inglada, tot i ser més jove, era soci de la casa *Pascual i Roig* el 1830 o Gil Bonaventura Fabra i Miquel Clavé amb *Clavé i Fabra*, el 1833. És possible, fins i tot, que ja haguessin format societats abans de les dates que consten; en tot cas, formaven part del grup de primeres grans iniciatives capitalistes al Principat¹⁰. En alguns casos, els seus fills seguien amb les activitats dels progenitors i formen part de la nostra “segona generació”.

Aquest primer grup estava format per dos tipus de persones, els prohoms de Barcelona d'inicis de segle, i els “americanos” tornats a casa. Els primers foren els homes forts de la ciutat de la primera meitat de la centúria, en l'època de més inestabilitat política¹¹, i alguns s'enriquiren

10. Base de dades del Departament d'Història Econòmica de la Universitat de Barcelona

11. Alguns d'aquests homes apareixen en les cites del llibre de Josep Coroleu, quan es refereix a la gent que es van comprometre amb la causa liberal el 1835. Esmenta els noms de Josep Parladé, Josep Manuel Planas Compte, Rafel Sabadell i els Bonaplata, confirmant la rellevància que aquests tenien en la vida econòmica i política de la ciutat. Coroleu (1888) p. 216. El llibre és una suposada transcripció de les memòries d'un menestral - el nom del qual no es revela en cap moment -, escrita per Josep Coroleu, de dubtós valor històric però interessant a nivell sociològic. Per això més endavant s'utilitzen algunes frases extretes del llibre per il·lustrar els apartats que es tracten.

durant les guerres (la del Francès i la primera Carlina). Molts d'ells eren Barcelonins de tota la vida, hisendats, i en els seus inventaris apareixen propietats i censos sobre béns immobles de la ciutat. Els altres, els primers "americanos" que tornaven d'Amèrica amb importants fortunes i iniciatives, s'instal·laven a la ciutat i, tot i que tornaven amb capitals suficients per esdevenir rendistes, solien arribar impregnats d'iniciatives modernitzadores i no escatimaren recursos per finançar-les.

Els inventaris de patrimonis trobats ens permeten confirmar que algunes d'aquestes persones havien hereditat propietats a la Barcelona de l'època, actual Ciutat Vella, i que hi tenien censos sobre cases i solars. Molts d'ells eren barcelonins de ciutadania: Seria el cas de Francesc Planàs Molist, que tenia casa i botiga a Mirallers des de 1769¹², o de Rafel Sabadell, que heretà del seu pare gran quantitat de cases i censos a Barcelona i fora de Barcelona que tenien des de principis del divuit, tal com ens mostra el quadre 2.1. També la família Nadal tenia botiga i casa al passeig del Born des d'abans de 1780.

Els altres no eren nascuts a Barcelona sinó que eren els primers comerciants que havien fet les Amèriques i que s'instal·laren a Barcelona un cop enriquits. Els dos més coneguts foren Josep Xifré, de Calella i Miquel Biada, de Mataró, però també Manuel de Lerena, que s'instal·là a Barcelona després de tornar de Cuba, el pare dels Plandolit, o Rafel Patxot, que tenia negocis a diversos punts del continent americà¹³.

La segona generació estava formada pels homes que visqueren en plena segona meitat de segle. En general eren nascuts tots ja en el segle dinou i, o bé eren fills d'homes d'empresa ja fets durant la primera meitat, o bé arribaren de comarques a Barcelona aproximadament després de la Guerra Carlina i s'integraren de ple en l'efervescència industrialitzadora de la ciutat: Els dos grans noms d'aquesta "segona generació" foren el Güell i el Girona (el primer totalment absent del negoci del ferrocarril), que ja havien estat introduïts en el món dels grans negocis pels seus pares respectius.

12. AHPB. Protocols de Baudili Xammar, 1827. Inventari de Francesc Planàs Casals. Protocols de Ferran Ferran, 1869. Inventari de Francesc Planàs Molist.

13. Yáñez (1996), p. 160. L'inventari de Rafel Patxot no ens indica, però, que ell tingués, en el moment de morir, cap propietat a Amèrica.

Quadre 2. 1. Censos de Rafel Sabadell Permañer a la Barcelona Antiga, a 1867

pensió...	capital al 3%	sobre cases del carrer...
792 rals 14 mv		Ponent 10
2.504 rals 6 mv	83.407 rals 30 mv	Ponent 12-14
842 rals 12 mv	28.020 rals 28 mv	Ponent 18
67 duros 10 rals	2.250 duros	Ponent 20
1.658 rals 13 mv	55.279 rals 14 mv	Peu de la Creu 14/Ponent
970 rals 7 mv	32.340 rals 6 mv	Peu de la Creu 14
52 duros 2 rals 20 mv	34.752 rals 32 mv	Ponent 6
1.042 rals 20 mv	34.752 rals 32 mv	Ponent ?
48 duros 6 rals	1.610 duros	Ponent 13
54 duros 3 rals 10 mv	1.805 duros 9 rals 27 mv	Ponent 2 i 15
54 duros 6 rals	1.810 duros	Ponent 17
149 duros 16 rals	4.993 duros 6 rals 22 mv	Guifré 4
75 duros	2.500 duros	Guifré 4
49 duros 1 ral 10 mv	1.635 duros 9 rals 20 mv	Guifré/Lluna 22
10 duros 8 rals 72 ct	6.957 rals 33 ct	Lluna 19/Cardona
48 duros	1.600 duros	Guifré 3
57 duros	1.900 duros	Guifré 3
63 duros	2.100 duros	Guifré 5
254 duros 2 rals 24 mv	8.471 duros 3 rals 18 mv	Lluna 20/Guifré
90 p fuertes 19 rals 4 mv	3.031 duros 17 rals 8 mv	Cardona 8
218 duros 12 rals	7.286 duros	Lluna 17/Cardona
126 duros	4.200 duros	Guifré 7 i 9
46 duros 7 rals 12 mv	1.545 duros	Riera Alta 10
54 duros 6 rals	1.810 duros	Ponent 19
54 duros 6 rals	1.810 duros	Ponent 21
108 duros 12 rals	3.620 duros	Ponent 23 i 25
57 duros 12 rals	3.620 duros	Ponent 27
80 duros	2.600 duros	Ponent 29
102 duros	3.400 duros	Ponent 31/Ferlandina 37
75 duros	2.500 duros	Ponent 23 i 25
102 duros 7 rals	3.411 duros 13 rals 11 mv	Ferlandina 39
164 duros 12 rals	1.486 duros 13 rals 11 mv	Ferlandina 45
159 duros 7 rals	5.311 duros 13 rals 11 mv	Ferlandina 47
414 duros	13.800 duros	Ponent 22
313 duros	10.433 duros 6 rals 11 mv	Ponent 24
27 duros 10 rals 17 mv	917 duros 9 rals 33 mv	Ponent 26
27 duros 10 rals 17 mv	917 duros 9 rals 33 mv	Ponent 28
66 duros 4 rals 10 mv	2.207 duros 3 rals 4 mv	Ponent 34/Ferlandina
212 duros 18 rals	7.096 duros 13 rals 11 mv	Ponent 33/Ferlandina 14-16
129 duros 15 rals	4.325 duros	Ferlandina 18
156 duros 6 rals 20 mv	1.210 duros 19 rals 2 mv	Ferlandina 20

pensió...	capital al 3%	sobre cases del carrer...
91 duros 10 rals	3.050 duros	Ferlandina 22
114 duros 14 rals	3.823 duros 6 rals 22 mv	Ponent 40 i 42
85 duros 12 rals	56.643 rals 11 mv	Paloma 43/Ponent
85 duros 12 rals	56.643 rals 11 mv	Ponent 45
65 duros 8 rals	2.180 duros	Paloma 2
64 duros 12 rals	2.153 duros 7 rals	Paloma 2 bis
95 duros 7 rals	3.178 duros 6 rals 22 mv	Paloma 2 tercer
52 duros 10 rals	1.749 duros 19 rals 11 mv	Paloma 2 quart
48 duros 11 rals 18 mv	1.618 duros 16 rals 16 mv	Paloma 2 cinquè
5975 rals 38 ct	99.178 rals 76 ct	Peracamps 1/Cid 7
1325 rals 13 mv	45.446 rals 2 mv	Cid 6
1.988 rals 5 mv	66.265 rals 23 mv	Cid 8
1.800 rals	60.000 rals	Berenguer el Vell/Cid
2428 rals 26 mv	80.958 rals 28 mv	Berenguer el Vell 6
1.449 rals 18 mv	48.317 rals 22 mv	Berenguer el Vell 8
2.880 rals	96.000 rals	Cid 4/Berenguer el Vell
2.400 rals 6 mv	80.005 rals 30 mv	Arc del Teatre 2
826 rals 26 mv	27.558 rals 28 mv	Cid 14/Berenguer
1.886 rals 13 mv	62.879 rals 14 mv	Berenguer el Vell 1
1.436 rals 12 mv	47.878 rals 14 mv	Berenguer el Vell 1
954 rals 23 mv	31.822 rals 18 mv	Berenguer el Vell 1
480 rals	16.000 rals	Cid 10 i 12
1.190 rals 32 mv	39.698 rals 1 mv	Peracamps 6
1.007 rals 33 mv	33.599 rals	Peracamps 4
2.584 rals 5 mv	86.150 rals	Pt Sta Madrona 28/Peracamps 12
2.001 rals 21 mv	66.713 rals	Peracamps 10/Mina 9
812 rals 96 ct	27.098 rals 76 ct	Peracamps 8/Mina 7
1.931 rals 48 ct	64.382 rals 66 ct	Peracamps 6/ Mina 5
1.909 rals 32 mv	63.665 rals 11 mv	Sta Madrona 30/Mina 10
1.644 rals 93 ct	54.831 rals	Sta Madrona 32
850 rals 11 mv	28.336 rals	Mina 8
3.007 rals 33 ct	100.244 rals	Mina 6
1.823 rals	61.766 rals 66 ct	Mina 4
2.745 rals	91.500 rals	Mina 2/Cid 11
1.271 rals 28 mv	4.2374 rals 66 ct	Cid 9/Peracamps 2
160 rals	5.333 rals 11 mv	Cera 14
160 rals	5.333 rals 11 mv	Cera 12
143 rals 33 mv	4.798 rals 22 mv	Hospital 157
1.066 rals 66 ct	35.555 rals 33 ct	Flassaders 20/Cremat Vic?7
1.562 rals 71 ct	52.090 rals 33 ct	Basca 38 i Pom d'or 9
885 rals 33 ct	29.511 rals	Grumi 2 /Plateria 41
7.402 duros 18 rals 571 mv		TOTAL

Font: Inventari de Rafel Sabadell Permañer. AHPB. Lluís Gonzaga Pallós. 1867

Adoptaren formes molt més modernes en els seus afers (no se'ls troba escripturant censos o préstecs privats sinó constituint societats anònimes, companyies d'assegurances, bancs, etc.), i invertiren molt en valors mobiliaris, i més encara en indústria. Aparentment, les seves empreses no tenien tanta (o pràcticament cap) vinculació directa amb Amèrica (tot i que alguns hi havien nascut) i el comerç transatlàntic. Generalitzant, es podria dir que s'especialitzaren més en un sol sector o una sola professió, i alhora diversificaren més les seves inversions. La relativa tranquil·litat política de la segona meitat de segle va propiciar que aquests homes es poguessin organitzar per defensar els seus interessos corporatius, entressin més en el joc polític de Madrid, i que, per tant, es tingui molta més constància de la seva ideologia política i econòmica.

Entre aquests, eren nascuts a Barcelona Antoni Nadal Pujolà (1812-1876), Joaquim Arimon Cruz (1839-), Claudi Planàs Armet (+1915), Gil Bonaventura Fabra (1809-1867), o els germans Compte. Hi havia alguns fills d'"americanos" instal·lats a Catalunya, com Joan Manuel Bofill Pintó (1812-1878) nascut a Cartagena de Índies, els fills de Josep Plandolit, nascuts a Mèxic, Josep Amell Carbonell (1804-1876), Ferran Ferratges (1811-1865) de Montroig i els seus fills Ferran i Antoni Ferratges Mesa. També de segona generació però sense haver passat pel Nou Món trobem els germans Ignasi (1824-1989) i Manuel Girona Arafel (1818-1905) o Mariano Lluch (1814-1867). Entre els vinguts de comarques hi havia Ignasi Romaña (+1867), de Capellades, Sebastià Anton Pascual Inglada (1806-1872) de Vilanova, o Pere Doria Arnalot (1814-1868) de Gerri de la Sal.

Aquesta delimitació generacional queda difuminada per alguns dels homes que hem estudiat perquè, per la seva llarga vida, visqueren les dues etapes que s'han delimitat. Ja eren a Barcelona durant l'època de desenvolupament d'abans de la guerra carlina, saberen mantenir els seus negocis tot i els disturbis de l'època - alguns els engreixaren - i també participaren de l'etapa de creixement de la ciutat a partir dels quaranta. Els principals d'aquests homes de llarga vida foren el comerciant i fabricant Joan Nadal Ferrater (1778-1867), l'advocat Manuel Gibert (1795-1873), el notari Josep Manuel Planas Compte (1795-1874) i el comerciant Miquel Clavé (1801-1886).

Aquesta distinció generacional es pot observar també en els càrrecs de gestió de les companyies de ferrocarril. Hi ha alguns casos en que hi trobem pares i fills, com és el cas dels Miquel Biada pare i fill de la Mataró i la França (Miquel Biada Bunyol morí a 1848, i els seus fills, Biada Prats, seguiren amb el negoci familiar i la vinculació al ferrocarril), o Ferran Ferratges pare i els dos fills Ferran i Antoni Ferratges Mesa que ocuparen càrrecs de directors de companyies de Granollers i de França: els cas més paradigmàtic és, però, el de Francesc Planàs Molist i el seu fill Claudi, directius de les companyies de Martorell, de Tarragona i de la posterior TBF. Seria exagerat, però il·lustratiu, dir que els pares van impulsar les línies però que els fills les van haver, pràcticament, de refundar, després que entre uns i altres les enfonsessin en la profunda crisi de 1866.

2.2. La procedència de llurs capitals

Dèiem anteriorment que, per establir quina fou la procedència dels fons emprats en la construcció del ferrocarril, ens cal saber a què es dedicaven i com guanyaren els diners els personatges que estudiem. Com que la majoria d'ells tenia interessos en diferents sectors, intentar classificar-los per professions no condueix a cap resultat clar¹⁴. És més profitós intentar saber, no quina, sinó quines i quantes professions exercí cadascun d'ells. N'hem establert una llista de les possibles donades les dades de què disposem.

Comerciants, naviliers i financers. La professió més difícil de delimitar, i que va rebre un fortíssim impuls des del divuit amb el comerç amb Amèrica. Seria més correcte dir que “feien” de comerciants i no que “eren” comerciants. I fer de comerciant volia dir importar i exportar el què fos, d'on fos i a on fos. Comprar i vendre dins i fora el país. Aquesta funció de comerciant la solien combinar amb la de propietaris dels vaixells que transportaven els béns exportats: per tant eren naviliers, consignataris i el que fes falta. Duïen a terme, a més, una important tasca d'intermediació financera ja que arriscaven els seus capitals donant crèdit als venedors dels seus productes. Els seus negocis eren portats des de les anomenades cases de comerç, societats en comandita de les quals eren socis.

Aquests homes eren enormement dinàmics i, sens dubte, foren els que s'enriquiren més durant la primera meitat del dinou. A partir de la segona meitat es mostraren molt susceptibles a les sacsejades internes (caiguda de la borsa del 66) i externes (davallada del negoci cubà, fam del cotó, etc.). Foren probablement els que van veure més clar que el ferrocarril havia de ser un instrument d'integració territorial del país, que els permetria ampliar els seus mercats, i hi apostaren sense escatimar recursos.

Els industrials o fabricants es dedicaven més exclusivament a la producció industrial - especialment del sector tèxtil però també de la metal·lúrgia. El seu interès en el projecte del ferrocarril era degut als beneficis indirectes que aquest els havia de proporcionar. Els primers veïen, en el ferrocarril, l'eina que possibilitaria d'aconseguir fer baixar els costos de transport de les seves mercaderies, mentre que els del sector dels metalls i maquinària veïeren les possibilitats d'arrossegament que suposava pel seu sector. Foren aquests darrers els que més confiaren en el ferrocarril per poder explotar les mines de carbó de Sant Joan de les Abadesses que havia de subministrar energia a les seves indústries i fer-les competitives.

Els terratinents. Serien aquells que, reproduint el que havien fet els *Lords* i la *Gentry* anglesa, decidiren donar a les seves explotacions agràries una orientació marcadament capitalista, i

convertir les seves possessions en cultius intensius que tinguessin elevats rendiments per exportar-ne els fruits. En cas català, aquest negoci es va concentrar sobretot en la vinya per elaborar aiguardents i vi per l'exportació, als voltants de Sitges, Vilafranca, Reus, etc. Com en el cas anglès, l'acumulació de capital procedent de les exportacions de productes agrícoles, hauria de ser fonamental per poder importar tots aquells béns (maquinària, cotó, etc) de l'estranger, indispensables per la industrialització.

Funcionaris i professionals liberals. Entre els nostres homes trobem notaris, advocats, jutges i registradors de la propietat. Tot i no disposar de grans capitals, la seva presència fou força habitual en tota mena d'iniciatives econòmiques i també en el ferrocarril. En aquests anys de mitjan segle van veure enormement incrementada la seva activitat, ja que el complex marc legal de les noves activitats capitalistes els convertia en col·laboradors imprescindibles. A més de ser els millors coneixedors de la regulació de les societats, sovint disposaven d'informació privilegiada del funcionament dels negocis i no dubtaren a implicar-s'hi.

Nobles i hisendats. Propietaris d'importants patrimonis sobretot immobiliaris que els permetien viure de rendes. Les inversions que efectuaren en el ferrocarril tenien probablement com a objectiu garantir un percentatge d'interès acceptable per les seves rendes, que, sens dubte, tendien a anar a la baixa. Alguns d'ells van embrancar-se en negocis capitalistes, no tan sols adoptant el paper de mers rendistes, sinó promovent-los i participant de la seva gestió.¹⁵

Enginyers i gestors del ferrocarril. El món del ferrocarril demanava l'aparició d'un tipus molt determinat de professionals que al principi es van haver d'anar a buscar a l'estranger, però que poc a poc anaren formant-se al país. Foren els enginyers, la majoria anglesos, que s'instal·laren a Barcelona i participaren en projectes industrials a més del ferrocarril. Entre els del país - que apareixeren en escena més tardanament - destaquem sobretot la figura d'Eduard Maristany Gibert. La construcció de les línies de ferrocarril portà, també, a una especialització a nivell empresarial. Alguns dels nostres homes es dedicaren molt particularment a la gestió de les companyies que dirigien, tot i que se'ns fa difícil assegurar que aquesta fos la seva única ocupació¹⁶. Entre ells hi havia Marià Lluch o Francesc Planàs Molist i el seu fill Claudi, de qui no s'ha pogut conèixer cap altra activitat a part de la de gestors de les companyies de ferrocarril.

-
14. Ells mateixos es qualificaven de "*comerciante, propietario, hacendado*", etc. definint més l'estatus social que volien obtenir que no pas a la professió que exercien habitualment, cosa que dificulta més la seva classificació
 15. Sobre les "restes" de la noblesa catalana del dinou, vegeu la tesi doctoral d'Àngels Solà. En el món del ferrocarril, trobem la presència dels marquesos de la Quadra i d'Alfarràs. El primer, segons Àngels Solà, s'adaptà considerablement a les noves activitats econòmiques que sorgien. Solà (1980), p. 278.
 16. La teoria de l'empresa suggereix que fou en les companyies de ferrocarril on es començà a donar la distinció entre gestió i propietat d'una societat, i per tant, que foren les escoles de formació més importants per la nova professió de "gestor empresarial". Això seria molt interessant d'estudiar (i possible) donada la riquesa de les fonts documentals de què es disposa per les línies de Catalunya, com ara les actes de juntes directives de les companyies analitzades. Tanmateix, això sobrepassa l'abast del present treball.

De totes aquestes professions “possibles”, avancem que n’hi hagué una que dominà per damunt les altres. La majoria dels nostres homes, per no dir gairebé tots, eren comerciants. O més ben dit, feien principalment de comerciants. Per això d’entrada ens atrevim a afirmar sense reserves que el projecte de construcció del ferrocarril a Catalunya fou finançat amb capital procedent del comerç.

Però, en un projecte complex com aquest, on calia intervenir en diversos camps per impulsar les línies - la política per les concessions, les finances i la indústria pel finançament, la capacitat empresarial per la direcció, etc. - cadascuna d’aquestes persones que estudiem va tenir un paper rellevant en aquella àrea concreta que dominava més. Només amb els capitals dels comerciants no n’hi havia prou, i va fer falta treballar en altres fronts per poder tirar endavant la construcció de les línies. Aquesta pluralitat de professions determinava una pluralitat de “mentalitats” que amb tota seguretat fou fonamental per la realització del projecte.

Comerciants i naviliers

Caldria parlar, primer, dels catalans a Amèrica, ja que tradicionalment se’ls ha atribuït la paternitat de la construcció del ferrocarril a casa nostra. S’ha parlat molt d’ells i es pot trobar abundant literatura que diu els noms dels qui hi anaren, els qui s’hi quedaren, els qui hi muntaren botiga, i els qui tornaren enriquits. Vinculades al món del ferrocarril hi hagué, efectivament, algunes d’aquestes persones, el més conegut dels quals és Miquel Biada, de Mataró. Sembla ser que fou a Amèrica on madurà la seva idea d’impulsar la construcció de la línia de Mataró, i fou també allí on féu els diners que li permeteren arribar a posseir 1.000 accions¹⁷ (el 10% del total del capital i el 20% de les accions col·locades al país). No entrarem en si Biada fou l’ànima del projecte o no - també es podria atribuir a Josep M. Roca - perquè ja hem vist en el capítol anterior que si bé l’impuls a la línia provingué de deu o dotze comerciants importants, el finançament final correu a càrrec de molts diversos accionistes.

Biada no fou l’únic que féu les Amèriques. Segons els inventaris i els protocols notariais consultats, altres persones de les que estudiem hi tingueren relacions comercials i negocis, especialment aquells que estigueren més vinculats a les línies al principi i que en foren els promotors. Els punts de contacte amb el continent americà eren diversos, però les relacions amb Cuba eren especialment rellevants. Es pot distingir entre els que hi anaren en persona i hi feren fortuna i els que només hi tingueren relacions comercials des del Principat; dels primers n’hi ha molt menys que dels segons, que foren la immensa majoria.

17. Vegeu la nota 27 del capítol 1.

Que hi anaren - alguns hi nasqueren - ho podem afirmar en els casos de Rafel Patxot¹⁸, Miquel Clavé¹⁹, els Ferratges²⁰, Manuel de Lerena²¹, Marià Sirven²², els Plandolit²³ i Joan Manuel Bofill Pintó²⁴, i segurament també alguns d'altres. Que hi tenien negocis o relacions comercials, ho podem afirmar de tots els comerciants i naviliers, és a dir, a més dels anteriors, Antoni Miarons i Antoni Nadal, Ignasi Romaña, Josep Parladé, els Amell, etc. Remarquem que, segons els inventaris, cap d'ells conservava, en el moment de la seva mort, interessos al nou continent, a excepció d'Ignasi Romaña, que encara posseïa una novena part d'un local a Cabo Rojo, Puerto Rico, part del patrimoni de la seva vídua²⁵.

Dels quaranta-cinc homes de la nostra llista, de qui hem pogut obtenir inventaris o informació de les seves inversions, 30 es dedicaven "habitualment" al comerç, si bé no exclusivament. Per tant, aproximadament dos terços dels prohoms del ferrocarril poden ser qualificats de "comerciants". No seria exagerat afirmar, doncs, que el ferrocarril fou un projecte finançat fonamentalment pel capital comercial del país. Eren comerciants Rafel Patxot, Antoni i Gaietà Miarons, Miquel Biada, Antoni Nadal Pujolà, Ignasi Romaña, Marià Sirven, Josep Parladé, Pere Plandolit, Gil Bonaventura Fabra, Joan Manuel Bofill Pintó, Joaquim Compte, Josep Oriol Estruch, Ramon Maresch Ros, Sebastià Anton Pascual Inglada, Josep Amell Carbonell, Ferran Ferratges, etc.

D'aquests, la majoria tenia casa de comerç pròpia; Rafel Patxot era soci comanditari de *Patxot i Civils*, Antoni i Gaietà Miarons i Pere Doria Arnalot ho eren de *Miarons i Doria*; Antonio Nadal de *Nadal i Ribó*, Marià Sirven tenia la seva pròpia casa *Marià Sirven i Cia*. Gil Bonaventura Fabra i Miquel Clavé eren socis a *Clavé, Fabra i Guix*, casa de comerç de Lió, a *Clavé, Fabra i Cia* de Barcelona - que participava de *Fabra i Ponte* a Madrid - i de la casa de comerç de París *Alain i Cia.*, a més de ser socis de *Miquel Martorell i Cia*.

Joan Manuel Bofill Pintó era soci, amb el seu sogre i els cunyats, de *Martorell i Bofill*, que passà a anomenar-se *Bofill i fills*, i després *fills de Bofill* després de la seva mort. També els germans Compte tenien la seva pròpia casa de comerç *Compte i Cia.*, com Josep Amell Carbonell amb *Amell hnos.*. Dos d'ells heretaren la casa de comerç dels seus pares, que ja havien invertit fons

18. Yáñez (1996).

19. Clavé fou cònsul de l'Equador a 1846

20. Una escriptura de repartiment dels béns de Magdalena Mesa, difunta esposa de Ferran Ferratges Ballester deia: "...verificado el matrimonio en América, donde residían los cónyuges y continuaron establecidos y donde nacieron los hijos, hasta que alcanzada una regular fortuna vinieron algunos años a fijar residencia en esta ciudad..." AHPB. Protocols de Ferran Ferran. 1865. Inventari de Magdalena Mesa i Ferran Ferratges.

21. Solà (1980), p. 444

22. Marià Sirven era natural de l'Havana.

23. Els fills de Josep Plandolit Ribas, els germans Plandolit Matamoros, eren nascuts a Mèxic, concretament a Xiapas.

24. Nascut a Cartagena d'Índies.

25. AHPB. Protocols de Ponsà, 1867. Inventari d'Ignasi Romaña i Puiggròs

en la construcció de les línies: Josep Jordà Gelabert que gestionà *Vda. de Jordà i fills* i Frederic Maresch Marquet amb *Maresch Ros, Vda i fills*, que es convertiria en *Maresch i hno*.

Alguns d'ells eren, a més, naviliers. En els inventaris dels comerciants Ignasi Romaña, Josep Parladé, Joan Manuel Bofill Pintó, Ramon Maresch i Josep Amell Carbonell, consta que encara tenien interessos en vaixells en el moment de la seva mort. Els que més, Ignasi Romaña i Josep Parladé - soci de Joaquim M Serra a la casa de comerç *Serra i Parladé* - que tenien una part important del seu patrimoni invertida en parts de vaixell i motes. Ens ho mostren els quadres 2.2. i 2.3. També consta en escriptures notariales que Pere Josep Plandolit Matamoros, a més de tenir una casa de comerç amb els seus germans, era director-gerent de dues empreses d'assegurances especialitzades en navegació, *El Cabotaje* (de la qual també era soci Ignasi Romaña) i *Naviera Catalana*²⁶. Per tant, navilier, armador o consignatari eren variants d'aquesta flexible professió de comerciant, que finalment acabava englobant tot aquell que es dediqués, exclusivament o no, a la importació i exportació de productes, a la seva comercialització, al seu transport o emmagatzemament.

Algun d'ells no era conegut com a comerciant, tot i tenir importants interessos en aquest sector, com el mateix Manuel Girona, que entre altres negocis tenia la casa *Girona hnos. Clavé i Cia*. Tal com quedava definit en una de les escriptures de la societat, l'objecte social era "*Todos los ramos del comercio e industria permitidos por las leyes*"²⁷, i sabem que tal casa representava els interessos d'alguns dels accionistes anglesos de la línia de Mataró²⁸. En les cases de comerç i en l'ofici de comerciant hi tenia cabuda, doncs, gairebé qualsevol tipus d'activitat econòmica imaginable, i per això la majoria dels nostres homes es podrien, considerar poc o molt, comerciants.

26. AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas Compte, 1867

27. AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas Compte, 1844.

28. Juntetes directives de la companyia de Mataró. La casa de Girona defensava els interessos d'alguns accionistes britànics representats per un tal Mr. Chaplin.

Quadre 2.2. Interessos de Josep Parladé en parts de vaixells i motes, a 1867

"Créditos: motas en varios buques", en duros

Mota	Vaixell	Nom	Capità	Valor
1	goleta	<i>Nueva Teresa</i>	Codina	300
1	goleta	<i>Felix</i>	Pla	300
1.5	goleta	<i>Saffo</i>	Arimon	450
0.5	mistico	<i>San Jaime</i>	Fontanills	150
0.5	mistico	<i>Nuevo Valiente</i>	Pou	150
0.5	land	<i>Paz</i>	Pla	150
1	pollacra	<i>Viajero</i>	Curell	300
1	pollacra	<i>Dolores</i>	Ferrer	300
1	pollacra	<i>Mensajera</i>	Millet	300
1	pollacra	<i>Hortencia</i>	Suñol	300
1	pollacra	<i>Paula</i>	Maristany	300
1	pollacra	<i>Lancero</i>	Oliver	300
1	pollacra	<i>Nueva Dolores</i>	Pagès	300
1	bergantí	<i>Fortuna</i>	Llenas	300
1	pollacra	<i>Pronta</i>	Ros	300
1	corbeta	<i>Tuya</i>	Roig	300
1	bergantí	<i>Cecilia</i>	Ferrer	300
1	pollacra	<i>Paca</i>	Orta	300
0.5	"queche"	<i>Pubilla</i>	Guardiola	150
1	bergantí	<i>Indio</i>	Pagès	300
1	pollacra	<i>Silencio</i>	Alsina	300
1	bergantí	<i>Diana</i>	Sanjoan	300
1	pollacra	<i>Anita</i>	Monau	300
1	bergantí	<i>Vigilante</i>	Mirambell	300
1	pollacra	<i>Floresta</i>	Millet	300
1	bergantí	<i>Procer</i>	Millet	300
1	corbeta	<i>Linda</i>	Ferrer	300
1	goleta	<i>Esmeralda</i>	Millet	300
1	corbeta	<i>Sortpresa</i>	Fontanills	300
1	bergantí	<i>Pepe</i>	Martí	300
part.	bergantí	<i>Nueva Rosa</i>	Bertran	300
total				11.290

"Partes de madera en buques", en duros

Parts	Vaixell	Nom	Capità	Valor
1	pollacra	<i>Dolores</i>	Ferrer	616
1	pollacra	<i>Silencio</i>	Alsina	310
0.5	bergantí	<i>Vigilante</i>	Mirambell	250
0.5	pollacra	<i>Floresta</i>	Millet	342
0.5	místic	<i>Emperador</i>	Maristany	275
0.5	místic	<i>Lancero</i>	Oliver	225
1	bergantí	<i>Fortuna</i>	Llenas	596
1	bergantí	<i>Pepe</i>	Maristany	680
0.5	goleta	<i>Esmeralda</i>	Millet	306
0.5	bergantí	<i>Indio</i>	Pagès	255
0.5	corbeta	<i>Tuya</i>	Roig	313
0.5	pollacra	<i>Pronta</i>	Maristany	125
2	místic	<i>Valiente</i>	Poch	960
1.5	bergantí	<i>Procer</i>	Millet	787.5
0.5	land	<i>Paz</i>	Pla	327.05
0.1	land	<i>San Pedro</i>	Cavaller	170.15
0.125	land	<i>San Jose</i>	Cavaller	447.75
0.1	land	<i>Teresita</i>	Cavaller	214.5
0.5	goleta	<i>Clarita</i>	Isern	325
0.5	místic	<i>Pescador</i>	Oliver	111
0.5	místic	<i>Sant Jaime</i>	Maristany	200
0.5	pollacra	<i>Vestal</i>	Martí	300
0.5	bergantí	<i>Presidente</i>	Rius	225
0.5	bergantí	<i>Presidente</i>	Rius	225
1	bergantí	<i>Presidente</i>	Pagès	450
0.25	bergantí	<i>Maria Rosa</i>	Bertran	2150.75
total				11405.2

Font: AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i LLucià

Quadre 2.3. Parts de vaixells i motes d'Ignasi Romañà. Valor nominal i real en duros a 1867

valor	Vaixell	Nom	Capità	nom.	real
Rebut de 600 duros per una part fusta	goleta	<i>Lola</i>	Millet	600	100
Id de 325 duros	goleta	<i>Clarita</i>	Millet	325	50
Id de 300 duros	místic	<i>San Marià</i>	Sanmiguel	300	50
Id de 350 duros	místic	<i>Catalan</i>		350	50
Id de 411 duros part fusta	land	<i>San José</i>	Mateu	411	80
Id de 275 de ½ parte fusta...	místic	<i>Emperador</i>	Maristany	275	50
Rebut de 100 duros 1/3 mota	místic goleta	<i>San José</i>	Fontanilles	100	90
Id de 100 duros	místic	<i>Noveno Valiente</i>		100	90
Id de 300 duros	místic	<i>Catalan</i>		300	270
Id de 150 duros 1/3 mota	goleta	<i>Clarita</i>	Isern	150	135
Id de 150 duros ½ mota	goleta	<i>Emperador</i>	Casals	150	135
Id de 150 duros mota	goleta	<i>Berenguer</i>	Ventura	150	135
Id de 150 duros ½ mota	balandre	<i>Perla</i>	Poch	150	135
Id de 150 duros ½ mota	pailebot	<i>Guadalquivir</i>	Forgas	150	135
Id de 200 duros ½ mota	land	<i>San José</i>	Mateu	200	180
150 duros ½ mota	bergantí	<i>Timoteo</i>	Casals	150	135
Id de 150 duros ½ mota	bergantí	<i>Procer</i>	Millet	150	135
Id de 150 duros	pollacra goleta	<i>Guadalupe</i>	Fontanills	150	135
Rebut de 300 duros mota	goleta	<i>Lola</i>	Millet	300	270
100 duros d'1/3 mota	goleta	<i>Bonaigua</i>	Maristany	100	90
TOTAL				4.561	2.450

Font: AHPB. Protocols de Josep Ponsà, 1867. Inventari d'Ignasi Romañà i Puiggròs

Prestamistes, capitalistes i banquers

L'escassetat de capitals a Barcelona durant el dinou feia que aquells que posseïen capitals ociosos poguessin obtenir quantiosos guanys prestant-los, cosa que es feia principalment de tres formes: fent de prestamista particular, de soci capitalista d'alguna societat o de banquer. El precari mercat financer de la ciutat obligava sovint als que cercaven capitals a haver demanat un préstec privat, la forma més "arcaica" de les tres. Les dificultats d'aquest sistema feia que la majoria d'iniciatives empresarials de començaments del segle només les poguessin dur a terme aquells que ja tenien certa disponibilitat de fons propis. A partir de la regularització del mercat financer i la creació d'entitats d'intermediació als anys quaranta, les possibilitats de canalitzar fons del petit estalvi cap a les iniciatives empresarials havia de fer que l'economia es dinamitzés enormement.

Alguns dels nostres homes "feien de banquers" - potser s'hauria de dir que "també" feien de banquers - és a dir, prestaven diners per diferents vies. Hi havia, com hem dit, tres tipus d'operacions relacionades amb la intermediació financera que eren les més practicades i gairebé les úniques possibles en aquells anys. Les dues primeres s'havien de dur a terme per contractes privats davant de notari, mentre que la tercera es feia a través de bancs i entitats de crèdit. Entre les activitats dels personatges estudiats trobem els tres casos considerats: hi havia qui prestava (o demanava) diners per contracte personal davant de notari, generalment a canvi de garantia hipotecària. Hi havia qui entrava com a soci capitalista en negocis industrials sense intervenir en la seva gestió, aportant maquinària i/o diners. I hi havia, finalment, qui es dedicava a l'"ofici" de banquer, i que gestionava un banc o una entitat de crèdit.

Pel que fa als préstecs personals, és difícil conèixer amb exactitud qui ho feia de forma habitual. La troballa casual d'alguna escriptura notarial sobre un préstec determinat no ens permet deduir que el qui feia de prestamista en aquella ocasió es dedicés de forma corrent "al món de les finances", però en els inventaris d'algunes persones s'han trobat importants deutes amb (o de) particulars, i per sumes gens menyspreables, que ens demostren que les operacions de crèdit entre persones, sense cap entitat intermediària, foren habituals.

És possible que els deutes contrets pels prestataris fossin per finançar els seus negocis i les societats que gestionaven, però en els inventaris consten com deutes de particular a particular, i no com un crèdit a una societat. De fet, tant si eren per finançar un negoci com si eren per assumptes particulars, els préstecs personals suposaven una operació de finançament als deutors, que buscaven capitals i no tenien lloc alternatiu on cercar-los. És pràcticament impossible saber amb certesa l'interès real a què es feien, atès que sovint s'establia un 6%, però no hi ha cap garantia que el prestamista entregués el nominal que consta en el document de debitori.

L'inventari de Rafel Sabadell Banús, pare de Rafel Sabadell, de 1842, presenta una llista llarguíssima de crèdits - que podem observar en el quadre 2.4.- amb persones i societats, que responien a préstecs personals fets per ell, ja que els crèdits per gèneres demanats pels clients es fan constar a part. El del seu fill no presenta, per contra, cap crèdit contra particulars. Miquel Clavé tenia un dret real d'hipoteca per 103.333 ptes. sobre una casa a Madrid, hipoteca feta per la Condesa de Asalto, Fernanda Garcia Aleson i Rivadeneyra²⁹. En l'inventari de Manuel Gibert, apareixen quatre crèdits hipotecaris que sumen un total de 62.456 ptes. per les vendes d'uns solars que els compradors pagaven a terminis i s'especifica que l'interès d'aquests préstecs era del 6%³⁰. També Josep Parladé tenia crèdits pendents de cobrar en el moment de la seva mort, per valor de 1.690 duros³¹.

Pel costat dels deutors - que són més que els acreedors - hi ha en primer lloc, i per mèrits propis, Mariano Lluch, que en el moment de la seva mort tenia deutes amb Manuel Girona, Miquel Clavé i molts d'altres, per valor de més de 148.066 duros³². També Manuel de Compte tenia deutes amb particulars, i a 1878 hipotecava una casa a Benicarló a favor de la seva nora Engràcia Bofill Martorell (filla de Joan Manuel Bofill Pintó), per les 60.000 ptes que aquesta li havia prestat i que suposava l'enèssim préstec hipotecari que aquesta feia al seu sogre des de feia dos anys³³. Després, en l'inventari *post-mortem*, hi constava també una hipoteca per valor de 120.000 ptes sobre una casa de Sarrià que estava valorada en 21.000 ptes³⁴.

Joaquim Arimon Andarió tenia hipotecada la seva finca de Sant Gervasi per 13.700 duros a favor de Manuel Girona i per la mateixa quantitat a favor de Joan Baptista Clavé; soci de Girona, dels quals n'havia tornat una part. Els deutes sumaven 25.327 duros en el moment de fer l'inventari dels seus béns³⁵. També l'amic i col·laborador de Girona, el notari Josep Manuel Planas Compte moria amb deutes a particulars per unes 60.000 pessetes³⁶. Pere Doria Arnalot morí amb més de 9.129 duros de deutes als seus germans i cunyats i amb 1.666 duros de crèdits a altres particulars³⁷.

Jaume Ceriola era un d'aquest homes que féu córrer els diners, sobretot entre Madrid i Barcelona, i especialment comprant i venent deute de l'estat per compte dels seus amics i representats a Catalunya. En el seu inventari consten amb tots els detalls els crèdits i els deutes que tenia en el moment de la seva mort. Es llisten els crèdits pendents de cobrar de 6 persones - de qui dóna el nom i la raó del deute - per valor de 583.079 duros i els crèdits de

29. AHPB. Protocols de Lluís Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.

30. AHPB. Protocols de Manuel Catalan, 1874. Inventari de Manuel Gibert.

31. AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i LLucià

32. AHPB. Protocols de Llopart, 1867. Inventari de Marià Lluch i Garriga

33. AHPB. Protocols de Constantí Gibert, 1878.

34. AHPB. Protocols de Constantí Gibert, 1879. Inventari de Manuel de Compte.

35. AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas i Compte, 1871. Inventari de Joaquim Arimón i Andarió.

36. AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1874. Inventari de Josep Manuel Planas i Compte

37. AHPB. Protocols de Agustí Obiols, 1868. Testament i Inventari de Pere Doria i Arnalot.

difícil realització de 64 persones per valor de 833.890 duros. Els seus deutes amb particulars ascendien a 1.052.609 duros³⁸.

Dels homes del ferrocarril, com hem pogut veure, n'hi va haver que van fer de prestamistes, i, sobretot, n'hi va haver que van fer de prestataris. I entre els prestamistes cal destacar el paper rellevant dels comerciants, però també dels "hisendats", com Rafel Sabadell i Manuel Gibert, que no eren comerciants. Això no ens permet, evidentment, afirmar que tots els comerciants de la Barcelona del dinou fessin de banquer particular, però és versemblant pensar que, en un marc d'escassetat de capitals i de grans iniciatives que requerien força recursos monetaris, aquests homes feien circular al màxim els seus diners, i una de les formes de fer-ho era via crèdit particular, tant per prestar-ne com per demanar-ne prestat³⁹.

Precisament aquesta escassetat de capitals era la que provocà que sorgissin formes d'obtenir fons per tirar endavant una empresa al marge de les entitats de crèdit. La més habitual era fer soci de la companyia (d'una comandita) a una persona que aportés el capital - en forma de maquinària o de diners - sense que hi intervingués en la gestió; aquest es convertia així en soci capitalista a canvi de participar dels beneficis. De fet, la única diferència formal entre entrar com a soci capitalista d'una empresa o comprar-ne accions raïa en què la segona variant era només possible si la companyia era una societat anònima. En un país on abundaven les comandites, aquests homes estaven, de fet, fent el paper de "banquers de la indústria" perquè ajudaven a finançar societats que haurien hagut de ser finançades per aquesta banca industrial que mai no existí a Catalunya. Per això s'inclouen en aquest apartat de "banquers o financers".

38. Arxiu Històric de Protocols de Madrid. Protocols de José de Garamendi, 1865. Inventari de Jaume Ceriola i Castellà.

39. Entre els inventaris i escriptures trobats, un ens il·lustra força bé aquest negoci dels prestamistes. És el cas del comerciant Antoni Nadal i Vicent. La confusió inicial amb Antoni Nadal Pujolà - promotor, accionista i director de les línies de Martorell i Tarragona - va fer que dediqués temps i esforços en el seguiment dels seus afers. El seu inventari, datat a 1848, mostrà que no podia ser ell ni cap familiar seu el prohom del ferrocarril. Tanmateix, l'interessant entramat de negocis i propietats d'Antoni Nadal Vicent invita a incloure el seu inventari en l'annexe documental del capítol. Nadal Vicent, fill d'Antoni Nadal Darrer, era un dels homes més acabats de la Barcelona del dinou. Comerciant, Ciutadà Honrat de Barcelona, i Familiar de la Santa Inquisició, segons la contribució del catastre de 1835 era el primer propietari de la ciutat en nombre de finques posseïdes, (Arxiu Històric de la Ciutat, Fons de Catastre, Denúncies i Matrícules, Sèrie I - 32). El 1819 es feia l'inventari de Manuel Nadal Vicent, el seu germà gran, que havia mort a 1808, a la Guerra del Francès. Antonio Nadal Vicent i el seu pare Antonio Nadal Darrer valoraren la "societat" (de la qual no consta el nom) que tenien conjuntament per establir l'herència de la filla òrfena, Rosa Nadal Doderó. D'un capital social de 400.000 lliures, se'n derivaven 25.882 lliures de beneficis desglossats en 1) interessos de préstecs, 2) beneficis en canvis de moneda, 3) interessos de préstecs privats, 4) descomptes de pagarés i 5) interessos de préstecs de nou. A partir de 1819, morts el pare i el germà, Antoni Nadal i Vicent seguí prestant diners a particulars, que consten en multitud d'escriptures notariales trobades. Un pentinat meticulós del Registre d'Hipoteques del registre de la Propietat de Barcelona entre els anys 1800 i 1846, permet observar la quantitat d'operacions de préstec que aquest duia a terme; la presència de les seves escriptures supera amb escreix la de qualsevol altre. La "societat" de Nadal Vicent era una casa de comerç que tenia un famós magatzem al carrer de les Tàpies, anomenat "La Patacada", esmentat en diverses cròniques de l'època. Antoni Nadal Vicent morí a 1848 sense fills. La seva neboda Rosa Nadal Doderó, casada en primeres núpcies amb Lluís Sagnier i en segones núpcies amb Erasme Gassó i de Janer heretà la seva fortuna. AHPB, Protocols de Joan Prats. 1848. Inventari i repartiment de béns d'Antoni Nadal i Vicent.

És difícil conèixer amb exactitud tots els que participaren com a soci capitalista de companyies, perquè en el moment de la seva mort normalment havien liquidat molts dels negocis que tenien. Pot ser, a més, que ho fessin a través de les seves societats i no com a particulars i tampoc no podem assegurar que fessin una tasca merament financera i es desentenen de la gestió de la societat participada. El cas més documentat que tenim és el de la família Nadal, socis de *Nadal i Ribó*, que entraren com a socis comanditaris de diverses fàbriques, i que s'explica amb detall en el capítol següent.

En el balanç de la casa *Bofill i fill*, que realitzaren els fills de Joan Manuel Bofill Pintó a la seva mort, hi consta una participació en la societat en comandita *Vilumara, Taltabull, Sadó i Cia.* per valor de 10.449 ptes., mentre que en l'apartat dels seus béns personals s'hi diu que la participació particular a *Vilumara, Taltabull i Cia.* era de 25.000 ptes⁴⁰. També Gil Bonaventura Fabra i Miquel Clavé, a través de la casa de comerç *Clavé, Fabra i Cia* participaven amb 7.500 escuts a *Flaquer hnos. i Cia.*, empresa en comandita i amb 75.000 escuts a la comandita de Madrid *Fabra, Ponte i Cia.* entre altres empreses, la majoria societats anònimes. Fabra era personalment soci capitalista de la casa de comerç de París *Alain i Cia.* per 190.000 escuts⁴¹.

Sebastià Anton Pascual Inglada, tenia una participació de 339.725 ptes. de les 3.067.575 de capital de la societat *Pascual, Flaquer i Cia.* i podem assegurar que no es dedicava a la gestió d'aquesta casa sinó a la banca⁴². Finalment, en l'inventari de Jaume Ceriola consta com un dels "negocios que no ofrecen esperanzas de realización" un capital aportat a la societat *Matias Prat i Cia.* de 9.427 duros.⁴³

Un dels nostres homes de qui podem afirmar que aportà capitals a diverses societats i per diverses vies (pagarés, obligacions, compra d'accions, etc) fou Manuel de Lerena, a l'inventari del qual, en l'apartat del crèdits, hi consten entre d'altres les anotacions que presentem en el quadre 2.5.

40. AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó.

41. AHPB. Protocols de Francesc Bellsollé, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.

42. AHPB. Protocols de Melitó Llosellas, 1872. Inventari de Sebastià Anton Pascual i Inglada.

43. AHPM. Protocols de José de Garamendi, 1865. Inventari de Jaume Ceriola i Castellà.

Quadre 2.4. Partida de préstecs en l'inventari de Rafel Sabadell Banús, pare de Rafel Sabadell Permañer a 1842

prestatarí	lliures	sous	diners
Crèdits hipotecaris			
Andreu Casals	3.000		
Oller hnos de Terrassa	23.630	13	9
Pau Alsina	468	15	
Joaquim Soler	758	14	2
Domènec Galup	13.370		
Bonaventura i Coloma Soler	11.800		
Salvador Marrugat	4.800		
Armengol Guardiola	2.250		
Josefa Oriach Galup	500		
Agustí Cherta	2.170	12	4
Joan Mayol	1.180		
Miquel Cumerma	4.140		
Jaume Galvany	1.564	10	
Pau Canudes Aloy	1.242	19	10
Marià Galup de Clascà	5.737		
Cayetano de Mata Copon del Llor i de Carcer	2.925		
total crèdits hipotecaris	79.534	83	25
Crèdits no hipotecaris			
Bonaventura Estrany	82	19	2
Pere Maulet	241	7	1
J.R. Zulueta	63	13	10
Vidal hnos. i Casades	143		8
Rebuelta, Demestre i Cia.	192	12	10
Vidua de Maura i fills	364	10	
Tomas Roger Planells	140	12	6
Pere Maulet	14.920	5	1
Joan Folch	1.000		
total crèdits no hipotecaris	17.145	78	38

prestatarí	lliures	sous	diners
Crèdits incobrables			
Fèlix Prat	1.875		
Jaume Mas	30		
Joan Cruell,s	5.263	2	6
Jaume Barceló	276		
Bva Carol	4.816	6	
Fruitos Plans Colom	2.193	15	
Salvador Serra Homet	198	2	4
Salvador Serra Homet	1.100		
Fco del Cabo	400		
Tomas Puig	450		
Gabriel Pi de Espluga	98	1	3
Pere Ferraris	307	10	
Segimon Picas	694		5
Antoni Spigol	405		
Cristina Codina	52	10	
Josep Canudas	805	5	6
Pau Asparó	392	11	6
Mercè Escolà Matas	200		
Josep Vila Fontserè	30		
Manuel Ainsa	45		
Francesc Prat	2.043	15	
Sever Argemí	1.125		
Joan Guillem Carbonell	2.182	16	9
Jaume Carner	675		
Jaume Sala Font	3.936	11	6
Josep Carbonell	105		
Agustí de Cherta	643	14	1
Joan Bobé, de Mataró	439	11	
Eudald Rovira	1.681	10	
Diversos emprèstits forçats del govern falta recobrar	6.268		8
total crèdits incobrables	38.726	139	54

TOTAL PRÉSTECES	135.420	9	9
------------------------	----------------	----------	----------

Font: Inventari de Rafel Sabadell Banús. AHPB. Notari Joan Prats. 1842.

Quadre 2.5. Crèdits pendents de Manuel de Lerena segons el seu inventari, a 1860

Import i forma del préstec i concepte

15.950 duros 10 rals 24 mv per un c/c al 5% presentat per <i>JM Serra e hijo</i> a 19-9-1860
10.000 duros en 5 pagarés firmats a Girona pel director de <i>La Gerundense</i> , Felix Pagès, a favor de Joan Almirall, endosats a Lerena
3 documents " <i>al interés que representaba en la fábrica de bronce de JM Portals</i> "
1 obligació de 5.000 duros que " <i>sin desembolso</i> " interessava en la societat de magatzems Joan Soler Ubach (a)
1 escriptura otorgada per Lerena a favor de J.M. Serra (b) i autoritzada per Miquelerena 30-6-1851 referent a la venda de 60.000 pesos forts en accions de la societat de fundició de <i>Tous, Ascacibar i Cia</i> en 12 terminis dels quals n'hi ha 9 de vençuts i els tres restants venceran a 1-6-1861, 62 i 63.

(a) Es refereix, probablement, a la Societat *Joan Soler de la Torre*

(b) "Americano", promotor, juntament amb Manuel Girona, del Banc de Barcelona

Font: AHPB. Protocols de Joan Llopart, 1860. Inventari de Manuel de Lerena.

Quadre 2. 6. Participació d'alguns homes del ferrocarril en entitats financeres

Entitat	Nom	Càrrec
Banc de Barcelona	Amell Bou, Josep	Junta Govern
	Flaquer, Marià	Accionista
	Girona Agrafer, Manuel	Fundador i Director
	Plandolit, Nònit	Junta de Govern
Crèdit Mercantil	Amell Bou, Josep	Fundador
	Girona Agrafer, Manuel	Fundador
Banc Hispano Colonial	Amell Bou, Josep	Fundador
	Girona Agrafer, Manuel	Fundador
	Plandolit, Nònit	Fundador
Banc Català de Crèdit Territorial	Biada Bunyol, Miquel	Fundador
Societat Catalana General de Crèdit	Clavé, Miquel	Fundador
Banc Hipotecari	Girona Agrafer, Manuel	Fundador

Font: Izard (1978), Quadre 4, p. 64.

En tercer lloc podem identificar el que podríem anomenar els “autèntics banquers”: els que promogueren societats financeres destinades a captar l'estalvi que existia al país per un costat i prestar-lo per un altre, obtenint un guany de la intermediació. Aquesta possibilitat només existí a partir dels anys 44 quan s'aprovà la legislació que les regulava, ja que fins aleshores, com hem pogut constatar, l'activitat d'intermediari financer la duïen a terme sobretot els comerciants.⁴⁴ Alguns dels nostres homes exerciren professionalment de banquer, i foren promotors d'algunes entitats de crèdit que es crearen en aquell moment.

Molts altres prohoms del ferrocarril - que han quedat exclosos del grup reduït que estudiem - participaren en la fundació i direcció d'entitats financeres. Policarp Aleu Arandes, Evarist Arnús, Joan Jover i Serra, Joan Klein, Isidor Pons, Agustí Robert, el comerciant Josep Maria Serra, o Josep Vidal Ribas estigueren estretament vinculats a entitats de crèdit del país, a les del quadre anterior, al *Crèdit Hipotecari i Mercantil*, a la *Companyia General de Crèdit “El Comercio”*, a la *Caixa de Barcelona* i altres.⁴⁵

Comerç i finances, doncs, foren dues de les professions més habituals que exerciren molts dels homes del ferrocarril. De fet, molts dels promotors i impulsors de les línies de ferrocarril foren comerciants que amb el temps s'especialitzaren, o es reciclaren, en banquers.

44. “*de vegades es fa difícil saber amb exactitud a què es dedicava cada casa de comerç, moltes d'elles, sens dubte, realitzaven operacions de préstec i de gir*”. Cabana (1989), p. 3 i ss.

45. Izard assegura que el *Crèdit Mobiliari Barcelonès*, creat el 1856, participà en la construcció del ferrocarril de Barcelona a Tarragona, participació que no consta en les actes de les juntes d'accionistes. D'entre aquesta burgesia financera que presenta Izard, Antoni López i López només participà en el finançament del ferrocarril comprant títols de renda fixa, però en cap cas no en fou accionista, promotor o director. La majoria dels restants invertiren en la línia de Saragossa, arrossegats probablement per Girona. Vinculat al projecte de fundació de la *Caixa de Barcelona*, trobem al notari Ferran Moragas Ubach, els comerciants Manuel Compte i Ferran i Joan Amell Carbonell, que en foren vocals. Posteriorment entraren a dirigir-la els industrials Erasme de Janer, Güell, Muntadas i Bacardí (dels quals només Bacardí estava vinculat al ferrocarril, concretament a la línia de Saragossa), Sebastià Anton Pascual Inglada en fou president de 1863 a 1872 i Francesc Romaní Puigdemengolas - vicepresident de la línia de França - de 1893 a 1898. A més, n'eren accionistes importants Rafel Sabadell, Ignasi Girona pare i fill, *Girona hnos.*, *Dotres Clave i Fabra*, Joan Nadal Ferrater, Josep Parladé, *Nadal i Ribó*, Manuel de Lerena, Josep Plandolit, *Plandolit hnos.*, Joaquim de Compte, Gil Bonaventura Fabra, Miquel Clavé, Marià Lluch, Josep Manuel Planas Compte, *Patxot i Civils* i Marià Sirven. Més endavant, en la fundació del *Banc Hispano Colonial*, hi trobem Òscar Pascual de Bofarull, fill de Sebastià Anton Pascual Inglada, els germans Amell, la casa *Plandolit i Cia.*, Policarp Aleu, Agustí Robert, Camil Fabra i evidentment, Manuel Girona. Cabana, (1989), p. 53. Els fundadors i gestors de les entitats de crèdit i bancs constituïts durant el dinou han estat àmpliament investigats per Francesc Cabana en les diverses obres que es poden consultar a la bibliografia.

Els industrials

Si bé gairebé tots els nostres homes estigueren vinculats a algun tipus de negoci industrial, la indústria no fou la seva principal activitat. Per això gairebé cap d'ells pot ser considerat industrial, o fabricant.

Miquel Clavé i Gil Bonaventura Fabra tenien una fàbrica de sedes al carrer Carretes del Raval barceloní. La societat, *Dotres, Clavé i Fabra*, era considerada, de fet, una casa de comerç. La participació d'aquesta en empreses franceses, una a Lió i una a París, ens indicaria que tocaven tant la fase de comercialització com de producció, ja que la zona de Lió era una de les tradicionalment productores de teixits d'aquesta fibra.

El mateix Sebastià Anton Pascual Inglada, director de la *Caixa de Barcelona*, participava a títol particular en la fàbrica *Pascual, Flaquer i Cia*. hereva de la fàbrica de Joan Güell, amb més del 10% del capital.⁴⁶

Amb interessos fabrils en el sector del cotó només trobem a Antoni Nadal Pujolà, a qui es dedica el proper capítol. Tot i que posseïa una fàbrica a Vilanova i una altra a Banyoles, no se'l pot considerar un fabricant, sinó un comerciant, perquè en les múltiples fàbriques en què participava no hi tenia un rol de gestor sinó que, a través de la seva casa de comerç *Nadal i Ribó*, els garantia el subministrament de matèria primera i capitals.

Rafel Sabadell tenia diversos interessos industrials. Del seu pare heredà una fàbrica de terrissa al carrer Ferlandina de Barcelona, que en el seu inventari ja no consta⁴⁷. També tenia un molí paperer a Sant Feliu de Pallerols i dos més a la Pobla de Claramunt que arrendava, segons les escriptures notariales que hem pogut consultar⁴⁸. Posseïa un forn de fer pa a Sant Joan d'Horta i un molí fariner. En l'inventari del seu pare constava la propietat d'una casa a Sants, "*en la qual tenia establecida una panaderia o fábrica de pan*" i on, en el moment de la seva mort, hi havia 390 quarteres i 50 quintals de farina.

També Joan Manuel Bofill Pintó tenia un molí fariner amb cinc moles a Sant Andreu del Palomar que estava valorat en 50.000 ptes a 1878.⁴⁹

46. El Vapor Vell de Sants canvià diverses vegades de nom des que Joan Güell es retirà de la seva gestió a 1860, i Sebastià Anton Pascual ja n'era soci a 1850. *Güell i Ramis* s'anomenà, de 1874 a 1875, *Pascual, Flaquer i Companyia*. Cabana (1994) volum 2. p. 156. AHPB. Protocols de Llorellas, 1872. Inventari de Sebastià Anton Pascual i Inglada.

47. AHPB. Protocols de Lluís Gonzaga Pallós, 1867. Inventari de Rafel Sabadell i Permanyer.

48. Compra 3 molins fariners a Tortosa al Comte de Parellada, per més de 5 milions de rals de billó, arrenda un molí paperer de la Pobla de Claramunt per una arroba de ferro i arrenda un altre molí paperer, anomenat "la Boixera". AHPB. Protocols de Prats, 1844.

49. AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó.

En l'inventari de Josep Parladé consta que tenia tots els comptes de la fàbrica de paper *el Vinyali*. La seva vinculació familiar a Miquel Elias - casat amb la seva germana - un dels més importants fabricants de paper de principis de segle, ens suggereix que Parladé no estava totalment desvinculat d'aquest sector, tot i que ell era navilier i comerciant.⁵⁰

Pel que fa al sector de la metal·lúrgia i les construccions mecàniques, trobem a Ignasi Girona que participà activament juntament amb el seu germà Casimir en la recuperació de la *Ferreria Barcelonesa* per convertir-la en la *Ferreria de la Mare de Déu del Remei*. També Manuel de Lerena participà del negoci de la metal·lúrgia, ja que comprà a 1838 els tallers *Perrenod* de Barcelona per constituir la *Barcelonesa de Foneria i Construcció de Màquines*, de la què es desvinculà a 1841 quan va convertir-se en *Tous, Ascacíbar i Cia*. Pere Plandolit participà activament en la creació de *Navegació i Indústria* juntament amb els germans Girona⁵¹.

Cap altre dels nostres homes tenia fàbrica i els que hem vist que la tenien no poden ser considerats industrials perquè eren principalment comerciants que posseïen alguna fàbrica o molí. Els que estaven més directament vinculats al món de la indústria tenien interessos sobretot en el sector dels metalls i construccions mecàniques, algun en el sector tèxtil, i tot indica que els molins papereres i fariners devia ser un negoci prou rendible perquè més d'un en tingués en propietat, encara que els arrendessin.

Els industrials mostraren un escàs interès en la promoció i gestió del ferrocarril a Catalunya. El sorprenent de les dades obtingudes és la gairebé nul·la presència dels del tèxtil - els pròpiament dits "fabricants" - tradicionalment considerat com el sector més dinàmic de la industrialització catalana del dinou. Trobem a faltar, entre els nostres llistats, els cognoms Muntadas, Bonaplata, Güell o Batlló - per dir-ne alguns.

I tanmateix, la importància del ferrocarril pel sector tèxtil era enorme, ja que li permetia la comercialització dels productes acabats però també li assegurava un abastament regular dels inputs. A més, el ferrocarril era un instrument fonamental per poder relocalitzar la indústria tèxtil en indrets on la mà d'obra i la energia eren més barates - a Sabadell, Terrassa, Igualada, Reus, Manresa, etc.

Aquest fet destaca encara més el paper dels comerciants, que foren els que s'ocuparen gairebé exclusivament de solucionar els problemes de comunicació del país per consolidar un mercat interior que fes més eficient la comercialització de les manufactures. Fou així com els interessos de cadascun d'ells quedava ben delimitat segons la seva professió: el comerciant s'havia d'encarregar d'abaratir els costos d'intermediació, i el fabricant es podia dedicar a innovar en els mètodes de producció sense preocupar-se del mercat.

50. AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i Lluçà.

51. Cabana (1994), Vol. 1.

Terratinents i nobles

A Catalunya, l'“adaptació local” del model anglès de creixement es traduïa - segons ens suggereix Jaume Vicens- en una intensificació important del sector de la vinya que permetia exportar aiguardents. Aquests anaven a parar sobretot a Amèrica, d'on els comerciants tornaven amb productes colonials - sobretot cotó en floca - i amb els capitals per finançar la compra de tecnologia i carbó per alimentar les fàbriques.

Els productors d'aiguardents, doncs, havien de jugar un paper paral·lel al dels *landlords* anglesos, permetent el finançament de les inversions de la indústria amb els beneficis de les seves exportacions. Entre els nostres homes, alguns responen a aquest perfil de propietari rural, però cap d'ells de forma exclusiva, ni, segons les nostres dades, de manera molt rellevant.⁵²

No podem identificar entre ells, doncs, aquesta figura del terratinent, tot i que molts d'ells tenien finques i terres. Algunes d'elles eren formades a trossos: primer compraven el mas i posteriorment hi anaven annexionant les terres del voltant, fins acabar posseïnt una finca de dimensions considerables, apta per una explotació agrícola important. Tot i que no es pot saber amb seguretat, s'intueix que aquestes finques no estaven abandonades sinó que se'n treien rendiments i que probablement els seus amos hi havien invertit per condicionar-les i posar-les en funcionament, donada la quantitat de detalls que es donen en els inventaris sobre els annexos que tenien - molins, oficines, bodegues, etc. - i la varietat de conreus que incloïen - vinya, olivera i llaurat. Malauradament, no sempre disposem la valoració d'aquestes possessions, ni el preu pel qual les van adquirir.

És sabut que la noblesa de Catalunya era minsa i estava, en la majoria de casos, en una situació econòmica precària, perquè el seu patrimoni consistia en moltes terres i pocs rendiments⁵³. Però sembla que no quedaren totalment al marge del progrés econòmic del principat. Tot i que aquí no es pretén estudiar el paper que jugaren en el procés d'industrialització, cal dir que alguns d'ells demostraren ser força dinàmics. En el projecte del ferrocarril hi trobem el marquès d'Alfarràs i el de la Quadra, que foren accionistes, i participaren en la promoció i gestió d'alguna companyia.

52. D'alguns homes importants pel projecte del ferrocarril no tenim absolutament cap indicatiu que fossin comerciants o industrials, ni tan sols que visquessin a Barcelona. Això podria ser indicatiu que eren terratinents, sobre els quals és enormement difícil trobar dades en els notaris de Barcelona. Ens consta, per exemple, que ho era Modest Lleó, directiu i gran accionista de la línia de Tarragona.

53. Vegeu la tesi doctoral d'Àngels Solà. Solà (1980).

Tanmateix, la noblesa tingué força relació amb els comerciants i homes d'empresa del dinou. algunes de les quals amb tota seguretat hauria volgut evitar, ja que normalment havien d'acudir a ells quan anaven estrets de liquidesa.

Ja havíem vist com Miquel Clavé havia prestat diners a la comtessa de Asalto, i a canvi tenia un dret d'hipoteca sobre una casa a Madrid⁵⁴. En l'inventari de Ferran Ferratges hi consta un pagaré del marquès de Ullastre per valor de 10.200 pesos forts, a qui també probablement havia prestat diners.⁵⁵

Cayetano de Mata Copon i de Carcer, de la família dels marquesos de Castellmeià, devia 2.925 lliures al pare de Rafel Sabadell el 1842, que havia comprat un hort a Valldonzella al baró de Peramola, on havia instal·lat la seva fàbrica de terrisses⁵⁶. En l'inventari del seu fill s'hi citen Jaume i Isabel Amat, Francesc Maria de Monjó, el duc de Cardona, el marquès de Manresana i el marquès de casa Riera, ja fos per la compra de terres de la desamortització, en relació a censos, o perquè tenien propietats a mitges, segurament resultat d'algun crèdit hipotecari no retornat⁵⁷. Els inventari dels Sabadell, pare i fill són els que contenen més al·lusions a la noblesa, ja que compraren gran quantitat de terres durant els anys posteriors a la primera desamortització. Cal dir que alguns d'aquests nobles eren burgesos i comerciants ennoblits durant el segle divuit.

Gil Bonaventura Fabra havia comprat la seva fabulosa finca d'Alella a Francesc de Mata i Alós⁵⁸. Finalment, esmentar la gran quantitat de terrenys que comprà Antoni Nadal Pujolà a la marquesa de Gironella, pel preu dels seus deutes i poc més⁵⁹. És molt possible que hi hagués algunes altres transmissions de terres entre els nobles i els comerciants enriquits, però només tenim constància d'aquests.

Els funcionaris i professionals lliberals

El negoci del ferrocarril comptà amb la participació i col·laboració d'un petit grup de persones la professió dels quals era molt més clara que en els casos anteriors, si bé això no implica que fos llur única ocupació. Tenim entre nosaltres alguns notaris, advocats i enginyers. Els primers i els segons, per ser coneixedors del dret, jugaven un paper fonamental en la regulació de les companyies ferroviàries, que calia adaptar a la nova legislació, i els enginyers, per ser els únics coneixedors dels requisits tècnics que el món del tren exigia.

54. AHPB. Protocols de Lluís Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.

55. AHPB. Protocols de Ferran Ferran. 1865. Inventari de Magdalena Mesa i Ferran Ferratges.

56. AHPB. Protocols de Prats, 1842. Inventari de Rafel Sabadell i Banús

57. AHPB. Protocols de Pallós, 1867. Inventari de Rafel Sabadell i Permanyer.

58. AHPB. Protocols de Francesc Bellsollet, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.

Comentàvem anteriorment que la figura del gestor empresarial estava per crear-se encara, i el del ferrocarril era un camp de proves perfecte perquè comencessin a aparèixer. D'entre els nostres homes, cal esmentar molt especialment a l'advocat Manuel Gibert.

Gibert fou un dels homes clau en aquesta primera etapa de construcció de ferrocarril: president de la companyia de Mataró de 1848 a 1861, i de la companyia de França de 1861 a 1867, fins que, a conseqüència de la crisi, es rellevà en bloc tota la junta directiva, combinà la seva professió d'advocat amb la de gestor del ferrocarril, la de polític i la d'home de negocis present en els grans projectes de la ciutat.

El seu inventari no ens permet conèixer a fons quina fou la seva participació en els afers econòmics de Barcelona, però ens consta que estava vinculat al grup d'industrials que buscaven carbó al Pirineu català, i a operacions d'especulació amb terrenys de l'Eixample al costat de Gil Bonaventura Fabra, Miquel Clavé i els germans Vidal-Nadal. Era, a més, un dels propietaris d'alguns dels solars de l'ampliació de Barcelona més preuats, dels locals del Teatre del Liceu de Barcelona, a més de diversos solars i cases a la Barcelona antiga⁶⁰.

Pel que fa als notaris, el més important pels afers del ferrocarril fou Josep Manuel Planas Compte, notari de Barcelona a qui acudien la majoria dels homes d'empresa per registrar les seves escriptures. Estigué vinculat només a la companyia de Saragossa, en fou l'autèntic promotor, i formà part de la junta d'administració. Era un dels homes de confiança de Manuel Girona i els seus protocols estan farcits d'escriptures referents a constitucions de societats. Fou el notari dels industrials per excel·lència i un dels homes que tenia una visió més clara de com s'havia d'impulsar el desenvolupament econòmic del país.⁶¹

També Ferran Moragas Ubach fou un notari important pel món del ferrocarril (i tingué un paper rellevant en la fundació de la Caixa de Barcelona). Fou el notari "de" la línia de Mataró, i en els seus protocols abunden les escriptures relacionades amb els altres negocis que tenien els prohoms d'aquesta línia. El mateix passa amb Ferran Ferran, que era el notari a qui acudien els de la línia de Granollers. Moragas Ubach fou accionista de la Mataró i la Saragossa, i Ferran

59. Vegeu capítol següent.

60. Roser Solà indica, en el seu llibre sobre l'Institut Industrial de Catalunya, que Manuel Gibert fou un sever cap polític de la ciutat, i dictà, arrel dels intents de revolta de 1848, un ban municipal on "*regularitzava la permanència de forasters i desvagats*" a la ciutat. Solà (1997), p. 218. També apareix en diverses operacions d'especulació amb terres de l'Eixample, i sembla que fou el primer impulsor del que havia de ser el Liceu, abans que tingués els local de les Rambles. AHPB. Protocols de Catalan, 1874. Inventari de Manuel Gibert.

61. Josep Manuel Planas i Compte era fill d'un metge cirurgià del regiment de "guardias españolas" i nét d'un apotecari. Nasqué a Sant Feliu de Guixols però feu vida a Barcelona, on tingué una gran activitat pública. Va ser membre de la junta de la casa de la Caritat i de la Misericòrdia. Formà part de la junta de l'Institut Industrial de Catalunya, en la secció d'agricultura. Dels seus quatre fills homes que tingué, tres foren advocats, i un d'ells, Manuel Planes Casals, fou President del Cercle del Liceu en dues ocasions Pere Pascual en dóna més dades biogràfiques en el seu llibre. Pascual (en premsa), p. 91, nota 108.

Ferran ho fou de la Granollers, la França, la Martorell i la de Tarragona. Els protocols d'aquests tres notaris són un mostrari riquíssim de la història econòmica de Barcelona, ja que contenen infinitat d'escriptures relacionades amb les cases de comerç, les indústries i altres societats que es constituïren durant el dinou.

Pel que fa als enginyers i als tècnics de les companyies, hem d'esmentar a Locke, White i Carles i Miquel de Bergue, anglesos tots ells, que s'introduïren en el país per participar dels projectes de construcció del ferrocarril, i que foren ràpidament sol·licitats per participar de les societats de construcció de maquinària impulsades pels alguns dels homes que s'estudien en aquest apartat. La importància que tenien els coneixements tècnics pel desenvolupament industrial i la manca d'una escola industrial al país feu que al principi calgués "importar" aquesta mà d'obra qualificada. Això no impedí, però, que alguns catalans marxessin a formar-se a l'estranger, on adquiriren coneixements tècnics i permisos per introduir maquinària al país.

Cal destacar el paper d'algun enginyer local en el projecte del ferrocarril, com Ildefons Cerdà, que participà en algunes obres de la Mataró⁶². O un altre, que exercí alguns anys més tard, Eduard Maristany Gibert, nét de Manuel Gibert, que va projectar el túnel de l'Argentera de la nova línia de Barcelona a Saragossa, promoguda per la *TBF* l'any 1883.⁶³

A través dels inventaris és difícil saber quins d'ells tenien ingressos procedents d'altres activitats, a part dels que poguessin obtenir dels seus negocis, les rendes dels seus capitals i els rendiments de les seves finques. Miquel Clavé fou cònsul de l'Equador a 1846⁶⁴, i se suposa que aquest càrrec li proporcionaria guanys directes (i indirectes) en forma d'honoraris. Manuel Gibert fou cap superior polític, i amb tota probabilitat això li suposava un ingrés directe, a més dels beneficis indirectes que pogués obtenir. De fet, tots els que exerciren càrrecs de responsabilitat en alguns companyia de ferrocarril ho feien de forma remunerada, i per tant, aquests guanys s'afegien als que poguessin tenir de les seves activitats professionals habituals. També ens consta que alguns d'ells formaven part dels consells d'administració de bancs, entitats de crèdit, companyies d'assegurances, que eren, amb tota probabilitat, també remunerats.

62. Cerdà el·laborà els plànols de reconstrucció d'un pont sobre el riu Besós que s'havia ensorrat per un aiguat. L'ensorrament del pont, que havia estat construït per la casa constructora anglesa, va provocar que els gestors de la Mataró es neguessin a pagar-los la suma acordada, cosa que encetà diversos plets entre la casa constructora i la companyia. ANC. Juntetes Directives de la companyia de Mataró.

63. Pere Pascual dona les xifres de l'obra de construcció del Túnel de l'Argentera projectat per Maristany. Pascual (en premsa), p. 577.

64. Així ho revela la seva esquela apareguda al Diari de Barcelona. Agraïxo a Francesc Cabana aquesta informació.

2.4. El destí dels fons: ferrocarril i indústria

La Barcelona del dinou bullia de projectes, i, sobretot durant els anys quaranta, sorgiren una quantitat enorme de noves iniciatives, mogudes per unes expectatives excessivament optimistes, que es mostrarien fatals al cap d'uns anys. La gent d'aquella època - els més previsors - compensaven la seva nul·la aversió al risc amb una diversificació considerable dels seus interessos, per no quedar totalment al descobert en cas de fallida d'un d'ells.

Qui es dedicava al comerç o a la banca i n'obtenia beneficis elevats no els deixava reposar i els invertia en els negocis més diversos, sobretot en la indústria, que tenia moltes expectatives de creixement. Els excedents de renda eren immediatament destinats a algun negoci que algú dels seu entorn - o ells mateixos - hagués ideat, d'aquesta manera s'anava teixint una xarxa d'interessos creuats que tenia un equilibri molt delicat. Aquesta dèria inversora es capgiraria considerablement després de la caiguda de la borsa de 1866, i aquells mateixos homes febrilosos d'invertir en negocis amb elevat risc començaren a preparar-se el camí per esdevenir rendistes, amb la compra de sòl urbà i de finques rústiques, que sempre era un valor més segur, i passaren a ser considerablement més conservadors en el món dels negocis.

Conèixer la professió dels prohoms del ferrocarril ens ha permès saber com havien guanyat el gruix dels seus diners i, per extensió, saber d'on provenien els capitals destinats al finançament de les línies. Però el ferrocarril no fou l'únic destí dels seus capitals. Per això ens proposem conèixer en quins altres negocis els invertiren, estudi que afrontem en els següents apartats.

Separem, en l'anàlisi dels sectors que foren destí de les seves inversions, entre béns mobiliaris i immobiliaris. Entre els primers, els possibles eren el sector públic (deute de l'estat) i el privat (accions de societats). Entre els segons, els més apreciats foren les finques rústiques (la majoria procedents de la desmortització), el sòl urbà que formaria el futur Eixample de Barcelona, i els terrenys de les poblacions properes a Barcelona.

Inversió i especulació amb deute públic

“... también dedico algunas sumas a la adquisición de valores del Estado, cuyas fluctuaciones dan lugar a muy buenas ganancias si se tiene la necesaria circunspección para no hacer jugadas al descubierto”⁶⁵

La cita deixa ben clara la finalitat d'invertir en deute públic. La insolvència contrastada del tresor espanyol feia que es calculessin els rendiments que es podien treure del deute en termes d'especulació. El secret estava, com deia l'autor, en no enganxar-se els dits. Alguns dels nostres homes invertiren part dels seus estalvis a comprar-ne, i no només per especular, sinó perquè estava molt devaluat i l'interès real superava en molt el nominal.

Tanmateix, a principis de segle, la inestabilitat política i les malmeses arqueles del tresor feien que les relacions entre aquest i els acabalats comerciants fossin, sovint, conflictives. Per això, en algunes situacions d'emergència, les necessitats de capitals de l'estat foren satisfetes per la via de l'embargament.⁶⁶ Efectivament, en l'inventari de Rafel Sabadell, trobem una referència a aquests crèdits obligatoris imposats durant la guerra, que en el moment de la seva mort no havien estat encara satisfets per la hisenda pública, i que sumaven un total de 6.268 lliures⁶⁷.

Com que el tresor espanyol mai no va mostrar la voluntat d'arreglar les seves finances, l'adquisició de paper de l'estat no fou el destí més important dels estalvis que tenien els homes del ferrocarril. En el moment que les expectatives de les empreses relacionades amb la industrialització esclataren, i es va presentar l'oportunitat de treure's del damunt les piles de *Vales Reales* que tenien acumulades a canvi de terres desamortitzades, cap als anys quaranta, l'especulació amb el deute de l'estat es convertí, probablement, en un destí totalment secundari dels capitals dels nostres homes.

Alguns dels inventaris trobats ens mostren aquestes compres de deute públic, tal com es pot veure en el quadre 2.7. Però cal fer especial menció a Jaume Ceriola, que es dedicà "professionalment" a comprar i vendre deute públic des de Madrid per compte de la majoria dels comerciants i industrials de Catalunya. Ceriola tenia encara, en el moment de la seva mort, força diners en paper de l'estat. Ens ho mostra el quadre 2.8.

65. Coroleu (1888), p. 445

66. Tres cites de Coroleu ens donen una idea: “ayer y hoy ha embargado la Junta muchas piezas de paño en los almacenes de Bulbena, Sastre, Nadal., Pujol y otros. Dícese que no bajan de doscientas” Coroleu (1888), p. 410. Dóna la data de 15 d'octubre de 1842: En l'inventari d'Antoni Nadal i Vicent, de 1848, hi consten “créditos contra la Hacienda Pública pertenecientes a los préstamos impuestos por el gobierno desde el año 1835 hasta el presente” AHPB. Protocols de Prats, 1848. Inventari i repartiment de béns d'Antoni Nadal i Vicent. ...“hoy le han confiscado la caja al fabricante Salvador Bonaplata. Contenía 3.500 duros” Amb data 4 de novembre de 1842: Coroleu (1888), p. 420... “a pesar de lo prometido tan solemnemente al Cónsul de Grecia, la Junta ha saqueado la caja del opulento comerciante y propietario don Rafel Sabadell. Como los escarmentados hacen los avisados, los ricos han aprendido a ocultar sus caudales y así no han podido encontrarle sino 35.000 reales” 11 de novembre 1842. Coroleu (1888), p. 435.

67. AHPB. Protocols de Prats, 1842. Inventari de Rafel Sabadell i Banús

Quadre 2.7. Deute de l'estat d'alguns dels homes del ferrocarril, segons els seus inventaris.

Nom	any	Títols	import	valor real	Perc.
Francesc Planàs Casals	1827	Deute de l'estat	450.149 rals		
	1827	Vales reals. 1/3 consolidat	28.200 pesos		
Rafel Sabadell Banús	1842	Títols al portador al 5%	40.000 rals		
Manuel de Lerena	1860	Títols del deute (sense int.)	5.340 rals		
Ignasi Romaña	1867	Obligacions per subv. FFCC	10.500 duros	6.090 duros	58%
Clavé, Fabra i Cia.	1867	Obligacions i fons públics (b)	24.031 escuts		
Gil Bonaventura Fabra	1867	Deute diferit (c)	20.000 esc.	6200 esc.	31 %
	1867	Deute diferit	100.000 esc	31000 esc.	31%
	1867	Deute consolidat al 3% (c)	20.000 esc	6600 esc	33%
Francesc Planàs Molist	1869	Deute interior diferit	3.600 escuts	981 esc.	27,25
Pere Josep Plandolit	1873	Obligacions per subv. FFCC	5,25 títols		
	1873	23 títols al portador renda perpètua al 3%	19.050 duros		
Manuel Gibert	1874	Deute interior consolidat al 3% (d)	400.000 rals		
Josep Amell Carbonell	1876	Renda consolidada interior al 3%	65.508 ptes.	20.635	31%
	1876	Renda consolidada exterior al 3%	200.000 ptes.	26.200	13%
	1876	Obligacions per subv. FFCC	25.000 ptes.	5.475	21%
Joan Manuel Bofill Pintó	1878	Obligacions per subv. FFCC	70.000 ptes.	16.650	24%
	1878	Deute consolidat exterior al 3%	88.000 ptes.	11.594	12,5%
	1878	Deute consolidat interior	110.000 ptes.	13.778	12%
Joan Amell Bofill	1893	Deute Illa de Cuba	139.999 ptes.	15.290	11%
	1893	Deute públic amort. al 4%	17.500 ptes.	14.000	85,71%

(b) No especifica quins fons públics eren

(c) en poder de *Fabra, Pont i Cia* de Madrid

(d) era el dot de la seva muller, per tant, probablement comprat abans de 1825 (data de naixement del primer fill)

Font: el·laboració a partir dels inventaris dels homes a qui pertanyien els títols de renda pública. Vegeu els inventaris en l'annex 2.3.

Quadre 2.8. Partida corresponent a efectes públics, en l'inventari de Jaume Ceriola, en rals

Títol	Valor nominal	Valor real
Al 3% diferit en poder de San Juan de Alcaraz (a)	1.084.000	
Al 3% diferit en poder de Francisco Bruguera	548.000	
Al 3% diferit en poder de Nazario Carriquiri	3.000	
Al 3% diferit en poder de Josep Ceriola	12.000	
<i>valor nominal</i>	<i>1.647.000</i>	<i>677.740,5</i>
Al 3% consolidat en poder de José Garcia Jove	88.000	
Al 3% consolidat en poder de Josep Ceriola	1.020.000	
<i>valor nominal</i>	<i>1.108.000</i>	<i>513.004</i>

(a) En dipòsit, o a mans de l'individu esmentat. Probablement eren compres de deute públic a compte d'aquests que encara no se li havien abonat

Font: Inventari de Jaume Ceriola i Castellà. Arxiu Històric de Protocols de Madrid. Notari Garamendi, 1865.

Inversió en valors mobiliaris: accions de Societats

Els valors mobiliaris de societats anònimes foren un destí importantíssim dels estalvis dels capitalistes del ferrocarril. Deixant de banda el tren, en la majoria dels casos les inversions anaren dirigides a diferents sectors, predominantment el tèxtil, el de metalls i construccions mecàniques, banca i assegurances. En l'anàlisi d'aquestes aportacions de capital a la indústria del país, no hem tingut en compte les que dugueren a terme a les cases de les quals eren socis comanditaris.⁶⁸

La majoria va optar per diversificar molt el risc i dispersar els seus diners en sectors molt diferents. Foren pocs els que es limitaren tan sols a comprar accions del ferrocarril, afortunadament per ells, ja que les que anaren a aquest sector i al financer i d'assegurances pràcticament es perderen arrel de la crisi de 1866. Podem valorar nosaltres mateixos, doncs, quins foren els resultats d'aquests inversions en cada cas: els que diversificaren el risc foren els que menys perderen, però els que apostaren tot els diners a ferrocarril i banca i assegurances ho perderen gairebé tot.

Entre els que s'ho van jugar tot a una carta - o a poques cartes - trobem en primer lloc a Antoni Nadal Pujolà, que invertí gairebé exclusivament en el ferrocarril. Tot i que comprà accions de la *Catalana de Seguros contra incendios*, ja no les posseïa en el moment de la seva mort a 1876. Un altre dels que invertí en pocs sectors fou Francesc Planàs Molist que, a part de comprar moltes accions de ferrocarril, sobretot de la de França i la de Tarragona, només invertí en accions del *Banc de Barcelona*, i de la *Barcelonesa de Seguros Marítimos*. En el moment de morir, a 1869, tenia 1.333 accions de la Tarragona i cap participació de les altres societats. Dos directors de la línia de Tarragona, doncs, no invertiren en altres valors mobiliaris que no fossin els de la companyia que gestionaven.

Diversificant lleugerament el risc, però abocant la majoria dels capitals al ferrocarril, trobem en primer lloc a Rafel Patxot⁶⁹. El mateix es pot dir de Miquel Clavé, que, el que no invertí en ferrocarril, ho destinà sobretot a societats de crèdit i assegurança⁷⁰. Mariano Lluch, per la seva banda, varià una mica més les inversions que els altres dos, però destinà al ferrocarril molts més diners que als altres sectors.⁷¹

68. La base de dades "Empreses i Empresaris a la Catalunya del segle XIX", del Departament d'Història Econòmica de la Universitat de Barcelona ens permet saber en quins negocis van invertir els nostres homes i quins anys, i els inventaris quines d'aquestes participacions en empreses conservaven encara en el moment de morir.

69. També invertí en *La Española*, unes mines de plom i alcohol, i al *Crédito y Fomento de Barcelona*. Base de Dades del Departament, ...

70. Invertí a *Miquel Martorell i Cia.*, que construïa el varadero del port, a la *Catalana General de Crédito*, a *Ancora de Seguros Marítimos* i a la *Catalana de Seguros contra incendios*. Base de Dades del Departament,...

71. Lluch s'endeutà per poder comprar accions del ferrocarril, sobretot de les companyies de Tarragona i de Saragossa, de les quals era membre de la junta directiva: També comprà valors de societats

Patxot morí a 1866, Clavé a 1886, i Lluch a 1867; cap d'ells tenia participacions d'aquestes societats en el moment de morir segons ens indiquen els seus inventaris. El primer tan sols mantenia la seva casa de comerç *Patxot i Civils*, el segon morí en molt avançada edat amb un important patrimoni immobiliari però sense participacions en accions, i el tercer s'arruïnà absolutament. Foren els que més diners apostaren als dos sectors que patiren una caiguda més forta: els ferrocarrils i les asseguradores.

Un altre que diversificà poc i no tingué sort en les seves inversions fou Pere Doria Arnalot, soci de la casa de comerç *Miarons i Doria*, que invertí sumes importants de diners en la línia de Martorell i Tarragona, i quantitats menors a la *Industrial Lano-Algodonera* i de la *Industrial Quincallera*; i a la seva mort a 1868 estava pràcticament arruïnat⁷². Finalment tenim a Jaume Ceriola, que invertí gairebé exclusivament a la *Igualadina Algodonera* de la qual tenia 5.000 accions, al *Canal d'Urgell* amb 1.600 accions, a *Flaquer i Cia.* del ram del cotó, i en els ferrocarrils.⁷³

El notari Josep Manuel Planas Compte, "pare" de la línia de Saragossa, arriscà molts capitals en la seva construcció. A la seva mort, a 1874, conservava tan sols 575 accions de la línia de Saragossa i 105 de la línia de Pamplona, de la qual era membre de la junta⁷⁴. Uns altres que arriscaren pràcticament tots els seus capitals a la Saragossa foren els dos germans Arimón Andarió, Genís i Joaquim - a 1856 tenien entre els dos 990 accions - i els fills del segon, Genís i Joaquim Arimon Cruz, que treballaren al costat de Manuel Girona tant en la companyia de Saragossa com en el *Banc de Barcelona*.⁷⁵

En l'altre extrem, encapçalant la llista dels que van diversificar molt les seves inversions guiats per la prudència, trobem a Manuel de Lerena, que quan morí a 1860, uns quants anys abans de la crisi, seguia mantenint la majoria de les participacions en les societats en què havia invertit, i que es poden observar en els quadres 2.9. i 2.10.

financeres i d'assegurances com la *Aseguradora*, el *Banc de Barcelona* i el *Crédito y Fomento de Barcelona*; participà en la *Herreria Barcelonesa*, a *Miguel Domingo i Cia* de filats i teixits de llana, i a *Jaume Safont i Lluch i Cia*, que explotava els terrenys on es van construir els *Camps Elisis*, al Passeig de Gràcia. Base de Dades del Departament, ...

72. Base de dades del Departament, ... i AHPB. Protocols d'Agustí Obiols, 1868. Testament i Inventari de Pere Doria i Arnalot.

73. Base de Dades del Departament i AHP Madrid. Protocols de José de Garamendi. Inventari de Jaume Ceriola i Castellà

74. Tot i que també comprà accions de la *Arriesgada*, la *Ascensión* i la *Amistad*, totes elles societats mineres, de la *Aseguradora* d'assegurances, de la *Ferreria Barcelonesa* i de *Prats i Boada*, societat que tenia com a finalitat prestar a la línia de Saragossa un milió de duros. Base de Dades del Departament, AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1974. Inventari de Josep Manuel Planas i Compte

75. Junes d'accionistes de la companyia de Saragossa. Vegeu annexe 2.6.

Gil Bonaventura Fabra i Josep Parladé també foren dels que no ho arriscaren tot a una mateixa carta, sinó que van anar repartint els seus capitals en molts negocis diferents. Els dos invertiren molt en el sector de la banca i les assegurances.⁷⁶

Però hi hagué molts altres dels nostres homes que, tot i diversificar en les companyies en què van invertir, no ho feren a nivell de sectors, i confiaren excessivament en el ferrocarril i les assegurances. Pere Josep Plandolit Matamoros fou un d'ells⁷⁷, però també Manuel de Compte⁷⁸ i Rafel Sabadell⁷⁹.

Mostrant una postura molt més independent, trobem alguns dels nostres homes que invertiren en sectors força singulars. Per exemple, Ignasi Girona participà molt activament en les empreses del seu germà Manuel, però sembla que estava realment interessat en la mineria i els metalls, i era propietari, en el moment de la seva mort, a 1889, de les mines de carbó-pedra anomenades *Guadalupe*, a les terres de Lleida.⁸⁰ Per altra banda, el banquer Sebastià Anton Pascual Inglada era un dels pocs que tenia participacions de diverses empreses tèxtils, d'entitats financeres i d'assegurances i d'empreses del ram de les construccions mecàniques⁸¹.

L'advocat Manuel Gibert també fou força original. Comprà accions del *Crédit Mobiliari i Territorial de Catalunya*, el *Crédit i Foment de Barcelona*, del *Gran Teatre del Liceu* - ell era un

76. En l'inventari de Fabra, de 1867, consta que tenia, a més, accions de *Flaquer hnos. i Cia.*, accions del *Camino Barcelonés* i del *Varadero de Barcelona*. AHPB. Protocols de Francesc Bellsollé, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas. Josep Parladé també diversificà prudentment les seves inversions. I en, En morir, també a 1867 mantenia encara les accions de *Curtidora Catalana*, *Manufacturas de Algodón*, *Banc de Barcelona*, de *l'Espanya Industrial* i de les companyies de ferrocarril. AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i LLucià.

77. Participà en el ferrocarril de Saragossa i de França, i en societats de crèdit i d'assegurances, *Lloyd Barcelonesa*, *Catalana General de Crédito* i *Banc de Barcelona*, a més del *Veterano* i la minera *Marte Esperanza* i *Prodigio* d'explotació de mines. En morir, a 1866, encara posseïa les accions de ferrocarril, de *Lloyd* i del *Banc de Barcelona*. Els seus germans i socis de *Plandolit hnos.* Invertiren sumes inferiors en accions de societats, però diversificant també força el risc. AHPB. Protocols de Pla Soler, 1873. Inventari de Josep Plandolit i Matamoros.

78. Comprà accions de la *Catalana General de Crédito*, del ferrocarril de França i de Sarrià, del qual era directiu, de *Navegación e Indústria*, del *Veterano*, de *Lloyd Barcelonesa* i de *Juan Soler de la Torre*. En el moment de la seva mort no tenia cap valor mobiliari i estava força carregat de deutes.

79. A més d'invertir al *Banc de Barcelona*, el *Banc de Tarragona*, i a les companyies de ferrocarril - no a la de Saragossa - comprà accions de la *Caja Catalana Industrial y Mercantil*, de la *Catalana General de Crédito*, del *Crédito Territorial y Mobiliario de Catalunya* i del *Crédito y Fomento de Barcelona*, però també de la *Fundición Barcelonesa de bronce* i de dues societats de curtits, *Manufactureras de Cardas y objetos de cuero* i *Grassot i Cia.*. En el seu inventari de 1867 només consten les accions de la societat *La Salvadora*.

80. Comprà importants paquets de participacions tant del *Canal d'Urgell*, com del ferrocarril de Saragossa, i del ferrocarril de Granollers. També invertí en altres societats, com la *Campos Elíseos*, que urbanitzava una part de l'actual Eixample, la *General de Crédito el Comercio*, *Joan Soler de la Torre*, la *Ferreria Barcelonesa* i la *Teneria Barcelonesa*. Base de dades del Departament. AHPB. Protocols de Nicolau, 1889. Inventari d'Ignasi Girona.

81. Invertí a *Güell i Cia*, la *Espanya Industrial*, *Banc de Barcelona* i *General de Crédito el Comercio*, *Fmento de Crédito* i la *Aseguradora*, *Veterano*, *Navegació i Indústria*, entre d'altres. En el seu inventari consta que, a 1872, només conservava les accions del *Banc de Barcelona*, de la *Aseguradora* de la *Societat de crèdit el Comercio* i de *Pascual, Flaquer i Cia*, successora de *Güell i*

dels principals propietaris del solar i els locals - i de *Jordà i Tintó* - la societat que construïa el teatre. Segons el seu inventari, a 1874 no conservava cap acció de ferrocarril però en tenia obligacions, a més d'obligacions de l'Ajuntament de Barcelona i de la *Societat d'Aigües de Vallvidrera*. Gibert sembla que estava especialment interessat en el desenvolupament urbanístic i les infraestructures de la ciutat.⁸²

Els que invertiren en els sectors més fallits foren els comerciants, que arriscaren molts capitals. D'alguns comerciants no tenim inventari però coneixem les empreses en les quals van destinar capitals per la Base de Dades que esmentàvem anteriorment. És el cas dels comerciants Marià Sirven⁸³, Josep Jordà Gelabert⁸⁴ i Ramon Maresch i Ros⁸⁵, i Antoni Miarons⁸⁶, que no s'ho jugaren a una sola carta.

Cia. Base de dades del Departament... AHPB. Protocols de Melitó Llorellas, 1872. Inventari de Sebastià Anton Pascual i Inglada.

82. També era accionista de la societat *Matilde*, que explotava 7 mines al Pirineu, i unes mines de Campins. Base de dades del Departament... Protocols de Manuel Catalan, 1874. Inventari de Manuel Gibert. Sens dubte, el càrrec de cap polític de la ciutat (que ostentà almenys durant 1848), li serví per tenir suficient informació privilegiada (o influència) per acumular un patrimoni tan valuós a la ciutat. No és d'estranyar, tampoc, que invertís en les companyies que construïen les infraestructures de la Barcelona.
83. En el sector de la banca i de les assegurances comprà accions del *Banc de Barcelona*, de la *Barcelonesa de Seguros Marítimos*, de *Lloyd Catalana*, de *l'Ancora de Seguros Marítimos*, de la *Caja Catalana Industrial y Mercantil*, de *Primera Catalana*, de *Crédito y Fomento de Barcelona*, de la *Salvadora* i d'*Esperanza de Seguros Marítimos*. Invertí també a *Antonio Bergnes de las Casas*, una impremta, a la *Unión de Madroños*, unes mines, a *Juan Soler de la Torre i Cia.*, de magatzems, a la naviera *Bofill i Martorell*, a *Blanch i Prat*, *Luis Castañer i Cia.* i *Vaxeras Juncadella* del cotó, i a *Gaspar Roig*, a més de les línies de ferrocarril de França i Saragossa. Fou un dels homes que més invertí en valors mobiliaris. Base de dades del Departament...
84. Comprà accions del ferrocarril de Tarragona, de Sarrià i d'Almansa a València, però també de *Francisco Mombrú* que tenia un molí fariner i *Oliver i Canet*, que construïa la carretera de Rubí a Sarrià. Invertí a *Juan Soler de la Torre*, dels magatzems i a *Manufacturera de Algodón*, a més del *Banc de Tarragona*, al *Crèdit territorial i Mobiliari de Catalunya*, *La Ascensión* i *la Carbonera Española*. Base de dades del Departament...
85. I el seu fill Frederic Maresch Marquet, que participaren activament en les línies de Mataró, Saragossa, Almansa i Sarrià, però també a les societats *Vidal i Serra*, del cotó, *Grassot*, de curtits de pells i en entitats financeres com el *Banc de Barcelona*, la *Unión Comercial*, el *Crédito y Fomento de Barcelona*, la *General de Crédito y Comercio*, la *Catalana General de Seguros*, la *Garantia*, *Lloyd*, i també a la *Ferreria Catalana*, i *Gaspar Roig*. En l'inventari del pare de 1854 no consten aquestes participacions ja que no es feu en detall, i el del fill no s'ha pogut localitzar. Base de dades del Departament i Inventari de Ramon Maresch i Ros. AHPB, Notari..., 1854.
86. Dels socis de Pere Doria a *Miarons i Doria*, Antoni Miarons i Caietà Miarons Oliveras, el seu fill, no hem trobat tampoc inventari, però ens consta que diversificaren més les seves inversions que el seu soci, i compraren accions del ferrocarril i de les societats *Vapores del Ebro*, *Felipa i Paulino Barnière* de mines, de la *Ferreria Catalana d'Anglès* i *El Veterano*, dels metalls, a més de *Boulade i Espernon* i *Duran i Cia*, del comerç.

Quadre 2.9. Inversions en societats anònimes en les quals participà Manuel de Lereña, en ptes.

any	companyia	participació (a)
1839	Maquinista Terrestre i Marítima	37.500
1840	Maquinista Terrestre i Marítima	70.000
1843	La Gerundense (fàbrica de paper)	30.000
1845	Banc de Barcelona	25.000
1845	Catalana general de seguros	(b)
1848	Maquinista Terrestre i Marítima	300.000
1849	Maquinista Terrestre i Marítima	300.000
1850	FFCC Norte	150.000
1851	FFCC Norte	150.000
1851	Soler de la Torre, Joan (lloguer de magatzems)	50.000
1851	Teneria Barcelonesa	25.000
1852	FFCC Centro	51.000
1852	FFCC Centro	408.500
1852	Soler de la Torre, Joan	25.000
1853	Canal Urgell	375.000
1853	Nogués, Josep	
1853	La Porcelana	5.000
1854	Manufacturas cardas y objetos de cuero	40.000
1855	Catalana General de Crédito	
1855	FFCC Norte	111.000
1855	Soler de la Torre, Joan	
1856	Canal Urgell	
1856	Catalana General de Crédito	
1857	Credito i Fomento de Barcelona	50.000
1857	Manufacturas cardas y objetos de cuero	
1860 (c)	Soler de la Torre, Joan	25.000
1861	Canal Urgell	102.500

(a) Participació no vol dir capital invertit de nou. Per exemple, Manuel de Lereña no invertí 37.500 ptes a la *Maquinista* l'any 1839 i l'any següent 70.000 més, sinó que a 1840 la seva participació era de 70.000 ptes. totals

(b) l'espai en blanc significa que es té constància que hi tenia una participació però es desconeix de quin import.

(c) de Lereña morí a 1860. Aquesta participació i la següent han de correspondre a la seva vídua. La del Canal d'Urgell disminueix, perquè és probable que la seva vídua es vengués part de les accions que tenia.

Font: Base de dades del departament d'Història i Institucions econòmiques de la UB

Quadre 2.10. Participacions en societats que Manuel de Lereña mantenia en morir, a 1860

accions	companyia	import nominal
70 accions	Banc de Barcelona (a)	100 duros
40 accions	Banc de Barcelona, dipositats allí	
184 accions	Canal Urgell de	18.400 duros
20 accions	Cia. general espanyola de seguros	5.000 duros
3 accions	"La gerundense" ⁸⁷	3.000 duros
25 accions	"La porcelana" SA	2.500 duros
89 accions	Manufactura de Cardas	8.900 duros
100 accions	de Soc Catalana de Seguros	

(a) desemborsat al 50%

Font: Inventari Manuel de Lereña. AHPB, Llopart, 1860.

87. Fàbrica de paper continu establerta a Girona

Quadre 2.11. Inversions en societats anònimes de Gil Bonaventura Fabra

any	companyia	pessetes
1833	Clave i Fabra	3.750
1851	Dotres, Clavé i Fabra	400.000
1852	FFCC centro	150.000
1852	FFCC centro	23.500
1855	Catalana general de crédito	
1855	Dotres, Clavé i Fabra	600.000
1855	FFCC Norte	20.000
1856	Ancora de seguros marítimos	12.500
1856	Caja Cat. Industrial y Mercantil	47.000
1856	Catalana general de crédito	
1857	Credito y Fomento de bcn	50.000
1858	Dotres, Clavé i Fabra	800.000
1861	Canal Urgell	20.000
1861	FFCC Tarragona	100.500
1862	Dotres, Clavé i Fabra	800.000
1862	FFCC Girona	25.000
1863	FFCC Tarragona	5.000
1863	FFCC Tarragona	60.500
1863	Martorell, Miguel i cia	60.000
1864	Cat. seguros contra incendios	250
1865	Cat. seguros contra incendios	
1865	Clavé, hnos	125.000
1865	Dotres, Clavé i Fabra	600.000
1866	Fomento Ensanche	100.000

Font: Base de dades del departament d'Història i Institucions Econòmiques de la UB

Quadre 2.12. Inversions en societats anònimes de Josep Parladé Llucà

any	companyia	inversió en ptes
1842	Coronilla de Aragón	
1842	Serra i Parladé	106.800
1845	Banc de Barcelona	12.500
1847	Navegación e Industria	
1850	FFCC norte	100.000
1852	FFCC Saragossa	50.000
1853	España Industrial	105.000
1853	Nogués, Josep	
1854	Veterano	
1855	Catalana general de crédit	
1855	FFCC Norte	62.500
1856	Catalana general de crédit	
1856	Manufacturera Algodón	
1858	Roig, Gaspar	12.000
1859	Roig, Gaspar	12.000
1861	FFCC Tarragona	244.000
1863	Curtidora catalana	105.000

Font: Base de dades del departament d'Història i Institucions econòmiques de la UB

En alguns dels inventaris trobats se'ns dóna el valor nominal i el real dels valors que posseïen els seus titulars en el moment de la seva mort. Aquesta informació ens és molt valuosa per conèixer l'abast de les desvaloritzacions dels seus títols mobiliaris. Ferran Ferratges féu un inventari dels béns del seu matrimoni en el moment de la mort de la seva dona, a 1865, per repartir entre els seus fills els béns de la mare que els pertanyien. En el quadre 2.13. podem veure com els valors en què havien invertit ja havien patit pèrdues importants de cotització abans de la crisi.

A 1865, doncs, un any abans de la crisi, les accions de les companyies que havien comprat el matrimoni Ferratges-Mesa es cotitzaven al seu 33% nominal de mitjana, percentatge que presagia ja el daltabaix que haurà d'arribar. Amb tota probabilitat, les enormes expectatives el moment no els va deixar veure que algunes de les societats en què invertien els seus diners no eren viables, però a aquelles alçades de segle, treure-se-les de sobre significava realitzar la pèrdua que indicaven les cotitzacions.

L'inventari *post-mortem* de Ignasi Romaña Puiggròs, fet a 1867, ens permet constatar l'efecte devastador de la crisi, perquè dóna amb tot detall l'enorme pèrdua de valor de les inversions que havia dut a terme el comerciant. Tal com ens mostra el quadre 2.14. resum de l'inventari del navilier, a 1867 els valors de ferrocarrils havien caigut en alguns casos fins a percentatges inferiors al 10% del seu valor nominal, valoració exageradament baixa, causada pel pànic borsari, que no reflectia tampoc la realitat del negoci ferroviari. Romaña les havia mantingut malgrat que la caiguda de la cotització feia anys que ja es covava.

Joan Manuel Bofill Pintó també patí els efectes de la crisi, però la seva còmoda posició no l'obligà a desfer-se de les accions que tenia. Per això en el moment de la seva mort, a 1878 encara les conservava. Els seus descendents, però, sembla que es desferen dels títols, fent efectiva, d'aquesta manera, la seva pèrdua de valor, ja que encara estaven força desvaloritzades. En l'inventari es detallen quins eren, i la seva valoració nominal i real, tal com reproduceix el quadre 2.15.⁸⁸

En l'inventari de Bofill és interessant observar com, posteriorment a la crisi, foren les obligacions de l'estat per les subvencions de ferrocarrils i les accions del *Canal d'Urgell* les que més baixes estaven, si tenim en compte que a 1867 encara es cotitzaven per sobre el 50 i el 40% del seu valor nominal. La companyia de Saragossa, la detonant de la crisi, recuperava part del seu valor, i el *Banc de Barcelona* es manifestava extraordinàriament sòlid.

88. També hi consten les participacions en empreses fetes a través de la naviera *Bofill i fill*, que dirigia. La societat tenia accions de la *Catalana Industrial y Mercantil*, de la *Española*, de la ferreria *el Ángel* de Màlaga, de la *Catalana de Seguros contra incendios*, del *Canal d'Urgell*, i del *Banco de España* entre d'altres. AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó.

El cas de la família de comerciants Amell és interessant perquè ens permet comparar l'evolució de la valoració dels títols mobiliaris en el temps. Tenim els inventaris de tres dels seus membres per tres anys molt diferents, de Pelegrí Amell Carbonell, mort a 1861, abans de la crisi; del seu germà Josep Amell Carbonell, mort a 1876, deu anys després de la crisi i quan el mercat estava de nou en fase de recuperació, i finalment del fill del darrer, Joan Amell Bofill - nebot per part de mare de Joan Manuel Bofill Pintó - mort a 1893, que tenia gran quantitat de valors mobiliaris, alguns probablement hereditats del seu pare. Les dades es presenten en els quadres 2.16. 2.17. i 2.18.

Malauradament no consten en aquest llistat accions de ferrocarril. Com podem veure, cinc anys abans de la crisi alguns valors aguantaven força la seva cotització, però no pas els de companyies d'assegurances, que havien proliferat com bolets i foren també causants i grans víctimes de la crisi financera de Barcelona.

Deu anys després de la crisi, els valors que seguien sense recuperar la seva cotització eren els de les companyies d'Assegurances i els del deute de l'estat. Després de l'esbandida de 1866, que probablement s'endugué per davant més empreses de les que s'ho mereixien, les que van sobreviure recuperaren una mica el seu valor, a excepció de les que eren clarament inviables. El deute de l'estat, que no semblava excessivament afectat arrel de la crisi, anà perdent valor amb el temps; la poca confiança que el tresor espanyol tornés els diners que se li havien prestat i l'experiència passada amb fets similars, féu que finalment arribessin fins el 10 i el 20% del seu valor nominal.

Aquest darrer llistat de valors mobiliaris pertanyents a Joan Amell Bofill està afectat evidentment per les circumstàncies de l'època en què es féu l'inventari, a finals de segle, amb el conflicte cubà roent, i algunes companyies de solvència contrastada que trontollaven una mica, com ara el *Banc de Barcelona* i la *España Industrial*. Els valors de ferrocarrils no deixaren de fluctuar; es pot observar com tenien molt més valor les obligacions que les accions, cosa que fa pensar que la renda fixa es pagava puntualment i que el negoci estava més o menys estabilitzat.

El conjunt de dades presentades en aquest apartat ens il·lustren un fet que avançàvem anteriorment. Els "nostres homes" - sobretot els comerciants - foren uns grans emprenedors en i arriscaren molt els seus capitals, invertint-los en les més diverses societats i finançant, així, l'arrencada de la industrialització a Catalunya. Les enormes expectatives dipositades en les noves empreses que es creaven (que creaven ells mateixos) van afavorir que els capitals correguessin d'un negoci a l'altre. Però la manca d'una avaluació prèvia prou acurada sobre si serien viables o no, va fer que es financessin societats i empreses que no podrien donar els guanys esperats.

Amb tota seguretat molts d'ells compraren les accions (i obligacions) de les noves societats anònimes pensant que això els permetria viure de les rendes que els proporcionarien un cop "retirats". En molts altres casos, però, no només adquiriren les accions pels dividendes futurs a guanyar, sinó que participaren directament en la gestió de les societats, especialment en les de crèdit i les d'assegurances.

Finalment arribà el daltabaix financer de 1866, tot i que el mercat ja havia donat alguns avisos del desequilibri, i les cotitzacions ja havien començat a caure amb anterioritat, com s'ha pogut veure en el quadre 2.13. Amb la crisi, la majoria dels nostres homes decidí desfer-se dels valors - tal com ens indiquen els inventaris, la majoria dels quals estan nets de valors mobiliaris - i executaren les pèrdues. Pocs, només els que es podien prendre el luxe d'esperar a que la situació millorés, mantingueren la propietat dels títols.

En general, i basant-nos en les dades proporcionades pel Departament d'Història Econòmica, es pot observar com les preferències d'inversió anaren especialment dirigides a entitats financeres i companyies d'assegurances, tot i que també hi havia força moviment a l'entorn d'altres rams, especialment dels metalls i del tèxtil. El *Banc de Barcelona* fou el que més confiança generava si tenim en compte la quantitat de persones que en van comprar accions. En segon lloc del *rànquing* d'empreses més sol·licitades hi ha la *Catalana General de Crèdit*, el *Canal d'Urgell*, el *Crèdit i Foment de Barcelona*, el *Veterano*, i ja amb menor presència, la *Espanya Industrial*, la *Societat Güell i Cia.*, *Flaquer i Cia.*, la *Ferreria Barcelonesa*, la *Ferreria Catalana*, *Navegació i Indústria*, la *Porcelana*, etc.

Les companyies d'assegurances, que tenien noms força pintorescos si tenim en compte com van acabar - la *Garantia*, la *Salvadora*, la *Aseguradora*, la *Barcelonesa de Seguros Marítimos*, *Ancora de Seguros Marítimos*, la *Esperanza de Seguros Marítimos*, etc. - estigueren també força sol·licitades. La que més, la *Barcelonesa de Seguros Marítimos*. Els mateixos que les constituïren foren els qui hi invertiren més capitals, n'eren els principals clients, i els qui van perdre els diners.

Aquestes foren les societats dels dos sectors - banca i assegurances - que més acusaren la crisi, després de les del ferrocarril, cosa que provocà la desaparició de moltes d'elles. Cal dir que les accions d'aquestes companyies no havien estat totalment desemborsades, i per tant, la pèrdua soferta pels accionistes fou menor del que indiquen les baixes cotitzacions.

Alguns dels capitals invertits en valors de societats anaren destinats a empreses estrangeres, però no fou el més corrent. Les necessitats de capitals al país eren massa fortes i les promeses de guanys probablement superiors, i per això la presència en els inventaris de valors mobiliaris de societats forànies són més aviat anecdòtiques. Gil Bonaventura Fabra i Miquel Clavé tenien

interessos comuns a França, especialment a París i a Lió, però com a socis comanditaris⁸⁹, mentre que Jaume Ceriola tenia paper del deute francès⁹⁰, i la vídua de Sebastià Anton Pascual i Inglada, Maria de Bofarull i de Plandolit, manifestava en document notarial després de la mort del seu marit, que volia desfer-se dels valors que tenia de les cases *Huth i Cia.*, *Anthony Gibbs i fills* i *C.J.Hambro i fills*, de Londres.⁹¹

Tot indica que el primer paper que es tragueren del damunt fou el del ferrocarril. Dels 23 inventaris trobat que foren registrats després de la crisi, només en 9 s'hi fa constar la propietat de valors del ferrocarril. Aquests corresponen a Francesc Planàs Molist, Antoni Nadal Pujolà, Ignasi Romaña Puiggròs, Manuel Gibert Sans, Josep Parladé Llucià, Pere Josep Plandolit Matamoros, Joan Manuel Bofill Pintó, Josep Manuel Planas Compte i Josep Amell Carbonell. Els altres s'havien desfet de totes les accions.

Sorprenentment, dels que no es vengueren les accions del ferrocarril, la majoria en posseïen de la companyia de Saragossa, que fou la principal causant de les tensions en la borsa, i la que tenia els rendiments més baixos. Aquesta particularitat pot tenir dues explicacions complementàries. Una, que els homes vinculats a aquesta línia devien ser prou acabalats com per aguantar l'embestida de la crisi i no necessitaren malvendre els valors. L'altra és que probablement tenien fe en les possibilitats a llarg termini d'una línia tan estratègica, en la capacitat de Manuel Girona de reflotar-la o de negociar una absorció digna per part d'alguna companyia més important.

89. AHPB. Protocols de Francesc Bellsollell, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.

90. AHP Madrid. Protocols de José de Garamendi. Inventari de Jaume Ceriola i Castellà

91. AHPB. Protocols de Melitó Llosellas, 1882.

Quadre 2.13. Valor nominal i real dels valors mobiliaris de Pelegrí Amell Carbonell, a 1961

Tipus de valor	v. nominal	v. real
10 accions <i>Banc de Barcelona</i> de 100 duros al 103%	1.000	1.030
10 accions <i>la España Industrial</i> de 100 duros al 86%	1.000	860
20 accions <i>Iberia Seguros</i> de 250 duros al 3%	5.000	150
30 accions <i>la Asseguradora</i> de 200 duros a 5 duros	6.000	150
1 acció <i>Compañia General Española de Seguros</i> de 50 duros a 5 duros	50	5
total valors	58.512	47.657
Pèrdua de valor dels títols		10.855
Mitjana del percentatge del nominal a què es van valorar els títols		81.44%

Font: Protocols Notarials. Constantí Gibert 1861. Inventari de Pelegrí Amell Carbonell

Quadre 2.14. Valor nominal i real de les accions i obligacions de Ferran Ferratges Ballester i Magdalena Mesa, a 1965

Tipus de valor	v. nominal	v. real
130 accions <i>Mina de San José del Cobre</i> , de 250 PF a 50 PF	32.500	6.500
550 accions <i>Cia. General Crèdit Espanya</i> de 95 PF a 30 PF	52.250	16.500
500 accions <i>FFCC Barcelona França</i> de 95 PF una a 60 PF	47.500	30.000
400 accions <i>Salvadora de Seguros y Avals</i> de 250 PF, 10% desemborsat, a 4 PF	10.000	4.000
200 obligacions <i>FFCC Córdoba Málaga</i> de 250 PF una a 42,5PF	50.000	8.500
20 accions <i>Crèdit Mobiliari Barcelonès</i> de 250 PF, 80% desemborsat, a 38 PF	4.000	760
total valors	196.250	66.260
Pèrdua de valor dels títols		129.990
Mitjana del percentatge del nominal a què es van valorar els títols		33.76%

Font: AHPB. Protocols de Ferran Ferran. Any 1865. Inventari Ferran Ferratges Ballester i Magdalena Mesa ⁹²

92. Aquest inventari es feu en morir la dona de Ferran Ferratges, ja que es decidí partir l'herència en parts iguals i calia valorar els béns de la família. El Capital aportat al matrimoni per Magdalena Mesa, era de 14.000 pf, el capital aportat per Ferran Ferratges, de 10.000, els gananciales sumaven 98.470 pf. El total patrimonial de la família pujava a 122.470 pf. La meitat dels gananciales - 49.235 pf - corresponien a Magdalena Mesa., més el dot, de 14.000 pf sumava 63.235 que es podien repartir els seus fills i el marit a parts iguals. AHPB. Protocols de Ferran Ferran. 1865. Inventari de Magdalena Mesa i Ferran Ferratges.

Quadre 2.16. Valor nominal i real dels valors mobiliaris de Josep Amell Carbonell, a 1976

Tipus de valor	v. nominal	v. real
65508 escuts títols de renda espanyola al 3% interior al 12,60%	163.770,00	20.635,02
40000 duros en títols renta espanyola 3% exterior al 13,10%	200.000,00	26.200,00
50 obligacions de l'estat per FFCC, de 500 ptes al 21,90%	25.000,00	5.475,00
75 bitllets hipotecaris <i>Banc Espanya</i> de 500 ptes al 102%	37.500,00	38.250,00
60 obligacions <i>Port Barcelona</i> de 500 ptes al 108%	30.000,00	32.400,00
50 obligacions <i>Canal Urgell</i> de 500 ptes al 18%	25.000,00	4.500,00
210 obligacions <i>FFCC Barcelona Saragossa</i> de 500 ptes al 67,50%	105.000,00	70.875,00
100 obligacions <i>FFCC Barcelona Saragossa</i> de 475 ptes al 35%	47.500,00	16.625,00
100 obligacions <i>FFCC Bcn Saragossa França</i> de 500 ptes al 97,75%	50.000,00	48.875,00
40 obligacions <i>FFCC Saragossa Martorell Bcn</i> de 500 ptes al 97,75%	20.000,00	19.550,00
100 obligacions <i>FFCC Barcelona França</i> de 475 ptes al 55%	47.500,00	26.125,00
200 obligacions <i>FFCC Grau de València Almansa</i> de 475 ptes al 25,75%	95.000,00	24.462,50
10 obligacions <i>FFCC Còrdova Màlaga</i> de 475 ptes al 16,25%	4.750,00	771,88
170 accions de la <i>España Industrial</i> de 500 ptes al 104%	85.000,00	88.400,00
84 accions <i>Banc Barcelona</i> de 500 ptes a 109,5%	42.000,00	45.990,00
37 accions la <i>Manufacturera Algodón</i> de 500 ptes al 88%	18.500,00	16.280,00
30 obligacions soc. <i>El Veterano</i> de 500 ptes al 38%	15.000,00	5.700,00
100 accions <i>FFCC Barcelona França</i> de 475 ptes al 51,0%	47.500,00	24.652,50
8 accions <i>Aseguradora de Seguros Marítimos</i> de 2500 ptes a l'11%	20.000,00	2.200,00
10 accions de <i>Lloyd Catalana</i> de 2500 ptes al 13%	25.000,00	3.250,00
13 accions <i>Naviera Catalana</i> de 1250 ptes al 9%	16.250,00	1.462,50
20 accions <i>Catalana General de Seguros</i> de 1250 ptes al 6%	25.000,00	1.500,00
100 accions del crèdit <i>El comercio</i> de 500 ptes al 0,5%	50.000,00	250,00
3 accions de <i>Barcelonesa de seguros</i> de 5000 ptes sense valor	15.000,00	sense valor
20 accions <i>Curtidora catalana</i> de 500 ptes sense valor	10.000,00	sense valor
26880 reals bonos cupones de obligacions de <i>FFCC Saragossa</i> al 18%	6.720,00	1.209,60
1500 duros cupons del 3% exterior al 42%	7.500,00	3.150,00
2400 duros cupones 3% exterior al 22,5%	12.000,00	2.700,00
6 duros cupones del 3% exterior al 50%	30,00	15,00
1927 duros 10 rals cupones 3% al 20,25%	9.637,50	1.951,60
573 duros cupons obligacions estat al 20,25%	2.865,00	580,16
691 ptes 99 ct emprèstít de 175 milions al 20%	691,99	138,40
742 ptes 14 ct emprèstít de 175 al 16%	742,14	118,74
total valors	1.260.456,63	534.292,90
Pèrdua de valor dels títols		726.163,73
Mitjana del percentatge del nominal a què es van valorar els títols		42,39%

Font: Protocols Notarials. Constantí Gibert 1876. Inventari Josep Amell Carbonell

Quadre 2.15. Valor nominal i real de les accions i obligacions d'Ignasi Romaña Puiggròs, a 1967

Tipus de valor	v. nominal	v. real
20 Obligacions <i>Canal Urgell</i> de 100 duros al 42 %	2.000	840
105 obligacions de l'estat per subvencions de FFCC de 100 duros al 58%	10.500	6.090
100 obligacions <i>FFCC Orense Vigo</i> de nominal de 100 duros al 6%	10.000	600
30 obligacions <i>FFCC Medina del Campo a Zamora</i> de 100 duros al 7%	3.000	200
99 oblig. <i>FFCC del Grau de València a Almansa</i> valor de 100 duros al 18%	9.900	1.782
60 accions la <i>España Industrial</i> de 100 duros al 87%	6.000	5.220
25 accions de <i>Soc. Catalana de Crèdit</i> nominal de 100 duros al 12%	2.500	300
40 accions <i>Industria Algodonera</i> de 100 duros al 40%	4.000	1.600
60 accions del <i>FFCC de Martorell</i> dipositats de 100 duros al 12%	6.000	720
41 accions del <i>FFCC de Martorell</i> dipositats de 100 duros al 12%	4.100	492
400 accions del <i>FFCC de Martorell</i> a nom de la seva dona i els seus fills	40.000	4.800
total valors	98.000	22.644
Pèrdua de valor dels títols		75.356
Mitjana del percentatge del nominal a què es van valorar els títols		23.10%

Font: AHPB. Protocols de Josep Ponsà, 1867. Inventari d'Ignasi Romaña Puiggròs.

Quadre 2.17. Valor nominal i real dels valors mobiliaris de Joan Manuel Bofill i Pintó, a 1878

Tipus de valor	v. nominal	v. real
140 obligacions de l'estat per subvencions FFCC, 50 venudes al 23,75% i 90 venudes al 24%.	70.000,00	16.650,00
Títols deute consolidat exterior al 3%, venuts al 13,20%	88.000,00	11.594,12
Títols deute consolidat interior venuts a 12,55%	110.000,00	13.778,75
50 ct bons <i>FFCC Saragossa</i> venuts al 31,5%	9.426,75	2.945,55
100 obligacions <i>FFCC Saragossa</i> venuts al 39,5%	50.000,00	18.700,00
100 oblig <i>FFCC Saragossa</i> , 50 venudes al 39,75% i 50 al 39,875%	50.000,00	18.848,45
50 oblig <i>FFCC Saragossa</i> venudes al 40,25%	25.000,00	9.528,12
50 oblig <i>FFCC Saragossa</i> venudes a 40,375%	25.000,00	9.557,81
100 obligacions <i>Canal Urgell</i> venudes al 16%	50.000,00	7.937,50
108 accions <i>Societat Catalana de Crèdit</i> venudes al 27%	54.000,00	14.512,50
71 accions <i>Banc de Barcelona</i> venudes al 119,50%	35.000,00	41.814,00
total valors	566.426,75	165866,80
Pèrdua de valor dels títols		400559,95
Mitjana del percentatge del nominal a què es van vendre els valors		29,28 %

Font: Protocols notariais. Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó

Quadre 2.18. Valor nominal i real dels valors mobiliaris de Joan Amell Bofill, a 1993

Tipus de valor	v. nominal	v. real
173 bitllets hipotecaris Illa Cuba de 500 ptes al 111,80%	86500	96707,00
75 obligacions FFCC Barcelona França de 1900 rals al 53%	35625	18881,25
178 obl. FFCC M.del Campo Zamora i Orense Vigo de 500 ptes al 29,25%	89000	26032,50
50 obligacions hipotecaries FFCC St Joan Abad. de 500 ptes al 56,25%	25000	14062,50
28 accions FFCC St Joan Abad. De 500 ptes al 05,25%	14000	735,00
220 accions Banc de Barcelona al 86,85%	110000	95535,00
95 accions Soc. Catalana Seguros contra Incendios de 500 ptes al 20%	47500	9500,00
37 accions Soc. Manufacturera Algodón de 500 ptes que no es cotitzen	18500	sense valor
9 accions La Aseguradora de 500 ptes que no es cotitzen	4500	sense valor
10 accions Lloyds Catalana Seguros Marítimos de 2500 ptes sense valor	25000	sense valor
26 obligacions FFCC França de 1900 rals al 53%	12350	6545,50
18 obligacions FFCC França de 1900 rals al 53%	8550	4531,50
11 oblig FFCC Almansa València Tarragona de 475 ptes al 54,75%	5225	2860,68
85 oblig FFCC Almansa València Tarragona de 475 ptes al 54,75%	40375	22105,31
17 obl.FFCC M.del Campo Zamora i Orense Vigo de 500 ptes al 29,25%	8500	2486,25
14 obl.FFCC M.del Campo Zamora i Orense Vigo de 500 ptes al 29,25%	7000	2047,50
125 obl.FFCC M.del Campo Zamora i Orense Vigo especial al 68%	62500	42500,00
135 accions FFCC M. del Campo Zamora i Orense Vigo de 500 ptes al 9%	67500	6675,00
72 accions FFCC Tarragona Barcelona França de 475 ptes al 26,10%	34200	8926,20
19 accions Banc Hispano Colonial de 1250 ptes al 88,10%	23750	20923,75
4 accions Tabacos de Filipinas de 500 al 169%	2000	3200,00
11 accions Tabacos de Filipinas de 500 al 169%	5500	8800,00
3 accions FFCC Barcelona Sarrià de 250 ptes al 102%	750	765,00
18 bitllets hipotecaris Tresor Illa de Cuba de 500 ptes al 6%, al 111,80%	9000	10062,00
10 bitllets hipotecaris Tresor Illa de Cuba de 500 ptes al 6%, al 111,80%	5000	5590,00
42 bitllets hipotecaris Tresor Illa de Cuba de 500 ptes al 6%, al 111,80%	21000	23478,00
35 bitllets hipotecaris Tresor Illa de Cuba de 500 ptes al 6%, al 111,80%	17500	17395,00
17500 ptes en títols del deute públic amortitzable espanyol al 80%	17500	14000,00
25 accions Banc de Barcelona de 500 ptes al 86,85%	12500	10856,25
40 accions la España Industrial de 500 ptes al 66,75%	20000	13350,00
total valors	836325	488551,19
Pèrdua de valor dels títols		347773,81
Mitjana del percentatge del nominal a què es van valorar els títols		58,42%

Font: Protocols Notarials. Rafel Vilaclara 1893. Testament i Inventari de Joan Amell Bofill

Patrimoni immobiliari: finques rústiques i sòl urbanitzable

*“Varios parientes y amigos nuestros han improvisado cuantiosos capitales adquiriendo a bajo precio magníficas fincas enajenadas por el estado en la época de la desamortización”*⁹³

Hem vist com la majoria dels potentats de la Barcelona del dinou no arriscà tot el que havia guanyat a un sol tipus de valor mobiliari. Tampoc arriscaren amb un sol tipus de bé. La terra seguia sent un bé preciat, i tots ells decidiren comprar-ne, ja fos sòl urbà o rústic; per això el patrimoni immobiliari que consta en els inventaris trobats és, en general, força important. En alguns casos els inventaris especifiquen l'any d'adquisició de la finca, i hem pogut constatar que les compres es feren en dos moments especialment, just després de la crema de convents del 35 i la primera desamortització, o durant els anys quaranta.

Alguns compraren solars a Barcelona. El pare de Mariano Lluch havia comprat un terreny al duc de Medinaceli al carrer Ample de Barcelona a 1838, que havia fet construir⁹⁴. També Miquel Clavé havia comprat una casa a Barcelona a 1845, a la Palma de Sant just, de 450 metres quadrats de superfície⁹⁵. Josep Parladé vivia en una casa del carrer de la Mercè que havia fet construir amb el seu soci, Joaquim Maria Serra, probablement en un solar comprat durant aquells anys.⁹⁶

Pel que fa a la compra de finques rústiques, i amb l'excepció d'Ignasi Girona, que impulsà una explotació agrària de gran envergadura a Lleida,⁹⁷ en la majoria dels casos els nostres homes es limitaven a tenir algun mas o uns terrenys plantats amb vinya o amb horta. Francesc Planàs Molist tenia un mas amb 12 mujades de terra, a Sant Martí de Provençals, on hi havia bodega, oficines, dependències i vinya, i un altre a Prats de Rei, amb terres per llaurar, paller, corral, molí fariner, i terreny amb més de 125 hectàrees. Els dos masos havien estat adquirits a 1842 i

93. Coroleu (1888), p. 446

94. AHPB. Protocols de Jaume Rigalt, 1854. Inventari d'Antoni Lluch i Mir.

95. AHPB. Protocols de Lluís Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.

96. AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i LLucià

97. Ignasi Girona decidí prendre's seriosament un dels vells projectes del seu pare - que influí molt en les iniciatives dels seus nombrosos fills - de desenvolupament del camp català. Un d'aquests projectes era la construcció del canal d'Urgell que convertís la terra erma de l'antic comtat en una zona d'explotació agrícola capaç de subministrar Barcelona del blat que havia d'importar. El segon era crear una explotació agrícola pròpia, moderna, que aprofités les aigües del mateix Canal: les grans extensions de Lleida havien de ser el graner de la Capital del Principat. El primer dels projectes l'impulsà Manuel; el segon fou obra, sobretot, d'Ignasi. Aquest, en unes terres de Balaguer que el seu pare havia anat acumulant amb els anys (comprades a baix preu durant la desamortització) construï la coneguda Torre del Remei, on intentà tirar endavant una fàbrica de producció de remolatxa que fracassà, i que els seus fills convertiren en un important centre productor de vi i en una granja avícola Cabana, (1994), Vol 1, p. 16. En l'inventari d'Ignasi Girona consta que la finca tenia arbres, vinya, oliveres, corral, molí, forn i més de 330 hectàrees. I l'inventari del seu sogre, Joan Vilanova Artís, ens indica que les terres de la part de Linyola (que després Girona annexionaria a la Torre del Remei) no estaven abandonades. Aquest fou, probablement, el projecte més seriós de creació d'una explotació agrícola durant el dinou. AHPB, Notari Josep Pich, 1850, Inventari de Joan Vilanova Artís. AHPB. Protocols de Nicolau, 1889. Inventari d'Ignasi Girona.

l'inventari especifica que la compra del segon havia estat escripturada per l'escribà d'amortització.⁹⁸

En l'inventari de Miquel Clavé consta una "*heredad con edificios, tierra...*"⁹⁹ a Vimbodí on hi havia vinya, hort, oliveres, arbres, amb extensió de 194 hectàrees, que havia anat comprant a trossos fins a constituir una finca considerable. Ferran Ferratges tenia dos horts i dos arrossars a Montroig valorats en 2.250 pesos forts, i les millores fetes a la casa hisenda heretada dels seus pares, també a Montroig, eren valorades en 5.000 PF¹⁰⁰.

Rafel Sabadell Permañer heretà un patrimoni immobiliari immens del seu pare, que l'havia comprat majoritàriament als voltants de 1830. El fill engrandí encara més les propietats. A Badalona, tenia un mas de 54 mujades; a Sants, diversos masos i terres, a Terrassa, terra conreada amb gra de 106 quarteres; a Sabadell un mas amb llaurat; a la Pobla de Claramunt terres amb oliveres i vinya; a Viladecans terra de 185 mojudas i a Tortosa una terra amb part d'edificis, maquinaria, balsa i sèquia de 15.986 vares de longitud. A Cadis hi tenia una heretat de 940 fanegues amb "*labor, pastos, casa, tierra de primera calidad, etc...*"¹⁰¹ Algunes d'aquestes finques les havia adquirit ell mateix al marquès de casa Riera. També posseïa alguns molins fariners i paperers que arrendava.¹⁰²

Antoni Nadal Pujolà, tenia terres amb vinya, valorada en 190.000 ptes a 1876 (vegeu capítol següent). El seu pare, Joan Nadal Ferrater, tenia una quantitat enorme de terres a Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar, l'Hospitalet i Santa Coloma de Gramenet, la majoria amb vinya i la resta només especifica que era de regadiu. Tenia, a més, un terreny de 1.400 jornals a Tortosa. Les podem veure en el quadre 2.19.

Manuel Gibert tenia terres a Monistrol de Montserrat amb vinya i olivera, de 20 jornals¹⁰³, i Josep Parladé tenia vinyes i horts a Les Corts, Montjuïc, Cabrera i Sant Pere de Riudebitlles¹⁰⁴.

98. AHPB. Protocols de Ferran Ferran, 1869. Inventari de Francesc Planàs Molist.

99. AHPB. Protocols de Lluís Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.

100. AHPB. Protocols de Ferran Ferran, 1865. Inventari de Magdalena Mesa i Ferran Ferratges.

101. Al principi del seu inventari consta que tenia "*el derecho reservado por la real ejecutoria...(por un pleito de ocurrencia de Onofre Bosoms... que ordenaba el reintegro al secuestro y la subsiguiente entrega a D. Jayme Amat y Isabel Amat...*". Els Amat eren els marquesos de Castellsbell i Castellsmeia. AHPB. Protocols de Lluís Gonzaga Pallós, 1867. Inventari de Rafel Sabadell i Permañer.

102. AHPB. Protocols de Josep Prats, 1842. Inventari de Rafel Sabadell i Banús

103. AHPB. Protocols de Manuel Catalan, 1874. Inventari de Manuel Gibert.

104. AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i LLucià

Quadre 2.19. Propietats fora de Barcelona de Joan Nadal Ferrater

mujades	quart.	mundin.	canes	pams ²	població	tipus de terra
1	1				St Martí de Provençals	amb aigua
0,5					St Martí de Provençals	amb aigua
3	3		26	11	St Martí de Provençals	amb aigua
1					St Martí de Provençals	amb aigua
2					St Martí de Provençals	amb aigua
	1,5				St Martí de Provençals	amb aigua
1	2	2,5			St Martí de Provençals	amb aigua
0,5					St Martí de Provençals	amb aigua
	1		100		St Martí de Provençals	amb aigua
2	1	1			St Martí de Provençals	
1	2	3	58	28	St Martí de Provençals	amb aigua
7					St Andreu Palomar	"antes campa hoy viña"
2		8			St Andreu Palomar	vinya
					St Andreu Palomar	73ar 44centiar. Vinya
1					St Andreu Palomar	abans vinya ara campa
1					St Andreu Palomar	vinya
		1	58		St Andreu Palomar	campa de regadiu
4		2,5			St Andreu Palomar	vinya
1	3	63			St Andreu Palomar	campa
1,5	25				St Andreu Palomar	vinya
3		205			St Andreu Palomar	abans vinya ara erma
	1	1			St Andreu Palomar	abans vinya ara campa
1	1	1	29		St Andreu Palomar	vinya
1	1	1	32		St Andreu Palomar	vinya
3	3	1			St Andreu Palomar	vinya
9	3	3	54		St Andreu Palomar	vinya vella i erm
	330				St Andreu Palomar	per establir
	1	2			Sta Coloma Gramenet	campa
1	1	118			Sta Coloma Gramenet	amb aigua
3		2	60		Sta Coloma Gramenet	regadiu
					Viladecans	
1					Hospitalet	anomena "del Marquès"
2	1				Hospitalet	regadiu
2					Hospitalet	campa de regadiu
					Amposta	87 ha
					St. Andreu	no diu superfície
55,5	381,5	415	417	39		TOTAL

casa	superfície	terreny	població	tipus de terra
Num 31 carrer Major	640m ²		St Andreu Palomar	aigua, hort, magatzem, planta i 2 pisos
Num 33 carrer Major.	200m ²		St Andreu Palomar	Censos...
Part del Mas Pujol		4ha 16a	St Andreu Palomar	edificable
Terra del Mas Banus		5 mujades	Sta Coloma Gram.	vinya i campa
Casa n 5	142m ² corral 235m ²	25 muj.: 14cultiu 11incult	Viladecans	bajos, primer piso y desvan. S'anomena "Africa". Sense càrregues
½ casa i Mas Romeu	520m ² Corral 200m ²	66 muj. regadiu i 30 muj. erm	Hospitalet	Era i terra sembrada i regadiu. L'altra meitat és de l'hereu Marc Camarasa

Font: Inventari Joan Nadal Ferrater. AHPB. Joaquim Òdena. 1867.

Gil Bonaventura Fabra tenia un mas a Cassà de la Selva amb 20 hectàrees de cultiu d'un total de 45, la resta de les quals era bosc de roure, pins i suros. Posseïa un altre mas a Sant Feliu d'Alella amb terres, mines d'aigua, masos, vinya i tarongers. L'inventari valorava per 28.000 escuts la primera propietat i per més de 50.000 escuts la segona.¹⁰⁵

Joan Manuel Bofill Pintó tenia vinya a Sitges, heretada la major part del seu oncle Joan Pintó, d'una superfície de 16 jornals. El seu cunyat, Josep Amell Carbonell, havia heretat una part de les terres del seu pare a Begues, però no esmenta que estiguessin conreades, i el fill d'aquest, Joan Amell Bofill, tenia vinya a Sitges valorada en 10.180 ptes a 1893¹⁰⁶.

També Sebastià Anton Pascual Inglada tenia terres amb vinya (34 jornals i 6.554 ceps) i horta (per 370 m²) a Vilanova i Sant Pere de Ribes, les darreres heretades del seu pare i el seu avi, i valorades en 74.676 ptes. a 1872. Ho podem veure en el quadre 2.20.

Quadre 2.20. Mas i vinyes de Sebastià Anton Pascual Inglada a Vilanova

- “Masia de Barrera” a Vilanova i la Geltrú, de 302 m². Veí del comerciant Samà. Comprat el 1861 per 3.302 ptes. Valor en l'inventari, 8.500 de la casa i 8.804 ptes. la terra adjunta al mas.

Terres a Vilanova i la Geltrú:

Nom del terreny	extensió	ceps	valor
terra adjunta al mas	8 jornals	367 ceps	8.804 ptes
“Caseta”	1 jornal	430 ceps.	991 ptes.
“Massana”	3 jornals	700 ceps.	5.421 ptes.
“la Galtés”	7 jornals	1.137 ceps.	5.962 ptes.
“Pullés”, a la Geltrú.	3 jornals	600 ceps	6.333 ptes.
“Campo santo”	2 jornals	142 ceps	3.603 ptes.
“Plana”, heredada	1 jornals	30 ceps	1.084 ptes.
“Maymona”, hereditat	2 jornals	1.156 ceps	4.579 ptes.
“Sopas”, hereditat	1 jornal	648 ceps	2.175 ptes.
“Carro”, a Sant Pere de Ribes, hereditat	6 jornals	1.344 ceps i garrofers	7.225 ptes.
TOTAL	34 jornals	6.554 ceps	46.177 ptes.

Font: Inventari de Sebastià Anton Pascual Inglada. AHPB. Melitó Llorellas, 1872.

Finalment Jaume Cериola també tenia algunes propietats que havia heretat, sense que poguem determinar si hi invertí o en treia algun rendiment. Les propietats de Catalunya, que es limitaven a la casa d'Agramunt i les terres de Lleida amb vinya, horta, pastures i oliveres, les deixava a la

105.AHPB. Protocols de Francesc Bellsollet, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.

106.AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó. i Josep Amell Carbonell

seva dona, Josepa Flaquer Dotres. Estaven valorades en 127.162 ptes. a 1865, cosa que fa pensar que devien estar en bon estat i probablement en explotació.¹⁰⁷

Aquestes són algunes de les propietats rústiques dels nostres homes - les que ens consta que eren explotades - però no totes les que posseïen. Alguns tenien, a més, boscos i terres ermes arreu, i terrenys propers a Barcelona que després formarien part del sòl urbà de la ciutat. La majoria foren comprades pels voltants de 1840, i confirmaria la teoria que part de les terres desamortitzades passaren a mans de la burgesia de les grans ciutats, que tenien un poder adquisitiu suficient com per acaparar béns rústics en grans quantitats. Pels detalls donats en els inventaris, ens atrevim a afirmar que els nous amos invertiren en el manteniment d'aquestes finques. La compra de terres per gent que residia habitualment a ciutat i tenia altres negocis no suposà els seu abandó, ja que aquestes seguien a ple rendiment.

*"Y como tengo la íntima seguridad de que esta acabará por imponer la necesaria reforma, dedico mis ahorros a comprar terrenos en el Paseo de Gracia..."*¹⁰⁸

No tot foren compres de béns rústics o desamortitzats. La necessitat imperiosa d'enderrocar les muralles que ofegaven Barcelona, i l'evidència que el llarg quilòmetre al voltant de la ciutat que no podia ser edificat per raons militars seria urbanitzat, va invitar a tots aquells que tenien alguns estalvis a comprar terres del que seria el futur Eixample de Barcelona. La inversió era un guany assegurat, i un caramel a la boca pels que es podien permetre de comprar les terres, ja que la seva venda posterior amb benefici estava totalment assegurada.

Miquel Clavé, Rafel Sabadell, Antoni Nadal Pujolà, Manuel Gibert, els Plandolit, Gil Bonaventura Fabra, Joan Manuel Bofill Pintó i Ignasi Girona foren alguns dels que no deixaren passar l'oportunitat. Miquel Clavé i Gil Bonaventura Fabra dugueren a terme gran quantitat d'operacions de compra de terrenys que després es vengueren¹⁰⁹. A més, Miquel Clavé tenia un solar molt gran al Passeig de Gràcia amb Fontanella, que delimitava amb el d'Ignasi Girona, que tenia una finca al principi del carrer, just al costat de la Plaça Catalunya¹¹⁰.

Qui es feu amb alguns dels solars més apreciats de la nova Barcelona fou sens dubte l'advocat Manuel Gibert, que posseïa el solar entre la prolongació de la Rambla de Catalunya, el Passeig de Gràcia i la Ronda de Sant Pere, a l'actual Plaça de Catalunya, on hi tenia una casa amb un gran jardí. També havia comprat i venut el solar posterior a la Universitat de Barcelona, entre d'altres terrenys edificables.¹¹¹

107.AHP Madrid. Protocols de José de Garamendi. Inventari de Jaume Ceriola i Castellà

108.Coroleu (1888), p.445. Ho data a 1842

109.Els protocols del notari Bellsollé són un mostrari riquíssim de totes les operacions de compra-venda dels terrenys de l'Eixample, en els quals destaquen per la seva assiduitat els esmentats Clavé i Fabra, juntament amb els germans Bartomeu i Rufino Vidal-Nadal, cosins d'Antoni Nadal Pujolà.

110.AHPB. Protocols de Lluís Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.

111.AHPB. Protocols de Manuel Catalan, 1874. Inventari de Manuel Gibert.

Però no tot fou l'Eixample: la dona de Sebastià Anton Pascual, Maria de Bofarull i Plandolit tenia dos solars de l'enderrocada ciutadella, i molts dels nostres homes havien invertit en terres als pobles dels entorns de Barcelona, a Sants, l'Hospitalet, Sant Andreu del Palomar, Sant Martí de Provençals, Les Corts i Gràcia. Alguns tenien, a més, una residència a Sarrià o a les Corts. Així, simplificant, es podria dir que el seu patrimoni immobiliari quedava dividit en tres o quatre tipus de propietats: tenien la casa a Barcelona dins les muralles - on probablement vivien i tenien la seu dels negocis - una finca fora muralles pel seu ús personal - normalment a Sarrià - solars per edificar a l'Eixample o als pobles del voltant de la ciutat, i en els alguns casos, finques i terres comprades o heredades en pobles més allunyats.

Esdevenir rendistes...

“(...) Por supuesto que esos tales ya viven de su renta, aumentada considerablemente por el gran vuelo que han adquirido los negocios con el desarrollo del crédito y no quieren acordarse de cuando fueron horteras (...).”¹¹²

És difícil establir quins dels nostres homes van decidir deixar els seus negocis habituals per esdevenir rendistes ja que no hem fet un seguiment exhaustiu de les empreses i negocis que posseïen. És ben cert, però, que moltes de les societats que tenien estaven liquidades o en procés de liquidació cap als anys setanta, com és el cas de les cases de comerç dels Plandolit, dels Compte, els Bofill, els Nadal, etc. A més, la forma de comandita que solien prendre les societats, feia que aquestes haguessin de ser liquidades per força a la mort o la renúncia d'un dels socis. Tots els nostres homes ja eren força grans en aquells anys, alguns havien mort, i les seves societats demanaven un relleu generacional.

La majoria de les adquisicions de finques rústiques fora de la ciutat responia a la voluntat de convertir-les en explotacions agràries modernes, generalment de vinya, de productes d'horta, o de gra, i això exigia un seguiment i una gestió acurada de les explotacions. Però la compra massiva d'accions de societats, de deute públic i l'edificació de cases a l'Eixample de Barcelona els permetia “allunyar-se” de la seva gestió, ja que la mera possessió els proporcionava rendes. A partir d'un cert moment, i d'una certa fortuna acumulada, els nostres homes esperaven poder retirar-se, viure de les rendes del seu patrimoni, i concentrar-se a millorar el seu nivell de vida i el seu estatus social.

Per això l'ensulsiada de 1866 fou especialment traumàtica. No només va provocar una vertadera neteja de negocis no solvents i un cop dur a l'eufòria inversora anterior, sinó perquè va afectar greument els patrimonis d'aquesta gent que confiava que podria viure de les rendes

112. Coroleu (1888), p. 468.

dels seus guanys anteriors convertides en béns mobles i immobles. L'experiència de la crisi els feu veure que, en definitiva, l'únic valor segur era l'immobiliari, i per això decidiren desfer-se de les accions i obligacions que tenien i comprar sòl urbà edificable.

Ja hem dit que aquells que encara comptaven amb guanys regulars que els permetessin seguir amb el seu nivell de vida optaren per seguir mantenint les accions i obligacions que s'havien ensorrat, i esperar a que les cotitzacions es refessin per recuperar una part més acceptable dels diners que havien invertit. Però com que la crisi afectà tots els sectors de l'economia, en general els nostres homes hagueren de malvendre els valors mobiliaris, infravalorats pel pànic, per pagar deutes dels seus negocis, cosa que va portar a la ruïna a més d'un.

...El somni frustrat per la crisi

“A cuantos menestrales no he visto yo correr a la ruina por el afán de transformarse en burgueses, y a cuantos hombres de carrera no he visto comerse los codos de hambre por haber abandonado el honroso y lucrativo oficio de sus padres”¹¹³

És significatiu que l'home que més presència tingué en totes les companyies de tren, Mariano Lluch i Garriga, sigui l'exemple més clar de qui ho perd tot en arriscar tots els seus capitals a un sol negoci. El nostre “home del ferrocarril” per excel·lència, accionista de totes les companyies i directiu de tres d'elles, el primer de la nostra llista d'escolits, s'ensorrà juntament amb les seves accions del ferrocarril a 1866. Però no fou l'únic a morir carregat de deutes: també el comerciant Manuel de Compte passà per dificultats financeres al final de la seva vida, així com Joaquim Arimon Andarió, Pere Doria Arnalot, o el notari Manuel Planas Compte. Cap d'aquests, però, perdé tant, ni tan clarament per culpa de la caiguda dels valors de ferrocarril, com Lluch.

Mariano Lluch havia nascut a Manresa, era el gran d'una família de dotze germans. Els Lluch, comerciants des de temps immemorials, eren originaris de Guissona, emmigrats a Manresa. El pare de Marià, Antoni Lluch i Mir, encara tenia alguna terra i una casa a la Plaça Major de Manresa, tot i que s'havia traslladat a viure a Barcelona. Tenia negocis amb Jaume Safont - cotoner, promotor del *Tívoli* de l'Eixample - i interessos en vaixells. Del seu inventari es dedueix que també feia negocis amb els coneguts comerciants Dulcet i Jeroni Juncadella. A 1838 havia comprat un solar al Duc de Medinaceli, al carrer Ample de Barcelona numero 1, i hi havia fet construir una casa.

Dos dels germans de Mariano, Joaquim i Josep Maria Lluch i Garriga, eren jesuïtes, i arribaren a bisbes, el primer de les Canàries i de Barcelona, i el segon de Salamanca. Una de les filles,

113. Coroleu (1888), p. 274.

Elisa, estava casada amb l'escriptor Joaquim Rubió i Ors, i una altra, Josefa, amb Tomàs Viada i Vilaseca, de la família de comerciants Biada-Viada de Mataró. El mateix Mariano Lluch estava casat amb Joaquina Henrich, cunyada de Manuel Girona.

El 9 de maig de 1866, Joaquim Rubió i Ors es reunia amb els acreedors de Mariano, davant el notari Planas Compte, en representació del seu cunyat. L'objectiu de la convocatòria era intentar arribar a un acord perquè permetessin a Lluch saldar de forma esglaonada els deutes que havia contret amb aquests. Mariano Lluch s'havia arruïnat durant la crisi i els seus deutes amb els presents eren enormes.¹¹⁴ Rubió i Ors llegí una carta de Lluch dirigida als seus acreedors, que reproduïm parcialment i que es pot consultar completa en l'annex 2.3.

*"... Las grandes pérdidas que me han ocasionado de algunos años acá las muchas acciones y obligaciones que he sostenido del Ferrocarril de Zaragoza a Barcelona y otros, las forzadas imprudentes especulaciones sobre otros valores de bolsa, todas tan desastrosas como suponen las depreciaciones de todos estos valores, me han traído a la triste situación de no poder atender a mis muchos compromisos. Mientras he tenido un papel que empeñar, un valor que vender y un amigo o establecimiento que me ha prestado, he aguantado una posición insostenible por el horror que me inspiraba una caída de consecuencias tan terribles para mi y para mi familia y amigos (...) cuantos me conocen podran considerar cual ha sido mi titánica lucha estos años. Caigo de mucha altura, no por mi posición como hombre de medios, y si solo por la estimación pública, ni estrañaran que haya luchado desesperadamente y hasta con temeridad para evitar una catástrofe que me lanza a un abismo."*¹¹⁵

La opinió del mateix Rubió i Ors sobre l'afer quedà transcrita en l'acta que prengué el notari.

*"...Que la triste situación a que se halla reducido mi querido hermano, es hija en gran parte de la suerte, que no acostumbraba mostrársele risueña, y en parte a las circunstancias azarosas por las cuales está el comercio pasando, no hay porque repetirlo a las personas que me escuchan. Podía haber habido además por parte de aquél algo de obcecación, cierto alucinamiento hacia determinada clase de negocios que le han sido fatales; pero quien pueda gloriarse de no haber caído en igual falta, y de haber acertado siempre en sus especulaciones..."*¹¹⁶

Rubió i Ors els va arrencar l'acord que no el demandarien davant la justícia i que li permetrien tornar a Barcelona a intentar refer part del seu patrimoni perquè pogués tornar-los els diners. A canvi, la família Lluch es comprometé davant de notari a que, en cas que no ho pogués fer Marià, ells tornarien els diners amb l'herència de llur pare difunt, que usufructuava la mare.

114.Segons aquella escriptura, pujaven a 8.000 duros i 100 accions del ferrocarril de Barcelona a Saragossa que devia a Manuel Girona, 8.000 duros més a Miquel Clavé, 4.000 duros a Manuel Baixeras, 1.400 duros a un tal Joan Fornell, 1.500 duros a Jaume Safont per la liquidació de la societat *Alcani i Cia.* de París, 1.500 duros a Evarist Arnús, 12.000 duros a la *Societat Catalana de Crèdit* i 5.000 duros a Jeroni Juncadella, a més d'altres quantitats menors. En total, més de 40.000 duros. AHPB. Josep Manuel Planas i Compte, 1866.

115.AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas i Compte. Any 1866. El subratllat és meu.

No sabem si Mariano Lluch tornà mai a Barcelona, ja que durant aquell any de 1866, quan reconegué davant del notari Planas Compte el deute que tenia amb Girona i els altres, ho féu representat de nou pel seu cunyat Rubió i Ors. Lluch morí a l'estació de tren de Saragossa el 20 de juliol de 1867, i fou enterrat en aquella ciutat, sense rebre els Sants Sagraments, tal com especificava l'acta de defunció aixecada per el notari. Els seus deutes foren finalment liquidats després que la família Lluch es vengués el patrimoni que havien hereditat del seu pare. En total ascendien a 148.066 duros i 978 mil·lèsimes¹¹⁷.

Un altre cas d'algué que morí amb importants deutes - però circumstàncies més naturals - fou el del notari Josep Manuel Planas i Compte, també home de confiança de Manuel Girona i estretament vinculat al món del ferrocarril. En el moment de la seva mort el seu patrimoni estava format de 1.295 accions de la companyia de Saragossa, i dues cases, valorades en 115.000 ptes. Els seus deutes ascendien a 60.741 ptes. per la qual cosa els seus fills van haver de vendre una de les dues cases. Si considerem que Planas Compte comprà les accions de la Saragossa pel seu preu nominal, cosa raonable perquè fou el promotor de la línia, això vol dir que va desemborsar un total de 650.000 ptes. en la línia, una suma molt important per un home que "només" era notari¹¹⁸.

També víctimes de la crisi foren les dues parelles de germans Arimon-Andarió i Arimon-Cruz. D'aquests tenim menys dades, ja que només s'ha trobat l'inventari de Joaquim Arimon Andarió, pare dels Arimon Cruz. Els Arimon Andarió eren col·laboradors de Manuel Girona: Joaquim era administrador del *Banc de Barcelona* i de la companyia de Saragossa, i tots eren accionistes de la segona¹¹⁹. En l'inventari de Joaquim Arimon Andarió de 1871 consta que el seu únic patrimoni era una immensa finca a Sant Gervasi hereditada del seu germà Genís que havia mort a 1865, hipotecada per més de 37.000 duros dels quals en devia haver tornat una part perquè els seu deute real era en aquell moment de 25.000 duros¹²⁰. Tot fa pensar que Joaquim Arimon Andarió comprà les seves accions de ferrocarril amb préstecs que després no va poder tornar

116.AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas i Compte. Any 1866. El subratllat és meu.

117.AHPB. Protocols de Llopart, 1867. Inventari de Mariano Lluch i Garriga

118.Els consta que també va comprar accions per valor de 100.000 ptes de la casa *Prats i Boada* a 1864, de la *Ferreria Barcelonesa* per 12.500 ptes, i a altres companyies. No es pot determinar si la seva remuneració de notari i directiu de la Saragossa li permetien tal acumulació de capital - probablement no - però és possible que s'endeutés per comprar les accions. Suposadament, arribada la crisi, no pogué fer front als seus deutes i es vengué totes les participacions en societats que tenia, a excepció de les accions de la Saragossa, les úniques que posseïa en el moment de morir a 1874, segons el seu inventari. Base de dades del Departament i AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1974. Inventari de Josep Manuel Planas i Compte

119.Els Arimon arribaren a tenir 1.000 accions de la companyia de Saragossa a 1856. Una escriptura trobada casualment ens revela alguns tractes "estranyos" entre Manuel Girona i els Arimon. Girona "prestà" 830 accions de la companyia de Saragossa a Joaquim Arimon perquè pogués fer una operació especial - no especifica quina - amb el *Banc de Barcelona* - que eren ells mateixos. L'escriptura no permet aclarir què significava exactament aquesta operació. Actes de les juntes de la companyia de Saragossa i AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas i Compte. Any 1862.

120.Les hipoteques eren a favor de Manuel Girona, de la línia de Saragossa, del Banc de Barcelona i de Miquel Clavé entre d'altres. AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas i Compte, 1871. Inventari de Joaquim Arimón i Andarió.

en la seva totalitat, ja que alguns dels seus deutes eren a particulars - probablement intermediaris que col·locaven paper - per subvencions de ferrocarrils.

Pere Doria Arnalot, natural de Gerri de la Sal, és un altre dels nostres homes que morí arruïnat, però la seva ruïna no és tan fàcilment atribuïble al ferrocarril. Fill d'una de les famílies de terratinents més importants del Pallars, els Arnalot, soci comanditari de la casa de comerç *Miarons i Doria* i de la societat *Duran i Cia.*, Doria havia de ser un home acabat si tenim en compte les compres de valors mobiliaris que efectuà durant la seva vida. En canvi, en el seu inventari fet a 1868, sorprèn la pobresa del seu patrimoni.¹²¹ En resum, li quedaven uns deutes nets per valor de 5.642 escuts. Pere Doria Arnalot havia arribat a invertir 250.000 ptes al Ferrocarril de Martorell, 100.000 ptes a *Miarons i Doria* i 55.000 ptes a la *Industrial Lano-Algodonera*, per la qual cosa suposem que la seva ruïna fou causada també per la crisi.

Els tres primers d'aquests quatre homes que moriren arruïnats estigueren estretament vinculats a la línia de Saragossa. A més, Mariano Lluch i Joaquim Arimon formaven part del grup d'homes de confiança de Girona i eren al seu costat en els diversos negocis que aquest promovia. Més que "homes del ferrocarril" eren "homes de Girona". Tots tres abocaren sac i peres a la companyia de Saragossa, i cap d'ells provenia d'una família suficientment coberta com per suportar la patacada de 1866. Eren, amb tota probabilitat, homes emprenedors que el financer féu entrar en el seu entorn i que confiaren cegament en les possibilitats d'una empresa - la línia de Saragossa - que els portà a la ruïna.

La crisi, doncs, havia de tenir conseqüències molt greus pel país. Afectà de forma directa els patrimonis de molta gent del món dels negocis, però també - com vèiem en el capítol anterior - els petits accionistes de les línies, que eren la majoria, i hi perderen els seus estalvis. Amb tota seguretat l'ensulsiada deixà malmeses les expectatives en el creixement econòmic. S'acabava un període d'eufòria excessiva, d'especulació exagerada, i d'empreses difícilment viables, promogudes per homes que confiaven cegament en les possibilitats del creixement del comerç i la indústria, però que volien ignorar-ne els riscos. El primer gran període d'experimentació capitalista a Catalunya s'acabava amb una prova amarga i un ensurt que faria disminuir enormement la temeritat dels empresaris del país. Però no de tots: uns anys després, durant l'època coneguda com de "la febre d'or", es pogué comprovar que aquests no reculaven davant la possibilitat d'un guany fàcil, especulatiu; però aquest serien uns altres temps amb uns altres protagonistes.

121. En l'annexe 2, es pot consultar les compres d'accions de societats que va efectuar Pere Doria, informació extreta de la base de Dades del Departament En el moment de la seva mort els seus béns consistien en dues cases, una al carrer Arc del Teatre de Barcelona i una a Sant Gervasi, sense valorar, quatre crèdits que ascendien a 12.438 escuts i deutes amb els parents Doria, Bulbena i

2.4. La classe social

*"(...) Aquí son pocas las familias que pueden jactarse de su estirpe nobiliaria, pero en cambio son muchas las opulentas y muchísimas las acomodadas (...). A muchos conozco yo que han pasado la vida tras el mostrador midiendo telas y porque les enriqueció el comercio hablan hoy de "su clase" con tanto orgullo como pudiera hacerlo en Francia un Montmorency o en Castilla un Osuna."*¹²²

La vida pública dels nostres homes era sovint atrafegada, perquè s'implicaren directament en política, o eren membres d'institucions i entitats que els donessin notorietat, o perquè finançaren obres que han perdurat fins avui. Si bé és un aspecte força rellevant per determinar la "força" de la classe social, tan sols s'esmenten alguns exemples d'aquestes activitats complementàries que duen a terme.

Alguns d'ells exerciren càrrecs de responsabilitat política a Barcelona durant els disturbis de 1835, que acabaren amb la crema de convents. La Junta d'Autoritats que es designà per restablir l'ordre a la ciutat tenia com a membres, entre d'altres, el comerciant Josep Parladé, el notari Josep Manuel Planas i altres personalitats de Barcelona. Més endavant, el mateix Parladé fou designat alcalde de la ciutat, càrrec que ocupà del 27 de gener de 1844 fins al primer de gener del 46 quan fou substituït pel fabricant Erasme de Janer i de Gònima. Manuel Girona Agraful també ocupà el càrrec d'alcalde el 23 de maig de 1876. A la segona meitat del segle, alguns dels nostres homes participaren en el joc polític que s'encetava a Madrid, assistint a les corts com a diputats.¹²³

La participació en la vida pública dels nostres homes no es limità a la d'ocupar càrrecs del poder. Molts dels comerciants que havien anat a fer les Amèriques tornaren als seus llocs d'origen - generalment pobles de la costa - on invertiren sumes importants de diners en millores urbanístiques a les seves viles natal, fent que quedés una empremta molt més duradora de les seves actuacions en aquest sentit. Les seves obres anaren des del finançament de la construcció d'hospitals, escoles, convents i biblioteques, a intervenir en obres de millora

Arnalot per valor de 18.080 escuts i 244 mil·lèsimes. AHPB. Protocols de Obiols, 1868. Testament i Inventari de Pere Doria i Arnalot.

122. Coroleu (1888), p. 468.

123. S'ha de dir que els interessos dels catalans a Madrid, en general, foren defensats per Madoz, Remisa i Ceriola. La participació dels nostres homes en els afers del govern no fou gaire directa. Tanmateix, entre els que van ser diputats a Corts hem pogut localitzar a Gaspar Dotres - soci de Gil Bonaventura Fabra i Miquel Clavé, que se separà de la companyia i anà a muntar la seva pròpia societat de sedes a València - que fou diputat per València de 1854 a 1856. A 1859 apareix Josep Xifré (havia de ser el fill) en els Diarios de las Cortes. Més tard, a 1871 Antoni Ferratges Mesa, fill de Ferran Ferratges fou diputat per Granollers. El 72 apareix de nou el nom Antoni Ferratges Mesa però no trobem cap altre dels nostres homes intervenint a les Corts. Diarios de Sesiones de las Cortes Españolas, 1808-1868.

urbanística de les poblacions, amb la construcció de rambles, plaçes i edificis públics que encara avui perduren.¹²⁴

L'empenta que havien tingut les activitats relacionades amb el comerç i el sorgiment de noves branques de la indústria provocà el naixement d'un grup de "nous rics", que acabaria obligant a la redifinició de les classes socials tradicionals. Aquestes noves capes enriquides de la societat patiren, elles mateixes, canvis interns importants durant tot el segle, com a conseqüència de les crisis, que anaren purgant del grup els que sabien formar una fortuna però no sabien conservar-la, i per la relocalització de les activitats econòmiques. Això féu que les viles de la costa - d'on provenien els "americanos" que un cop tornats a casa formaren part d'aquesta nova classe social - deixessin de fornir el grup per passar-ho a fer Sabadell, Terrassa, Girona, etc., l'aportació de les quals a la burgesia fou més tardana.

Els membres d'aquesta classe capitalista necessitaven adquirir estatus social i buscaven, més enllà del mercat, formes de consolidació dels seus patrimonis. Els "negocis familiars" - en el sentit estricte de la paraula - no quedaren al marge dels altres, i emparentar-se amb segons qui podia ser una forma molt important d'assegurar una fortuna i adquirir un reconeixement social. No era estrictament habitual, però solia ocórrer, que dos homes de negocis unissin les seves famílies, a més dels seus capitals, per tirar endavant una empresa, d'aquesta manera tot quedava a casa.

Per exemple, la denominació *Nadal i Ribó* no només es referia a una societat d'importació de cotó: Antoni Ribó Balmes - comanditari de la casa - estava casat amb Teresa Nadal Pujolà, germana i filla respectivament dels seus socis Antoni Nadal Pujolà i Joan Nadal Ferrater. De fet, el mateix Antoni Nadal Pujolà i el seu germà Joan estaven casats amb dues germanes, Rosa i Dorotea Vilardaga Julià, els dos cognoms de les quals responien exactament a la raó social d'una altra casa de comerç, *Vilardaga, Julià i Reynals*. De ben segur que el pare dels tres, Joan Nadal Ferrater havia mantingut "relacions econòmiques" amb el seu consogre, tot i que no en tenim constància documental. Un altre cas és el de *Patxot i Civils*, que respon tant a la casa de comerç de Rafel Patxot Ferrer com als cognoms de les seves filles, igual que el cas de Joan Manuel Bofill Pintó, casat amb Mariana Martorell Peña, i soci comanditari, juntament amb el seu sogre, de *Bofill i Martorell*.¹²⁵

124. Les innombrables publicacions d'història local ho han tractat àmpliament, especialment en els casos de Vilanova i la Geltrú, Sitges, Mataró, Calella, etc. Tanmateix, les viles de la costa no foren les úniques a rebre inversions dels seus antics vilatans, com o mostra els membres de la família Girona que invertiren importants quantitats de capitals per desenvolupar les terres de Lleida, d'on provenien.

125. Els arbres genealògics dels homes del ferrocarril es poden consultar en l'annex 2.3.

Quadre 2.21. Arbre genealògic de la família de Miquel Clavé

MIQUEL CLAVÉ ESPAÑA (1801-1886) = JOSEFA FLAQUER DOTRES ¹²⁶
 = (1842) JOAQUIMA HENRICH PRATS¹²⁷

EMILIA CLAVÉ FLAQUER = (1858) CASIMIR GIRONA AGRAFEL ¹²⁸

MANUELA GIRONA CLAVÉ (1850-) = (1868) JOSEP BERTRAND SALSAS ¹²⁹

ADOLF CLAVÉ FLAQUER (1838 - 1877) = 1864 ZOA NADAL VILARDAGA (1844 -)¹³⁰

ANTONIO CLAVÉ NADAL (1866-)

JOAQUIMA CLAVÉ NADAL

JOSEP CLAVÉ FLAQUER = (1859) FRANCESCA BOFILL MARTORELL ¹³¹

126. Els enllaços matrimonial de la família Flaquer, també eren considerables: Teresa Dotres estava casada amb el comerciant Marià Flaquer Padrines, fill de Marià Flaquer i Lluch, traficant d'esclaus segons demostrà Jordi Maluquer. Maluquer (1974), p. 109. Miquel Clavé es casà amb la seva filla, Josefa Flaquer Dotres. El matrimoni tingué altres fills: Eduard, que es casà amb Dolors Quintana Sans (neboda de Manuel Gibert), Dionís i Marià Flaquer Dotres. Segons Àngels Solà, Marià i Eduard Flaquer Dotres es van dedicar al tèxtil, i tenien la casa *Flaquer hnos i Cia*, de la qual eren socis Frederic Gibert Olivas (fill de Manuel Gibert), Robert Santaló, Miquel Clavé i Rafel de Grassot. Solà (1980), p. 380. L'advocat Manuel Gibert era, a més, l'apoderat de Teresa Dotres quan quedà vídua de Marià Flaquer. AHPB. Josep Manuel Planas i Compte, 1855 i 1856. La seva germana, Josepa Flaquer Padrines (1805-) es casà a 1818 amb Jaume Ceriola Castellà (1797-1864). El dot d'ella era de 5.000 lliures i dues calaixeres. Ell li va fer un escreix de 5.000 lliures. Els pares d'ell li donaren, a més, 15.000 lliures de legítima. AHP de Madrid. Protocols José de Garamendi. 1865. Jordi Flaquer Padrines es casà amb una germana de Jaume Ceriola. Antoni Flaquer Padrines es casà amb Dorotea Vilardaga Julià, que quedà vídua, i es tornà a casar amb Antoni Nadal Pujolà, a 1844. En una escriptura davant el notari Prats consta que Marià Flaquer Padrines li hagué de tornar 4.000 lliures de la meitat del dot i l'altra meitat li havia de retornar al cap d'uns mesos. AHPB. Protocols de Joan Prats, 1844. Joan Baptista Flaquer Padrines es casà amb Mercè Santaló. Solà (1980), p.380

127. Germana de Pau Henrich, casat amb Esperança Girona. A 1845, Virginia Doderó de Gironella havia de tornar el dot a la seva nora Joaquina Henrich (casada en primeres núpcies amb el seu fill, Antoni Gironella Doderó) que s'havia casat en segones núpcies amb Miquel Clavé. La data de l'enllaç fou el primer de març de 1842. Com que no els podia tornar els diners, els cedí una casa que posseïa a St Vicens de Sarrià (la torre Gironella) perquè hi visquessin. Més endavant, en l'inventari de Miquel Clavé sortiria aquesta torre com a propietat d'ell. AHPB. Protocols de Josep Gros. 1845. Protocols de Lluís Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.

128. Casimir Girona Agrafel es casà amb Emilia Clavé Flaquer a 1858. Ell ja tenia 31.500 PF de legítima i 7.000 PF dins la companyia de la família. El seu pare li feia donació - a partir d'aleshores - dels beneficis d'aquesta participació. Ella rebé del seu pare, Miquel Clavé, 20.000 PF de dot en metàl·lic i 2 armaris amb robes. Casimir li va fer un esponsalici de 20.000 duros. AHPB. Josep Manuel Planas i Compte, 1858.

129. Capítols Matrimonials de Manuela Girona Clavé - de 18 anys - i Josep Bertrand Salsas. Ella rebia 25.000 ptes en calaixeres roba i joies i 75.000 en metàl·lic. Ell aportà 150.000 ptes d'escreix. AHPB. Protocols de Lluís Gonzaga Soler. 1888.

130. Capítols matrimonials de Zoa Nadal Vilardaga amb Adolf Clavé Flaquer. Ella aportà un dot de 10.000 duros en metàl·lic i 2.000 en armaris i robes. Ell rebé 20.000 duros de legítima, i féu un escreix de 10.000 duros. Morí a Guantánamo a 1877. AHPB. Protocols de Joaquim Odena. 1864.

131. Capítols matrimonials entre Josep Clavé Flaquer, natural de Montpeller, i Francisca Bofill Martorell filla de Josep Manuel Bofill Pintó i Mariana Martorell. Ell rebé del seu pare 20.000 PF en or i plata, i ella aportà un dot de 8.000 PF més un armari i una calaixera (en total, 10.000 PF). AHPB. Protocols de Constantí Gibert. 1859.

D'altres, no només s'emparentaven amb els socis de la seva pròpia empresa, sinó que diversificaren una part del risc, així, en cas que fallés el negoci de casa es podia comptar amb el de la família sobrevinguda. Miquel Clavé, soci de *Dotres, Clavé i Fabra* aplicà els dos criteris matrimonials. Ell i Gaspar Dotres eren, a més de socis, concunyats, a través dels Flaquer. I els seus tres fills es casaren amb membres de tres de les famílies més potentades de Barcelona, que permetien una bona dispersió del risc. Emília Clavé Flaquer ho féu amb Casimir Girona, Adolf Clavé Flaquer amb Zoa Nadal Vilardaga, filla d'Antoni Nadal Pujolà, i Josep Clavé Flaquer amb Francesca Bofill Martorell, filla de Joan Manuel Bofill Pintó. La tercera generació seguí amb la tradició de casar-se amb gent potentada: Manuela Girona Clavé, la néta de Miquel Clavé ho féu, a 1868, amb Josep Bertrand Salsas. Ens ho mostra el quadre 2.21.

Quadre 2.22. Arbre genealògic de la família de Joan Manuel Bofill Pintó

JOAN PINTÓ ¹³²

BONAVENTURA BOFILL ALSINA (Calella -1843)¹³³

FELICIANO BOFILL ALSINA = FRANCISCA PINTÓ ARABICH

JOAN MANUEL BOFILL PINTÓ (1812-1878) =1836 MARIANA MARTORELL PEÑA (1820-)¹³⁴

JOAN BOFILL MARTORELL (1840-) =1867 JOAQUIMA DE COMPTE PLANAS¹³⁵

MANUEL BOFILL MARTORELL

JOSEP BOFILL MARTORELL

ENGRÀCIA BOFILL MARTORELL = (1870) GUILLEM DE COMPTE PLANAS¹³⁶

FRANCISCA BOFILL MARTORELL = (1859) JOSEP CLAVÉ FLAQUER¹³⁷

FRANCISCA BOFILL PINTÓ (-1874) = BERNARDINO LLOPIS BATLLE

FLORÈNCIA BOFILL PINTÓ (1821-) = JOSEP AMELL CARBONELL

FELICIANA BOFILL PINTÓ (-1874) = ANTONI FERRET BATLLE

132. Joan Pintó, donà els seus béns en vida a tots els seus nebots. Als Bofill Pintó, als Amell Bofill i als Ferret Bofill els donà 8 propietats (terres i cases) i als Llopis Bofill 6 propietats. L'escriptura notarial detalla l'enorme quantitat de béns que repartí. Era "*Caballero de la Real Orden Americana de Isabel la Católica*" i veí de Sitges. AHPB. Protocols de Joan Prats. 1839.

133. Bonaventura Bofill Alsina era nascut a Calella, fill de Bonaventura Bofill, de Marco del Poa, i de Mariana Alsina també de Calella. Estava casat amb Rosa Buch Bofill. El seu inventari es pot consultar en els annexes documentals. AHPB. Protocols de Joan Prats, 1843.

134. Ell era nascut a Cartagena de Índias. En els capítols matrimonials ella rebé 1.500 lliures de dot més 2 calaixeres. Ell féu un esponsalici de 1.500 lliures. Ella rebé, a més, 6.000 lliures de legítima. AHPB. Protocols de Joan Prats. 1836.

135. Els capítols matrimonials entre Joaquina de Compte Planas i Joan Bofill Martorell no s'han consultat, però es troben en els protocols de Pallós. 1867.

136. Capítols matrimonials entre Guillem de Compte Planas i Engràcia Bofill Martorell. Ella rebé 10.000 duros més 4.000 duros en robes i "*efectos nupciales*". Ell féu un esponsalici de 10.000 duros i garantí el dot hipotecant primer una casa a Sarrià que després canvià per una casa a Tarragona. AHPB, Protocols de Josep Falp. 1870

137. Capítols matrimonials entre Josep Clavé Flaquer, fill de Miquel Clavé, i Francisca Bofill Martorell. Ell rebé 20.000 pesos forts i ella 10.000 pesos fuertes, 2.000 dels quals en roba i armari. AHPB. Protocols de Constantí Gibert. 1859

S'observen, però, lleugers canvis en l'estratègia matrimonial en donar-se un salt de generació. En el quadre 2.22. podem veure com els germans de Joan Manuel Bofill Pintó es casaren amb gent relacionada amb el comerç, que eren, a més, de Vilanova o Sitges, d'on provenia la seva família. Les seves germanes es casaren amb un Amell, un Llopis i un Ferret, tots ells del seu país. Però Joan Manuel Bofill Pintó casà els seus fills amb gent ja de Barcelona tot i que seguien sent fills de comerciants. Dos d'ells es casaren amb dos fills de Manuel de Compte, i una de les filles, amb Josep Clavé Flaquer. Alguns dels "americanos", quan tornaren al país, es desplaçaren a viure a la gran ciutat, on es mesclaren amb altres persones del seu mateix poder adquisitiu, però no necessàriament de la seva terra ni del mateix "sector".

De fet, a part dels tres o quatre casos esmentats anteriorment, entre les famílies estudiades no eren tan abundants els casos d'endogàmia ni de casaments per interessos. Només una observació molt minuciosa dels seus arbres genealògics permet veure aquests parentescos creats. Per contra, abunden els cognoms "desconeguts" i els dots modestos en algunes d'aquestes famílies que després serien potentades, tal com es poden observar en les escriptures de capítols matrimonials que s'han transcrit en l'annex 2.3.

Això és lògic si tenim en compte que el grup no estava encara consolidat com a classe a principis del dinou, que era quan els nostres homes es varen casar. Tothom, amb molt poques excepcions, era més o menys "nou" i depenia de la seva sort i la seva actitud que fos acceptat en el grup. Probablement, i també amb algunes excepcions, les fortunes no eren encara tan immenses com perquè hi hagués una verdadera necessitat de blindar el patrimoni amb matrimonis entre parents o entre gent del mateix estatus econòmic. Les estratègies matrimonials són molt més clares a partir de la segona meitat del segle, quan els nostres homes començaren a casar fills i filles.

Una obra de teatre de l'època - "*Las tres Parroquias*" - ofereix algunes observacions força coincidents amb alguns fets que es poden constatar en l'anàlisi de les famílies estudiades. Primer, que la noblesa no apareix com a classe emprenedora de la Barcelona del dinou, però que conservava l'estatus. Segon, i tal com comentàvem al principi, que als comerciants i als industrials no se'ls pot incloure en el mateix grup social, sobretot perquè les seves "etapes d'esplendor" no es donaren en el mateix moment del temps, i per tant, formaven part de dues generacions diferenciades.

Les grans fortunes de finals del divuit i començaments del dinou sorgiren sobretot del comerç i les finances, mentre que els pròpiament dits "industrials" - amb poques excepcions - no eren encara els homes més acabats del país. Per això tampoc no és estrany que no participessin del món del ferrocarril, perquè no eren tants, ni tan rics com els comerciants. Però a mida que el segle avançava, foren les activitats industrials les que començaren a donar rendiments més elevats, i els industrials - sorgits d'un conjunt heterogeni de persones, format per menestrals,

fabricants i petits comerciants - anaren consolidant el seu poder econòmic. Mentrestant, el grup dels "vells" comerciants s'anà extingint, convertits en rendistes o reciclats en financers.

Cap a finals de segle, el grup, liderat pels industrials del tèxtil i per algunes famílies que continuaren dedicant-se a les finances, s'anava consolidant i es mostrà més homogeni. Defensà de manera més contundent els seus interessos corporativistes i prengué obertament una opció política determinada. Dins de la classe s'havia donat una renovació interna de persones, que són encara avui dia considerats "la burgesia catalana". Es podria dir, doncs, que la "classe capitalista" catalana del dinou s'anà convertint en la "burgesia" del vint en dues o tres generacions. Per això cognoms importantíssims a la Barcelona de principis del dinou, com Xifré, Flaquer, Sabadell, Nadal-Vicent, Plandolit, Patxot, Ceriola, Bonaplata, Fontanellas, Jordà, Biada, Bofill, Esparó, Muntadas, anaren deixant pas als Güell, Girona, Sert, Bertrand, Gorina, Batlló, Elizalde, Valls i Taberner, Bultó, etc.

No seria exacte dir que no hi ha coincidències de noms entre les diferents generacions del dinou i la burgesia del vint. Ja dèiem al començament del capítol que molts dels protagonistes de la segona meitat de segle eren fills o parents d'homes que ja havien estat presents en el creixement econòmic dels primers anys de la centúria. Però en general, aquests ja no estaven entre els nous innovadors - els nous rics" - sinó entre els rendistes, i formaven part de la classe social per herència.

No hem trobat més de dues generacions d'una mateixa família que fossin capaces d'estar al capdavant de les noves acitivitats econòmiques, en reciclatge continu, i sempre preparats per afrontar les últimes innvacions. En general és cert, doncs, que poques famílies conservaren més de tres generacions els seus negocis i patrimonis. En part a causa dels problemes a l'hora del relleu generacional en les empreses familiars¹³⁸, però també a causa dels canvis tècnics de finals de segle. El naixement de noves activitats econòmiques, l'electrificació de les fàbriques i la relocalització d'aquestes a les conques dels rius foren els principals causants del relleu dins la classe. Simplificant les coses es podria dir que, si inicialment el grup s'havia nodrit d'"americanos" provinents dels pobles de la costa, després es va reforçar amb fabricants més de l'interior del país.

La mal anomenada "burgesia catalana", o classe capitalista, fou, durant tot el segle dinou, un grup social molt dinàmic internament. A diferència de la noblesa, que difícilment tolera sobrevinguts procedents d'altres classes i s'autoobliga a practicar l'endogàmia, la classe burgesa acceptava més fàcilment l'entrada de nous membres. Tan sols calien alguns requisits formals, com posseir una bona fortuna, adoptar un determinat estil de vida, adquirir una cultura

138. Vegeu l'article de Paloma Fernandez sobre la família Rivière a Sudrià, Carreras eds. (1999), *Homenatge a Jordi Nadal*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.

concreta i practicar uns bons costums. per això, quan es parla de "burguesia catalana", cal especificar bé a quina burgesia - de quin període - es fa referència.

La importància d'un grup social concret en un país no només la determinen els seus patrimonis o negocis, sinó, sobretot, la seva presència en les institucions existents, i la seva participació en les noves que es creen. De fet, el naixement d'entitats noves és un dels senyals inequívocs de canvi social, i la seva promoció respon sempre a la voluntat de consolidar idees i projectes que no troben forat en les velles organitzacions.

Durant el segle dinou, a Catalunya sorgiren principalment tres tipus d'institucions que reflectien aquestes noves necessitats socials: les que defensaven els interessos econòmics dels seus promotors, les escoles professionals que difonguessin els coneixements que els canvis tècnics del moment requerien, i finalment, les entitats culturals i lúdiques, que havien de divulgar les noves idees que aquests homes volien transmetre a la societat i que els havien de servir per afirmar el seu estatus i diferenciar la seva classe. La consolidació de cadascuna d'elles és indicativa el grau de cohesió i la coherència dels seus membres com a classe¹³⁹. En aquest apartat tan sols esmentarem les que eren més importants durant la segona meitat del segle i, en els casos que ho hem pogut esbrinar, quina participació hi tingueren els nostres homes.

Una de les primeres iniciatives per defensar els interessos econòmics del país, i promoure'ls, fou la Societat Econòmica d'Amics del País. Fundada a 1822, que per motius polítics no pogué realment començar a tenir activitat fins a 1834. El seu objectiu era "*promover la instrucción y la beneficencia pública; estimular la práctica de la virtud; fomentar la agricultura, la industria, el comercio y las artes; y procurar por cuantos medios estén a su alcance la prosperidad del país*"¹⁴⁰. La institució manifestà, a 1840, la intenció de crear una caixa per fomentar i canalitzar l'estalvi de les famílies de classes mitjanes i humils, que seria, més endavant, la *Caixa de Barcelona*. Substituïa, des de la societat civil, la manca d'institucions públiques que es preocupessin del progrés d'aquesta franja tan important de la població. Altres institucions d'aquesta naturalesa foren dues grans institucions de l'època: el Foment del Treball Nacional¹⁴¹

139. Pel que fa a això, trobem qui pren una postura molt crítica respecte a la inanitat intel·lectual de la burgesia catalana d'aquells temps "... *sembla que la brillantor i el relleu social d'alguns proteccionistes van servir ben poc a l'hora de transformar costums socials i intel·lectuals; i això fins molt endavant. Va servir ben poc a l'hora d'impulsar acadèmies d'estudi, centres de lectura i biblioteques o altre tipus d'entitat en la qual es reflexionés o es teoritzés sobre els trets particularistes que es defensaven en el pla de l'interès específicament econòmic. (...) Més aviat sembla que de l'àmbit francès es va copiar la tómbola o el ball o la gran festa benèfica amb què alegrement semblava voler-se prendre consciència de la realitat social circumdant...*", Casassas Ymbert (1986), p. 10.

140. Cabana (1989). p. 8

141. El Fomento provenia de la fusió de l'antiga Junta de Fàbriques (Institut Industrial de Catalunya de 1848) i el Foment de la producció espanyola (1869), anomenat posteriorment, Foment de la Producció Nacional. Els dos es fusionaren (1879) i es convertiren en l'Institut del Foment del Treball Nacional, i després en Fomento del Trabajo Nacional. Aquest últim tenia la seu al carrer del Pi número 5. Era el centre de defensa dels interessos proteccionistes de la indústria - tèxtil sobretot - del país, i impulsà iniciatives com ara l'escola de comerç i ensenyament de fabricació de teixits. Segons

i la Unión Mercantil¹⁴², que canviaren de noms en repetides vegades a causa de les fusions i refundacions que patiren. no hem trobat els nostres homes entre els promotors o grans prohoms d'aquestes institucions, ja que estaven integrades sobretot per fabricants.

Pel que fa a les institucions de caire més lúdic o intel·lectual, en les quals, evidentment, s'hi seguien fent negocis, n'esmentem les quatre més importants: el Círculo Mercantil, el Casino¹⁴³, l'Ateneu Barcelonès i el Liceu.

La junta del Círculo estava presidida per Pere Plandolit i Josep Agustí Nadal - cosí d'Antoni Nadal Pujolà - n'era el director quart des de la seva fundació. En la comissió consultiva hi havia un membre de la família de comerciants Amell. D'entre els fundadors hi destaquen Casimir Girona, Joan Manuel Bofill i Pintó, Rafel Patxot, entre molts d'altres.¹⁴⁴ En la primera junta de l'Ateneu Catalan, predecessor del futur Ateneu Barcelonès, a 1866, hi havia Modest Lleó (President de la línia Tarragona) i Manuel Girona, que era el Tresorer. L'entitat s'organitzava per seccions: Lleó estava en la d'agricultura, Miquel Clavé, Francesc Planàs, Manuel Girona en la de comerç, que comptaven amb altres personatges rellevants de la Barcelona del moment, així com la d'Indústria. Josep Agustí Nadal i Sastre en fou el darrer president, fins al moment que es va constituir l'Ateneu, a 1872¹⁴⁵.

Coroleu (1887) Tenia 1.000 socis a 1876. Un excel·lent treball de Roser Solà ressegueix la creació i vida de l'Institut Industrial de Catalunya. Solà (1997).

- 142.El Círculo Unión Mercantil, defensava, com el Fomento, la protecció de la indústria i la defensa dels interessos mercantils, fou creat a 1872, per socis que, aparentment, havien abandonat el Casino Mercantil. Aquest, amb seu al carrer Avinyó amb Verònica, tenia 750 socis a 1876 i es dedicava a la contractació de valors; en la seva seu, coneguda com la Llotja, hi havia l'associació de Corredors reals de canvis. Una altra entitat, coneguda com el Bolsí, tenia la seu a la Rambla del Centre amb Zurbano i també es dedicava a la contractació de valors. Malauradament no s'han pogut localitzar els noms dels seus prohoms. Casassas (1986), p. 25
- 143.El Casino Barcelonès, era un centre de reunions i lúdic, segons Casassas “*d'una burgesia bastant provinciana*”. Fundat a 1840 i traslladat a Rambla Santa Mònica 29 a 1844. El 1848 obrí una biblioteca Casassas (1986), p. 25. El 1869 Casino, es fusionen amb el Círculo Mercantil i esdevenen Casino Mercantil Barcelonès o Centro Mercantil Barcelones Segons la Guía de Barcelona de Coroleu, el Casino Barcelonès, que estava al carrer Avinyó amb Verònica, tenia 750 socis i es dedicava a la contractació de valors. Aquest anà perdent socis sense remei, i tingué poc pes fins que es fusionà amb l'Ateneu Catalán.
- 144.El Círculo Mercantil havia nascut a 15 de desembre de 1864, tenia el local a la llotja on s'hi reunien els burgesos no industrials. Era una entitat d'esbarjo. Hi havia molts naviliers i sobretot, comerciants; elaboraven informes i confeccionaven treballs i memòries sobre la vida comercial de la ciutat. El 1866 absorbí els 40 membres del Col·legi de Corredors Reials. Casassas (1986), p. 30.
- 145.A 1836 hi hagué un primer intent de fundar el que s'havia d'anomenar Ateneu Catalan, però ls inestabilitat social de l'època va impedir que el projecte pogués tirar endavant. Tot i que a 1840 es constituí la Sociedad Filomática, el món de la “creació intel·lectual” quedà totalment abandonat fins a 1860, quan finalment nasqué l'Ateneu Catalan, que tenia el local a la casa particular del Marquès de Castellodorsius, al carrer Escudellers. Tenia 336 socis en el moment de la seva fundació. “*L'activitat que més sobresurt durant aquesta primera etapa és la que podríem denominar com intel·lectual-cultural interna...Discussions públiques i privades, confecció de memòries, concessió de premis, conferències, participació en la confecció d'exposicions, memoràndums, dictàmens, etc*” Casassas (1986), p. 32. De la fusió de L'Ateneu Catalan i el Centro Mercantil Barcelonés neix, finalment, l'Ateneu Barcelonès a 1872. El Casino aportava 107 socis, l'Ateneu, 444, al cap d'un any eren 615 i mig any després 781. El seu president primer fou Manuel Duran i Bas. Segons un fulletó editat arrel del seu naixement l'Ateneu no naixia amb voluntat de ser un centre lúdic, sinó de creació

“Desde el momento que abrió sus puertas al público el Gran Teatro (1845), no tuvieron más remedio sus concurrentes que alzarse de puntillas para alcanzar la talla que exigían las proporciones del local.”¹⁴⁶

El sorgiment d'una nova classe social, la burgesia, anava acompanyada d'uns nous costums, uns nous gustos en art i unes noves formes d'oci. El Liceu en fou el seu màxim aparador, i acomplí el seu paper a la perfecció¹⁴⁷. La majoria dels nostres homes hi anaven. Rafel Sabadell Permanyer tenia un palco al primer pis valorat en 3.000 duros, i el silló num. 9 de la fila 3 del pati de butaques valorat en 550 duros¹⁴⁸. Joan Nadal Pujolà, tenia mig palco juntament amb el seu germà Antoni¹⁴⁹. Manuel Gibert repartia, en el seu testament, el palco del pis principal del Liceu entre els seus quatre fills vius, i valorava en 1.500 duros cada part¹⁵⁰. Gil Bonaventura Fabra tenia el Palco número 25 al primer pis del Teatre, valorat en 12.000 escuts en el seu inventari¹⁵¹. Joan Manuel Bofill Pintó era propietari de la meitat del palco 15 del primer pis, que es valorava en 20.000 ptes¹⁵². Finalment, en l'inventari de Víctor de Compte consta que tenia un silló al pati de butaques, valorat en 2000 ptes.¹⁵³

Les "inquietuds intel·lectuals" dels homes del ferrocarril no es limitaren a la música. Les relacions amb els erudits de l'època sembla que fou fluïda i en el si de les seves famílies sorgí més d'un lletraferit, com ara Joan Nadal Pujolà, germà d'Antoni Nadal. Alguns d'ells foren col·leccionistes de renom, com Sebastià Anton Pascual, que tenia una col·lecció d'art formada d'uns tres-cents quadres, a la casa on vivia al carrer Xuclà. Francesc Martorell Peña, cunyat de Joan Manuel Bofill Pintó posseïa una col·lecció particular que es convertiria en el museu Martorell de mineralogia, botànica, arqueologia i numismàtica.

Acompanyant al renaixement cultural de Catalunya nasqueren moltes altres institucions, però això seria més tard, i els nostres homes ja no hi prengueren part. S'observa que, especialment

intel·lectual: *“puede contribuir con verdadera eficacia al progreso nacional, convirtiéndose en semillero de sabios, escritores y artistas, en cátedra y manantial del patriotismo, en baluarte de los intereses del país, en foco permanente de ilustración y cultura”* citat per Casassas (1986), p. 37. L'entitat ha arribat fins als nostres dies, i va tenir l'època de més esplendor durant els primers anys del segle XX.

146. Coroleu (1888), p. 468

147. Sense cap mena de dubte, la institució estrella de l'època fou el Liceu i la societat del Cercle del Liceu. Constituïts tots dos a 1847, el primer funcionava com una societat anònima i el segon com un club, que tenia 350 socis. La construcció del Liceu fou un acte d'afirmació social de la nova classe que sorgia, ostentament, i que consumia, en quantitats indigeribles per l'històric Teatre Principal, música i òpera, sobretot italiana. La programació mostrava els gustos dels nous rics de la ciutat, molt en acord amb els de les grans ciutats europees, com París i Londres, en les quals Barcelona s'emmirallà d'una forma molt significativa. Les cites del llibre de Coroleu que han estat utilitzades per introduir els apartats d'aquest capítol provenen de la crítica que aquest feia de l'ambient que es respirava en el Gran Teatre. Coroleu (1888), p. 468.

148. AHPB. Protocols de Lluís Gonzaga Pallós, 1867. Inventari de Rafel Sabadell i Permanyer.

149. Inventari de Joan Nadal Pujolà. Escripura on reconeix que el palco és del seu germà Antoni.

150. AHPB. Protocols de Manuel Catalan, 1874. Testament de Manuel Gibert.

151. AHPB. Protocols de Francesc Bellsolà, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.

152. AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó.

153. AHPB. Protocols de Constantí Gibert, 1879. Inventari de Manuel de Compte.

entre les que defensaven els interessos econòmics i les lúdiques creades a mitjan segle, hi hagueren diverses fusions i escissions. Això ens confirma, en certa manera, que s'estava encara en una etapa de clarificació i delimitació dels interessos de cada grup i, per tant, de concreció de la postura que representaria cada institució.

2.5. Els homes del ferrocarril: burgesos, capitalistes i industrials

En un treball d'aquestes característiques, la temptació de passar del particular al general es fa inevitable. No he deixat mai de tenir present que l'estudi d'aquest capítol es referia a les persones que van finançar el ferrocarril, però de vegades ha estat inevitable - així m'ho ha semblat - passar a parlar dels "capitalistes", o "burgesos" de Catalunya en general. Cal tornar, doncs, al particular, per recapitular sobre alguns dels fets que s'han comentat en l'estudi dels que s'ha anomenat "homes del ferrocarril".

El primer fet que m'interessa remarcar és que no formaven un grup homogeni de persones. Les diferències s'han anat subratllant mentre el capítol s'anava desfilant. El fet més important és que els comerciants predominaven en el grup, i que, en el si d'aquest n'hi havia alguns, els financers, que eren els més pròspers. Els industrials, o fabricants tèxtils, no apareixen per enlloc, i, de fet, són els mateixos comerciants els que impulsen les grans indústries del moment - sobretot les del sector de metalls i construccions mecàniques.

Dins d'aquests comerciants hi havia, també, grups diferenciats, no necessàriament antagònics, però que probablement estaven poc en contacte. Hi ha alguns d'ells que estaven a tot arreu, i que van invertir en diferents entitats de crèdit i altres societats que fins i tot es feien la competència entre elles. Aquests eren Manuel de Lerena, Gil Bonaventura Fabra, Josep Parladé, Sebastià Anton Pascual, Manuel de Compte, etc. Els que jugaven a tot i amb tots eren els financers, o personatges com de Lerena, que ja havien acumulat fortuna i es "dedicaven" a impulsar qualsevol tipus d'iniciativa que tingués bones expectatives per reinvertir els seus excedents de capital.

El pentinat sistemàtic d'alguns dels notaris que més intervenien en les activitats econòmiques de la Barcelona del dinou ens han permès establir diversos grups de persones que col·laboraven estretament en els negocis, tant de ferrocarril com en la resta de negocis que tenien en altres sectors econòmics¹⁵⁴.

Per un costat, en els protocols de Ferran Ferran es pot observar la presència d'un grup força consolidat format per Manuel de Lerena, Jaume Ceriola des de Madrid, Francesc Planàs Molist,

154.AHPB. Protocols de Ferran Ferran, Josep Manuel Planas Compte i Ferran Moragas Ubach, i Francesc Bellsollé

Lambert Fontanellas, Rafel Sabadell, Josep Jordà, Francesc Puig Satorras, i les cases *Miarons i Doria, Dotres, Clavé i Fabra, Nadal i Ribó, i Martorell i Bofill*, que feien negocis junts. Aquest bàndol respon, aproximadament, al de les línies de Martorell i Tarragona, si bé alguns dels seus membres formaven part, alhora, d'altres grups d'interès.

Miquel Clavé, Gil Bonaventura Fabra, Gaspar Dotres, Rufino Vidal Nadal, Bartomeu Vidal Nadal, Josep Vidal Ribas, i ocasionalment Manuel Gibert, actuaven gairebé sempre plegats en les operacions de compra i venda dels terrenys de l'Eixample, que foren escripturades majoritàriament davant el notari Bellsollé. D'aquest grup, els dos germans Vidal Nadal, cosins d'Antonio Nadal Pujolà, i Gaspar Dotres, no mostraren pràcticament cap interès en el projecte del ferrocarril. La resta tenia interessos en diferents línies.

Manuel Girona fou, sense cap mena de dubte, en general, una figura fonamental per l'economia del país en la segona meitat del segle i en particular per la promoció del ferrocarril de la línia de Granollers i la de Saragossa. Els seus dos altres grans projectes, el Canal d'Urgell i el Banc de Barcelona completaven el conjunt de grans obres del financer. La figura de Girona mereix un estudi monogràfic - que ja s'està duent a terme - i per això el seu nom ha estat esborrat de la llista dels "homes del ferrocarril".¹⁵⁵

Amb Girona hi treballà tothom, o gairebé tothom. Tingué alguns col·laboradors que li feren costat en tots els seus projectes, però també gaudí de suports puntuals d'altres persones, que podien ser, en altres negocis, directes competidors seus. En la promoció del *Banc de Barcelona* li féu costat Pere Plandolit, fins que morí a 1866, i Josep Maria Serra, que també havia invertit en ferrocarrils. Accionistes de la entitat de crèdit ho foren Mariano Lluch, Francesc Planàs Molist, de Lerena, Sirvent, Parladé, Bofill, Sebastià Anton Pascual, els Amell, etc.

En le finançament del Ferrocarril de Saragossa també trobà un suport fidel. S'hi vincularen Mariano Lluch, Patxot, Miquel Clavé, Sirvent, Parladé, Plandolit, Compte, Maresch, Josep Manuel Planas Compte, Amell, etc. El prudent Manuel de Lerena decidí comprar obligacions i no accions, potser no veia clara la viabilitat financera del projecte, i Baltasar de Bacardí, Antoni Brusi Ferrer i Erasme de Janer, que no mostraren cap mena d'interès per les altres línies,

155. "La casa Girona hnos, Clavé y compañía emprendió en aquella época una obra de grandísima trascendencia también, que fué la del FFCC de Barcelona a Zaragoza" Coroleu (1888), p. 499. Pel que sembla, el Sr. Manuel Girona tenia impressionats els barcelonins "Notable fue en aquellos tiempos el desendimiento del progreso en esta ciudad. El Banco de Barcelona es la institución que más eficazmente ha contribuido al progreso material de la ciudad" (p. 470). Coroleu remarcava l'altura moral de l'emprenedor del Canal d'Urgell, "Don Manuel Girona resolvió la dificultad logrando que el gobierno le facilitase para realizar la empresa mil presidiarios a los cuales sirvió de tratamiento higiénico moral aquel arduo trabajo" Coroleu (1886), p. 499. La ciutat de Barcelona otorgà la Creu de la Beneficiència a Manuel i Ignasi Girona per haver seguit a la ciutat malgrat el còlera, a 1865, quan la majoria d'empresaris es refugià a les seves torres de Sant Gervasi i Horta. Cabana (1992), vol 1, p. 16.

formaren part de la seva junta directiva. Probablement no creien molt en el ferrocarril però si en Girona.

La promoció del *Canal d'Urgell* demostra que Girona era capaç de gastar-se diners - a més de guanyar-ne - per posar en pràctica un projecte que hauria d'afavorir el desenvolupament del país: el pla de Lleida podia proveïr de gra el litoral si se'l dotava d'un rec. Els rics de Barcelona potser no veieren tan clar això d'invertir en les terres de ponent, i Girona quedà considerablement més sol davant el repte. Però comptà el suport de Manuel de Lerena, Ignasi Romañà, Antoni Nadal, Gil Bonaventura Fabra, Joan Manuel Bofill Pintó, i l'incondicional Jaume Ceriola.

Girona tingué sempre al seu costat un home més gran que ell, que havia viscut de prop tots els esdeveniments dels primers anys de segle, i que, probablement, influí molt en el financer: era el notari Josep Manuel Planas i Compte, sobre el qual també seria interessant poder aprofundir més endavant. Altres col·laboradors incondicionals del financer foren els esmentats Mariano Lluch, els oncles i nebots Joaquim i Ginés Arimón Andarió i Joaquim i Ginés Arimón Cruz. Amb tota seguretat eren homes de gran vàlua, però els seus orígens més humils i la poca solidesa dels seus patrimonis els convertiren en víctimes de la crisi, i tots ells moriren endeutats.

Sembla, doncs, que Girona tenia una idea de país, del què feia falta a Catalunya per desenvolupar-se. I la promoció i finançament del ferrocarril amb capitals privats és una mostra que el banquer no estava sol, i que un grup nodrit de persones era plenament conscient de les mancances que tenia Catalunya. Una de les coses que li faltaven eren infraestructures, per això decidiren dotar-lo de línies de tren, carreteres, canal(s), i un port com calia¹⁵⁶. No tan sols intervingueren a nivell econòmic, la seva implicació en els esdeveniments polítics i socials de la ciutat mostren un compromís amb el seu entorn que allunya la imatge de frivolitat que n'hagi pogut arribar fins als nostres dies, malgrat el Liceu.

Evidentment, això no implica que tots els que van fer fortuna durant el dinou fossin tan visionaris i els preocupés l'"interès general". A mida que avança la centúria, es té una mica la sensació que, d'una idea de país plena de bones intencions, impregnades de filosofia social¹⁵⁷, es passà a un model de capitalisme considerablement més salvatge. L'enriquiment d'una part de la població potser fou massa sobtat, i molts no el pogueren pair, llançant-se a la cacera del diner pel diner, a la especulació brutal a l'entorn de moltes empreses creades "de bona fe" unes

156. La construcció del nou embarcador del port de Barcelona corregué a càrrec de la companyia *Martorell i Cia*, de la qual era majoritàriament propietari Joan Manuel Bofill Pintó, que comptava amb el suport de la resta de comerciants de la ciutat.

157. Només cal llegir els escrits de Jaumandreu, o Madoz, per veure que hi havia una idea elaborada de com s'havien de dur a terme reformes al país que permetessin el seu desenvolupament econòmic i social, sobre com s'havia de desamortitzar el sòl. El finançament del ferrocarril, la creació d'una entitat d'estalvi pels obrers (la Caixa de Barcelona), d'una societat per recol·locar els obrers sense feina arrel de la crisi, i altres iniciatives ens ho demostren.

dècades abans, i a la ostentació social. Les dues crisis de la segona meitat de segle suposaren una purga necessària i previsible.

Afortunadament, aquest no fou el camí seguit per tots els nostres capitalistes. Persones com els germans Girona, com els Nadal, els Fabra, els Muntadas, i d'altres, no es deixaren ofuscar per fortunes fàcils i guanys especulatius, i mostraren una prudència i una seriositat en els seus negocis que possibilitaren la consolidació d'indústries de gran solidesa i importància pel desenvolupament del país. Foren precisament els que seguiren al capdavant de les seves empreses els que seguiren ampliant la seva fortuna i els seus patrimonis. Els que liquidaren els negocis per esdevenir rendistes foren més susceptibles a les batzegades del sistema.

Potser aquesta fos la causa que, entre els inventaris trobats, les fortunes mitjanament consistents es puguin comptar amb els dits d'una mà, cosa que causa autèntica sorpresa. És evident que els grans patrimonis no es poden acumular en una generació o amb operacions especulatives. En una terra pobra on els guanys més importants han estat històricament lligats al comerç, la volatilitat d'aquests és enorme, condicionats pels esdeveniments polítics i econòmics dels mercats. Per això els mateixos comerciants de finals del divuit i del dinou, tot i haver acumulat fortunes importants, no les pogueren mantenir gaire més de cinquanta anys.

Patrimonis limitats, doncs, però riquesa d'iniciatives. Calia estar sempre atent al que era nou, al que es feia a l'estranger, per seguir alimentant la cadena de l'enriquiment. Cal dir que això s'aconseguí amb considerable èxit. Al llarg del segle uns homes anaren rellevant els altres i el que havia començat amb el comerç s'anà desplaçant cap a la indústria, fent que el Principat acabés esdevenint un centre de producció important, sense que el camí emprès quedés sobtadament interromput, com passà a Andalusia. Però també és cert que la dependència tecnològica i energètica de donava gran inestabilitat als guanys obtinguts de la indústria. Totes aquestes variables, tan pròpies d'un país petit, econòmicament dual, carregat de problemes polítics i tecnològicament a remolc de l'estranger, van provocar que no es poguessin formar grans fortunes.¹⁵⁸

Podem afirmar, amb les dades que tenim - que fan referència als capitalistes del ferrocarril - que els emprenedors catalans del dinou formaven un grup prou compacte com per ser considerats una classe social? Existia, de fet, una "burguesia catalana"? Ja hem dit, referint-ho als que finançaren el ferrocarril, que no sembla que tots els homes acabats del dinou que

158. Aquesta fragilitat de la industrialització catalana era percebuda pels contemporanis i queda reflectida en una cita del llibre de Coroleu, referint-se a la exposició universal de Londres: "*Nuestros industriales van a pasar allí muy malos ratos viendo como progresan y se engrandecen las naciones en las cuales los gobiernos y los ciudadanos se hallan bien penetrados en el espíritu del siglo y comprenden por lo mismo que el trabajo asiduo e ilustrado es la base más firme de la prosperidad de los pueblos, y que el estado tiene el deber de protegerlo eficazmente por todos los medios posibles (...) Cuan rezagados no hemos de aparecer en el gran certamen internacional nosotros que*

hem estudiat, propietaris de negocis relacionats amb el comerç i la indústria, formessin un grup homogeni, sinó que hi havia diferents grups. També sembla que, a mida que passava el segle, s'anaven aclarint més els interessos de cada subgrup, i al mateix temps que desapareixia el "projecte de país" - si és que havia existit mai - es donava pas a la rivalitat entre ells i la defensa d'interessos a nivell corporatiu. La classe, doncs, patia continus canvis interns, però un sector s'anà solidificant cada vegada més, eren els fabricants del tèxtil.

Aquests, que se'ls pot trobar en l'Institut Industrial de Catalunya, i sobretot en el Fomento del Trabajo Nacional, si que formaven un *lobby* força consolidat, que estava dominat pels fabricants del sector tèxtil, sobretot del cotó. Homes com Güell, Rull, Vilaregut, etc. formaven un grup molt compacte que sostenia una postura comú per defensar els seus interessos. Eren proteccionistes, i actuaven amb una sola veu a Madrid, tenien una visió molt conservadora dels negocis i de la política, per ser els receptors més directes dels conflictes socials relacionats amb la industrialització¹⁵⁹. No foren persones rellevants pel ferrocarril, la majoria d'ells ni tan sols foren accionistes de les companyies, i la seva indiferència envers un projecte tan important arriba a sorprendre.

Aquest grup no tenia res a veure amb els que hem anomenat els "homes del ferrocarril"; no participaren en la promoció ni en el finançament de les línies del país; voldria remarcar-ho. Els que promogueren les línies eren més diversos i dispersos, tocaven més tecles i s'arriscaren en molts negocis que se'ls escaparen dels dits; eren la vella guàrdia de comerciants, reciclats en financers en molts casos, i en industrials en menys ocasions.

Simplificant molt, es podria dir que els "homes del ferrocarril" (comerciants i financers) els encapçalava Manuel Girona, mentre que els fabricants eren un grup a part, liderat per Güell. Entre els primers hi tenien cabuda alguns "professionals lliberals", notaris, advocats, enginyers, i intel·lectuals de l'època, que tenien una mentalitat més oberta i no eren tan corporativistes. Sovint, quan es parla de "burguesia catalana", se'ls posa a tots ells en un mateix sac i, de fet, s'està fent referència als fabricants. S'hauria d'encunyar un altre mot - potser el de "classe capitalista" - per identificar i diferenciar el grup dels comerciants, que finançaren les primeres indústries, i que no se'ls pot classificar, precisament, de proteccionistes¹⁶⁰.

consumimos en perpetuas y fraticidas luchas el vigor que heredamos de nuestros mayores..." Coroleu 81886), p. 492

159. Cal tenir en compte que el comerciant, per la naturalesa de la seva activitat, no "tractava" els obrers. La seva professió no implicava un enfrontament de classe tan clar com en el cas dels fabricants i els industrials en general. Això també explicaria perquè a la classe comerciant li ha estat tradicionalment més fàcil ser més lliberal. Graell (1911), i Solà (1997).

160. Reprodueixo una frase literal de Roser Solà, coneixedora del primer grup, que retrata bastant bé l'exposat fins ara. La cita fa referència als homes que impulsaren l'Institut Industrial de Catalunya: "*No eren primeres fortunes però tampoc no partien de zero (...). Ara bé, no se'ls pot comparar, per exemple, amb les fortunes de l'època representades a Barcelona pels que es dedicaven al món del comerç i de les finances com foren Francesc Fontanellas, Rafel Sabadell, Ramón de Bacardí, o els grans propietaris (...)*". Solà (1997), p. 424.

El *lobby* - si se'l pot anomenar així - dels "homes del ferrocarril", estava format per una sèrie de gent que actuaren conjuntament sobretot en el projecte ferroviari, però que fora del tren, els seus interessos anaven en direccions molt diferents i fins i tot es podien fer la competència (especialment entre entitats financeres que fundaren i gestionaren el grup dels comerciants). La manca d'una política econòmica coherent del govern de Madrid respecte a la construcció de les línies fins ben entrats els quaranta, i el greuge comparatiu pel que fa a les subvencions, els animaren a prendre una postura unànime i defensar-la: hi tenien molt a perdre.

Però poca cosa podien esperar del govern. En aquesta primera etapa de vida del tren, les iniciatives per promoure les línies havien estat particulars, particulars foren els capitals aportats per la construcció, i exclusivament particulars les pèrdues que es derivaren de l'ensulsiada de 1866.

Això no obstant, no hauria de quedar la imatge que la construcció del ferrocarril a casa nostra fou una tragèdia; l'entusiasme a l'entorn de la construcció de la línia de Mataró fou extraordinari, i l'impacte social de la construcció de les línies, enorme. Aquest entusiasme permeté que quan encara s'estaven promovent les companyies, i tot i que els desemborsaments inicials foren efectuats per un reduït grup de persones, les accions de ferrocarril poguessin ser col·locades entre molts petits accionistes.

El projecte, en definitiva, acabà sent assumit per una bona part de la població del país. I els "homes del ferrocarril" queden com a figures rellevants pel seu esperit d'iniciativa i pel compromís que prengueren de tirar endavant la constitució de les companyies i la construcció de les línies. Amb poques i honroses excepcions, com la de Lluç o la dels Girona amb la companyia de Saragossa, els capitals aportats a títol particular no foren, finalment, tan grans; i per tant, tampoc ho foren les pèrdues.

Mirat a més llarg termini, fins i tot és possible que el ferrocarril fos un bon negoci per alguns. Tot i la caiguda del valor real dels títols a 1866, els qui no estaven obligats a malvendre-les, probablement no només recuperaren els capitals invertits, sinó que en tragueren bons interessos en forma de dividendes. De fet, el del ferrocarril era, com molt bé sabien alguns dels seus promotors, un negoci que hauria de donar fruits a llarg termini, tant pel que fa a les rendes, com a l'amortització dels capitals invertits i als efectes d'arrossegament sobre els altres sectors¹⁶¹.

A més, els grans accionistes van tenir pèrdues derivades de la caiguda de la cotització de les accions, però estaven prou ben situats com per recollir els fruits indirectes de la construcció de les línies, ja fos per l'abaratiment dels costos de transport o pels efectes arrossegadors sobre

161. Encara està per fer un estudi dels rendiments a llarg termini de les línies de ferrocarril del país.

altres sectors de l'economia en els quals tenien interessos, com ara el de les construccions mecàniques.

Per als que no tenien problemes de liquidesa durant la crisi, el veritable negoci fou comprar accions de les companyies ferroviàries al 10% del seu valor nominal, perquè més endavant les cotitzacions es recuperaren, i els dividendes es tornaren a cobrar puntualment uns anys després de la crisi.¹⁶²

Per això no considero que el del ferrocarril fos una empresa fallida, ni penso que sigui correcte parlar del “fracàs” del negoci ferroviari, encara que aquest passés per dificultats financeres importants que esquitxaren les altres activitats econòmiques de Barcelona. Malauradament, com que la majoria del capital de les companyies estava molt dispers, la caiguda del valor de les accions del ferrocarril afectà sobretot els petits accionistes, que perderen els seus estalvis. La resta, els grans accionistes, probablement hi perderen menys que hi guanyaren, amb les excepcions que s'han pogut veure al llarg d'aquest capítol.

I malgrat tot, la xarxa es construí. Que la que tenim avui dia sigui, fonamentalment, la mateixa que es va traçar ara fa 150 anys, ens mostra que la feina feta pels accionistes del ferrocarril no fou poca cosa.

162. Pere Pascual està treballant amb les dades que li permetran establir quines foren les taxes de rendibilitat a llarg termini per aquells que compraren les accions durant els anys 1867 i 1868, quan la cotització de les accions estava en el seu punt més baix.

Bibliografia

Bofarull, Anton de (1855), Guia-cicerone de Barcelona. Ed. Seix, Barcelona

Cabana i Vancells, Francesc (1989). la Caixa de Barcelona (1844-1989), Cent quaranta-cinc anys d'història, treball inèdit

Cabana i Vancells, Francesc (1994), Fàbriques i Empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona

Cabana i Vancells, Francesc (1998), Caixes i Bancs de Catalunya, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona

Casassas Ymbert, Jordi (1986), L'Ateneu Barcelonès, dels orígens als nostres dies. Edicions la Magrana, Barcelona

Coroleu, Josep (1888) Memorias de un menestral 1792-1864, Biblioteca de La Vanguardia, Barcelona

Diario de sesiones de las Cortes Españolas (1808-1868)

Fontana i Lázaro, Josep (1988) La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), Història de Catalunya, vol. V, Edicions 62, Barcelona

Graell, Guillermo (1911), Historia del Fomento del Trabajo Nacional, Barcelona

Izard, Miquel (1978), Manufactureros, Industriales y revolucionarios, Editorial Crítica, Barcelona

Maluquer de Motes, Jordi (1974), "La burgesia catalana i l'esclavitud colonial" a Recerques, 3, pp. 83-136

Maluquer de Motes, Jordi (1998), Historia Econòmica de Catalunya, segles XIX i XX, Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya, Proa, Barcelona

Nadal, Jordi (1999), La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya, Col·lecció Homenatges, num. 17, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona

Solà i Montserrat, Roser (1997), L'Institut Industrial de Catalunya i l'associacionisme industrial des de 1820 a 1854, Biblioteca Abat Oliba, Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Solà, Àngels (1980), L'elit barcelonina a mitjan segle XIX, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona

Vicens Vives, Jaume; Llorens, Montserrat (1991), Industrials i polítics, Biografies Catalanes, vol. 11, Ed. Vicens-Vives, Barcelona

Yáñez, César (1996), Saltar con red. La temprana emigración catalana a América, 1830-1870, Alianza América, Barcelona, pp. 160

Índex de quadres

Quadre 2.1.	Censos de Rafel Sabadell Pemañer a la Barcelona vella, a 1867.....	122
Quadre 2.2.	Interessos de Josep Parladé en parts de vaixells i motes, a 1867.....	130
Quadre 2.3.	Parts de vaixells i motes d'Ignasi Romaña. Valor nominal i real en duros a 1867.....	131
Quadre 2.4.	Partida de préstecs in l'inventari de Rafel Sabadell Banús, pare de Rafel Sabadell Permañer, a 1842.....	135
Quadre 2.5.	Crèdits pendents de Manuel de Lerena segons el seu inventari, a 1860.....	136
Quadre 2.6.	Participació d'alguns homes del ferrocarril en entitats financeres	137
Quadre 2.7.	Deute de l'estat d'alguns dels homes del ferrocarril, segons els seus inventaris.....	147
Quadre 2.8.	Partida corresponent a efectes públics en l'inventari de Jaume Ceriola, en rals.....	146
Quadre 2.9.	Inversions en societats anònimes en les quals participà Manuel de Lerena, en	150
Quadre 2.10.	Participacions en societats que Manuel de Lerena mantenia en morir, a 1860.....	151
Quadre 2.11.	Inversions en societats anònimes de Gil Bonaventura Fabra.....	151
Quadre 2.12.	Inversions en societats anònimes de Josep Parladé Lluçà.....	152
Quadre 2.13.	Valor nominal i real de les accions i obligacions de Ferran Ferratges Ballester i Magdalena Mesa, a 1965.....	154
Quadre 2.14.	Valor nominal i real de les accions i obligacions d'Ignasi Romaña Puiggròs, a 1867.....	155
Quadre 2.15.	Valor nominal i real dels valors mobiliaris de Joan Manuel Bofill i Pintó, a 1878.....	156
Quadre 2.16.	Valor nominal i real dels valors mobiliaris de Pelegrí Amell Carbonell, a 1961.....	157
Quadre 2.17.	Valor nominal i real dels valors mobiliaris de Josep Amell Carbonell, a 1976.....	158
Quadre 2.18.	Valor nominal i real dels valors mobiliaris de Joan Amell Bofill, a 1993.....	159
Quadre 2.19.	Propietats fora de Barcelona de Joan Nadal Ferrater.....	164
Quadre 2.20.	Mas i vinyes de Sebastià Anton Pascual Inglada a Vilanova.....	165
Quadre 2.21.	Arbre genealògic de la família de Miquel Clavé.....	174
Quadre 2.22.	Arbre genealògic de la família de Joan Manuel Bofill Pintó.....	175

CAPÍTOL 3

UN CAS PARADIGMÀTIC: LA TRAJECTÒRIA INVERSORA D'ANTON NADAL PUJOLÀ

Anton Nadal Pujolà és un dels nostres homes del ferrocarril, a qui, per la seva especial vinculació a les línies del sud del país, es dedica aquest capítol. Per conèixer les motivacions que l'empenyeren a participar en el projecte de construcció del ferrocarril, i l'origen dels capitals que hi invertí, s'ha dut a terme un estudi exhaustiu de les seves activitats econòmiques al marge de les relacionades amb el tren.

Nadal, com la majoria dels nostres homes, fou un comerciant de Barcelona. Nascut a 1812, dedicà tota la seva vida a portar la casa de comerç *Nadal i Ribó*, juntament amb el seu pare, Joan Nadal, i el seu cunyat, Anton Ribó. La societat, fundada a 1828, es liquidà a 1875, un any abans de la mort d'Anton Nadal, tot i que fou refundada pels seus hereus i seguí en funcionament com a mínim fins a 1893.

Si bé en els inicis *Nadal i Ribó* es dedicava exclusivament a la importació de cotó en floca, poc a poc els tres socis anaren ampliant el seu àmbit de negoci. S'interessaren per la fabricació de filats, més endavant per la de teixits, posaren botiga a Barcelona, i participaren com a socis comanditaris en diverses fàbriques del Principat. També concedien crèdit a empreses i particulars per diverses vies i no deixaren de banda la compra d'accions de societats anònimes i la inversió immobiliària - de fàbriques, de finques rústiques o de terrenys de l'Eixample. El que havia començat com un magatzem d'importació de cotó, als anys quaranta ja integrava tot el procés productiu del sector, i a la segona meitat del segle s'havia convertit en una societat complexa amb interessos molt diversos.

Nadal i Ribó fou una de les peces d'un entramat de negocis que el pare d'Anton, Joan Nadal Ferrater, anà teixint durant la seva llarga vida. Nascut a 1778, Joan Nadal heretà una merceria a la Plaça del Born quan el seu germà gran morí. Consolidà el negoci de comerç de draps de llana de la família, aportà íntegrament el capital inicial de *Nadal i Ribó*, i, sense deixar mai de controlar la societat, la posà en mans del seu fill segon, Anton, quan aquest només tenia setze anys. Ell continuà amb les seves activitats inversores; seguí amb el negoci dels draps, fundà una altra casa de comerç - *Nadal i Cia.* - d'importació de fruits colonials, invertí en terres, i participà en molts altres projectes, que controlà amb mà ferma fins al moment de la seva mort a 1867.

3.1. Anton Nadal. Promotor, accionista i directiu del ferrocarril

Nadal fou un dels accionistes més importants de les línies de ferrocarril de Martorell i de Tarragona. Destinà molts diners a llur promoció i participà activament en la seva gestió. Fou directiu de la companyia de Martorell des de la seva fundació a 1853 fins que es constituí la companyia de Tarragona a 1861, de la qual fou membre del consell d'Administració durant tot el període de vida de la companyia. Estigué vinculat a aquestes dues línies des del primer moment fins que, juntament amb Claudi Planàs, conduí la companyia de Tarragona a la fusió amb la de França, d'on sortí la *TBF*. Fou, per tant, promotor, director i un dels més grans accionistes de dues de les nostres línies.

Les motivacions que empenyeren Nadal a participar tan activament en el projecte del ferrocarril, i concretament en aquestes dues línies, són difícils d'establir. Atès que tenia un important patrimoni i una empresa que li donava importants beneficis, és dubtós que veiés en el ferrocarril un bon negoci on invertir els seus estalvis. De fet, i com podrem anar veient al llarg del capítol, els capitals que destinà a aquelles dues línies tingueren un elevat cost d'oportunitat per a ell. Com que Nadal només apostà fort per les línies de Martorell i Tarragona, i la família Nadal tenia relacions comercials amb gent de Reus, Igualada i altres viles de l'interior del Principat, és versemblant pensar que el comerciant estigués especialment interessat a comunicar aquesta part del país amb Barcelona.

A més, i contràriament a la majoria dels grans accionistes de ferrocarril que hem estudiat anteriorment, Anton Nadal fou poc aficionat a arriscar diners en societats per accions. El ferrocarril, el Canal d'Urgell i un parell de societats més, foren les excepcions de la seva prudent trajectòria inversora. Aquestes tres circumstàncies - que Nadal tenia alternatives més lucratives on invertir els seus capitals, que només s'interessà per les línies de Martorell i Tarragona, i que fou molt caut a l'hora d'invertir en altres negocis - reforcen la suposició que les seves motivacions per involucrar-se en el ferrocarril anaren més enllà que la mera recerca d'una renda que remunerés els seus estalvis.

Alguns membres de la seva família foren accionistes d'altres línies. Joan Nadal i Pujolà, el germà gran d'Anton Nadal, consta com a accionista de la companyia de Mataró des de 1852 a 1860.¹ El seu cosí Josep Agustí Nadal i Sastre també en fou, aparegué per primer cop en la junta de 1853 i per darrer a 1859. Com a accionistes de la línia de França, consten un Joan Nadal – amb tota seguretat era el pare, Joan Nadal Ferrater - amb 50 accions, i Josep Agustí Nadal i Sastre, primer amb 10 i a partir de 1866 amb 50 accions. Un altre cosí, Bartomeu Vidal Nadal, fou directiu de la companyia de Saragossa de 1860 a 1862.

1. De fet, la última junta en què Joan Nadal podia fer acte de presència era la de 1855, ja que morí aquell any. Se suposa que algú el representà a partir d'aleshores.

Quadre 3.1. Accions de la línia de Martorell que posseïen *Nadal i Ribó*, Anton Nadal i els seus familiars

Accionistes	<i>Nadal i Ribó</i>	Nadal Pujolà, Anton	Nadal Pujolà, Joan	Nadal Vilardaga, Rosa	Nadal Vilardaga, Laura	Ribó Balmes, Anton	Ribó Nadal, Mercè	Ribó Nadal, Teresa	Ribó Nadal, Víctor
27 febrer 1853		417	250			250			
26 febrer 1854		322				250			
25 març 1854		322				250			
25 febrer 1855	63	322	17			250			
10 febrer 1856	90	322				250			52
22 juny 1856	90	322				250			69
8 febrer 1857	100	150		100	80	100	31	100	50
28 febrer 1858						100			
21 març 1858		150		100	100	100		100	
27 febrer 1859	100	150		100	80	100	31	100	50
26 febrer 1860	100	150		100	80	100	31	100	50
13 gener 1861		150							
20 gener 1861		150		100	80	100	31	100	50
17 febrer 1861		150							
10 març 1861		150				100			

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 3.2. Accions de la línia de Tarragona, que posseïen *Nadal i Ribó*, Anton Nadal i els seus familiars

accionistes	Nadal i Ribó	Nadal Pujolà, Anton	Nadal de Ribó, Teresa	Nadal Espalter, Joaquim	Nadal Vilardaga, Joan	Nadal Vilardaga, Josep M.	Nadal Vilardaga, Rosa	Nadal Vilardaga, Laura	Vilardaga de Nadal, Rosa	Ribó Balmes, Anton	Ribó Nadal, Joaquim	Ribó Nadal, Mercè	Ribó Nadal, Teresa	Ribó Nadal, Víctor
13 octubre 1861	100	250					100	80		100		31	100	50
20 febrer 1862		250												
2 març 1862	100	250					100	80		100		31	100	50
8 febrer 1863	100	253					100	80		100		31	100	50
2 febrer 1864		253												
14 febrer 1864	100	253					100	80		100		31	100	50
26 febrer 1865		253												
12 març 1865	100	253					100	80		100		31	100	50
4 març 1866	100	100	100					100	100		100		100	100
10 febrer 1867		100									100			100
1 març 1868		100			100	100					100			100
7 març 1869		100		100	100	100					100			100
6 març 1870		200		100		100					80			220
5 març 1871		100	100	100		100					100			
17 desem. 1871		100		100		100			100		100			
24 desem. 1871		100		100					100		100			
28 abril 1872	734	144												

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

3.2. Origen dels negocis familiars

Gràcies a l'extensa documentació existent en l'arxiu particular de la família de Nadal-Caparà² podem saber que la dedicació de la família Nadal al sector tèxtil es remunta al segle XVIII, amb Joan Baptista Nadal Aroles, que tenia una merceria a la Plaça del Born de Barcelona, número 10 (cantonada Vidreria), i era membre destacat del gremi de Mercers i Perxers de Catalunya.³ La botiga del Born estigué en funcionament, com a mínim, des de 1780 a 1832, període del qual se'n conserven tots els comptes i la correspondència comercial. La documentació mostra que Joan Baptista Nadal mantenia relacions comercials amb cases d'arreu d'Europa: Hamburg, Gènova, Lió, etc.⁴

Joan Baptista Aroles tingué – que em consti – cinc fills. L'hereu, Anton Nadal Ferrater, morí a 1834, deixant set fills orfes (els germans Nadal-Espalter). El segon i el més actiu, Joan Nadal Ferrater, nascut a 1778, es feu càrrec dels seus nebots, i seguí i amplià els negocis de la família. Un altre, Joaquim Nadal Ferrater, menys afortunat en els negocis, acabà portant una de les empreses del seu germà Joan.⁵ Una germana, Maria Anna Nadal Ferrater, es casà amb Bartomeu Vidal.⁶ I una altra germana, Maria Teresa, es casà amb el metge i militar, Josep Jaumandreu, de Reus.

Tot indica que la família Nadal era força acabalada ja a principis del dinou, i és probable que obtinguessin beneficis d'altres activitats a més de la botiga. De fet, Joan Nadal Ferrater comerciava amb draps i va tenir la concessió de diversos impostos durant el primer terç del segle.⁷ A més, els Nadal foren subministradors de l'exèrcit francès durant l'ocupació

2. El fons familiar està format de dues parts: la de documentació econòmica i la de documentació política. La de documentació econòmica recull tots els comptes – llibres majors, correspondència comercial, factures, llibre diari, mostraris, etc.- de la botiga de teles que tenien al carrer del Born, des de 1780 a 1835 aproximadament. També hi ha documentació del Gremi de Mercers i Perxers de Catalunya de finals del divuit, la documentació relativa als arrendaments de terres i impostos que tenia la família durant el dinou – Lleudes i Pes del Rei –, i la comptabilitat completa de dues cases de comerç de la família: *Nadal i Ribó*, i *Nadal i Cia*. L'altra part està formada de publicacions, pamflets i altres papers de caire més polític, tot del segle dinou. Tot indica que aquests documents foren recollits per Joan Nadal Ferrater, pare d'Anton Nadal Pujolà. L'arxiu l'engruixí el seu nét i hereu, Josep Maria Nadal i Vilardaga amb abundant documentació de finals del dinou i principis del vint. A més, els protocols notariais de Josep Maria Òdena i el seu fill Joaquim Òdena estan literalment farcits d'escriptures de tota mena en les quals apareix Joan Nadal.
3. Documentació particular de la família de Nadal-Caparà.
4. Documentació particular de la família de Nadal-Caparà.
5. El fill d'aquest, Josep Agustí Nadal i Sastre fou un comerciant important de Barcelona, soci gerent de la casa de comerç *Josep A. Nadal i Cia*, i un dels fundadors de l'Ateneu Barcelonès.
6. Els seus fills, els germans Vidal-Nadal, foren molt presents en la vida socio-econòmica de Barcelona del dinou. El pentinat sistemàtic dels Protocols Notariais del notari Bellsollé de la segona meitat de segle ens permet conèixer les operacions de compra-venda de solars edificables de l'Eixample, en les quals participaven juntament amb Miquel Clavé, Gil Bonaventura Fabra i altres potentats de Barcelona. AHPB. Notari Bellsollé.
7. És possible que tinguessin algun impost arrendat ja durant el segle divuit. Entre els arrendats durant el dinou, hi havia el Pes del Rei de Barcelona (impost de duanes de l'època), durant els anys vint i trenta. Tenien, a més, arrendades les Lleudes de Tortosa i Cambrils de 1815 a 1830, els Aiguards i licors del Principat durant 1833 i 1834 i algunes altres Lleudes i impostos. Documentació particular

napoleònica⁸, i durant els anys 1835 a 37, de l'exèrcit liberal. Com es pot observar, la família tenia especial habilitat a fer negocis amb el sector públic, que sempre és font de guanys abundosos.⁹ La mera disponibilitat de capitals els proporcionava oportunitats de negoci ben diversos, des dels que ja hem esmentat fins a la concessió de préstecs privats, la compra de béns immobles, etc.

Joan Nadal Ferrater, dèiem, fou un home innovador i molt actiu. Quan a 1834 morí Anton, el seu germà gran, Joan ja tenia societats en, com a mínim, tres branques del comerç: el de fruits colonials, el de la llana, i el del cotó. Tot i l'impuls que donà al negoci del cotó, Joan Nadal Ferrater no deixà de banda el negoci del comerç de la llana - ens consta que, com a mínim, en comprava i venia encara a 1836 - i seguia mantenint relacions comercials amb Cadis i altres ciutats de la Península¹⁰. El seu fill gran decidí dedicar-se "*a la carrera literaria*",¹¹ i fou el segon, Anton Nadal Pujolà, qui treballà al costat del pare i seguí amb els negocis de la família.

de la família de Nadal-Caparà. Per una escriptura notarial s'ha pogut saber que, a 1838, Joan Nadal Pujolà, el seu fill gran, sol·licitava la renovació de l'arrendament de Lleudes que tenia, com a mínim des de 1836, pel preu de 26.000 duros. AHPB. Josep Maria Òdena, 1838. De fet, és possible que l'arrendament d'impostos s'allargués fins molt més enllà. En els protocols de Joaquim Òdena de 1852, hi ha una escriptura de poders de Joan Nadal al seu fill, Joaquim Nadal Pujolà, resident a Madrid, perquè aquest pogués "*retirar los vales que el señor poderante tiene constituidos en depósito en la caja y son procedentes de la fianza que el mismo constituyente prestó para garantía del arriendo que obtuvo del derecho de Lezda por la cantidad de 112.941 reales 6 maravedies...*" No es pot assegurar, tanmateix, que Nadal tingués arrendat l'impost fins aquest any. AHPB. Joaquim Òdena, 1852.

8. Joan Nadal i la casa *Compte i Cia* foren algunes de les poques cases de comerç catalanes que, juntament amb el comerciant Raymond Durand, participaren en el revituallament de les tropes franceses a 1808. Roustit (1956), p. 337. Una escriptura notarial datada de 1835 especifica que Joan Nadal atorgava poders a un representant seu a Madrid perquè es recuperessin 54.131 francs, "*osea, 205.380 reales de vellón y 28 maravedís que importan el vino y otros líquidos suministrados a las tropas francesas en los años de 1808, 1809 y 1810, por cuenta de la Junta de Suplementos de ésta plaza, se cuyo crédito y su declaración se hizo certificado en forma por (...) la Junta de examen y liquidación del crédito contra la Francia en 1832*". AHPB. Benet Lafont. 1835.
9. "Recibos de vestuario militar 1835-1837". Entre la documentació de l'arxiu familiar hi consta també un llibre amb la "Cuenta y razón de las Administraciones de los tres corregimientos de Cervera, Gerona y Figueras en 1833", aquests papers estan encara per consultar. Documentació particular de la família de Nadal-Caparà.
10. El 1825, Joaquim Nadal Ferrater rebia poders de Gaspar Christina de la societat *Caminada i Christina* de Marsella, i el mateix any, Joan Nadal "*tendero de paños*" concedia poders a uns homes de Madrid perquè el representessin en els seus negocis. AHPB. Antoni Ubach. 1825. El 31 de juny de 1826 Joan Nadal i Josep Balasch, duïen a terme negocis de draps amb Ignasi Galceran de Cadis. AHPB. Antoni Ubach. 1826. A 1830, Josep Pascual, fabricant de draps d'Olesa de Montserrat, es comprometia a entregar a Joan Nadal 50 peces de drap de tercera, de bona llana. AHPB. Antoni Ubach. 1830. A 1836 Joan Nadal Ferrater i Lluís Badia, comerciant de Manresa, formaven una societat de venda de draps de 48.000 lliures de capital, de les quals 10.000 lliures les aportaven els Badia i les 38.000 restants Joan Nadal. La raó social era *Nadal i Badia*. La societat es va dissoldre a 1843, i Joan Nadal va retirar el seu capital. AHPB. Josep Maria Òdena, 1843. A 1848, Nadal va aconseguir una indemnització per valor de 10.328 duros, 6 rals, 15 maravedís de l'estat "*en indemnización de lo que ocupó la revolución que estalló en esta ciudad en el año de 1843 de los géneros de la tienda que los espresados hermanos Badia tenían establecida en esta ciudad*" cosa que fa pensar que la dissolució de la societat fou provocada pels disturbis de la ciutat que afectaren la botiga que tenien al carrer Argenteria. AHPB. Joaquim Òdena, 1848.
11. Tal com consta en el testament de Joan Nadal Ferrater. AHPB. Joaquim Òdena, 1867.

És interessant observar que, en el cas d'aquestes dues generacions de la família, foren els fills segons els que tingueren més èxit en els negocis. Tanmateix, tot i l'empenta i la fidelitat mostrada pel seu fill Anton, Joan Nadal Ferrater féu hereu de tota la seva fortuna al seu nét gran, Josep Maria Nadal Vilardaga - fill del seu primogènit difunt - qui decidí viure de rendes i dedicar-se a la política.

Anton Nadal, doncs, dedicà tota la seva vida a portar un dels negocis del seu pare, la casa de comerç *Nadal i Ribó*. Una part dels elevats beneficis que aquesta li proporcionà, decidí destinar-los a la promoció de la línia de Martorell, implicant-se en la gestió de la companyia des del primer moment fins al de la fusió amb la de França, tan sols un any abans de la seva mort. En el cas dels Nadal, doncs, l'origen dels capitals invertits en el ferrocarril fou, com en tants d'altres casos, el comerç.

3.3. Nadal i Ribó, del magatzem de floca a la integració vertical de la producció del cotó.

Dèiem que a 1828, i mentre seguia amb els seus negocis dels draps, Joan Nadal Ferrater va engegar una nova empresa, i va posar el capital inicial de la societat *Nadal i Ribó*, concebuda com a magatzem d'importació de cotó. La societat arrencava amb 10.000 lliures catalanes, aportades íntegrament per ell; hi posava com a gerents el seu fill segon, Anton Nadal Pujolà - que tenia tan sols setze anys - i el seu futur gendre Anton Ribó i Balmes.¹²

En la documentació referent als tres primers mesos d'activitat de l'empresa, hi consta un llistat dels clients amb qui treballaven i d'on eren. De les 45 persones que hi apareixen, 11 eren d'Igualada, un de Capellades i un de Mataró, i la resta eren de Barcelona. Entre aquests hi havia la casa *Catarineu hnos. i Cia*, o els germans Mateu i Isidre Muntadas. Les vendes de cotó sumaven 8.570 lliures, 12 sous i 6 diners, i les existències al magatzem eren valorades en 18.094 lliures, 9 sous, 4 diners. El negoci arrencava amb força, i sembla que la clientela ja la tenien feta en iniciar la societat.¹³

La societat *Nadal i Ribó* funcionà des de 1828 amb uns estatuts que establien que els beneficis s'havien d'acumular al capital de la companyia, i que s'havia de renovar l'escriptura de la societat cada tres anys aproximadament.¹⁴ A 1834, en un resum del llibre major de la casa, ja apareixien 188 noms de clients a qui venien la seva mercaderia. El negoci, doncs, es consolidava. Set anys després de la seva constitució, a 1835, *Nadal i Ribó* havia multiplicat per onze el capital social i obtenia més beneficis que tot el capital inicial.

12. L'annex 3 inclou la transcripció gairebé íntegra dels documents originals de *Nadal i Ribó*, que es conserven en l'arxiu familiar de la família de Nadal-Caparà, i que han estat la font documental principal per realitzar l'estudi de la casa de comerç.

13. Documentació particular de la família de Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de la casa *Nadal i Ribó*.

14. Vegeu annex 3.

Fins a 1838, els negocis de *Nadal i Ribó* seguiren en la mateixa línia. Aquell any, però, Anton Nadal i Anton Ribó decidiren comprar una tercera part de la fàbrica de filats de cotó de Sant Joan de Vilassar que funcionava amb la raó social de *Bonaventura Alsina, Ginés Rodós i Magí Julià*, antiga *Josep Puig i Ballester*.¹⁵ Era la primera participació de *Nadal i Ribó* en una altra societat, no encara com a soci comanditari sinó amb la compra d'una part de l'edifici.

De 1835 a 1840 el capital de *Nadal i Ribó* havia passat de 110.529 a 229.674 lliures, 95.000 dels quals eren de Joan Nadal Ferrater, el pare, qui tenia encara la participació més gran en el capital de la societat, i exercia de tresorer. Aquest any, en la refundació de la societat per deu anys més, els tres socis expressaven la seva intenció de “*interesar en fábricas de hilados*”.¹⁶ I en el balanç de 1840 apareix ja la participació en l'esmentada filatura de Bonaventura Alsina de Vilassar, valorada en 1.875 lliures en l'actiu.

El mateix 1840, Francesc d'Assís Juliana Marquet, un hisendat de Castellar, arrendava a Anton Nadal una fàbrica amb roda d'aigua.¹⁷ La casa es començava a preparar per entrar en la fabricació de filats de cotó. Dos anys més tard, Antoni Rodó Martínez, fabricant de draps, veí de Terrassa, venia a Joan Nadal Ferrater una terra de 5 a 6 cortanes a Sallent pel preu de 900 lliures. Joan Nadal declarava, poc després, que la compra l'havia fet en nom de la casa *Nadal i Ribó*, i que volia construir en el terreny una fàbrica de filats de cotó.

15. AHPB. Josep Maria Òdena, 1838

16. Joan Nadal seguia sent el cap del negoci, i establia uns criteris de treball i de vida força estrictes per al seu fill i el seu gendre: “*Juan Nadal será lo socio Director a qui se deurá donar rahó y coneixament de todas las operaciones quie se fasian (...) Anton Nadal será lo socio caixer del establiment (...) Anton Ribó será lo socio encarregat de la correspondencia del giro del negoci (...)*”. “*Los socios Anton Nadal y Anton Ribó viuran ab sas familias en la mateixa casa del establiment (...) Los socios Anton Nadal y Anton Ribó podran estreure durant la dita societat solament lo diner per lo gasto de manutención per ells i las seva respectivas familias, procurant sia lo menos posible pero jamai podra eccedir de mes de tres mil lliuras catalanas anuales cada un dels dos, cuas cantidades se rebaixaran de sos capitals respectius (...)*”. Documentació particular de la família de Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de la casa *Nadal i Ribó*.

17. Contracte d'arrendament de la fàbrica de Castellar, entre Francesc Juliana Marquet i Anton Nadal i Pujolà per 4 anys i pel preu de 4.800 lliures per tot el període, sense especificar el destí que aquesta tindria. AHPB. Josep Maria Òdena, 1840. Poc després, Anton Nadal, en nom de la societat, arrendava a Juliana un molí fariner a la mateixa localitat, el “Molí d'en Barba”; l'arrendament era per 3 anys i 8 mesos, perllongable a 5 anys més, i el preu, 2.200 lliures. AHPB. Josep Maria Òdena, 1842. En els protocols del mateix notari, de 1845, hi consta una escriptura de debitori de Francesc d'Assís Juliana a Nadal, per 6.000 lliures que aquest havia deixat al seu pare Ignasi Juliana Torra a 1841. Juliana ofería pagar un 6% d'interès sobre el capital que encara li quedava per retornar - 4.536 lliures - a canvi d'una pròrroga en el retorn. Era una cas de terratinent mancat de liquidesa que demanava crèdit al comerciant enriquit. A canvi, aquest podia - i sabia - treure profit del patrimoni de l'hisendat perquè disposava de capital. Al 1853, Juliana perllongava el contracte d'arrendament del seu molí per cinc anys. El preu de l'arrendament era per 10.500 lliures, a raó de 2.100 lliures l'any. De fet, en aquell moment Juliana encara devia 5.100 lliures a *Nadal i Ribó* d'un préstec privat que els comerciants li havien fet anteriorment. AHPB. Joaquim Òdena, 1853.

Començaren cinc anys d'inversions accelerades en fàbriques. La primera, *Joan Mas i Cia*, en el terreny comprat a Sallent.¹⁸ Poc després, a Sallent mateix, entraven com a socis capitalistes a *Prats i Valls*, una societat que es dedicava tant a la fabricació de filats com de teixits de cotó¹⁹. Amb aquesta operació, *Nadal i Ribó* ja participava en tres etapes del procés de producció del cotó, el comerç de la matèria primera, la fabricació de filat, i la de teixit. Poc a poc la casa anava integrant verticalment tot el procés de producció del cotó.

A Castellar, en la fàbrica que havia arrendat a Juliana a 1840, *Nadal i Ribó* establia una altra fàbrica de filats de cotó, sota la raó social de *Joan Bergé i Cia*.²⁰ El mateix 1842, Magí Julià, de Vilassar, venia un altre terç de la fàbrica de filats, un terç de la de teixits de cotó, que s'havia traslladat a Canet de Mar (i funcionava sota la denominació de *Borau i Alsina*) i un terç d'una fàbrica de Vilassar gestionada per Ginés Roldós per 1.400 duros. *Nadal i Ribó* es convertia així en el soci majoritari de la casa *Bonaventura Alsina*.

A 1843 seguí la febre inversora de la casa. Juntament amb Joan Dotres i Ramon Fort formaren societat sota la denominació *Ramon Fort i Cia*. pel teixit de cotons per mitjà de telers mecànics

-
18. Els socis de la societat eren Andreu i Joan Mas, Josep Claret, Joan Bergé i *Nadal i Ribó*. El capital era de 40.034 lliures, 7 sous i 8 diners, dels quals 6.000 es destinarien a la construcció de la fàbrica, 6.000 a la construcció d'un salt d'aigua, sèquia, etc. 26.834 lliures, 7 sous i 8 diners a l'adquisició de maquinària, 300 lliures a una porció de terra adjunta a la fàbrica, i les 900 lliures restants eren les que havia gastat Joan Nadal per la compra del solar. La propietat aniria a quarts parts per cada soci. Els altres socis reconeixien que *Nadal i Ribó* havia aportat més d'una quarta part del capital i es comprometien a augmentar els capitals de cadascun fins que quedessin equiparats. Els estatuts establien que el filat que sortís de la fàbrica aniria directament al magatzem de *Nadal i Ribó* “*en calidad de comisionista de la compañía, y pagar a dicha razón la comisión de costumbre*” AHPB. Josep Maria Òdena, 1842.
 19. Els socis eren Sebastià Prats i Sebastià Valls, fabricants de filats de cotó. *Nadal i Ribó* posava els telers mecànics “*con sus preparaciones correspondientes suficientes para poder consumir todo el hilo que se fabrique en la fábrica de hilados que en la actualidad tienen en dicha villa de Sallent los Sres. Prats i Valls*”. La maquinària la pagava *Nadal i Ribó*. L'escriptura afegia que “*como estas fábricas en la actualidad no tienen capital giratorio, los Sres. Nadal i Ribó se obligan a tener adelantado en algodón en rama y metálico para semanales y demás (...) hasta la cantidad de 12.000 libras*”. I seguia “*las empesas que resulten las venderán a los Sres. Nadal i Ribó con el cobro a su riesgo y el producto lo abonarán en cuenta abonándose de dichas ventas a Nadal i Ribó el 3% de comisión y garantía...*”. AHPB. Josep Maria Òdena, 1842.
 20. En aquesta nova societat, *Nadal i Ribó* hi participava amb un capital de 47.617 lliures, 12 sous i 6 diners, i Joan Bergé amb un de 22.494 lliures 8 sous i 4 diners, procedents de la liquidació de *Bergé i Valls*, de Sallent. Bergé es comprometia a igualar el capital aportat per *Nadal i Ribó*. Per garantir l'acumulació de beneficis, s'inclogué en els estatuts una clàusula que establia que “*ninguno de los socios podrá retirar la parte de beneficios que le corresponda, hasta tanto que la compañía tenga el capital giratorio formado de los beneficios que ascienda a 20.000 libras*”. AHPB. Josep Maria Òdena, 1842. A 1845, Bergé (o Vergé) reconeixia davant de notari deure a Anton Nadal 28.000 lliures, que li havien estat prestades sense interès. Probablement Bergé utilitzà els diners per igualar el capital a la societat, tal com s'havia compromès a fer en els estatuts. AHPB. Josep Maria Òdena, 1845. A 1850 Francesc Bergé morí. Per l'obertura del seu testament s'ha pogut saber que es deia Francesc Gil Bergé i Tourcier i era tintorer de draps, natural de Chalabre, França, casat en segones nupcies amb una catalana, Maria Quer, natural de Manresa. Després de la mort del fabricant, *Nadal i Ribó* va liquidar 1.600 lliures de la participació que aquest tenia en la fàbrica (part de l'herència) amb la seva vídua. No consta que la fàbrica deixés de funcionar, tot i que tampoc s'indica que següés funcionant. Tanmateix, en els balanços posteriors, la casa de Bergé ja consta com a *Vídua de Bergé i*

a Banyoles.²¹ *Nadal i Ribó* ja tenia fàbriques a llocs tan diferents com Vilassar, Canet, Castellar, Sallent i Banyoles. A més, consta que participava en una fàbrica de Mataró, de la qual no s'ha pogut trobar escriptura de constitució.

Un any més tard, els socis de *Bonaventura Alsina i Cia*, de Vilassar, decidien dissoldre la societat, que es reconstituï per incloure en els estatuts “*que deberá marchar por medio de vapor y en la que han admitido como socio al espresado Juan Mateu*”.²² *Nadal i Ribó* decidia introduir la nova font d'energia en una de les seves fàbriques, la de Vilassar, per poder-la fer competitiva, ja que no tenia possibilitats d'obtenir energia per mitjà de roda hidràulica, com en les altres en què participava, que estaven totes a la ribera d'algun riu.

A 1845 es reconstituïren algunes de les societats en les quals *Nadal i Ribó* participava. Aquell any, a més, Anton Nadal i Anton Ribó prestaren diners a diverses persones, sobretot als seus socis en societats.²³ Tot i les participacions en societats i els préstecs a particulars, l'activitat

fills, i sembla que la portava un fill de Joan Bergé, Joan Bergé Quer. AHPB. Joaquim Òdena, 1850, i Documentació particular de la família de Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de la casa *Nadal i Ribó*.

21. La societat tindria un capital de 6.000 pesos forts, dels quals *Nadal i Ribó* n'aportaria 2.000, 2.000 Joan Dotres i 2.000 Ramon Fort. El local era una antiga fàbrica de filats. Els estatuts establien que Ramon Fort en seria el director gerent, i rebria una assignació mensual de 30 duros si la fàbrica treballava amb un sol “assortiment” de màquines; “*si se pusiera otro asurtimento de los otros telares se le aumentará el salario mensual en 10 duros, y si la fábrica trabajara toda la noche se le juntará un ayudante a satisfacción de todos, pagado también por los fondos de la sociedad*”. Les expectatives devien ser bones que es preveïés la possibilitat de treballar tota la nit. Els estatuts especificaven en el seu article setè que “*todas la piezas que se fabriquen en el dicho establecimiento deberán pasar a poder de los Sres. Nadal i Ribó quienes las venderán a cuenta de la sociedad abonándoles la dicha la comisión de costumbre*”. AHPB. Josep Maria Òdena, 1843. A 1845, Josep Rabassa arrendava a Anton Nadal la fàbrica de Banyoles “*con el correspondeinte salto de agua*”, i especificava que “*podrá establecer la maquinaria que bien le parezca pero de ningún modo podrá hacerse harina ni blanquear trigo*”. L'arrendament seria per 4 anys a un preu de 1.371 lliures 8 sous 7 diners. Fins aquell moment la fàbrica havia estat arrendada a Joan Dotres. El lloguer del local, doncs, passava a ser responsabilitat dels comerciants. AHPB. Josep Maria Òdena, 1845. A 1847, Joan Dotres, que s'havia traslladat a viure a Madrid, venia la seva participació de *Ramon Fort i Cia* a *Nadal i Ribó* per 1.800 lliures. Recordem que la seva participació era originalment de 2.000 lliures, per tant va ser venuda per 200 lliures menys. AHPB. Josep Maria Òdena, 1847.
22. Les despeses de la compra del vapor, la seva col·locació, i tot a la instal·lació per fer-lo funcionar anirien a terços entre els socis. De nou, *Nadal i Ribó* aportava el capital: “*Los Sres. Nadal i Ribó se obligan a adelantar el capital necesario para hacer marchar dicha fábrica mientras no tenga el suficiente, esto es, adelantar el efectivo para semanales, pagar el importe del carbón de piedra para la máquina y surtir a la fábrica de todo el algodón en rama necesario contado al precio corriente del almacén de donde deberá surtirse la fábrica durante todo el tiempo de la sociedad*”. Alsina seria el director de la fàbrica de filats i Mateu de la de teixits. Més endavant s'especificava que “*todo el hilo que salga de la fábrica de hilados ha de emplearse en la fábrica de tejidos y el que sobrase deberá enviar a los Sres. Nadal i Ribó asicomo se les enviará todas las empesas que se fabriquen sin poder vender nada ni Alsina ni Mateu*”. La comissió per la casa per la comercialització dels productes era del 3%. AHPB. Josep Maria Òdena, 1844. A 1859 i 1860, *Nadal i Ribó* comprà als diferents propietaris - Magí Julià, Bonaventura Alsina i Joan Mateu - la fàbrica de Canet que usava la firma *Bonaventura Alsina*, per 400, 533 i 803 duros, respectivament. Joaquim Òdena, 1859 i 1860. No consta en cap escriptura, tanmateix, que liquidessin la societat aquest any.
23. Vegeu notes 17 i 20. Aquell any, *Nadal i Ribó*, Joan Bergé, i Andreu i Joan Mas, establiren una escriptura de concòrdia amb Josep Claret i Illas i Casas, fabricants veïns de Sallent, i socis de la casa *Serra Claret Casas i Cia* “*para el arreglo de la parte de aguas que respectivamente disfrutan las fábricas ...*”. AHPB. Josep Maria Òdena, 1845.

principal de la casa seguia sent el comerç del cotó. El capital de *Nadal i Ribó* ja era de 377.314 lliures 19 sous i 17 diners, i els beneficis de 57.784 lliures i un sou. Joan Nadal, el pare, seguia tenint la majoria del capital, el 40%, Anton Nadal en tenia el 32,15% i Anton Ribó el 27,85% restant²⁴.

El control vertical de la producció del cotó era meticulós. *Nadal i Ribó* marcava els preus a què les fàbriques havien de comprar els inputs, tal com reflecteix una escriptura de 1848, quan, en la pròrroga de la societat que tenien amb *Prat i Valls* a Sallent, els comerciants establien que:

*“queda convenido que el precio del hilo que la fábrica de hilados dé a la da tejidos sea contado número por número y que se venda al precio que lo vendan las fábricas de Sallent y de Manresa llamadas de Mas i Cia., Font i Cia., Serra Claret i Cia, Cots i Cia de Castellar de Vergé i Cia y la de Igualada llamada de Sant Juan de Igualada mientras que el hilo no sea de máquina continua”.*²⁵

A 1849, Joan Vila Jover, d'Igualada, casat amb una cosina d'Anton Nadal i empleat de la casa des de 1835, li manifestà la seva intenció de posar una botiga per la venda d'empeses *lustrinas*, empeses blanques i altres teixits, però li mancava el capital necessari. Els dos comerciants li facilitaren els fons²⁶. Amb l'establiment d'aquesta botiga, la casa obria i tancava el cicle del cotó. El cotó en floca que importaven es convertia en fil en fàbriques en les quals participaven. Aquest fil era venut, per mitjà de la casa - i amb el pagament d'una comissió - a teixir en establiments que controlaven, i finalment podien ser venuts a la botiga que tenien. El procés d'integració vertical s'havia completat.

La implicació en les fases de filat i teixit del cotó canvià la naturalesa de la societat, tot i que encara era oficialment considerada una casa de comerç per la importació de floca. I és evident que la entrada en la indústria els donà bons resultats. Els resums dels balanços ens permeten veure els beneficis que aportaven a *Nadal i Ribó* aquestes participacions en societats, sobre el benefici total. El quadre 3.3. ens mostra un resum dels primers vint anys de la companyia.

S'hi pot constatar que, de 1830 a 1835, les taxes de rendibilitat financera de la casa foren extraordinàriament altes. Les entregues de líquid a caixa del soci majoritari, no comptades dins el capital, que servien per a les operacions corrents de la casa, eren, sens dubte, la causa principal d'aquests elevats rendiments. Joan Nadal tenia el seu propi compte de major a *Nadal i*

24. Documentació particular de la família de Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de la casa *Nadal i Ribó*.

25. AHPB. Josep Maria Òdena, 1848.

26. *Nadal i Ribó* aportava 3.200 duros, i Vila 200. Se li imposaven una sèrie de condicions: s'havia de dedicar exclusivament a la venda d'empeses, no podia comprar al fiat, ni podia fer compres per més de 200 duros sense el permís d'ells. El pacte duraria 5 anys, però *Nadal i Ribó* es reservava el dret de tancar l'establiment abans. Vila havia de viure a la rebotiga, i es podia quedar amb el 10% dels beneficis - a més dels 4 duros setmanals que se li assignaven - però els hauria d'acumular al capital. AHPB. Joaquim Òdena, 1849. El negoci devia funcionar perquè a 1855, Anton Ribó i Anton Nadal Pujolà li prestaven 6.301 duros i canviaven els estatuts de la botiga per perllongar-ne el termini. AHPB. Joaquim Òdena, 1855.

Ribó, on es registraven les operacions que feia per compte del magatzem. Ell - a títol particular - efectuava les compres del cotó en floca, que pagava al comptat i després revenia a la societat. És a dir, el soci majoritari i tresorer de la casa feia de proveïdor - probablement cobrant una comissió - i de banquer - ja que avançava el circulant.

Amb aquest mecanisme, el capital de la societat podia seguir sent reduït i els guanys elevats perquè el secret estava en la disponibilitat de líquid del soci fundador. Ho podem observar en el quadre 3.4., que ens mostra l'estructura del passiu de la casa pels primers anys de funcionament.

Efectivament, és l'estructura del passiu la que ens dona la clau d'aquests elevats rendiments financers dels primers anys. Joan Nadal va avançar, durant la primera etapa, quantitats importants de numerari que permeteren dur a terme les operacions de compra de cotó. Mentrestant, els beneficis s'acumulaven gairebé en la seva totalitat al capital, que incrementà molt ràpidament, fins que *Nadal i Ribó* pogué prescindir d'aquest crèdit del soci principal perquè ja tenia prou líquid pel circulant. En el balanç de 1840 ja no apareix cap partida de creditors en el passiu, que està exclusivament format del capital i els beneficis.

Tornem al quadre 3.3. per observar com, durant els primers anys de participacions en altres societats, el percentatge dels beneficis que aquestes els aportaven eren discrets en relació a l'activitat principal de la casa, la importació de floca. Tanmateix, el percentatge de guany derivat de les inversions en fàbriques anà augmentant, a mida que les inversions també ho feien. Així, cinc anys després de decidir intervenir en la fabricació del filat i el teixit de cotó, els beneficis aportats per aquestes activitats ja significaven ben bé un terç del total de guanys obtingut per la casa.

Quadre 3.3. Capital, beneficis totals i derivats de les fàbriques, de 1828 a 1849, en lliures.

anys	capital social (1)	beneficis líquids (2)	rendibilitat financera (2/1)	beneficis de les fàbriques (3)	percentatge sobre beneficis (3/2) en %
1828 (a)	10.000,00,00	1.001,00,01	10,01%		
1829 (a)	11.001,08,00	1.848,13,08	16,80%		
1830 (a)	12.849,13,08	3.339,12,04	25,99%		
1831 (a)	16.189,05,10	12.476,00,03	77,06%		
1832 (a)	25.231,05,00	10.566,13,09	41,88%		
1833 (b)	35.583,19,08	15.603,11,11	43,85%		
1834	51.187,11,07	19.302,05,07	37,71%		
1835 (c)	110.489,17,02	14.483,16,06	13,11%		
1836	124.901,10,05	18.768,15,04	15,03%		
1837	142.266,15,02	16.594,06,11	11,66%		
1838	157.185,19,10	22.157,15,09	14,10%		
1839	176.741,08,00	35.238,10,02	19,94%		
1840	204.319,07,02	30.057,13,11	14,71%	3.211,05,11 (f)	10,68%
1841 (d)	229.674,12,06	40.343,08,06	17,57%	8.089,01,01 (g)	20,05%
1842	264.245,08,03	40.290,18,05	15,25%	6.558,06,05 (h)	16,28%
1843	299.186,13,10	38.102,01,01	12,74%	12726,02,05 (i)	33,40%
1844	330.722,05,00	52.034,09,07	15,73%	13.744,09,02 (j)	26,41%
1845	377.315,00,05	57.784,01,00	15,31%	25.423,14,05 (k)	44,00%
1846	428.083,01,05	70.650,06,09	16,50%	24.056,17,02 (k)	34,05%
1847	492.328,09,04	26.872,10,10	5,46%	7.858,03,07 (l)	29,24%
1848	505.565,07,07	37.034,03,05	7,33%	(m)	
1849	535.289,10,04	64.332,01,03	12,02%	(m)	

(a) De l'1 d'abril de l'any en curs a 31 de març de l'any següent

(b) Tanquen balanç a 31 de desembre de 1831. A partir d'aquest any, els balanços van per anys naturals. El capital és el corresponent a 1 de gener de l'any en curs.

(c) A 31 de desembre de 1834 donen per acabada la societat i la reconstitueixen amb un nou capital. A 1 de gener de 1835 Joan Nadal hi posava 50.000 lliures, Anton Nadal 43.239,9,6 lliures i Anton Ribó 17.250,9,8 lliures.

(d) Segona reconstitució de la societat. Joan Nadal aportava 95.016,15,3 lliures, Anton Nadal 76.383,9,4 lliures i Anton Ribó 58.274,7,11 lliures, 10.000 dels quals eren el dot de la seva dona, Teresa Nadal Pujolà, filla i germana dels seus socis.

(f) Consten els beneficis de *Bonaventura Alsina* de Vilassar, i *Ramon Alsina* de Mataró.

(g) Consten els beneficis de *Bonaventura Alsina* de Vilassar, *Joan Mas i Cia* de Sallent, *Ramon Alsina* de Mataró, i *Mateu Calvet* de Vilassar.

(h) Consten els beneficis de *Bonaventura Alsina* de Vilassar, *Ramon Alsina* de Mataró, *Mateu Calvet* de Vilassar, *Joan Mas* de Sallent i *Joan Bergé*, de Castellar.

(i) Consten els beneficis de *Bonaventura Alsina* de Vilassar *Joan Bergé* de Castellar, *Ramon Alsina* de Mataró, *Joan Mas* de Sallent, *Mateu Calvet* de Vilassar.

(j) Consten els beneficis de *Bergé*, *Joan Mas* i *Ramon Alsina*.

(k) Aquests anys no s'especifica la procedència dels beneficis de les fàbriques.

(l) Els beneficis corresponen a les fàbriques de Sallent, Vilassar i Banyoles.

(m) A 1848 i 1849 no hi ha cap al·lusió a les participacions en fàbriques.

Font: Documentació particular de la família de Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de la casa *Nadal i Ribó*

Quadre 3.4. Estructura del passiu de Nadal i Ribó de 1828 a 1841, en lliures

any	capital	creditors		beneficis	total
		Joan Nadal	altres		
1828 (a)	10.000,00,00	7.694,05,08	3.141,08,07	1.001,00,01	21.836,15,11
1829 (a)	11.001,08,00	16.353,16,08	6.806,19,05	1.848,13,08	36.010,09,09
1830 (a)	12.849,13,08	51.703,00,00	10.366,00,10	3.339,12,04	78.258,06,10
1831 (a)	16.189,05,10	59.997,13,10	20.729,06,09	12.476,00,03	109.392,06,08
1832 (a)	25.231,05,00	80.671,01,00	7.721,05,00	10.566,13,09	124.189,16,11
1833	35.583,19,08	73.085,01,00	19.790,14,19	15.603,11,11	144.063,07,04
1834	51.187,11,07	92.866,01,08	1.578,18,04	19.302,05,07	164.934,17,07
1835	110.489,17,02	11.014,08,03	16.891,11,03	16.552,18,10	154.948,15,06
1836	124.901,10,05	19.345,10,09	1.200,00,00	18.768,15,04	164.185,16,06
1837	142.266,15,04	18.589,12,06		16.594,06,11	177.450,14,07
1838	157.185,19,10	11.961,19,01		22.157,11,09	191.305,14,08
1839	176.741,08,00	3.261,19,01		35.238,10,02	215.241,17,03
1840	204.319,07,02	3.261,19,01		30.057,13,11	237.639,00,02
1841	229.674,12,06			40.343,08,06	270.018,01,00

(a) De l'1 d'abril de l'any en curs a 31 de març de l'any següent

Font: Documentació particular de la família de Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de la casa Nadal i Ribó

Quadre 3.5. Rendibilitat dels capitals en dues fàbriques participades, de 1841 a 1844, en lliures

any		Joan Mas de Sallent	Joan Bergé de Castellar
	participació (a)	10.008,03,01	47.617,12,06
1841	beneficis derivats de la fàbrica	3.546,17,10	
(c)	rendibilitat	35,43%	
1842	beneficis derivats de la fàbrica	1.782,01,08	2.582,07,08
	rendibilitat	17,80%	5,42%
1843	beneficis derivats de la fàbrica	1.698,04,09	8.901,06,03
	rendibilitat	16,96%	18,69%
1844	beneficis derivats de la fàbrica	2.409,10,00	9.926,16,06
	rendibilitat	24,07%	20,84%
	beneficis acumulats	9.437,10,07	21.410,10,05
	percentatge s/aportació inicial	94,29%	44,96%

(a) Segons les escriptures de constitució de les societats. AHPB. Notari Josep Maria Òdena.

(b) En el cas de Joan Mas de Sallent, el capital que realment corresponia a Nadal i Ribó era de 10.008 lliures, però en l'escriptura els altres socis reconeixien que Nadal i Ribó havia aportat realment més d'una quarta part del capital, i que els altres anirien acumulant els beneficis fins arribar a les proporcions establertes (vegeu nota 17).

(c) La constitució de la societat s'escripturà a 1842 davant el notari Òdena. Tanmateix, els balanços de la casa deixen molt clar que és el benefici que els correspon per la seva quarta part de participació.

Font: Documentació particular de la família de Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de la casa Nadal i Ribó i Protocols notariais de Josep Maria Òdena.

Encara que en l'actiu dels balanços de la casa no se'ns ofereixi la valoració de les participacions en fàbriques, es pot conèixer l'aportació de capital que havia efectuat *Nadal i Ribó* per les escriptures de constitució de les societats. A partir d'aquesta dada es pot elaborar una taula d'evolució de la rendibilitat del capital aportat en dues de les fàbriques, per un període de quatre anys, de 1841 a 1844, dades que presentem en el quadre 3.5.

La primera cosa que s'observa és que els rendiments que els suposava la participació en les fàbriques eren molt diferents, no només entre establiments sinó també segons dels anys que es considerin. 1842 i 1843 foren fluixos en relació a 1841 i 1844. Malauradament no tenim les dades dels beneficis desglossats per fàbriques per més anys, que ens permetrien estudiar més a llarg termini la rendibilitat d'aquestes inversions. Segons aquestes dades, tot i les diferències entre les fàbriques, sembla que la inversió inicial podia ser recuperada entre cinc i deu anys.

Les taxes de rendibilitat derivada de les fàbriques s'han de llegir amb molta cautela. No pretenen reflectir el rendiment financer de les fàbriques. Hem de tenir en compte que als comerciants, la participació en fàbriques no només els proporcionava els guanys derivats del repartiment de beneficis. *Nadal i Ribó* establia en els estatuts de constitució d'aquestes societats, que el subministrament de la matèria primera el farien ells i la col·locació del producte final també. Això significava que la casa tenia garantit el comprador del cotó que importaven, així com el teixit a preu de fabricant per vendre a la seva botiga. A més, s'embutxacava per cada operació d'intermediació de les fàbriques un 3% de comissió (no inclòs en la taxa de guany que hem calculat). És possible que *Nadal i Ribó* vengués el cotó o el fil a un preu molt elevat als fabricants i els comprés el producte final a un preu molt ajustat que els garantís una bon marge de benefici.

Com que l'any 1850 la casa realitzà un inventari molt exhaustiu del magatzem i una revaloració de tots els actius de la societat, aprofitant que passaren a portar tots els comptes en duros, els balanços es presentaren molt més detallats.²⁷ Es poden conèixer alguns detalls de qualitat en relació a la rendibilitat de les fàbriques. En aquell any, els beneficis totals eren de 42.455,2,76 duros, el valor de les inversions en altres societats pujava a 90.302,18,2 duros, i la part dels beneficis atribuïble a elles de 32.527,2,6 duros, és a dir, una rendibilitat mitjana elevadíssima, del 49,05%. El quadre 3.6. ens en mostra el detall.

27. Per exemple, es pot consultar una llista dels clients amb deutes pendents des de 1836, procedent de la consolidació dels llibres majors fins a 1850, i el volum del crèdit pendent. El cotó en floca els el proporcionava majoritàriament *Dulcet i Sines*, casa de comerç domiciliada a Barcelona, tot i que també compraven a *Guilla hnos*. I les existències en el magatzem estaven composades en un 80% per empeses, mentre que el cotó en rama només representava el 13% i el filat el 4%. Això no ens indica, evidentment, que cadascuna d'aquestes partides contribuís als beneficis de la casa en aquests percentatges. És impossible distingir, amb les dades que tenim, la part de facturació corresponent a la venda de cotó en rama, la del fil i la del teixit. Documentació del fons de Nadal- Caparà. Balanços i inventaris de la casa *Nadal i Ribó*.

Quadre 3.6. Valor i rendibilitat de les fàbriques participades per Nadal i Ribó a 1850, en duros

Empresa, instal·lacions, etc.	participació	beneficis que els aporta (a)	rendibilitat del capital
<i>Juan Mas de Sallent (b)</i>	17.658,00,18	9.801,11,06	55,50%
<i>Viuda Berge e hijos de Castellar (c)</i>	14.402,02,03	7.871,19,11	54,65%
<i>Prat Valls i Cia de Sallent (d)</i>	10.316,00,12	1.544,12,30	14,97%
<i>Ramon Fort y Cia de Banyoles (e)</i>	3.241,12,29	3.903,14,04	120,43%
<i>Jayme Alsina de Vilassar (f)</i>	5.731,02,06	2.109,19,31	36,80%
<i>Bonaventura Alsina y Cia de Vilassar (g)</i>	5.487,14,18	no consta	
<i>Ramon Alsina y Cia de Mataró (h)</i>	4.361,10,03	Parada	0,00%
<i>Matias Calvet y Cia de Vilassar (i)</i>	3.272,15,00	3.272,15,00	100,00%
<i>Antigua de Bonaventura Alsina (j)</i>	840,08,19	no consta	
<i>Jaumandreu y Cia de esta (k)</i>	11.091,11,30	564,15,16	5,09%
<i>La España Industrial (l)</i>	7.500,00,00	no consta	
<i>Establiment de Vila hnos (m)</i>	6.400,00,00	3.457,14,10	54,02%
Sumen valor fàbriques y establecimientos	90.302,18,02	32.527,02,06	36,02%

(a) Segons el comptable de l'empresa "Por los beneficios han dado los antes dichos establecimientos se han retirado", és a dir, els beneficis derivats de la fàbrica, o la recuperació del capital invertit prèviament, i ara retirat.

(b) "adquisición del agua, edificios, maquinas de hilar con sus preparaciones, telares mecánicos con sus accesorios, rueda hidráulica, embarrador. Nos corresponde por la cuarta parte en que interesamos"

(c) "rueda hidráulica, embarrador, máquina de hilar con las preparaciones correspondientes Nos corresponde por la mitad en que interesamos"

(d) "valor de 60 telares mecánicos, tres máquinas de parar con todos sus accesorios"

(e) "dos máquinas de parar con sus accesorios, 24 (o 211?) telares mecánicos, 39 de madera, con todo lo demás correspondiente para hacerlas funcionar Nos corresponde por las dos terceras partes en que interesamos". Els beneficis d'aquesta fàbrica superen el capital aportat amb escreix, fent que obtinguem una rendibilitat del 120%, que pobablement responia a beneficis més capital aportat. Com que l'any següent els beneficis corresponents a aquesta fàbrica van ser de 741 duros, amb tota probabilitat, els beneficis reals per 1850 foren de 662 duros, la diferència entre les dues xifres donades (3.903 - 3.241). Aleshores la rendibilitat baixa fins a un més raonable 20,43%. Comptant tan sols 662 duros de beneficis per aquesta fàbrica, la rendibilitat mitjana de totes les fàbriques seria del 35,28%.

(f) "valor del vapor, maquinas de hilar, telares de madera y una pieza de tierra, nos corresponde por un tercio en que interesamos"

(g) "en el vapor, maquinas de hilar con todos sus accesorios, telares de madera y lo necesario para que marche, Interesamos por la cantidad de ..."

(h) "esta maquinaria esta parada y la mitad de su coste ..."

(i) "esta fabrica esta parada también y la mitad de su coste...". Aquest "benefici" respon probablement a la retirada del seu capital de la companyia o al valor de l'aportació inicial.

(j) "la maquinaria ha pasado a la nueva habiendo quedado un edificio en Vilasar en el que interesamos por la mitad y uno en Canet en el que interesamos un tercio"

(k) "nuestro capital en aquella fabrica representado por D Juan Nadal y Pujolà de nuestra cuenta"

(l) "por 120 acciones de la dicha su coste de compra 4.589\$ 30r 1mv negociadas al cambio de 62 %"

(m) "por nuestro capital segun contrata con otros".

Font: Documentació particular de la família de Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de la casa Nadal i Ribó

Es podria pensar que aquestes xifres de rendibilitat són desproporcionades, però cal tenir en compte, com dèiem anteriorment, que amb tota probabilitat integren el conjunt de guanys que els proporcionava la seva participació en fàbriques. Aquest podria estar compostat de la part de beneficis que els corresponia per la participació, de la venda de floca de cotó (o de fil) i de la comissió del 3% per cada operació d'intermediació.

Tot i que dubtem que la comissió del 3% sigui inclosa en el guany que donen els balanços, cal insistir que les xifres de rendibilitat que es presenten no corresponen a les de les fàbriques,

sinó tan sols a la que obtenia *Nadal i Ribó* de la seva condició de soci capitalista. El guany per l'empresari no era, amb tota seguretat, tan gran.²⁸

És molt possible que, en el context d'escassetat de capitals i de manca de banca industrial de Catalunya, els socis capitalistes de les fàbriques collessin els fabricants, imposant-los els preus dels inputs que aquests necessitaven i el preu del producte final. El cas de *Nadal i Ribó* ens demostra que algunes cases de comerç van assumir el paper de banquers de la indústria, però a un preu - tenint en compte les xifres que hem presentat - força car pel fabricant.

Cal dir, també, que aquests guanys tan elevats eren possibles perquè *Nadal i Ribó* integrava de forma vertical tot el procés de producció del cotó. És possible que en prendre la decisió d'entrar com a socis capitalistes de fàbriques ja tinguessin en compte que els guanys serien segurs i elevats sempre i quan controlessin tots els subprocessos de producció. És impossible saber, però, quina part del rendiment de les seves inversions correspon al fet de ser socis capitalistes (al seu percentatge de participació), i quina al fet d'integrar el procés de producció del sector (el fet de tenir controlades totes les fases), suposant que això fos separable. El que sembla segur és que aquest hauria estat inferior si "només" haguessin estat socis capitalistes. El guany era elevat precisament perquè es donaven els dos fets alhora.

Els percentatges de rendibilitat del capital del quadre anterior ens mostren clarament que participar en la indústria - en qualitat de soci capitalista - podia aportar uns guanys molt superiors als derivats de la inversió en deute de l'estat, de la concessió de préstecs privats, i, no cal dir-ho, de la inversió en ferrocarrils, que difícilment superaven el 6%. Les dificultats d'obtenir un préstec en un banc per invertir-lo en les fàbriques, feia que els empresaris busquessin aquells que tenien capitals líquids per fer-los socis de les seves companyies, encara que el cost real fos més elevat que el 6% - el tipus d'interès de l'època -, però no tenien alternativa si volien invertir.

28. Els comptes de l'empresa no desglossen el benefici derivat de les empreses en beneficis de la fàbrica, beneficis de les comissions, etc. Que aquest benefici englobava les comissions i els guanys de la compra-venda dels inputs i els outputs és una suposició nostra per explicar-nos aquestes tan elevades - i poc versemblants - taxes de rendibilitat. Tanmateix, en els resums dels llibres majors que s'han conservat, consten les fàbriques participades juntament amb la resta de clients, i també com a deutores o creditores per cotó o per fil. Per tant, si la part del negoci de compra i venda de la floca i del fil, registrada en els majors, la portaven tan estrictament separada de la resta, no està tan clar que la partida "benefici de les fàbriques" inclogui ni els guanys derivats de la venda dels inputs a les fàbriques ni les comissions. En tot cas, caldria estudiar de què es composava realment aquest "benefici", cosa que no es pot fer amb les dades que s'han pogut consultar.

El quadre 3.7. ens mostra les taxes de rendibilitat financera de la casa des de 1850 fins a la seva dissolució. Com podem observar, les taxes de rendiment financer de la societat foren molt més moderades en aquesta segona etapa, a excepció dels anys 1870-73.

Quadre 3.7. Capital, beneficis líquids totals i rendibilitat financera, de 1850 a 1875, en duros

anys	capital social (1)	beneficis líquids (2)	rendibilitat financera (2/1)
1850	315.104,38,38	42.455,02,26	7,19%
1851	352.756,08,00	30.171,19,22	8,55%
1852	382.927,27,22	44.048,,22,00	11,50%
1853	427.035,27,44	50.152,09,21	11,74%
1854	462.019,05,21	44.189,15,28	9,56%
1855	452.091,19,01	41.178,19,16	9,11%
1856	473.520,01,08	36.218,12,23	7,65%
1857	497.165,09,22	48.404,18,11	9,74%
1858	539.929,03,33	62.631,16,31	11,60%
1859	593.979,07,23	33.976,18,05	5,72%
1860	616.480,04,29	40.000,06,17	6,49%
1861	639.083,14,12	54.731,10,00 (a)	8,56%
1862	675.630,75,00	20.707,074	3,06%
1863	670.142,390	(b)	
1864	674.647,204	639,430 (c)	0,09%
1865	644.366,142	- 1.243,143	-0,19%
1866	644.366,142	15.129,201	2,35%
1867	794.811,493	(d)	
1868	190.750	14.921,217	7,82%
1869	190.750	5.223,562	2,74%
1870	190.750	2.652,858	1,39%
1871	190.750	30.628,418	16,06%
1872	192.750	64.291,560	33,35%
1873	194.195,150	50.614,607	26,06%
1874	190.750	11.500,039	6,03%
1875	190.750	-6.623,06	-3,47%

(a) La casa canvia a duros i mil·lèsimes.

(b) Els comptes de 1863 no s'han conservat.

(c) Anton Ribó morí el 19 d'agost de 1864, i el 20 d'octubre es reconstituí la societat amb Joan Nadal, Anton Nadal i la seva germana Teresa, vda. Ribó, com a socis.

(d) Joan Nadal Ferrater morí a 1867. La societat es quedava sense dos dels seus socis inicials. Es refundà a 15 de desembre de 1868, amb una considerable reducció de capital. Anton Nadal hi posava 93.700 escuts (46.850 duros), Teresa Nadal, 34.460 escuts (17.230 duros), Josep M Nadal i Vilardaga 86.740 escuts (43.370 duros) i Víctor i Joaquim Ribó 166.600 escuts (83.300 duros).

Font: Documentació particular de la família de Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de la casa *Nadal i Ribó*.

Les operacions de finançament de la casa s'anaren diversificant amb el temps. A 1850, Joan Nadal Pujolà, en nom del seu germà Anton, exigia a Francesc Esteve i Sans, director de la societat *Jaumandreu i Cia.*- antiga *Casamitjana, Esteve i Cia.* - que el capital de 10.000 lliures que havia aportat a *Casamitjana* no quedés menysvalorat per la liquidació i reconstitució que es va fer de la companyia a 1847²⁹. El mateix any, *Nadal i Ribó* es constituïa com a fiadora d'una operació en la qual l'encarregat de la botiga de teles, Joan Vila Jové, contractava a un fabricant de teixits, Jaume Vives, perquè entregués a un tal Ginés Masiqués de Reus "*todos los géneros que puedan venderse de utilidad en la referida ciudad de Reus hasta la cantidad de 48.000 reales de vellón*".³⁰ I dos anys després, a 1852, Josep Casamitjana i Boyer i Joan Casamitjana Costansó, fabricants d'estampats, feien un reconeixement de deute a *Nadal i Ribó*, de 12.000 duros, que havien utilitzat per construir un edifici amb màquina de vapor i altra maquinària a Sant Martí de Provençals.³¹

El que es desprèn d'aquestes tres darreres operacions és que *Nadal i Ribó* era sol·licitada per qualsevol iniciativa o operació comercial i industrial que necessités finançament, i que la canalització dels capitals es féu de moltes diverses formes, la que més els convenia per cada cas. Sembla que, de moment, els comerciants no estaven interessats a entrar com a socis

29. En la constitució de *Jaumandreu i Cia*, les 40.000 lliures que Esteve tenia a *Casamitjana* (10.000 de les quals eren de *Nadal i Ribó*), s'havien convertit en 36.000, i Joan Nadal no estava disposat a que quedessin reduïdes a menys. Esteve acceptà reduir la seva part del capital i deixar intacta la dels Nadal. A la mort de Joan Nadal, el germà gran d'Anton, a 1855, Francesc Esteve declarava que dels 36.000 duros que tenia en la societat *Jaumandreu i Cia.*, 10.000 corresponien a *Nadal i Ribó*, però que Joan Nadal n'era el representant. AHPB. Joaquim Òdena, 1855. Francesc Esteve Sans estava casat amb la cosina d'Anton Nadal, Teresa Nadal Sastre, filla de Joaquim Nadal (vegeu arbre genealògic). Els negocis d'Esteve amb els Nadal no s'acabaren amb aquesta societat. També eren consocis de la societat *Jaumandreu i Cia*, que es dedicava a la fabricació d'estampats de cotó "*y demás operaciones*", tal com deien els estatuts. A 1857, en la pròrroga de la societat, la participació de *Nadal i Ribó* era de 11.100 dels 243.200 pesos forts que tenia de capital. Joan Jaumandreu en tenia 39.000 pesos forts i n'era el gerent. La resta dels accionistes eren Teresa Planas vda. d'Antoni Maimir, per 29.500 pf, Francesc Esteve Sans per 20.000 pf, Jaume Baulenas amb 18.500 pf. Joan Casamitjana - suposadament el mateix a qui *Nadal i Ribó* havia prestat 12.000 lliures a 1852, vegeu nota 27 - Cristòfor Ventosa, Josep Monteys, Ramon Milà de la Roca hi participaven amb 11.100 pf, Salvador Pons amb 10.500 i Gaietà Casamitjana amb 10.000 pf. Josep Gavaldà amb 7.000 pf, Bartomeu Vidal Nadal - cosí d'Anton Nadal - amb 5.700, Antoni i Domènec Ametller i Salvador Maimir amb 5.400 pf. Josep Baulenas amb 3.800, Josep Vidal Ribas amb 2.700 i Francesc Gavaldà amb 1.300. Els restants 20.100 pf de capital la societat els recomprava d'antics socis i estaven en cartera. AHPB. Joaquim Òdena, 1857. La majoria dels socis d'aquesta societat ho eren també de la societat anònima constituïda a 1854 *La progresiva industrial*. AHPB. Joaquim Òdena, 1854. Esteve, a més, fou membre de la secció de cotó de l'Institut Industrial de Catalunya a 1851. Solà (1997), p. 368.

30. Joan Vila Jové també era cunyat d'Anton Nadal. AHPB. Joaquim Òdena, 1850, i Documentació del fons de Nadal- Caparà. Balanços i inventaris de la casa *Nadal i Ribó*.

31. Els deutors es comprometien a tornar el deute en el termini d'un any, i hipotecaven la fàbrica. AHPB. Joaquim Òdena, 1852. A 1854, *Nadal i Ribó* signava carta de pagament a Casamitjana; Aquest ja havia tornat 4.146 duros, 12 rals i 8 maravedís dels 12.000 que li havien deixat, però quan es retirà del negoci, vengué la seva part de la fàbrica al seu consoci Joan Romà, qui s'encarregà de tornar els restants 7.853 duros, 7 rals i 26 maravedís a *Nadal i Ribó*. El mateix 1854, *Nadal i Ribó* prestava 35.000 lliures al nebot d'Anton Nadal, Joan Mitjavila Nadal, que entrava com a soci a *Romà i Cia*. A canvi, Mitjavila hipotecava la fàbrica de Sant Martí de Provençals, amb la màquina de vapor i el terreny adjunt, de 4 mujades. AHPB. Joaquim Òdena, 1854.

comanditaris en més societats, però no deixaven de finançar altres tipus d'operacions si els semblaven econòmicament viables.

L'etapa de 1850 a 1855 estigué marcada per les refundacions de societats en què ja participaven i no es té constància de noves iniciatives en aquest sentit. L'activitat inversora es relaxà en relació als anys anteriors, però Anton Nadal no deixà de fer treballar els diners. Durant 1852, 1853 i 1854 invertí quantitats importants en sòl, rústic i urbà, igual que el seu cunyat, Anton Ribó: els dos comerciants consolidaven el seus beneficis en patrimoni immobiliari, que era menys volàtil. A 1855, Josep Vila Jové, que havia entrat provisionalment com a soci en la botiga que portava el seu germà Joan, se separava d'aquesta i constituïa una societat en comandita juntament amb *Nadal i Ribó* i Joan Nadal, que tenia per objecte la venda de gèneres elaborats de cotó, amb l'establiment al carrer Montcada 3. Dels 3.400 duros de capital de la primera botiga - portada per un cunyat - es passava a obrir-ne una de nova amb 28.000 duros de capital - portada pel germà del cunyat. La fase de la venda de teixits creixia en importància³².

A 1856, *Nadal i Ribó*, entrà com a soci comanditari en dues noves societats. La primera era una fàbrica de filats de cotó a Sallent. Juntament amb l'antic soci de *Prat i Valls*, Sebastià Prat i Montanyà, constituïren *Sebastià Prat i Cia*.³³

32. Per tant, ja tenien dues botigues, una al carrer del Born i l'altra al carrer Moncada número 3 (cantonada Princesa que encara no estava obert). La raó social seria *Vila Jové i Cia*. i havia de tenir una durada inicial de cinc anys. Joan Nadal, germà d'Anton, aportava 8.000 duros, *Nadal i Ribó* 8.000 duros més i Vila Jové els 4.000 restants. Se li assignaven 360 duros de remuneració anual més el 15% dels beneficis, i se li exigia deixar els seus beneficis per incrementar la seva participació en el capital de la societat. AHPB. Joaquim Òdena, 1855. A 1860, Gaetà d'Amat i Amat, marquès de Castellbell i Castellmeià, que devia 18.000 lliures - al 4% - a *Nadal i Ribó*, arribava a un acord per saldar els deutes pendents amb els seus creditors. Aquests no li havien pagat els lloguers de la casa que ocupaven al carrer Moncada - on tenien la botiga -. El marquès demanà a *Nadal i Ribó* que desallotgés els locals ja que amb l'obertura del carrer Princesa la casa havia de ser derruïda, i *Nadal i Ribó* demanà que primer se saldessin els deutes mutus. AHPB, Joaquim Òdena, 1860.

33. La societat tindria un capital de 104.672 duros, 8 rals i 9 maravedís, dels quals 30.000 eren de Prat (incloïa l'edifici amb el salt d'aigua), 3.000 de *Nadal i Ribó* (incloïa 49 telers mecànics de sistema antic i el capital circulant). Els restants 44.672 duros, 8 rals i 19 maravedís se'ls havien de partir entre els dos socis, i responien a la factura de la maquinària nova que havien comprat. La maquinària nova constava de tres partides. Per la secció de preparacions, havien comprat “*un batán espulsador, otro obelador, una balanza para las pesadas, 12 cardas con sus correspondientes guarniciones y botes de hoja de lata, una maquina de esmerilar para dichas, dos manuales de tres juegos cada uno con sus botes de hojalata y juego de presión para dichos y los de carda, 2 mecheras en grueso de 52 husos cada una con sus botes hojalata, 4 mecheras en fino 100 husos cada una con sus rodetes, una estufa de plancha de hierro con su chimenea para calentar, un aspe y romana para hacer las pruebas*”. Per la secció de filats: “*15 máquinas de hilar continúa con 2.310 husos con sus rodetes, 5 self=actings (sic.) con 2.332 husos, un aspe continuo de 2 caras y 3 aspes con sus husos, una báscula para pesar, cajas correspondientes para todas las máquinas de hilar, 2 relojes de pared, 5 tinajas y una citra para aceite, una bomba para dar agua a la fábrica*”. Finalment, per la Secció de teixits: “*Un bobinador con sus rodetes, dos urdidores con sus rodetes y plegadores, una caldera de vapor, bomba alimentaria y flotante, una maquina de parar con todos sus accesorios, dos anudadores con sus pasapeines, 44 telares mecánicos con sus plegadores, peines y accesorios, una maquina para medir y plegar las piezas, una prensa para hacer los fardos, quince y luces correspondientes a toda la maquinaria mencionada*”. També dedicaven un apartat a “*Motores y Tranmisión: 2 ruedas hidráulicas para hacer marchar dicha maquinaria de hierro con sus coronas, contrarruedas, arboles*

El mateix any, Anton Nadal i Anton Ribó entraren com a socis comanditaris, a nivell particular, en una societat que tenia per objecte “*establecer un blanqueo con plancha de piedra y demás necesario para blanquear y aderezar tanto por cuenta propia como por cuenta ajena*”.³⁴

La casa no es desinteressà de les inversions immobiliàries si sortien bones oportunitats. A 1858 comprà una fàbrica de Vilanova “*que ha vendido en pública licitación la razón social de “Llimós, Puig i Cia.” de aquella población, con toda la maquinaria, maquina de vapor, transmisión y demás cosas dependientes de aquel edificio fábrica que el citado Gerónimo Llimós remató por encargo de la dicha razón “Nadal i Ribó” (...) por la cantidad de 38.100 duros*”.³⁵

El mateix any, prestaven 25.791 rals 37 cèntims a Josep Rabassa, de Banyoles, perquè pogués satisfer un deute que tenia amb el constructor que li havia edificat una fàbrica a la vila. Rabassa hipotecà l'edifici, i un any després, entrampat amb altres deutes - a més del que tenia amb *Nadal i Ribó* - transferí la propietat de la fàbrica als comerciants a canvi que li saldessin els deutes.³⁶

verticales y horizontales, ruedas angulares, poleas, correas, regulador y demás accesorios para la marcha de toda la maquinaria mencionada”. És interessant observar la combinació d'energia hidràulica - considerada dins l'apartat de Maquinaria - i la de vapor - que posaven dins la secció de teixits - de la fàbrica. *Nadal i Ribó* abastiria la fàbrica de cotó en floca al mateix preu que a *Mas i Cia*, i s'encarregarien de vendre les peces elaborades en la fàbrica “*con el cobro a su cargo y riesgo, abonando su producto en cuenta de la sociedad, percibiendo de dichas ventas un 3% de comisión y garantía...*”. En fil sobrant el col·locaria la casa, a Barcelona. AHPB. Joaquim Òdena, 1856.

34. La nova societat s'anomenaria *Ribó, Ràfols i Cia*, i en serien socis Mariano Casi López, d'Almagro, Anton Ribó, Anton Nadal, Francesc Tous d'Igualada, Pau Ribó i Josep Mª Ràfols de Vilanova, amb 3.000 duros cadascun, i Joan Asbert amb 2.000 duros. El capital social quedava, doncs, en 20.000 duros, dels quals 5.787, 10 rals i 5 maravedís corresponien a “*maquinaria y enseres*”. Els estatuts establien que cada any es rebaixaria el valor que la maquinària i utensilis tenien en el balanç anterior “*para que no sea ilusorio el valor de la maquinaria*”. És la primera referència explícita a l'amortització del capital fix en una escriptura de societat de la que participaven. Els socis administradors serien Pau Ribó i Joan Asbert, i la societat arrendaria una peça de terra a Sant Martí de Provençals a Lluís Villavecchia - germà del futur gendre d'Anton Nadal - però no especifiquen per què la volien. AHPB. Joaquim Òdena, 1856.
35. *Nadal i Ribó* prengué possessió de la fàbrica de Vilanova a 1861, quan els comerciants hi enviaren el seu dependent Josep Vila Jové. La fàbrica tenia 4.550 metres quadrats de superfície, i s'hi instal·laren les societats *Ribó, Ràfols i Cia*, de la qual eren socis comanditaris, i la *Josep Vila i Cia*. Joaquim Òdena, 1862 i 1863. Aquest edifici apareix en l'inventari dels béns particulars d'Anton Nadal on es fa constar que era un establiment fabril amb magatzem per cotó, pati i màquina de vapor de 35 cavalls, 2 calderes, 2 plomes aigua i 2 jornals de jardí. Era propietat de Nadal tot i que especifica que procedia de la dissolució de *Nadal i Ribó*. Tot plegat estava valorat, a 1876, en 80.000 ptes. AHPB. Joaquim Òdena, 1876.
36. Rabassa - que havia arrendat una fàbrica a *Nadal i Ribó* a 1845 - devia 21.164 rals a un constructor, i les costes del litigi amb aquest i pujaven a 30.145 rals 53 cèntims. Els interessos del préstec - per un any - eren de 1.481 rals 11 mv - el 6%. Per tant el deute total era de 25.791 rals 37 cèntims. AHPB. Joaquim Òdena, 1857. Un any després, Rabassa, que encara tenia més deutes - per valor de 165.333 rals 11 maravedís - establia en enfiteusi a *Nadal i Ribó*, per les dues fàbriques, una construïda i l'altra a mig construir, un salt d'aigua i una roda hidràulica, un molí fariner - anomenat “del Sagristà” - amb dues moles, sèquies, represa, “*útiles y enseres*”, terra per 3 vessanes de regadiu - tot a Banyoles- i la facultat d'utilitzar les aigües de l'Estany “*para el curso de dichas fábricas y molino, y riego de la designada pieza de tierra y demás usos que convengan*”. A canvi, *Nadal i Ribó*, pagaria els seus

A 1859, els dos comerciants atorgaren poders a Miquel Lavall - treballador de *Nadal i Ribó* - “para que, a nombre de los otorgantes y representando sus personas, voz, acción y derecho, pueda asistir a las subastas que se efectuen por el estado y a consecuencia de la ley de desamortización civil de cualesquiera fincas...”. La compra de terres de la desamortització, que no tenia absolutament res a veure amb els negocis “habituals de la casa”, no quedaven de cap manera descartat.³⁷ La disponibilitat de capital, doncs, permetia a *Nadal i Ribó* anar engreixant el seu patrimoni fabril a bon preu; en alguns casos, al dels deutes dels qui no disposaven de liquidesa.

Tampoc no cessaren les participacions en fàbriques. Joan Puig de Vilassar, amb qui havien treballat ja l'any 1838 en la seva primera participació en una societat, tornava a requerir-los, i “admetia” (*sic.*) a *Nadal i Ribó* com a socis, segons tots els indicis, amb la finalitat de tenir garantit un cert capital circulant. Els estatuts de la nova societat especificaven que “cuando se haga la liquidación el socio Puig se quedará con toda la maquinaria por el precio que tenga en el último balance y entregará en efectivo a los Sres. Nadal i Ribó la cuarta parte que les corresponda”.³⁸

La modalitat de finançament, doncs, variava en cada cas; i a mida que incrementaven les seves participacions en societats, Anton Nadal i Anton Ribó es cobrien cada vegada més del risc de trobar-se amb un munt de ferralla com a capital. Per això van començar per requerir l'amortització del capital fix a les societats participades, i més endavant, exigien directament que la seva participació no els fos retornada en forma de maquinària, sinó en diners. A 1860, juntament amb Isidre, Esteve i Josep Valls (antics socis a *Prats i Valls*), constituïen una societat industrial col·lectiva per la elaboració de filats i teixits en la fàbrica propietat dels germans Valls a Balsareny (Sallent) sota la raó social de *Valls hnos.*³⁹

A 1861 els cunyats Anton Nadal i Anton Ribó s'embrancharen en un negoci estrany, molt poc proper a la seva activitat habitual. Persuadits per algun conegut de Barcelona, invertiren en un

deutes. Ramon Fort, amb qui *Nadal i Ribó* tenia una fàbrica a Banyoles, seria l'encarregat de prendre possessió d'aquesta nova adquisició. AHPB. Joaquim Òdena, 1858.

37. AHPB. Joaquim Òdena, 1859. Un any més tard, Lavall comprava, a nom dels comerciants, l'hospital antic de Banyoles que havia estat subhastat a Girona. El preu pagat fou de 10.310 rals. AHPB. Joaquim Òdena, 1860.

38. La societat es deia *Juan Puig i Cia.*, i es dedicava a la filatura de cotó, però “si conviene, se añadirán telares para tejer todo a la dirección de Juan y Pablo puig, padre e hijo”. El capital era de 7.300 duros, dels quals 3/4 eren de Puig, que era l'amo de l'edifici i de la maquinària, i la llogava a la societat per 460 duros mensuals. El capital aportat per *Nadal i Ribó* era de 1.825 duros, que li serien entregats a Puig quan aquest ho demanés. A canvi, “los Sres. Nadal i Ribó determinaran la clase de hilo que debe hilarse y la clase de ropa que debe tejerse si viniere este caso, y cuidaran de la venta de lo que produzca la fábrica ...”. La comissió que s'enduien era l'habitual, el 3%, i l'amortització de la maquinària en aquest cas s'establia del 6% anual. AHPB. Joaquim Òdena, 1858.

39. La societat tenia un capital de 46.580 pf, la meitat dels quals eren dels germans Valls, en forma de maquinària i utensilis. *Nadal i Ribó* aportaria el circulant i els diners per comprar nova maquinària, que no especifica. A més, *Nadal i Ribó* es comprometia a proporcionar finançament extra si el seu capital circulant aportat no era suficient. AHPB. Joaquim Òdena, 1860.

negoci de foneria de minerals argentífers, amb seu a Múrcia, del qual es desempallegaren un any després.⁴⁰ La forma en què es dugué aquesta operació ens mostra com la prudència inversora de la casa era enorme, ja que la participació no fou en nom de *Nadal i Ribó*, sinó a títol particular. Potser el tercer soci en discòrdia, Joan Nadal, els convencé que no valia la pena arriscar excessivament els capitals. Aquesta sembla la filosofia permanent de la casa - i especialment de Joan Nadal, el pare. *Nadal i Ribó* només arriscava els capitals en aquells negocis que pogués controlar, i que fossin de solvència contrastada, encara que no donessin uns beneficis extraordinaris. Si, a més, hi tenien algun familiar ficat, encara millor.

A 1862, trenta-cinc anys després de la seva fundació, l'actiu del balanç de *Nadal i Ribó* mostrava una considerable varietat. El valor de les fàbriques en què interessaven ja suposava el quaranta per cent del valor de l'actiu, aproximadament. Si s'hi afegeix el valor de les existències i el capital circulant aportat per *Nadal i Ribó* en aquestes, s'arriba al 50%. Aquest any de 1862 apareixen per primera vegada les obligacions del Canal d'Urgell com una partida a part. Les compres de terrenys de l'Eixample començaren també aquest any⁴¹.

De 1864 a 1867 la casa patí molts canvis. Per les dues refundacions que calgué fer a causa de la mort de Ribó i de Joan Nadal Ferrater, i perquè fou un període econòmicament difícil, per la "fam del cotó" de 1865 i per la greu crisi financera de Barcelona de 1866. Ribó morí a 1864⁴² i tres anys més tard ho féu Joan Nadal.⁴³

La "fam del cotó" no sembla que afectés a *Nadal i Ribó*, però sí que trasbalsà les societats participades per ells. Mateu Torelló Verdú, pintador d'indianes, s'hagué de vendre la fàbrica que tenia a Sant Martí de Provençals, ja que era incapaç de pagar els seus deutes. Anton Nadal pagà en efectiu el preu que es va estipular en l'escriptura, i començà a saldar els deutes

40. La societat es deia *Pascual Ayuso i Cia*, i tenia un capital de 32.000 pf. Els socis serien l'esmentat Pascual Ayuso, "*fundidor de metales natural de Puerto de Lumbreras, Lorca, Múrcia*", que hi aportava 8.000 pf, Anton Nadal i Anton Ribó que hi posarien 6.000 pf. Cadascun, l'altre soci era Joan Coromina Caparà, que n'hi posava 12.000. L'objecte social de la casa era "*la fundición de minerales argentíferos de San Antonio de Cuevas, al pie de la sierra en el término de Cuevas de Vera de Almería...*" AHPB. Joaquim Òdena, 1861.

41. Miquel Lavall, el dependent de *Nadal i Ribó*, comprà a nom dels comerciants 5 solars del futur Eixample de Barcelona. Els tres primers per un total de 34.257 duros. AHPB. Joaquim Òdena, 1862. L'any següent els comerciants compraren un mas i una vinya a Castellar. AHPB. Joaquim Òdena, 1863.

42. La societat es reconstituí per adaptar-se a les noves circumstàncies. Els nous socis serien Joan Nadal Ferrater, Anton Nadal i Teresa Nadal vídua de Ribó. El capital quedà invariable, i en l'escriptura s'establia que Víctor Ribó, el fill gran, entraria a treballar en la casa, i que ell i el seu germà Joaquim podrien optar per entrar com a socis gerents quan fessin 25 anys. AHPB. Joaquim Òdena, 1864.

43. En la reconstitució de la societat, a l'octubre de 1868, la casa canvià notablement de naturalesa. El nous socis eren Josep Maria Nadal i Vilardaga, l'hereu de la fortuna de l'avi, Teresa Nadal vídua Ribó, mare de Víctor i Joaquim Ribó Nadal, i Anton Nadal. Els gerents serien Anton Nadal i Víctor Ribó, i Josep M Nadal Vilardaga i la seva tia Teresa Nadal en serien socis comanditaris. El capital quedà considerablement reduït, i passà de 794.811 a 190.750 duros. Amb tota probabilitat, la reducció no responia a la retirada real de fons, sinó que la societat decidí revaloritzar el seu actiu després de la crisi i dugué a terme una operació acordió que reduí el capital social a aproximadament una quarta part.

de Torelló al cap de pocs mesos⁴⁴. Però no tot foren liquidacions l'any de la fam del cotó, juntament amb un tal Mateu Serra, constituïren una nova societat per la fabricació d'empeses de cotó a Vilassar.⁴⁵

1866 començà amb la liquidació de la fàbrica que Sebastià Prat i Anton Nadal tenien conjuntament des de 1842, i que havien reconstituït a 1858 amb un capital de 104.672 duros, i que estava aturada.⁴⁶ Però el moment crític d'aquell "any dolent" arribaria a l'estiu. En un sol dia, el sis d'agost de 1866, Anton Nadal acudí en quatre ocasions al notari. Les seves filles li exigien, a través d'un intermediari que les representava, que constituís una garantia hipotecària pels seus respectius dots. La seva dona, que es trobava a París, li exigia que considerés com augment de dot els gairebé 16.000 duros que li havia prestat uns dies abans - i que havia hagut de demanar a la seva germana i vídua de Joan Nadal Pujolà - i que constituís garantia hipotecària pel total aportat per ella al matrimoni, que pujava a uns 23.000 duros.⁴⁷

Després, Anton Nadal va haver de recórrer dos cops al seu gendre, Joaquim de Cabirol - hisendat i "*Gobernador de Província Cesante*" - per demanar-li diners en metàl·lic. En la primera ocasió li demanà 10.000 duros, i en la segona 15.000. De Cabirol li prestà els diners sense interès, a condició que els tornés en 90 dies. El petit problema de liquidesa del comerciant, doncs, pogué ser solucionat gràcies a les fortunes diverses dels membres de la família.⁴⁸ El 17 de setembre, Anton Nadal sembla que havia recuperat una certa liquidesa, perquè reanudà els pagament dels deutes que li havia traspassat Torelló en vendre-li la

44. A 1864 s'havia constituït la societat *Mateu Torelló i Cia*, sobre una fàbrica d'Anton Nadal, amb els socis Mateu Torelló Verdú, Mateu Torelló Pericas i Pau Ribó Mir. El capital era de 92.300 duros, dels quals Pau Ribó n'havia aportat 30.000. A 1865 Pau Ribó es retirà de la societat. (La constitució de la societat a AHPB. Ferran Ferran, 1865 i 1868). El deutes aquell any pujaven a 74.990,95 duros. Els creditors eren, Gil Noet per 4.750 duros, Esteve Monegal per 13.808,50, *Puig, Rafecas, Marquès i Cia* per 1.323,15, Martí Tay per 7.800 duros, *Pedro Goya de Ochoa y Cia* per 1.985,5 duros, Josep Codina per 1.880,7 duros, *Cumerma Tió i Cia* per 478,9 duros, *Vda. Falcó e hijos* per 4.852,15 duros, *Mas hnos.* per 1.694,6 duros, *Minuesa i Cia* per 1.644 duros, *Vilumara, Bianchi i Cia* per 2.500 duros, *Bonet i Bonet* per 1.644 duros, *Nadal i Ribó* per 28.429,45 duros, i el mateix Anton Nadal per 10.000 duros. El preu de la venda era de 82.790 duros 309 mil·lèsimes. La fàbrica es valorava en 18.000 duros, la màquina de vapor i altra maquinària en 28.500, el terreny adjunt, de 5,5 mujades i el dret d'ús d'aigües en 7.800 duros (el darrer valorat en 3.900) i finalment, les existències en gèneres i crèdits, en 28.490,309 duros. AHPB. Joaquim Òdena, 1865.

45. La societat correria sota la denominació de *Mateu Serra i Cia*. Mateu Serra Tauran aportava la fàbrica amb màquina de vapor i telers mecànics, amb un valor total de 45.000 duros. *Nadal i Ribó* n'aportava uns altres 45.000, en metàl·lic. A més, garantia que la fàbrica disposaria de més circulat si li feia falta. AHPB. Joaquim Òdena, 1865. La societat es reconstituï a 1868, sense variar el capital. La filatura de cotó s'establí a Balsareny i la fabricació d'empeses seguia a Vilassar. AHPB. Joaquim Òdena, 1868.

46. No s'especifica, en l'escriptura de repartiment de l'actiu quan havia tancat *Sebastià Prat i Cia*. Prat es quedava tota la maquinària menys 49 telers mecànics que eren per Anton Nadal. Aquest era tot l'actiu que es repartien. AHPB. Òdena, 1866.

47. AHPB, Joaquim Òdena, 1866.

48. AHPB, Joaquim Òdena, 1866.

fàbrica.⁴⁹ El 31 de març següent, set mesos després d'haver-los demanat, Anton Nadal tornava al seu gendre els 25.000 duros que li havien servit per superar la crisi de liquidesa de l'any anterior.⁵⁰

És possible que a 1865 els comerciants fessin repercutir els efectes de l'escassetat de cotó als fabricants, a qui venien la floca a crèdit. Encara no anaven mancats de liquidesa, i s'espolsaren del damunt la puja de preu de la matèria primera, que inclogueren en les factures dels fabricants. Per això Nadal podia prendre's el luxe d'adquirir la fàbrica de Torelló i valorar la de Mateu "a bon preu" per ell, aprofitant els problemes de liquidesa dels fabricants. Però a l'hora de pagar, a finals d'any, aquests no pogueren fer front als seus deutes, i la crisi rebotà als mateixos comerciants, que havien hagut de pagar el cotó car, l'havien venut a crèdit, i segurament no el cobraren mai, ni car ni barat.

Per això el moment de crisi més agut fou 1866, quan el fràgil equilibri del capital del país, que tenia els comerciants com a epicentre, es trencà per la puja del preu del cotó. El sector exterior, compostat principalment d'importacions de cotó, carbó i maquinària pagades amb la exportació de vins, ja feia una dècada que tremolava, però amb la guerra americana quedà definitivament alterat. La malura no tardà ni un any d'encomanar-se del comerç a la indústria, que no pogué ajustar els costos. Els comerciants es trobaren amb un munt de factures que no podien cobrar, i, escanyats, intentaren recuperar una mica de liquidesa retirant els seus capitals dels altres negocis en què s'havien implicat. Aquests, com el ferrocarril, que no era exemple de solidesa financera, caigueren com fitxes de dominó.

De sobte, tots aquells que fins aleshores havien "tolerat" el mal funcionament d'algunes de les seves inversions - en valors de ferrocarril, o d'empreses d'assegurances - perquè tenien capitals abundants es trobaren ofegats per la manca de liquidesa i es desferen de qualsevol manera de les seves accions, cosa que ensorrà les companyies implicades. Per Nadal, el moment de crisi més agut fou aquell sis d'agost de 1866, però ell se'n pogué recuperar aviat gràcies a una important injecció de líquid de la família. Altres - com les cases de comerç dels Compte, o dels Plandolit, per citar-ne alguna d'important - no es refarien del cop i començaren a liquidar.

Passat l'ensurt, *Nadal i Ribó* seguí amb la seva activitat. Els anys següents a la crisi, tanmateix, calgué tornar a posar a lloc les peces del complex puzzle que havien format durant tots aquells

49. En pocs dies pagà més de 23.000 duros de deutes, alguns dels quals sembla que eren relativament nous, perquè els seus titulars no coincideixen amb els que li havia passat Torelló. AHPB, Joaquim Odena, 1866.

50. Poc després donava en diners metàl·lics 10.000 duros a les seves filles, diners que corresponien als seus dots, i feia constar en acta notarial que els solars de l'Eixample que apareixien en l'inventari d'Anton Ribó corresponien a la casa de comerç *Nadal i Ribó*. Més endavant demanà prestats, sota garantia hipotecària, 12.000 escuts a Pascual Vilaró i Riera, "*profesor de dibujo*". Poc després li

anys. Anton Nadal estava sol, el seu cunyat i el seu pare havien mort, i hagué de reestructurar la societat i les relacions amb altres companyies, que no es limitaven a les participacions en societats. Aquestes hagueren de ser liquidades o reconstituïdes per adaptar-les a les noves circumstàncies. Començaren, a més, algunes vendes de béns immobles que havien comprat en l'època de bonança a bon preu, però que ara els feien més nosa que servei.

La fàbrica que tenien amb Fort, a Banyoles, estava parada, i *Nadal i Ribó* li oferí de pagar el 6% d'interessos sobre la seva participació perquè pogués anar tirant fins que tornés l'activitat.⁵¹ A 1868 es liquidà definitivament la fàbrica que tenien amb Mateu Calvet, mort a 1847, i que no s'havia liquidat perquè els seus fills no saldaven un deute pendent amb *Nadal i Ribó* de 6.000 lliures.⁵² També reconstituí la societat amb Mateu Serra⁵³.

L'inventari per 1868, molt detallat, ens agrupa l'actiu de l'empresa per primer cop en partides ben diferenciades: edificis i terrenys - a destacar els de l'Eixample de Barcelona - fàbriques i societats - un total de 10 - accions i préstecs - de la línia de Tarragona i del Canal d'Urgell - i la corresponent a la comercialització de cotó, l'activitat "normal de l'empresa". El quadre 3.8. ens mostra l'evolució d'algunes partides de l'actiu pels anys que hi hagué la sotragada de la fam del cotó i la crisi financera. Malauradament els balanços i inventaris abans de 1868 no són tan detallats com els que es van fer a partir d'aleshores, cosa que n'hauria facilitat la comparació, però tot i així es pot observar l'impacte de la crisi i de la reconstitució de la societat, amb la reducció de capital que es va dur a terme.

demanaria uns altres 2.000 duros. AHPB. Joaquim Òdena, 1867. A 1873 li tornà 5.00 duros al a seva vídua, els 3.000 restants ja els havia tornat anteriorment. AHPB. Joaquim Òdena, 1873.

51. Es valorava la societat en 3.754 duros, 360 mil·lèsimes de la maquinària, i 37.162, 342 mil·lèsimes en capital circulant i beneficis. A Fort li corresponien 12.390 duros i 780 mil·lèsimes, però *Nadal i Ribó* li havia prestat 2.202 duros que se li rebaixaven del seu capital. Per tant, se li pagaria el 6% sobre 10.180 duros. AHPB. Joaquim Òdena, 1867. A 1870, com que Ramon Fort havia mort, la seva filla i hereva demanà que es liquidés la societat. El capital de Fort, establert a 1867 en 20.360 escuts (10.180 duros) i 96 mil·lèsimes es valorà en 16.000 escuts (8.000 duros). AHPB. Joaquim Òdena, 1870.

52. L'altre soci, Miquel Serra, també havia mort. Els seus hereus volien que els Calvet liquidessin el deute amb *Nadal i Ribó*, perquè sinó ells no podien recuperar la seva part de la fàbrica. Els Calvet decidiren saldar el deute, i a canvi, la casa de comerç cedí els seus drets sobre la societat de *Mateu Calvet i Cia*. AHPB. Joaquim Òdena, 1867.

53. Vegeu nota 44.

Quadre 3.8. Valoració d'algunes partides de l'actiu de Nadal i Ribó a 1868, 1871 i 1875, en duros

Edificis i terrenys	1864	1868	1871	1875 (p)
Hospital de Banyoles,		1.472,200	1.513,300	3.250,00
Edifici de Banyoles (a)		1.820,464	6.942,214	20.000,00
Fàbrica de Castellar (b)		2.629,744		
Solars de l'Eixample (c)		29.480,160	36.010,265	13.843,54
<i>Valor total edificis i terrenys</i>	<i>42.089,069</i>	<i>33.400,568</i>	<i>44.397,110</i>	<i>37.093,54</i>
Fàbriques i societats				
Fàbrica de Vilanova (d)		42.867,202	47.110,568	20.000,00
Fàbrica Ramon Fort i Cia. (e)		19.655,418	1.687,294 (f)	
Fàbrica Josep Mir i Cia. de Vilassar (g)		2.808,700	2.060,360 (f)	3.817,11
Fàbrica Juan Puig i Cia de Vilassar (h)		1.135,560	1.135,560	
Fàbrica Valls hnos i Cia de Sallent (i)		32.695,775	43.060,305	40.000,00
Fàbrica de Ricart i Cia (j)		10.005,000		
Fàbrica de Mateu Torelló		40.823,989 (k)	30.000,000	30.000,00
<i>Mateu Serra i Cia</i>				80.000,00
Maquinària de Mateu Serra i Cia (l)		4.079,997	4.079,997	4.536,52
<i>Jaumandreu i Cia.</i>				1.700,00
Telers a Vilassar de Sallent (m)		100,000	100,000	
Maquinària de Banyoles				4.228,54
Caja Mutua			300,000	
<i>Total de fàbriques i societats</i>	<i>285.968,720⁵⁴</i>	<i>154.171,641</i>	<i>135.526,622</i>	<i>184.222,18</i>
Accions i préstecs				
Ferrocarril de Tarragona, 834 accions		8.340,000	16.680,000	36.400,00
		(834 a 10\$)	(834 a 20\$)	(520 a 70\$)
España Industrial, 60 accions		4.980,000		
Maq. Terrestre i Marítima, 25 accions		125,000		
Canal d'Urgell, 979 accions		4.895,000	4.405,500	8.321,50
Catalana de Seguros, 100 accions		500,000	407,500	
<i>Total accions</i>	<i>147.859,579</i>	<i>18.840,000</i>	<i>21.493,000</i>	<i>44.721,90</i>
Efectes en cartera	7.546,175			43.850,00
Préstec Canal d'Urgell	9.300,000 (n)	1.500,000	2.249,215	2.219,10

(a) "que fue de Jose Rabassa saldo de la cuenta de su coste y gasto"

(b) "en construcción, saldo de su cuenta"

(c) "coste de compra y obras ejecutadas desde adquisición, pagado 7o plazo"

(d) "valor edificio y maquinaria segun el saldo"

(e) "a saber: Valor de la maquinaria ded ½ % de su importe segun balance sociedad Capital circulante y beneficios anteriores deducida pérdida de este año por alquiler local y vigilancia"

(f) "en liquidación"

(g) "tercera parte del valor de los terrenos, edificios y maquinaria. Id del capital circulante"

(h) "valor de la maquinaria deducimos el 5%. Id de los beneficios anteriores, deducimos también el 5% por considerarlos incobrables"

(i) "capital impuesto, igual al de Valls hnos desembolsado aduanas por maquinaria"

(j) "...de esta, capital impuesto, representado por cien cédulas de 200 escudos una, deducido el 5% en le balance de 31 diciembre 1867. beneficios que nos corresponde de 31 oct último"

(k) "capital impuesto a tenor de la escritura social (30.000) más beneficios obtenidos hasta hoy segun balance"

(l) "a favor, mitad del aumento de la maquinaria desde la formación de la sociedad"

(m) "valorados como hierro viejo"

(n) A 1862

(o) Inclou el valor de Ramon Fort i Cia

(p) Valoració feta el mes de setembre. Ho donen en pessetes. Per passar-ho a duros s'ha dividit per 5.

Font: Documentació particular de la família de Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de la casa Nadal i Ribó

54. La partida "Fábricas y Empresas (n/parte en)" dels balanços ens mostren la reducció del valor, derivada de la crisi del cotó. A 1863 era de 362.740,315 duros, a 1864 de 368.274,8, a 1865 de 285.968,720 duros i a 1866 de 276.323,368 duros. Per 1867 no ens ha arribat balanç. Documentació particular de la família Nadal-Caparà. Comptes i Balanços de Nadal i Ribó.

Anton Nadal començava a preparar la seva retirada dels negocis, perquè a 1870, es vengué a Francesc Bergé Quer la seva part del molí de Castellar on tenien la fàbrica conjuntament, per 1.198 escuts i 315 mil·lèsimes⁵⁵. I el mateix any, perdonà els 35.000 duros que Joan Mitjavila - fill de la seva germana Mercè, difunta - li havia demanat prestats a 1854 per constituir la societat *Joan Romà i Cia*. El préstec s'havia fet amb fons de *Nadal i Ribó*.⁵⁶ A 1871, arrel de la mort del seu nebot Víctor Ribó i Nadal, passà la gerència de la societat a Joaquim Ribó i Nadal, el seu germà petit.

Poc després, decidí dissoldre la societat que tenia amb Mateu Torelló Verdú per tornar-la a reconstituir, separant - i aclarint - definitivament la seva participació particular a *Mateu Torelló i Cia*, de la de *Nadal i Ribó*.⁵⁷ La casa de comerç, a més de tornar a entrar com a soci en la societat, obria un crèdit a Mateu Torelló per 200.000 escuts “*para que pueda surtirse en el almacén de la primera (Nadal i Ribó) de los fardos de empesa que le convenga tomar al plazo fijo convenido de 6 meses, sin abono de intereses*”. Pel que es desprèn d'aquesta clàusula, sembla que, uns anys després que la casa de comerç imposés dures condicions a les fàbriques en què participava, ara necessitava oferir avantatges al seu consoci i client perquè aquest utilitzés els seus teixits. Amb tota probabilitat, la col·locació del producte era més difícil. I la integració vertical del procés de producció de *Nadal i Ribó*, havia passat de ser una estratègia que els proporcionava beneficis extraordinaris, a una necessitat per assegurar els clients; i per tant s'havia de fer amb moltes més concessions cap al fabricant.

A 1872 Anton Nadal reconstituïa dues de les velles societats que tenia *Nadal i Ribó*, en les quals participava com a soci capitalista⁵⁸, en constituïa una altra⁵⁹, en liquidava una altra⁶⁰ i

55. AHPB. Joaquim Òdena 1870. Un any després, Teresa Nadal Pujolà vengué la meitat del terç que li corresponia de l'edifici de Castellar on tenien la fàbrica de Francesc Bergé Quer. Amb aquestes operacions *Nadal i Ribó* es desvinculava de la fàbrica de Castellar. AHPB. Joaquim Òdena, 1871.

56. La participació de Joan Mitjavila a *Joan Romà i Cia* era de 40.000. “*A causa del mal resultado de las operaciones de aquella sociedad le han obligado a suspender sus operaciones y a liquidar la misma dando esta por resultado la pérdida del capital social, y por consiguiente el del otorgante, Juan Mitjavila*”. El seu oncle l'absolgué del deute. AHPB. Joaquim Òdena, 1870.

57. Mateu Torelló i Anton Nadal saldaren els deutes que tenien entre ells i amb *Nadal i Ribó*. En l'escriptura es pot constatar la confusió entre el què eren negocis particulars del comerciant i els de la casa *Nadal i Ribó*. Uns dies després d'aquella escriptura, Anton Nadal venia la fàbrica amb el terreny i la màquina de vapor de 25 CV de Sant Martí de Provençals a Torelló. Així doncs, 6 anys després d'haver-la comprat per salvar-la de la crisi, se la venia per 48.000 duros, dels quals 10.000 corresponien a la maquinària (valorada en 28.500 duros a 1865), i 38.000 a la fàbrica i altres (valorats en 25.800 a 1865). Nadal, que era gerent de la societat, retirava el seu capital de la companyia, i signava un conveni amb Torelló pel qual li cedia la maquinària. Torelló saldava els seus 52.800 escuts de deute amb *Nadal i Ribó*. Seguidament es reconstituïa la societat en comandita *Mateu Torelló i Cia* per la fabricació d'estampats, de 148.000 escuts de capital (74.000 duros), dels quals 60.000 eren aportats per *Nadal i Ribó* i els 88.600 restants per Torelló. Anton Nadal posava com a representant de *Nadal i Ribó* a Miquel Lavall. AHPB. Joaquim Òdena, 1871.

58. Es perllongava la societat *Esteve Valls i Cia* de Balsareny, de filats i teixits, per “*ocho años forzosos y siete de libres*”. El capital era de 80.000 duros, 50.000 dels quals corresponien a la màquina de vapor i altra maquinària. Les 30.000 restants es consideraven circulant (crèdit i existències). La participació anava al 50% per cadascun dels socis, Valls i *Nadal i Ribó*. També es dissolgué *Mateu*

comprava un valuós terreny fora muralles⁶¹. L'any següent, quan la representació de la casa ja la tenia definitivament Joaquim Ribó, *Nadal i Ribó* seguia fent negocis amb Mateu Torelló⁶² i amb Mateu Serra, de Vilassar⁶³.

Anton Nadal registrà un extens testament en els protocols del seu fidel notari Òdena, a 1873, abandonà - almenys formalment - el seu lloc a *Nadal i Ribó*, i es retirà a la seva finca de Sant Feliu de Llobregat. Dos anys més tard es donà per acabada la societat. Es féu un inventari molt exhaustiu, transcrit íntegrament en l'annex 3. La casa tancà amb pèrdues, es valoraren de nou tots els actius, i es refundà amb un nom diferent. Els estatuts de la successora de *Nadal i Ribó*, *Joaquim Ribó i Cia*, es registraren immediatament després de la liquidació de la primera. La nova societat fou escripturada com a Societat Mercantil Comanditària, i tenia com a socis a Josep Maria Nadal Vilardaga, Joaquim Ribó, i Manuel Lavall, que havia treballat per *Nadal i Ribó*⁶⁴. Anton Nadal, retirat definitivament del negoci que havia portat durant 47 anys, morí el 1876.

Serra i Cia, i es reconstituí en la mateixa escriptura. La nova societat seguiria amb la seva activitat de fabricar peces d'empesa i filatura a Puigreig, on es traslladà la màquina de vapor i la restant maquinària de Vilassar. El canvi de localització era degut a la intenció d'aprofitar les aigües del riu Llobregat. El capital era de 160.000 duros, la meitat dels quals de *Nadal i Ribó* i l'altra meitat de Mateu Serra. AHPB. Joaquim Òdena, 1872.

59. Juntament amb Josep Mir es constituí una societat en comandita sota la raó de *José Mir i Cia*, que elaboraria filats i teixits de cotó, a Banyoles. El capital era de 7.634 duros 234 mil·lèsimes, i les participacions serien a mitges. La maquinària era la procedent de Vilassar (no especifica de quina fàbrica) i d'Anglaterra. Mir reconeixia haver rebut d'Anton Nadal 2.318 duros de préstec que li servien d'aportació a la societat i que tornaria amb els beneficis de la fàbrica. AHPB. Joaquim Òdena, 1872.
60. En una escriptura notarial, *Nadal i Ribó* tornava al seu soci Puig, de *Puig i Cia*, 800 duros dels 1.825 que havia aportat a 1858, com a liquidació de l'actiu de la companyia. AHPB. Joaquim Òdena, 1872.
61. Joaquim Ribó Nadal, per compte de *Nadal i Ribó*, comprà un solar hexagonal entre els carrers Balmes, Pelai i Ronda, i pagà en total 1.514.310, 48 rals, és a dir 75.715 duros. AHPB. Joaquim Òdena, 1872.
62. *Nadal i Ribó*, representat per Joaquim Ribó, prestà a Torelló, 14.000 duros per poder construir un magatzem i unes oficines al carrer Sant Pere més Baix. AHPB. Joaquim Òdena, 1873.
63. Es tornaven a constituir en societat, per la fabricació de filats i teixits. En cas que es liquidés, Miquel Lavall, antic depenent de *Nadal i Ribó*, duria la representació de la casa de comerç a *Mateu Serra i Cia*. AHPB. Joaquim Òdena, 1873.
64. Josep Maria Nadal Vilardaga havia heretat la fortuna de l'avi Joan Nadal Ferrater, es dedicà intensament a la política i no va intervenir en els afers de la companyia. Joaquim Ribó Nadal, que havia estat pràcticament criat pel seu oncle Anton, va encarregar-se de la gestió de *Nadal i Ribó*. Escriptura de la nova societat successora de *Nadal i Ribó*, AHPB. Joaquim Òdena, 1875. L'inventari de la societat *Nadal i Ribó* fet en ocasió de la liquidació de la societat es pot consultar en els protocols de Joaquim Òdena, 30-3-1878. A 1889 i davant el notari Nicolau, Josep Maria Nadal i Vilardaga manifestava la seva voluntat d'abandonar la societat *Joaquim Ribó i Cia*, que tenia conjuntament amb el seu cosí Joaquim Ribó Nadal, que n'era el gerent. Els socis acordaren vendre un dels solars que tenien a l'Eixample, que havien "heretat" de *Nadal i Ribó*. L'escriptura ens permet saber que el repartiment del capital en aquell moment era de 43.880 ptes de Lavall, cadascuna de les germanes Ribó Nadal tenia 106.528,45 ptes en l'empresa i Joaquim Ribó en tenia 319.585,35 ptes. AHPB. Josep Ferrer Bernades, 1888 i Nicolau. 1889.

3.4. Anton Nadal. La família i altres negocis

Quan la casa de comerç que dirigia estava en una fase d'expansió totalment consolidada, Nadal començà a dedicar esforços i diners a la compra de terrenys al curs baix del Llobregat, a Sant Feliu, vora la via del tren de Martorell, que ell tan bé coneixia. En unes terres gairebé totes propietat de la marquesa de Gironella, absent del país, Nadal comprà solars, camps, vinyes i cases - algunes en estat ruïnós - i invertí fortes sumes de capital a netejar sèquies i canals i buscar aigua, fent obrir noves i velles mines. Al finals de la seva vida el terreny que havia acumulat estava format de 17 parcel·les de terra i 18 cases i tenia un valor de 190.000 ptes.

Les adquisicions començaren a 1853, quan comprà una propietat que Antoni Font i de Sol tenia a Sant Feliu de Llobregat a mitges amb Erasme de Janer i de Gònima. La propietat constava de dos molins fariners i havia pertangut a la marquesa de Gironella. El preu de compra fou de 3.000 lliures.⁶⁵ Nadal adquirí també el dret exclusiu de buscar aigua en les terres que adquirí. Els esforços li foren compensats, ja que després d'haver invertit 2.778 duros per refer una mina d'aigua ja existent, construir un canal i netejar les basses dels dos molins comprats a Font i de Sol, pogué vendre algunes plomes d'aigua a pagesos de la zona.⁶⁶ A més, amb la proximitat del Canal de la Infanta, moltes de les antigues terres de secà del delta del Llobregat, havien passat a ser de regadiu, cosa que n'incrementà el valor.

A 1858, Anton Nadal comprava a un veí seu de Sant Feliu de Llobregat, una parcel·la de terra que li permetés d'obrir un camí des de l'estació de tren de la *Compañía del Centro* - la de Martorell, de la qual era director i accionista - fins a la seva finca. Segons feia constar en aquesta escriptura de compra, la distància del tren a l'entrada de casa seva era tan sols de 442 pams; Nadal era, doncs, a més de promotor propietari i gerent de la línia, un dels seus més fidels usuaris.⁶⁷ Les adquisicions de terrenys a Sant Feliu - per compra o per establiment en enfiteusi - seguiren els anys següents.⁶⁸

65. Els protocols del notari Joaquim Òdena recullen, amb tot detall, aquestes compres i establiments de terres a Sant Feliu de Llobregat, des de 1853 endavant. La finca resultant de totes aquestes compres apareix en l'inventari d'Anton Nadal (vegeu annex 3). Anton Nadal utilitzà la vella tàctica de prestar diners a un noble absent i amb problemes de liquidesa per adquirir la seva propietat. En aquest cas, la propietària de les terres que ell desitjava era la marquesa de Gironella, Pilar de Orozco Calvo-Encalada Agulló i de Sans, òrfena menor d'edat, resident a Sevilla, que havia heretat les propietats a Catalunya de la seva mare, Lluïsa d'Agulló i Sans. Nadal ja havia prestat diners al seu pare, i s'oferí per saldar els diversos deutes que la família tenia amb diferents persones de Catalunya, a canvi d'establiments o d'adquisicions per compra de les terres de la noble. AHPB. Joaquim Òdena, 1854 i ss.

66. El mateix 1854 venia 6 plomes d'aigua per 1.532 duros, i una altra ploma d'aigua per 263. AHPB. Joaquim Òdena, 1854. A 1855 continuà comprant parcel·les que ajuntava a les terres que ja tenia establertes o en propietat. AHPB. Joaquim Òdena, 1855.

67. AHPB. Joaquim Òdena, 1858.

68. En la tasca de comprar solars l'ajudà un tal Josep Oriol Òdena, probablement fill del notari amb qui sempre va treballar, Joaquim Òdena. A 1862 seguia amb la seva compra de patrimoni rústic. Redimia els censos, adquiria drets d'aigua i pagava 2.143 duros a un paleta que li havia obert una mina d'aigua a les terres que havia comprat a Sant Just Desvern, en una finca anomenada *Vilà Fatjó*. Anton seguia amb la seva recerca d'aigua per convertir les terres que havia adquirit en camps de

El nostre home, a diferència de la majoria de comerciants que s'han estudiat en l'anterior capítol, no mostrà gaire inclinació a invertir en valors mobiliaris. Sembla que Nadal era extremadament prudent en les seves inversions, al contrari dels seus contemporanis, molts dels quals eren més aviat temeraris en els negocis. En l'anterior anàlisi de *Nadal i Ribó*, s'ha pogut observar com només intervenia en aquells negocis que podia controlar directament i amb seguretat, ja fos perquè coneixia molt bé el negoci, o perquè posava les seves inversions a mans de familiars i coneguts.

Els únics projectes en els quals va aportar diners amb un cert risc de perdre'ls foren la construcció de la línia de Martorell, el Canal d'Urgell i la societat *La España Industrial*. Els dos primers reberen fons de la casa *Nadal i Ribó*, però en la línia de Martorell hi posà diners propis. Potser en un primer moment Anton Nadal no era conscient que la rendibilitat dels capitals invertits en aquests projectes seria inferior a la que pogués treure de qualsevol dels seus altres negocis. En tot cas, un cop ja era evident que el ferrocarril no era rendible, ell seguí en la junta directiva després de la crisi de 1866, i no es desempallegà de les accions que posseïa.

Anton Nadal devia ser un home força inquiet i present en la vida pública de la Barcelona del dinou. Participà activament en l'arrencada de l'Institut Industrial de Catalunya, creat per la Junta de Fàbriques a 1848; en les eleccions que se celebraren el juny d'aquell any tragué 28 vots i entrà a formar part de la junta propietària de l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera de Barcelona. Després formà part de la junta del diari *El Ancora*, de la mateixa associació.⁶⁹

La prudència i la constància foren les qualitats més remarcables de Nadal. Era del tipus de l'"anar fent", amb moltes hores de treballar i molt estalviar. Se'l podria considerar conservador en els negocis perquè no arriscava innecessàriament els seus diners. Invertia els seus estalvis com més a prop millor, i preferia posar-los en mans de coneguts, abans que ficar-los en societats anònimes que no se sabia "ben bé" de qui eren ni qui les dirigia. No fou home de grans projectes ni amant d'ostentacions inútils, visqué tota la vida a la mateixa casa del carrer Còdols, que compartia amb els seus germans, nebots i pare.

És evident que per ell, com pel seu pare i el seu cunyat, la família i els negocis eren una mateixa cosa, fins al punt que es fa difícil saber si els membres de la família es casaven amb la

regadiu per l'agricultura. AHPB. Joaquim Òdena, 1862. A 1871 vengué una parcel·la de 3 mujades de la finca de Sant Feliu a *Ascacibar i Cia*. El preu pagat per Celdoni Ascacibar, Òscar Pascual de Bofarull i Eduard Flaquer Dotres, els representants de la societat, fou de 10.429 escuts. Nadal havia de redimir els censos que gravaven la terra i pagar les despeses d'escripturació i notari. AHPB. Joaquim Òdena, 1871.

69. Solà (1997), p. 153. A més, *Nadal i Ribó*, féu una generosa aportació extraordinària a l'Institut Industrial en moments de crisi. Solà (1997), p. 343, nota 75. A 1850 entrà a formar part de la

gent amb qui feien negocis, o si només feien negocis amb membres de la família. El casament de dos Nadal amb dues germanes Vilardaga (“filles” de la casa de comerç *Vilardaga, Julià i Reynals*) fou el primer dels nombrosos enllaços comercials de la família, tal com ens mostra l'arbre genealògic de l'annex 3.

Seguint amb la tradició de la família sobre aquest assumpte, Anton Nadal casà bé les seves tres filles. Laura, la gran, ho féu a 1860 amb Enric Villavecchia, que rebé del seu pare 50.000 lliures en concepte d'herència, dels qual 15.000 estaven en l'empresa *Villavecchia i fills*. Ella rebé 12.000 duros de dot, 2.000 dels quals en roba i armari. Villavecchia féu un escreix de 10.000 duros⁷⁰. Zoa, la segona, es casà a 1864 amb Adolf Clavé Flaquer, fill del comerciant i hisendat Miquel Clavé (vegeu capítol segon) i de Josepa Flaquer Dotres - filla del comerciant Josep Flaquer Padrines. La noia rebé també 12.000 duros de dot i ell en rebé 20.000 de legítima i aportà 10.000 duros d'escreix al dot⁷¹. A la mort d'aquest, a Cuba, tornà a casar-se, aquest cop amb el cosí del seu pare, Bartomeu Vidal Nadal. Finalment, Pilar Nadal Vilardaga, la tercera, es casà amb Joaquim de Cabirol, però no n'hem pogut localitzar els capítols matrimonials. A falta de fills homes, Anton Nadal es dedicà intensament a la formació dels seus nebots Víctor i Joaquim Ribó, fills de la seva germana Teresa i el seu soci Anton Ribó. Joaquim fou el qui el succeí en la companyia.

El patriarca d'aquesta gran empresa que era la família, motor indubtable i indiscutit del clan i de tots els negocis que tenia, fou el pare d'Anton, Joan Nadal Ferrater, a qui esmentàvem al començament del capítol. Comerciant d'indubtable pes en la ciutat, arrendador d'impostos, subministrador d'exèrcits diversos, especulador del deute públic, principal accionista de la casa de comerç *Nadal i Cia*, promotor de *Nadal i Ribó*, propietari de cases a la ciutat, i de vinyes i terres dels voltants, Joan Nadal havia de ser un home d'una empenta extraordinària.

Era amic personal de liberals compromesos com Antoni de Gironella⁷² i el general Prim⁷³. Morí a 1867 als 89 anys, deixant un patrimoni immens i diversos negocis que seguiren gestionant els seus descendents.⁷⁴

comissió que havia d'estudiar a fons el nou projecte d'aranzels, juntament amb Joan Güell, Ferran Puig, Josep Antoni Muntadas i altres. Solà (1997), p. 344, nota 77.

70. AHPB. Ferran Moragas Ubach i Joaquim Òdena, 1860.

71. Laura morí a 1870, i Anton Nadal establí que es deixessin 22.000 escuts i les terres de Sant Feliu de Llobregat a les seves dues filles, Rosa i Josepa Villavecchia Nadal. En la mateixa escriptura assignà a la Zoa la casa del carrer de Còdols i la finca “Clos vell” de Sant Feliu. A la Pilar, li deixà la casa del carrer Argenteria i la finca “Clos nou” de Sant Feliu. AHPB. Joaquim Òdena, 1864, 1870 i 1873.

72. Joan Nadal Ferrater prestà 7.000 francs a Antoni de Gironella, quan aquest marxà a París, a 1852, d'on no tornà mai més. A 1857, Virginia Doderó, la seva vídua, i els fills, venien les cases que tenien al carrer Ample de Barcelona per 28.000 duros a Joan Nadal, i amb l'ingressat li retornaven els deutes que tenien amb ell. AHPB. Joaquim Òdena, 1852 a 1857. Gironella era un dels comerciants i propietaris més importants de Barcelona de principis del dinou. Fou elegit membre de la Diputació a 1822 i president de la Junta Revolucionària a l'estiu de 1835. Acusat de participar en l'avalot progressista radical de gener de 1835, fou desterrat a les Canàries. Canales (1987), p. 72 i Maluquer (1976), p. 66 i 75. Irene Castells diu d'ell “era una de les figures destacades del liberalisme radical barceloní”.

Joan Nadal especificava en el seu testament que si el seu hereu entrava en algun ordre religiós o es feia militar el desheredaria. Per algunes coses liberal, però conservador en d'altres, no dividí el seu patrimoni entre els seus descendents, sinó que constituí hereu el seu nét gran - fill del seu fill Joan, que havia mort a 1855. L'afortunat, Josep Maria Nadal Vilardaga, advocat, es desentengué dels negocis familiars, i es dedicà professionalment a la política. Formà part de la lliga que es constituí a Barcelona en contra l'abolició de l'esclavitud a 1873⁷⁵, fou escollit diputat en les eleccions constituents de gener de 1876 per Gràcia⁷⁶, fou directiu de la Caixa de Barcelona de 1882 a 1906, president del Liceu a 1882, i alcalde de Barcelona a 1896.

73. En el dietari de Joan Nadal Ferrater de 1859-1868, que no estat buidat encara, consta la correspondència que tenia amb Prim, a qui sembla que va finançar, ja que hi consten rebuts per quantitats que se li havien pagat. Documentació particular de la família Nadal-Caparà.

74. A 1864, tres anys abans de morir, i amb vuitanta sis anys, Joan Nadal Ferrater encara reconstituïa la societat *Nadal i Cia.* amb el seu nebot Josep Agustí Nadal i Sastre i s'hi posava com a soci capitalista principal. Fins al darrer moment de la seva vida encara comprava i venia terrenys, prestava diners, etc. AHPB. Joaquim Òdena, 1864 i ss. El seu patrimoni es pot consultar en el resum de l'inventari *post-mortem* que s'adjunta en l'annex 3.

75. També formaven part de la Lliga els comerciants Isidor Pons, Narcís Sicars, Josep Amell Bou, Nonici Plandolit, Joan Jaumandreu i Joaquim Rubió i Ors, entre d'altres. Maluquer de Motes (1974), p. 121, nota 139.

76. de Riquer, Borja (1990), p. 88, nota 108.

Bibliografia

AA.DD. (1987), Història de la Diputació de Barcelona, Diputació de Barcelona, Barcelona.

Canales, Esteban (1987), "La Diputació a l'inici del liberalisme, 1812-1823", a AA.DD, pp. 43-73.

Castells, Irene (1987), "La Diputació dins el nou estat liberal, 1833-1840" en AA.DD, pp. 74-103.

de Riquer i Permanyer, Borja (1987), "La Diputació Revolucionària, 1868-1874" en AA.DD, pp. 196-243.

de Riquer i Permanyer, Borja (1990), Epistolari Polític de Manuel Duran i Bas. Correspondència entre 1866 i 1904, Biblioteca Abat Oliba, Publicacions de L'abadia de Montserrat

Maluquer de Motes, Jordi (1974), "La burgesia catalana i l'esclavitud colonial", Recerques, 3, Barcelona, pp. 83-136

Maluquer de Motes, Jordi; Ramspott, Anna (1976), "Romanticisme i Saint-Simonisme a Catalunya en temps de revolució, 1835-1837", Recerques, 6, Barcelona, pp. 65-92

Roustit, Yves (1956), "Raymond Durand, commerçant à Barcelone (1808-1814)", Estudios de Historia Moderna, VI, anys 1956-1959.

Índex de quadres

Quadre 3.1.	Accions de <i>Nadal i Ribó</i> , Antoni Nadal i els seus familiars de la línia de Martorell.....	192
Quadre 3.2.	Accions de <i>Nadal i Ribó</i> , Anton Nadal i els seus familiars de la línia de Tarragona.....	193
Quadre 3.3.	Capital, beneficis totals i derivats de les fàbriques, de 1828 a 1849, en lliures.....	201
Quadre 3.4.	Estructura del passiu de <i>Nadal i Ribó</i> de 1828 a 1841, en lliures.....	202
Quadre 3.5.	Rendibilitat dels capitals en dues fàbriques participades, de 1841 a 1844, en lliures.....	203
Quadre 3.6.	Valor i rendibilitat de les fàbriques participades per <i>Nadal i Ribó</i> a 1850, en duros.....	205
Quadre 3.7.	Capital, beneficis líquids totals i rendibilitat financera, de 1850 a 1875, en duros.....	210
Quadre 3.8.	Valoració d'algunes partides de l'actiu de <i>nadal i Ribó</i> a 1868, 1871 i setembre de 1875, en duros.....	216

EPÍLEG

L'estudi presentat en les més de dues-centes pàgines anteriors té algunes particularitats que n'han condicionat la seva elaboració i que afecten, inevitablement, les conclusions que se'n puguin extreure.

Primer, que aquest és un text descriptiu, que no permet avalar o refutar una hipòtesi prèviament establerta i per tant no hi poden haver grans descobriments.

Que el ferrocarril de Catalunya no va ser pagat ni per l'estat ni per la banca francesa és un fet sobre el qual no hi ha possibilitat de discussió; per eliminació, doncs, el tren fou construït amb capital local. Les xifres globals de la inversió es coneixien, els costos i els resultats d'explotació també. Calia tan sols dir qui eren els que van posar els diners, els seus noms i els seus cognoms, i esbrinar a què es dedicaven alguns d'ells per saber l'origen dels fons que hi van invertir. No hi ha, doncs, sorpreses, sinó abundant informació que pot ser útil per complementar altres treballs previs, sobre ferrocarril o sobre la classe capitalista catalana.

Segon, que té una estructura tricèfala que obliga a presentar les conclusions amb la mateixa deformació. El treball està escrit en tres tonalitats diferents, de les quals cap no domina sobre les altres perquè cadascuna d'elles entra en un camp d'investigació molt diferent. Com a conseqüència, en qualsevol de les tres podria arrelar el tronc d'un treball futur. De la primera part es podria anar a un estudi més aprofundit de la gestió i la presa de decisions en les grans empreses del dinou. De la segona, un treball sobre la classe capitalista catalana. Finalment, de la tercera - i donada l'enorme documentació de l'arxiu Nadal-Caparà encara per buidar - un estudi concret de, com a mínim, tres generacions d'una família de comerciants barcelonins de l'època.

Tercer, que, paradoxalment, el fil conductor del treball ens porta del general al particular, però les conclusions tendrien, més aviat, a anar del particular al general. La raó d'això és que, tot i que l'anàlisi de l'accionariat de la primera part té un caràcter totalment genèric, els resultats obtinguts no són extrapolables a cap altre cas. Al meu entendre, les característiques de l'accionariat de les companyies del ferrocarril de Catalunya no es poden exportar a la resta de companyies de ferrocarril, i molt menys a cap altre tipus de gran societat anònima del dinou: el tren a Catalunya va estar massa sotmès a especificitats locals com per poder dir que aquest és un cas típic. Per contra, el retrat concret dels homes del ferrocarril que es presenta en el segon capítol i, més encara, el particular d'Antoni Nadal, del tercer, ens fan caure en la temptació d'extreure conclusions generals sobre la classe capitalista catalana del vuit-cents, quan en realitat, només s'ha estudiat una petita part d'aquesta.

Per tot això, més que plantejar unes conclusions, a continuació es recorden, a tall d'epíleg, alguns dels resultats obtinguts a mida que es desfilava el treball.

Pel que fa a la primera part, en l'estudi de l'estructura del capital accions de les companyies de ferrocarril, hi ha cinc fets que cal recordar:

En primer lloc, que un grup format d'unes cinquanta persones van participar de forma molt activa en el projecte de construcció del ferrocarril, i s'hi van implicar de forma molt diferent de la resta d'accionistes, arriscant-hi grans quantitats de capitals. El seu paper fou absolutament determinant per l'arrencada del negoci ferroviari a Catalunya: l'impulsaren, el finançaren i el gestionaren.

En segon lloc, i malgrat el paper jugat pels grans accionistes, que els petits accionistes acabaren aportant el gruix dels fons necessaris pel finançament de la construcció de les línies. Aquesta dada és molt important ja que ens indica fonamentalment dues coses. Primera, que una part de la població del país tenia una certa capacitat d'estalvi. Segona, que el fet que una part d'aquest estalvi fos destinat a negocis de tipus capitalista, ens permet afirmar que els inversors estaven entrant en el mecanisme de funcionament de les societats per participacions, i, per extensió, que començaven a entendre les normes de funcionament de l'economia capitalista. Les dues característiques juntes ens permeten suposar que existia en el país una incipient classe mitjana, sobretot urbana, immersa en el nou ordre econòmic encetat amb la Revolució Industrial.

En tercer lloc, i com a mostra d'una d'aquelles particularitats no extrapolables, que l'accionariat de les companyies de ferrocarril fou extremadament inestable. Molt pocs dels accionistes de les companyies decidiren mantenir els valors durant períodes llargs de temps. Tant si tenien moltes accions com poques, la majoria d'ells foren poc constants i poc pacients com a inversors, i es deixaren endur per eufòries i els desenganys, que portaren a molts canvis de mans en la propietat dels títols. Si es volgués generalitzar, es podria dir que aquesta seria una característica lògica en un mercat financer naixent, com ho era el de Barcelona, que funcionava d'una forma molt lliure, sense regulacions que en suavitzessin els moviments bruscos, i on els inversors tenien poca experiència. Amb aquests ingredients, és comprensible que els moviments de pèndol de les cotitzacions de les accions de ferrocarril quedessin accentuats, amb conseqüències molt negatives pel bon funcionament de les companyies.

En quart lloc, que la crisi de 1866 impactà de forma duríssima sobre les companyies, i, per extensió, sobre els accionistes. Les caigudes de les cotitzacions provocaren una autèntica deserció general dels grans accionistes, que es desferen de les accions. Els seus paquets de títols s'esberlaren, i el paper, a preu de saldo, anà a parar a mans de molts petits compradors. D'aquí que la crisi fos un moment d'entrada de molts nous petits inversors i de canvis en l'estructura del capital accions de les companyies, que s'anà tornant més i més dispersa. L'ensulsiada fou considerable i afectà de forma més cruel el petit inversor, que, si bé no perdé tants diners de forma individual, sí que ho féu en conjunt perquè els diners invertits en el tren devien suposar una part molt important del seu estalvi.

Per últim, que just abans de tancar el període estudiat, els capitals de les companyies de les dues grans línies que encara estaven en mans catalanes, la de França i la de Tarragona, es tornaren a concentrar en menys mans, cosa que possibilità l'inici d'una nova etapa d'impuls amb la fusió entre elles. Per la seva banda, la companyia de Saragossa ja havia passat a mans de *Norte*. L'estalvi del país, en aquells anys, poca cosa més hi tenia a fer; la feina més grossa ja s'havia enllestit, les línies estaven acabades o pràcticament acabades, i la captació de capitals via accions ja no era tan necessària. Aquells que encara conservaven els seus títols, tan sols havien d'esperar que el negoci s'estabilitzés i intentar recuperar una part de l'invertit.

Pel que fa a la segona part del treball, en l'estudi sobre els que hem anomenat "homes del ferrocarril", la importància dels quals pel projecte del ferrocarril ha estat reiteradament remarcada, el primer fet que cal recordar és que no formaven un grup homogeni de persones. Les diferències entre ells s'han anat subratllant al començament del capítol corresponent. Tanmateix, algunes característiques comunes ens autoritzen a treure alguna conclusió general sobre la classe capitalista de la primera meitat del dinou. En primer lloc, que la majoria d'ells es dedicaven al comerç, eren els homes més pròspers del país, i els que tenien més iniciatives. Segon, que s'entusiasmaren amb el món que el capitalisme i la Revolució Industrial els obria, i no escatimaren esforços ni recursos en promoure qualsevol empresa que els semblés interessant. Tercer, que arriscaren tant, i de forma tan temerària, que alguns ho perderen tot.

Aquests comerciants saberen relacionar-se amb el grup de persones que, des de feia ja molts anys, reclamava canvis institucionals que permetessin progressar al país. Alguns advocats, notaris, i els primers economistes de l'època, tenien molt clar el què li feia falta a Catalunya per desenvolupar-se, i la promoció i finançament del ferrocarril era una de les peces del trencaclosques que tenien *in mente*. Els comerciants assumiren el seu paper de capitalistes, confiaren en el criteri d'aquestes persones, i impulsaren una sèrie de projectes no lucratiu a curt termini, que els havien de beneficiar a la llarga.

Tanta ebullició de projectes, i tantes expectatives acabaren per desdibuixar la realitat. Alguns van ser massa temeraris i hi van deixar els diners i alguna cosa més. L'enriquiment de l'experimentació capitalista de la primera meitat del segle acabà enfebrant-los, algun d'ells es va dedicar a fer negocis de qualsevol manera i amb qualsevol cosa que li semblés que podia aportar-li beneficis. Dèiem al final del segon capítol, que el que havia començat com un projecte coherent de vertebració del país, acaba semblant un teatre de l'especulació i el diner fàcil. Tanta excitació acabà per mostrar-se fatal, no només perquè algunes de les empreses que havien promogut fossin inviables, que ho eren, sinó perquè algunes d'altres, com el ferrocarril, exigien molta prudència i perseverància per poder reeixir.

Així fou com alguns dels nostres homes es van trobar sobtadament descavalcats. El futur de rendistes que havien somniat quedà en res. Pot semblar una afirmació agosarada dir que el comerciant del dinou començà el seu procés de lenta extinció amb la borsa. Però així ens ho indiquen les nombroses liquidacions de cases de comerç iniciades just després de la crisi; sembla que només sobrevisqueren els negocis d'aquells que es reciclaren en financers, i els patrimonis dels que havien començat a assegurar-se un futur de rendistes molt abans.

Finalment, cal remarcar que els anomenats industrials, i sobretot els fabricants tèxtils, amb prou feines si apareixeren per les línies de tren, i per això no formen part de la nostra llista de prohoms estudiats. Les raons de tal absència són difícils d'asseverar. Potser no eren tan rics, ni tenien un paper primordial en la planificació econòmica del país. És possible que estiguessin més preocupats pels afers purament de producció que de les seves fàbriques, de la col·locació dels seus productes i de la competència estrangera en els seus fràgils mercats. Amb tota seguretat, els continus canvis tècnics que patia el món industrial també els "distragué" del projecte del ferrocarril. Si el comerciant era visionari pel que fa a construir una xarxa de transports moderna, la "visió" de l'industrial devia ser més aviat d'aconseguir tenir la fàbrica més gran, amb els millors telers, la màquina de vapor més potent, i el salt d'aigua més alt.

Hem tingut l'oportunitat de conèixer un d'aquests homes de prop, Antoni Nadal. De fet fou una mescla dels dos tipus retratats anteriorment, ja que, tot i ser comerciant de professió, també se'l pot qualificar, en certa manera, d'"industrial". Tot allò que guanyava amb el comerç, ho destinà a la "visió" del ferrocarril, i a la "visió" de la indústria. No havia fet els capitals a Amèrica, sinó que els hi proporcionà el seu pare, que tocava el sector de la llana i dels negocis amb els poders públics.

Capitalisme, doncs, plenament autòcton, finançat amb el comerç, com suggeria Jaume Vicens. Però Nadal fou un home particular entre els que hem estudiat, perquè fou prudent, i no es deixà emportar per l'eufòria inversora de la segona meitat del segle. Només va invertir en el ferrocarril, en el Canal d'Urgell i en les empreses que ell mateix promovia. No arriscava capitals si no era estrictament necessari, i, gràcies a això, no fou dels que perdé el patrimoni amb la crisi. Fou prou caut com per no invertir en sectors que no coneixia, i prou innovador com per no deixar reposar els diners que guanyava.

Nadal tenia clar que el comerç i la indústria servien per fer diners, però que el patrimoni immobiliari els consolidava. Per això, quan tenia el negoci ben encarrilat, comprà gran quantitat de sòl rústic, amb una considerable coherència inversora, ja que s'interessà per les de la plana del curs baix del Llobregat, a Sant Feliu, que podien accedir a l'aigua del Canal de la Infanta. Ell acabà de convertir les propietats en terres de regadiu gràcies a les inversions que féu en obertura de mines d'aigua, neteja de sèquies, i parcel·lació, per poder arrendar-les a pagesos de la zona. Les compres les féu majoritàriament a la marquesa de Gironella, absent al país, de qui Nadal tenia la seguretat que no tenia cap interès en explotar les seves valuoses finques.

Nadal era un comerciant conegut per tothom, que tenia tractes amb tots els homes que hem estudiat en el segon capítol, i fàbriques escampades per tota la geografia catalana. I tanmateix, se' pot considerar un home "corrent", dins els comerciants del moment, perquè de Nadals, la història del dinou n'està farcida. Aquí rau el valor d'haver-lo estudiat en profunditat; podem suposar, pel que es desprèn de la seva vida, que la classe capitalista del país estava força vertebrada, que els potentats es coneixien i tenien tractes entre ells. Eren capitalistes que invertien en el país on vivien, tenien trepitjar i en i en coneixien els defectes i les mancances.

El seu model de capitalisme, de finançar la indústria, en definitiva, és l'exemple més clar que el sistema permetia adaptacions locals, o, dit d'una altra manera, que la Revolució Industrial es pogué donar en molts llocs diferents perquè era relativament mal·leable. Hi havia, tanmateix, alguns requisits previs i indispensables, un dels quals era el ferrocarril; sense ferrocarril no hi havia ni la més remota possibilitat d'entrar en el nou ordre econòmic encetat a Anglaterra. Els capitalistes de Catalunya del dinou ho tenien molt clar, i no van escatimar recursos a finançar-ho.

Modernitat per un costat, i tradició per l'altra. Sembla que el capitalisme naixent de Catalunya conservava un dels pilars més característics dels països petits i les societats tancades: la família era la base del negoci. Els llaços de confiança entre els que formaven part de la xarxa d'interessos econòmics s'estrenyien pel parentesc; aleshores, la obligació i el compromís envers els negocis, passava tenir connotacions gairebé morals, perquè es confonia amb el compromís amb la família.

Si, a tall de zoom, ens allunyem del treball, podem treure dues conclusions globals. La primera, que a la Catalunya de dinou hi havia capitalisme. I la segona, que hi havia capitalistes.

Hi havia capitalisme perquè hi hagué més de 6.000 persones que decidiren comprar accions de les companyies de ferrocarril, les primeres societats anònimes del país. Tan se val si val pagar 100 duros o 10; el fet és que sabien què era una acció, què havien de fer per comprar-la, i sabien – sens dubte – que els diners que invertien en aquella compra els podien perdre. Hi havia, doncs, capitalisme: s'estava donant la Revolució Industrial de de Vries.

Però, a més, hi havia capitalisme perquè hi havia una classe mitjana urbana amb capacitat d'estalvi. El sou d'un obrer a la Barcelona del dinou era de 100 duros anuals – tal com afirmava Cerdà en la memòria del seu projecte de l'Eixample – és a dir, el valor nominal d'una acció de ferrocarril. Si hi havia 6.000 persones disposades a comprar unes 25 accions de mitjana per cap, vol dir que hi havia estalvi, que hi havia classe mitjana. Encara que els valors fossin comprats al 10% del nominal, seguirien sent 2,5 accions per cap, és a dir, 2,5 vegades el sou anual d'un obrer.

Dic, també, que hi havia capitalistes. Hi havia capitalistes perquè es finançaren iniciatives molt ambicioses, es constituïren societats amb un capital enorme, es dugueren a terme obres d'infraestructura imponents. No només parlem del ferrocarril: parlem de la construcció del Canal d'Urgell i de l'Embarcador del port, de l'edificació de grans fàbriques amb maquinària molt potent, de tot un barri nou de Barcelona, dels mercats, enllumenats, clavegueres, etc. Tot amb capital privat i local. Catalunya no era, en aquell moment, un país de petites empreses ni de botiguers, era un país d'homes i d'obres ambiciosos.

Caldria aprofundir en l'estudi d'aquesta classe comerciant que tanta empenta tenia, i que ha estat, en certa manera, oblidada, o substituïda en la memòria col·lectiva per la "burguesia" de la indústria tèxtil. L'estudi hauria de posar el punt de partida a mitjans del divuit, quan, segons Jaume Vicens, començaria a formar-se el grup correctament denominat "classe capitalista", constituïda per aquells comerciants que integraven la Junta de Comerç. El punt final segurament estaria pels volts de 1866 quan la crisi purgà les cases de comerç amb dificultats financeres.

Entre aquestes deus dates transcorregueren més de cent anys. Cent anys amb un clar punt d'inflexió, la pèrdua de les colònies americanes. Els comerciants s'adonaren que, sense mercats reservats, hi havia activitats econòmiques més lucratives que el comerç, les industrials. Si volien seguir mantenint unes elevades taxes de guany, havien de reinvertir els seus estalvis en la producció de béns manufacturats. Per això, a partir de la tornada d'aquests capitals fets a Amèrica, i amb l'estabilització política dels quaranta, el creixement industrial de Catalunya fou espectacular. El capital comercial s'implicà en la indústria, que ja tenia algunes dècades de tradició, permetent la seva adaptació a les noves tecnologies.

Foren vint anys llargs de convivència entre les dues activitats, vint anys d'un equilibri precari que es trencà el 1865, quan la "fam del cotó" acabà amb els beneficis del comerç, que havien constituït, fins aleshores, la font principal de la indústria. A partir d'aquell moment, les fàbriques del país quedarien coixes: la indústria catalana es trobaria mancada de capitals, per la inexistència d'una banca industrial i a més, tal com diria Cambó uns anys més tard, els fabricants catalans havien de dedicar excessius esforços i capitals a la fase de comercialització dels seus teixits.

Cinquanta anys abans, aquestes tasques les havia dut a terme una classe comerciant local, dinàmica i potent. Una classe que es començà a extingir a 1866, de la qual formaven part els nostres "homes del ferrocarril".

Roser Galí i Izard
Novembre de 1999

Bibliografia

AA.DD. (1987), Història de la Diputació de Barcelona, Diputació de Barcelona, Barcelona.

Artola, Pedro ed. (1978), Los ferrocarriles en España 1844-1877, Banco de España. Madrid.

Bofarull, Anton de (1855), Guia-cicerone de Barcelona. Ed. Seix, Barcelona.

Cabana i Vancells, Francesc (1989). la Caixa de Barcelona (1844-1989), Cent quaranta-cinc anys d'història, treball inèdit.

Cabana i Vancells, Francesc (1994), Fàbriques i Empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Cabana i Vancells, Francesc (1998), Caixes i Bancs de Catalunya, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Cameron, Rondo E. (1971), Francia y el desarrollo económico de Europa 1800-1914. Conquistas de la paz y semillas de guerra, Tecnos, Madrid.

Canales, Esteban (1987), "La Diputació a l'inici del liberalisme, 1812-1823", a AA.DD, pp. 43-73.

Carreras, Albert; Tafunell, Xavier (1994), "La gran empresa en España 1917-1974", Revista de historia industrial, 3, pp. 127-174.

Casassas Ymbert, Jordi (1986), L'Ateneu Barcelonès, dels orígens als nostres dies. Edicions la Magrana, Barcelona.

Castells, Irene (1987), "La Diputació dins el nou estat liberal, 1833-1840" en AA.DD, pp. 74-103.

Comín, Francisco; Martín Aceña, Pablo (ed.) (1996), La empresa en la historia de España, biblioteca civitas economía y empresa, editorial civitas, Madrid.

Coroleu, Josep (1888) Memorias de un menestral 1792-1864, Biblioteca de La Vanguardia, Barcelona

de Riquer i Permanyer, Borja (1987), "La Diputació Revolucionària, 1868-1874" en AA.DD, pp. 196-243.

de Riquer i Permanyer, Borja (1990), Epistolari Polític de Manuel Duran i Bas. Correspondència entre 1866 i 1904, Biblioteca Abat Oliba, Publicacions de L'abadia de Montserrat

de Vries, Jan (1994), "The Industrial Revolution and the Industrious Revolution", *The Journal of Economic History*, 54, num. 2, pp. 249-269.

Diario de sesiones de las Cortes Españolas (1808-1868).

Fontana i Lázaro, Josep (1961), "La vieja bolsa de Barcelona" a La Bolsa de Barcelona de 1851 a 1930: líneas generales de su evolución, Institut Municipal d'Història, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

Fontana i Lázaro, Josep (1988) La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), Història de Catalunya, vol. V, Edicions 62, Barcelona.

Gómez Mendoza, Antonio (1982), Ferrocarriles y cambio económico en España 1855-1913. Un enfoque de nueva historia económica, Alianza Universidad, Madrid.

Graell, Guillermo (1911), Historia del Fomento del Trabajo Nacional, Barcelona.

Izard, Miquel (1978), Manufactureros, Industriales y revolucionarios, Editorial Crítica, Barcelona.

Maluquer de Motes, Jordi (1974), "La burguesia catalana i l'esclavitud colonial" a Recerques, 3, pp. 83-136.

Maluquer de Motes, Jordi (1998), Historia Econòmica de Catalunya, segles XIX i XX, Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya, Proa, Barcelona.

Maluquer de Motes, Jordi; Ramspott, Anna (1976), "Romanticisme i Saint-Simonisme a Catalunya en temps de revolució, 1835-1837", Recerques, 6, Barcelona, pp. 65-92

Nadal Oller, Jordi (1975), El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913, Ariel, Barcelona.

Nadal Oller, Jordi (1992), Moler, tejer y fundir, Estudios de historia industrial, Ariel Historia, Barcelona.

Nadal Oller, Jordi (1999), La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya, Col·lecció Homenajes, num. 17, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.

Pascual Domènech, Pere (1983), El ferrocarril a Catalunya (1843-1866). Estudio sobre las causas que determinaron el colapso de los ferrocarriles como negocio capitalista, tesi doctoral inèdita, UAB.

Pascual Domènech, Pere (1990), Agricultura i Industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic, Crítica, Barcelona.

Pascual Domènech, Pere (1997), "Innovación y organización en la empresa ferroviaria", article inèdit.

Pascual Domènech, Pere (1997), "Innovación y organización en la empresa ferroviaria", article inèdit

Pascual Domènech, Pere (en premsa), Los caminos de la era industrial. La construcción y financiación de la red catalana de ferrocarriles (1843-1898)

Roustit, Yves (1956), "Raymond Durand, commerçant à Barcelone (1808-1814)", Estudios de Historia Moderna, VI, anys 1956-1959.

Solà i Montserrat, Roser (1997), L'Institut Industrial de Catalunya i l'associacionisme industrial des de 1820 a 1854, Biblioteca Abat Oliba, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Sudrià Triay, Carles (1994), "Capitalistes i fabricants. El finançament de la industrialització catalana", Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, IEC, núm. V, 1994, pp. 29-40.

Tortella, Gabriel (1982), Los orígenes del capitalismo en España, banca, industria y ferrocarriles en el siglo XIX, Tecnos, Madrid.

Vicens Vives, Jaume; Llorens, Montserrat (1991), Industrials i polítics, Biografies Catalanes, vol. 11, Ed. Vicens-Vives, Barcelona.

Vidal Olivares, Javier (1997), La formación de los directivos en la gran empresa: el caso de la Compañía de los ferrocarriles del Norte de España, Fundación Empresa Pública, Madrid.

Wais, Francisco (1974), Historia de los ferrocarriles españoles, segona edició, editora nacional, Madrid

Yáñez, César (1996), Saltar con red. La temprana emigración catalana a América, 1830-1870, Alianza América, Barcelona, pp. 160.